

GOVERNMENT OF INDIA
DEPARTMENT OF ARCHAEOLOGY
**CENTRAL ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY**

Acc. No 15225

Call No. 294.3 / Kos

D.G.A. 79.

یگوان بد

پڳوان بُڌ

(ليکڪ جي مول مرهتي پسڪ جو انواد)

ليکڪ:

ڊرمانند ڪوشمجي

Prof. Harein Das Kalamani
Malkani

انوادڪ:

پروفيسر نارائنداس رندمل ملڪاڻي M. P.

المر. پي.

15225

294.3

KOS

ساهتي اڪادمي - ٻاران پڌرو ڪيل

Bhagavān Buddha

Kosambi, Dharmamanda

Revised Date: 27.11.57

فهرست

- (۷) در مانند کوسمی - یکت و ودوان
(۲۱) یومکا
۱ (۱) آرمان جي جڙ
۲۰ (۲) ٺنهن وقت راجيڪ حالتون
۶۰ (۳) ٺنهن وقت ڌاروڪ حالتون
۱۰۰ (۴) ڪوئر پوڊ پستو
۱۳۶ (۵) ٽيسيا ۽ ٽيو پوڊ (پڌ پٿو)
۱۷۷ (۶) شرواڪن جو سنگھ
۲۲۵ (۷) آئرواد
۲۵۶ (۸) ڪرم لوڪ
۲۸۱ (۹) يگهه وغيره
۳۰۸ (۱۰) جاني پيد
۳۳۶ (۱۱) ماس آهار (کائڻ)
۳۵۸ (۱۲) روزاني رهڻي

ساهتيه اڪادمي، نئين دهلي

پوريون سنڌي چاپو: نومبر ۱۹۵۶

CENTRAL LIBRARY

Acc. 15225

De. 26.3.58

Call no. 294.3/ K

جلد معائن ڪرڻ لاءِ چيو ويو آهي ته هيءُ سنڌي ڪتاب آهي.
جي ڏيکاري ٿو ته هيءُ ڪتاب سنڌي ٻوليءَ جو آهي.
نوٽ: پرنس آف ويلس هاءِ اسڪول، بمبئي جي مهرباني سان.

قيمت ۳ روپيا

Printed by Mansing Chuhermal at the Navrashtira press,
23 Hamam Street, Fort, Bombay-1 and published by
K. R. Kripalani, Secretary, Sahitya Akademi, Theatre
Communication buildings, Connaught Circus, New Delhi.

ڌرمائند ڪؤسمي - پڳت ۽ ودوان

هن ڪتاب جو ليکڪ شري ڌرمائند ڪؤسمي ٻالي
ٻولي ۽ ساهتيه جو وڏو ودوان هو. هن ڌرم جي سڄي
اصولڪي ساهتيه جو گهرو اڀياس ڪري هن انگرزاشري
ناماچار حاصل ڪيو. پر سندس سڄي محنت رڳو ودوان
ٿيڻ جي نه هئي. هو هن پڳوان جو اٺوڪو پڳت هو.
انهيڪري جيڪي هن حاصل ڪيو، جيڪي هن هڪو
۽ ساهتيه دوان جيڪي ڏنل سو سڀ گهڻن جي پلي ۽
گهڻن جي سک ڪاٺر هو.

سندس لکيل هي هن جو جيون چوٽو هر طرح مٿل
۽ اصلي پڳ آهي. پڳ پڙهڻ سان اسانڪي پڳوان
هن بنسبت سڄي، ورناتني ساڪيات ڄاڻ پري ٿي.

اڄ ڪالھ پڳوان هن باب جي ڪجهه اسانڪي
پڙهڻ لاءِ ملي ٿو، سو انگريزي لکڪن جي پڙهڻ جو
لورو ڪي گهڻو گهرو ٿئي ٿو. سر ايدون آرٽولڊ
'Light of Asia' نالي هڪ ڪاويءَ ڇپيو ۽ تنهن ۾ پڳوان
هن جي پراڻ ڪٿا دنيا اڳيان رکيائين. سا اهڙي سندس
هئي جو سندس پراڻ پورب ۽ پهر ۾ پڙهيل ٿي خوب
۽ گهرو پيو. انهيءَ ڪاويءَ لاءِ سڄي دنيا ايدون آرٽولڊ

۽ اوليون تيهان تي اوليون لکن.

پارٽي وٽس جا ماڻهو ٻڌ ڀڳون کسي وساري ويٺا آهن. ٻڌ جي ڪيائون ڪاري ڌورم بابت وڌوائن ۽ ٻڌن جا ويچار به منجهيل منجهيل آهن. سو ڏسي ڪري ڌرماني ٻڌنهي ساري اڀياس جو اڇور لوڪن لاءِ سولي مرهائي ٻوليءَ ۾ ڏنو آهي. هڪتاب جو گهرائي آڻوان مهالما گانڌيءَ جي گهرام وڌيا پيم ڀرڪاشت ڪيو هو.

ڌرماني ڪرسمسي سن ۱۸۷۶ ۾ گوڙا جي هڪ ٺنڊي ڳوٺ ۾ جنم ورتو. گوڙا ۾ سرڪار طرفان تعليم جو ڪو به بندوبست نه هو. سو هن خانگيءَ طرح ڪڇ مرهتي ۽ ڪڇ سنسڪرت سکي ورتي، ۽ باقي ڳچ وقت نه ٻڌنهي باغ ۾ ٺاريل جي وڻن کي ڀاڙي پياوڻ ۾ ڏيندو هو. انهيءَ عرصي ۾ هن ”بال ٻوڏ“ نالي هڪ ٻارڙو مرهتي رسالو ٻڌ ڀڳوان بابت پڙهيو. سو پڙهي ايتري قدر موهيت ٿيو جو پير سڀ ڇڏي ٻڌ ڌرم جو ڳيان حاصل ڪرڻ لاءِ سندرو ٻڌائين. ٻڌنهي جيئن چرلر ۾ لکيو اٿس ته، ”دل ۾ آهر نه ڪهڙا به سنگت ٻڌن، ٽڪليفون سهڻيون ٻڌن، پر جي ٻڌجي اينديش جو ڳيان پراپت ڪير نه منهنجو جيئن سڻو ٿيندو.“

ڪٽنب ٽڪليف ڪري ڌرمانيءَ جي من ۾ گرهست آهر ۾ جا ٻڌن هڪا هو ۽ ۲۲ ورهين جي عمر ۾ گهر ڇڏي نڪتو. ايتئي ۾ پراڻا سماج جي ڏيندو

جي سدائين احسانمند رهندي. پر سدس چتر نه هڪ
 ڪريءَ جو هو. پال ڪهرس (Paul Carus) نه اهڙو ئي سندس
 ڪتاب انگريزي ڪريءَ ۾ لکيو. انهن ڪريءَ ۾ ڪيترن
 وديوانن کوجنائون ڪري ٻڌ چتر لکيا آهن. پر ڏرمائند
 ڪڙسيميءَ چرئي شايد ٻڌ چتر آهي جو هڪ ٻار نه
 ليڪڪ مڙل ٻاليءَ ۾ ”ٽوپڪ“ ۽ ٻيا بنيادي گسرن تي
 ٻڙهي، من ولڙي، انهن جي آڌار تي ڪتب لکيو آهي.
 اڏي وڏي پوڄن مال مان نه اهو حصو ڳولي ڪڍائين
 جو عقل قبول ڪري. پڙائن جون ڪرامتون ۽ ناممڪن
 ڳالهون ڇڏي ڏنائين. جيڪي وڌائين تنهن بابت
 هر هنڌ مڙل پوماڻ نه ڏنائين. ساڳي طرح ٻڌ ۽ ڄڻ
 ساهتي منجهان تنهن سمي بابت جيڪا سماجڪ ڌار هئي
 ۽ راجنيڪ چار ملي سگهيس، تنهن جو لاپ وڌائين
 ۽ ٻڌ ڀڳوان جي سمي جي حالت تي روشني وڌائين.
 ٻڌ ڀڳوان ۾ ٻه ڏهه ڏهه هوندي نه ڏمائند جي ٻي
 مغل سڃاڻي ۽ ٽوپڪ سان جو کيس صحيح معلوم ٿيو سولي
 لکيو اٿس ۽ ڄڻ ته عام جي ٻلي لاءِ لکڻ هوس،
 انهيءَ ڪري نه وڃو هي ٻي ٻي ڪتاب نه سڏي سول
 ٻوليءَ ۾ لکيا اٿس.

ٻالي پاشا تي سدس اهڙو ضبط هو ۽ اهڙو سولائي
 سان لکندو هو جيئن ڪو پنهنجي مائو پاشا ۾ لکي. ٻڌ
 ڪرڻ تي جيڪي ٻالي ليکائون ڪيون اٿس تن ۾ پنهنجي
 وديوانن نه ڏيکاري اٿس جو سوليون ڳالهون اولهون

پڻ سمجهڻ ٿا ته وڏو سڄو لفظ سان ئي جوان کي سڀ کان
 اٽل ڀڳو ڏرم جي ڏيکيا ڏيڻ سندن فرض آهي. پوءِ
 جي پٽ کي آزمودي مان معلوم ٿئي ته هي اوچو پٽ
 مون لاءِ نه آهي ته پالمرادو مولائي هميشه لهي سگهي ٿو.
 پٽ ڏرم جو رواج آهي ته پوئڪيا وٺڻ کانپوءِ ڪنهن کي
 مولائي گرههست آشرم ۾ گهرڻ جي خواهش ٿئي ته گروهه
 جي آڳاٽا سان ائين ڪري سگهي ٿو. ڏرمالند ۾ انهن
 ئي ڪيو.

لارڊ ۾ موت کانئ کانپوءِ پٽ ڏرم جي جان پارتواسين
 ۾ ٿهلائڻ لاءِ ڏرمالند جي ڪلڪتي جي يونيورسٽيءَ جو
 عهدو ورتو. اتي ڪچ ڪم ڪرڻ کانپوءِ هو بڙودي جي
 مهاراجا شري سياجي راو گالڪواڙ سان وڃي مليو. هن
 سندس کاڌي پيئي ۽ رهڻ جو اهڙو بندوبست ڪيو
 جهڙو هو اوني بنا پنهنجو ڪم ڪندو رهي. پوئين ۾
 اچڻ سان ڊاڪٽر پنڊارڪر جي مدد سان اهي يونيورسٽيءَ
 ۾ ٻائي لاشا جي الياس جو بندوبست ڪيائين.

تن ڏينهن ۾ آمريڪا جي هارورڊ يونيورسٽيءَ جو
 ڊاڪٽر جيمس وڊس (Dr. James Woods) هندستان
 ۾ آيل هو. سندس خواهش هئي ته ڪنهن لائق وڊوان
 جي مدد سان ٻائي لاشا جا وڏا مڱ جهڙا ٻيا ڏکيا گروٽس
 هارورڊ يونيورسٽيءَ ۾ سمجهان ڪيا وڃن. پروفيسر
 وڊس جي آڱرھ سان ڏرمالند جي آمريڪا ويو. اتي
 ڪن ٽڪليفن ڪري اهو ڪم ڇڏي، پنهنجي سڙمان

۾ رهي ڪري ڪڇ اڀياس ڪيائين. ٻولي ۾ وڃي اُٿي
 تنهن وقت وڏي ودوان ڊاڪٽر پنڌارڪو سان مليو.
 پوءِ گوانيار ۽ بنارس وڃي سنسڪرت جو گهرو اڀياس
 ڪيائين. آخر، اڳئين سنگت موجب، ٻڌ ڌرم جي
 پوري جان لاءِ هو پهرين لاهل وڃي، ڇو جو اها ٻڌ پڪوان
 جي جنم ڀومي آهي. اتان پوءِ ٻڌ گيا وڃي. ٻڌ گيا ۾ خير
 ٿيس ته ٻڌ شاسترن يعني لسٽنگن ۽ ٻين لسٽنگن جو
 اڀياس نه ٿيڪا ۾ ٿي سگهندو.

نوجوان ڌرمالديپا مڪنهن مدد جي، ٽڪليفون
 سهڊي ٿيڪا وڃي پهتو. اُتي ٻڌ ڌرم جي ڊيڪشنري
 وٺي مهاشور سنگلاچار ۾ وٺي رهي ٻائي گرنتن جو
 گهرو اڀياس ڪيائين. تنهن کانپوءِ ارما (اڻهه ڏيس) وڃي
 اُتي ڌيان مارڻ جو اڀياس ڪري ٻارڪ ڏي موٽيو.
 ڌرم جيڪا سا ڪاٺر جا هن ڏيس ڏيساٽر ۾ هيٺي ساري
 جاترا ڪئي تنهن جو ورڻ به عجيب ڪيا آهي.

سنائن ڌرم ۽ ٻڌ ڌرم ۾ هڪ وڏو فرق هي آهي
 ته سنائن ڌرم ۾ اڻهه ڏيس، گرھست، وانهوسٽ ۽ سنياس
 جو سلسلو هڪ ٻئي پٺيان رکيو ويو آهي. هڪ آشرم مان
 هڪ قدم اڳتي ٻئي آشرم ۾ وڃي ٿو. ٻنهي مان ڪنهن
 موڪل نه آهي. اهوئي سبب آهي جو گرو ڪنهنڪي
 سنياس جي ڊيڪشنري وس ٻڌي، سولائي سان نه
 ٿي سگهندو آهي.

ٻڌ ڌرم جي نقط نظر تي آهي، انهي ڌرم ۾ مانا

جڏهن روس کان موٽڻ لاءِ ڏهن ڏينهن ڀر آزاديءَ جي
 لڙائي ڇڙي رهي هئي. ڏرمانديءَ ڏهن ڀر ڀرو ڀرو
 ورتو. نمڪ سٽياگرهه ۾ پاڻ شريڪ ٿي ٻين کي به تيار
 ڪيائين ۽ جهل جو به سواد ورتائين. پوءِ وري چوٿون
 ڀيرو آمريڪا ويو. آمريڪا کان موٽندي هن بنارس
 ۾ ”هندي سنسڪرتي آئي اهيڊا“ نالي ڪتاب لکيو.
 ڏرم تي ويچار ڪرڻ ۽ ڳالهائڻ ڪرڻ کانپوءِ ڀارت جي
 انھاس ۽ سڀيتا بنسٽ جن راتن تي ٻهون ٽن جو سار
 انهيءَ پسڪ ۾ ئي ٻوليءَ ۽ چٽائيءَ سان ڏنائين. سندس
 رايو ۽ ويچار اڪثريت مباحثي جو سبب بڻيا، سوشالويڪ هو.
 تنهن کانپوءِ بمبئي وڃي مزدورن وچ ۾ هڪ آشرم
 کولي ويٺو. سندس اهو ”بهوجن“ لاءِ وهار هن وقت
 ڪئين پوڏيءَ ٻڌ ڏرم جي ساڌن لاءِ هڪ اجهو آهي.
 بمبئي جو ڪم ڇڏي ڏرمانديءَ سان گڏ (بنارس
 پوسان) ۾ وڃي رهيو ۽ اُتي جڳديش ڪاشمپ ۽ ٻين
 اهڙن چوڏن پالي وڌوائڻ کي مدد ڏيندو رهيو.
 جيئن ڏرم جي ليويهن ٿيڻ لڳي ڀارستان جي
 ”چاٽو ڀام ڏرم“ جو سندس من تي گهرو اثر پيو هو.
 تنهن ۾ هو آڏياتڪ سماج واد ڏسي سگهيو. ڀارستان جي
 چاٽو ڀام ڏرم تي انهي لفظ نظر کان هن هڪ ننڍو ڪتاب به
 لکيو. جو سندس ديھانت کان پوءِ ڏرمانديءَ سمارڪ
 گرسٽ پرنڪاشن ڪيو.

ڀارستان جي ڏرم اُپديش جو سندس من تي اهڙو

خطر پنهنجي ديس موٽي آيو. ٻارمت ۾ اچي توکوسن
 ڪاليج ۾ ٻالي ٻاڙهڻ جو ڪم شروع ڪيائين ۽ عمدن
 وديارئين کي ٻالي ساهتيه ۾ هوشيار ڪيائين. ڇهن سالن
 کانپوءِ وري آمريڪا ويو ۽ وڃي ”وسڌ مگ“ جو
 ڪم پورو ڪيائين.

ٻارمت ۾ ڪلڪتي، ٻڙدي، احمدآباد، ٻول، ٻارس
 وغيره ۾ رهي ڪري ڪئين شاگردن کي تيار ڪيائين.
 جي اڄ ٻالي ساهتيه ۾ ماهر ليکيا وڃن ٿا. مهاڻاگانڌي
 جي گهرافت وديا پيمت جي سڌ تي هن وڃي ڪيترا
 گرنت لکيا ۽ پنڊت سڪال جي، مٺي جن وڃي جي،
 شري بيچرناس جي ۽ رسڪلال پريڪ جهڙن ڄمن وديوانن
 سان ملي ڪري، ڄمن ۽ پنڊ ساهتيه جو ورڏڻو اڀياس
 ڪرڻ ۾ وڏي مدد ڪئي. سنه ۱۹۲۹ ۾ ٻالي جي روسي
 پنڊت پروفسر هير پيٽسڪي جي لينڊ تي هو روس
 مان ۾ چڪر ڏيئي آيو.

جڏهن ٿرمانڊجي آمريڪا ۾ هو تڏهن پنجاب
 جي انڌاني ليٽا لالا هرديال سان سندس ڪافي واقفيت
 ٿي ۽ سندس ويچار سماج واد ٿي ويا. روس ۾ سماج واد
 جو تجربو اڪيلن ڏسي سگهيو ۽ پنهنجي ٽيم سان سماج واد
 جا ڪم اوڳا ٿاسيائين.

جنهن پنڊ جو बहुजन हिताय बहुजन सुखाय ارڙام ڪهڻن جو پٺو
 ڪهڻن جو سک مک منتر هو، تنهن پڳوان جي پگت لاءِ
 سوراڄ هل چل کان پري رهڻ ناممڪن هو. سنه ۱۹۳۰ ۾

قدر بنا ڪريون. ڪوئسمي اهڙن گونگن ڪم ڪندڙ
مان هڪ هو.

ڌرماني جي يادگيري لاءِ گانڌيجي ۽ هڪ ڀوجيا
بناڻ لاءِ آگيا ڪي ۽ ٻڌ ڌرم ۽ ساهيو جو شرڏا سان
اڀياس ڪرڻ لاءِ ڪن وڌياري ڪي لنگا ۾ موڪلڻ جو
بندوبست ڪيائين. ڌرماني جي سڀني پسڻن جو
پوکاش ليڪ لئي تنهن جو ۽ بندوبست ڪيائين.

سنتن ڌرم هجي، جن ڌرم هجي يا ٻڌ ڌرم هجي،
ڪو به ڌرم ڌرماني کي ڪو وڌيڪ پسند نه هو. دوستن جو
چوڻ آهي ته جنرل کان پراهمڻ ڌرم ۾ پلجڻ ڪري تنهن ڌرم
جي دشمن راجن ڏانهن ۽ پراهمڻ جي سماج وڃي
ڏانهن سندس من ۾ ڪجڻ ٿري پيدا ٿي هئي. سو ڪيئن
به هجي پر هن پنهنجن پسڻن دواران، اڀديشن دواران
۽ خاص ڪري پنهنجن دشمن جي ٽولي ۽ دواران ٻڌ پڳوان
جي جيون، شخصيت ۽ اڀديشن باهه سڄيون حثيتون
ٽهلائي لاءِ وصف سارو ڪوششون ڪيون. ٻڌ پڳوان جو
اڀديشن اڪله جي سماج واد دواران ڪيئن ڪامياب
ڪري سگهجي، سو ٻڌايائين.

مهاڻا گندي باهه پيئڻ آڌر هوندي، شرڏا هوندي،
جڏهن ڪڏهن سندس ڪا ڳالهه سمجهه ۾ نه ايندي
هيس ته ليڪا ڪرڻ ۾ به نه گسندو هو.

ڌرماني هن ٻڪي وڃي ٿي پيو هو ته پارسنا
چاترا ڌرم منجهان ئي ٻڌ ۽ جن ڌرم لنگا هئا

گهرواڻو پيو، جو مڃڻ لڳو ته، ”هتي سرور ڪيٺا ئي ٺهيو
 ڪري پوي ٽيهين منڇن موهن لاءِ ترسي وهي، سو
 منڇن کي سوڀيا ٺٽو ڏئي، جهيڙن هي سرور ڪم ڏئي
 ٽيهين کيس سنهالڻ گهرجي. پر جڏهن سرور کان ڪا
 خاص خدمت نه اچي تڏهن منڇن کي گهرجي ته ڪاڏو
 پيو بند ڪري هن سرور جي چولي کي ٺٽو ڪري
 راهي ٿي.“

پارسنات جي اها جيون درشتي ڏرماند کي ايتري
 قدر پسند هئي جو سرور وٺي وٺي ٽياڳ ڪرڻ
 لاءِ هو تيار ٿيو. جڏهن گاڏيءَ جيءَ کي پتو پيو تڏهن
 ڏرماند کي ائين ڪرڻ کان منع ڪيائين. ڏرماند اها
 مهال جي آڳيا مڇي اڀواس ڇڏي ڏنو. پر جهيڙ جي
 لڳا هن اهڙي طرح من مان هٽائي ڇڏي هئي جو وري
 اهڙي لڳا پاڻ ۾ پيدا نه ڪري سگهيو. پورا ڏينهن
 پارس ۾ رهيو، پوءِ به هتي ۾ آخر شوا گرام ۾ رهڻ پسند
 ڪيائين. اُتي ۵- جون ۱۹۴۳ع سنه سندس مڃڻ ڪيٺا ٿي
 هلي وئي.

سندس ڏيھ ٽياڳ جو سماچار ٻڌندي مهالماگ لڏي
 ٺهائي جي پوار ٽياڳ ۾ چيو ته، ”اسين مالهو اهڙا ٿي
 ويا آهيون جو جيڪي ڪڇ ڪريون ٿا تنهن لاءِ ٻڌندو
 ڏيون ٿا ۽ راجپوتي ۾ جو شيون چالنگ ماري ٿو تنهن
 کي کڻي آسمان تي چاڙهيون ٿا، پر گولنگن شيون جو

ڪتاب شاعري ڏيو آچار ۽ لکيو هو، تنهن ۾ سهيل جي
سڳند اهڙي قدر پڻ پور هئي، جو ڏرمانند مٿس
موهت هو.

سندس ٻوليءَ جو هڪ مثال ياد ڪرڻ جهڙو آهي.
هڪ ٻيڙي ٻوڏي ۾ سمرچ اشوڪ جي سڀيٽ ۾ ڏرمانند
پاشا ڪرڻ وارو هو پر سا جو سهاڻي ٻوڏي جو مهاراج
ٺاڻ سا جي راز هو. پاشا ڏيڻ کان اڳ ڏرمانند کي
هٿ پيئي ته راج جي ڪنهن پاسي کان طب ٿي هئي ته
مهاراج تنهن پاسي شراب جا دڪان بند ڪرائي. تنهن
طلب جي جواب ۾ مهاراجا چيو ته انهن دڪانن مان جو
محصول سوڪڙ کي حاصل ٿئي، تو سو بي طرح حاصل ٿي
سگهندو ته دڪان بند ڪيا ويندا.

ڏرمانند جي پنهنجي پاشا ۾ چئي ڏنو ته، ”راجا
اشوڪ پنهنجي راج ۾ شراب نوشي بند ڪري ڇڏي
هئي. هن الزم نه چيو ته شراب نوشي مان ڇا پيدائش
ٿئي ٿي يا بي طرح ملندي ته پوءِ آڻه شراب بند ڪندس.“
مهاراج پاشا جي آخر ۾ فقط اهڙو چئي هٿو ويو ته ”ڏرمانند
ته اڃ اسان کي چڱو سبق سيکارڻو آهي.“

سهيلي سمجهي ويو ته اڃ مهاراجا جو مزاج بگڙي
ويو هوندو ۽ ڇا سهاڻا ڏرمانند کي ڏيندو اچي ٿو سا
بند ٿي ويندي. پر نعيم وڃان ٿي ٻيو لکيو. يعني
ڏينهن فرمان نڪتو ته معيار شراب جا دڪان بند ڪيا
وڃن.

سندس اهو ۽ ويچار هو ته ٻڌ ۽ ڄڻ ويچار ماڻها جي
 بنياد ۾ جانعو ڪيان جي ڄڻون درهڻي آهي سا سڀڪار
 ڪرڻ سان ئي سماج واد ۽ سامه واد ڪامياب ٿي سگهن
 ٿا ۽ منهن ڄاڻي ۽ جي ڪلياڻ ڪرڻ جي ساڌا اڄ جي
 منهن ڄاڻي جي هٿ ۾ اچي سگهندي. اهو ئي سبب
 هو جو مهاڻا اچي ۽ جي ويچارن جو ڌرمابند جي دل تي
 ڏاڍو اثر ٿيو ۽ اهڙي شرڏا انهن تي هيس ته پنهنجو
 ڄڻون ڳانڍي ۽ جي ڪارج ۾ اڀڻ ڪرڻ سان ئي ڄڻون
 سڳل ٿيندو.

سندس ڄڻ ڪوٽا ۾ ٿيو هو. الهه ڪري پوان ڏينهن
 ۾ چوڻو هو ”جي منهنجو سرور اڄ ليڪه هجي ته ڪوٽا
 جي آزادي جي ڳاڙهي ۾ ضرور ڪرڻ ڪو حصو وٺان.“
 سرور ڪيڻ ٿيندي به ڇڏهن هن مهاڻا کي نونا ڪي ۽
 (بگال) ۾ ڪم ڪندو ڏٺو تڏهن ڏاڍي ڏک ۾ ڄڻن
 ته ”آءٌ به ڇڪر هن طرح ڪوٽا ۾ وڃي ڪري پنهنجي
 ڄڻن پوري آزاد ڪرڻ جي ڳاڙهي ۾ پوان تيا ڪم ڪران.“
 ڏرمابند جي ٻڌ ٻڌي ۽ جو سڄو نچلو سندس ٻڌڻي
 ۾ نه هو. پر سندس سهيل ۽ سٺي چرتر ۾ هو. هوسهڻي
 پورڪارن جي ڪنن ۽ آڻين حالتن ۾ رهيو ۽ گهميو، پر
 پوءِ به خالص ۽ شهاب ۽ نرم رهيو. سچو ٿر لاءِ من ۾
 ايترو پور هو ۽ جو شائعي ڏيو آچار ۽ جو (शान्तवार्ता)
 ’پوڏ چرچا اوتار‘ سندس پسڪ هن مڙهائي ۽ گهرائي ۽ ۾
 اوتار ڪيو. پنهنجي من کي لالهيڪو ڪرڻ لاءِ جو

(ننڍو ٻاند) ۾ ٿيار ڪيائون. مهاڀان ۾ به جي سندن ۾
 شاعري ڏيو آچار ۾ جو اونچو اسٿان آهي. سندس ڪرڻن
 ۾ ”ٻڌ چرپاوتار“ (बोधचर्यावतार) سڀني کان سرچشڪ سمجهو
 وڃي ٿو. انهي ڪرڻڪ جو ۾ ڏرمانند جي انراد ڪري
 ورتو.

ٻڌ ڏرم جون ساڌنائون سمجهائي لاءِ ”وسڌ مگ“
 نهايت اعليٰ درجي جو ڪرڻڪ لکيو وڃي ٿو. انهي ڪرڻڪ
 بابت ڪوجنا ڪرڻ لاءِ ڏرمانند جيءَ کي آمير بکا ۾ ٻار
 پيرا سڏايو ويو. انهي ڪرڻڪ تي هن ٻائي پاشا ۾ ”ڊاڇڪا“
 لکي لکي آهي ۽ ڪتاب جو ٿانڀوچ مرهائي ۽ ڪچراليءَ
 ۾ ”سمادي مارگ“ نالي ڪتاب ۾ ڏنو آهي.

ٻڌ ڏرم جي ساهتيءَ ۾ ”جانڪ“ ڪٿائون نهايت وڌيڪ
 ٿينديون آهن. انهن جانڪن ۾ ٻڌ جي اڳين جنمن جون
 ڳالهون اچن ٿيون. انهن جو سنگره ڪري ڪچراليءَ ۾
 انراد ڪڏهن کان وٺي ٿي چڪو آهي.

ٻڌ جي گهر ٿيڻ بابت ڪيترا ڪوٽا روپي ڪهاڻي
 ماڻهن ۾ چالو آهي، ته بيماريءَ ٻڌائي ۽ مرمي جي
 درس ڪري ٿورس وچون راجپوت سڌارم لکي چيو
 گهر ڇڏي پڇي نڪتو، سا ڪهاڻي ته ڪاهندا ڪيل آهي.
 ٻڌ ڀڳوان گهر جو ڇڏيو، تنهن بابت سندس سوڪرم وڃي
 ۽ پورٽون ٿا پھون ماڻهن اڳيان پيش ڪرڻ لاءِ ڏرمانند جيءَ
 جيڪو ننڍڙو نانڪ ۾ لکيو، جو ”ٻڌ پيو نانڪ“ نالي
 مرهائي ۾ پوکاشت آهي. ”آٿڌر“ ڪرڻڪ تي به هن

گوسه جي ۽ جو ساهتو

ٻڌ ڌرم وارا پنهنجي ديهڪا جي شروعات ۾ تن
سورن جو پوڄار ڌرم سان ڪندا آهن. سا اومت ولي ڌرمائند
سڀ کان اڳ ٻڌ ڌرم ۽ سنگهه آهن تنهن ٻاٽ ڪي
ويا ڪيائون ڌرمون ۽ آهن ٻاٽ هڪڙو ٻيو ڪتاب
ٻڌ ڌرم ڪيائون. تنهن کان پوءِ ٻلي پرمهرا موجب ٻڌ ڀڳوان
جي اکين جمن جون ڪي ڪٿائون، گوتم ٻڌ جي وسار
سان جهولي، ۽ سندس ڌرم اُڀرڻ جو ٽنڀرچ، ٿيئي
هڪ هنڌ گڏي ”ٻڌ ليلا سار سنگهره“ ٺاهي ٻاٽ وٺندڙ ۽
سڀي سمجهائي ۽ وارو ڪتاب لکيائون. اهو ڪتاب گهر
گهر ۾ پڙهجي وڃي ڪري ماڻهن کي ٻڌ ڌرم ٻاٽ آسان
سان ڪافي چاڻ ملي.

پنهنجن هزارها ٻڪهن جي سنگن لاءِ ۽ سندن ڄمون
کي ساڌن ان سان پوتر پٺاڻ لاءِ ٻڌ ڀڳوان جيڪي ٺهر
ٺاهيا هئا، سي ”ولم ٻڪڪ“ ۾ اچن ٿا. تن لهن جو
ٽنڀرچ مون ڌرمائند کان طلبيو. تنهن طالب پوري ڪرڻ
لاءِ هن ”ٻڌ سنگهه چا پرچم“ ٺاهي ڪتاب ٺهر
ڪري ورتو.

ٻلي ساهت ۾ ٻڌ ڀڳوان جو اُڀرڻ ”ڏمهد“ ۽ ”سڀ
ٺامه“ آهن ان ڪرڻ ۾ سندس نموني ڏنل آهي. انهي
ڪري انهن ٻنهي جو ترجمو ڌرمائند ڪيو ۽ ٺه ٻاٽ
ڪرڻ لاءِ برهائي ترجمي سان هڪ ٻلي ”لگه ٻاٽ“

(S. 4)

ٻائي ڇهل وڃڻ (Babbar) ۾ ٿر پٽڪ (ٺٽي ٿرڪرون) ٺٽي شاسترن جو مشهور سنگره آهي، تنهن جا ٺٽي عصر آهن - سٺ پٽڪ، وٺه پٽڪ ۽ اڀر پٽڪ. سٺ پٽڪ ۾ گهڻي ٻائي ٻڌ ۽ سندس مکيه شين جي اڀرڻ جو سنگره آهي. وٺه پٽڪ ۾ پڪڙڻ جي رهڻي ۽ ٻاٻه جيڪي نير ٻڌ ٻاٻا، ڇو ٻاٻا، وقت ۽ وقت لهر ٻا ۽ سندس سمجهاڻيون ڏنل آهن. اڀر پٽڪ ۾ سٺ اڏ ٻا ۽ آهن. انهن ۾ ٻڌ جي اڀرڻ ۾ جيڪي ويچار آيا تن جي عصر جي چنڊ چارڻ ڪيل آهي.

سُوءِ رُفْقِ جَا بَدِجِ وَڈَا پَاتِ آہن۔ دیکھ نکار، مجھ
نکار، سہیت نکار، آنکھوں نکار، اُٹھ نکار، اُٹھ نکار۔
دیکھ نکار، چوتھن دیکھن ستن جو سنگرھ کھیل
آہی۔ دیکھ معنی دیکھو، وڈو سہ، الہی، مکاری الہی،
نکار کی دیکھ نکار سڈر ویر آہی۔

مڇهر نڪانه م وڇولي ٺاڙجي جا سڀ سنگڙهه ڪيا
وڃا آهن، جنهن ڪري مڇهر (مڙهر) نڪانه ڪري سڏبو
هوندو آهي. اُڙا نڪا وڃن واري ڪٽي ڪٽيل وڃن جي پوءِ
اڪيا وڃا. ٻي ڳالهيءَ سان

”ٺوٺيس“ ٺيڪا لکي آهي ۽ ٻين ٻاٻس ڪٿرائي ۾
لکايو اٿس.

گجرات وڌ ٻاٻس ۾ رهي ڪري جنهن لمڙي هن
اها ٻاٻس هڪو ٽيهن لمڙي هن ڏرم ۽ ساڻس جو ٻه اها ٻاٻس
ڪيائين. اميرڪا ۾ رهي ڪري لالا هرڊيل جي صحت
۾ هن سماج واد جو ٻه اها ٻاٻس ڪري ورتو هو. انهي سڄي
اها ٻاٻس جو پڪل ميرو سندس ٻن ٻنڪن مان ملي ٿو.
(۱) هندي سنسڪرتي آڻي اها ٻاٻس (۲) ٻاٻس ڪا ڇاڻو
ٻاٻس ڏرم.

ڇو ٿو ٻاٻس ٻاٻس هن ”ٺوٺيس“ ۽ ”گلاس“ ٻه اها
ڪتاب لکيا. ”اوڀرن“ سرهاڻي ۽ ڪٿرائي ٻنهن ۾
پرڪاش آهي. ”گلاس“ اها ٻه ٻاٻس آهي.

ڪاڪا صاحب ڪالڙڪر

(Rules of discipline) جو سنگره ڪيو ويو، پوءِ آئندو کان سوال پڇي ڪوي ”سڌ ٻڌڪ“ ۽ ”آهڙم ٻڌڪ“ جو سنگره ڪيو ويو. ڪن ماڻهن موجب ڪڏاڪاهه جو پاڳ آهڙم ٻڌڪ ۾ سمايو ويو هو، پر ائين جو چوڻ آهي ته اهو سڌ ٻڌڪ ۾ ئي شامل ڪهرجي.

ملي جيڪي مختصر طور چيو اهو سو سمنگي و لاسي (सुमंगलविलासिनी) گونٺ جي نڌا ڪٽ ۾ ڏنل آهي. ڏها ساڳي ڳالهه سمنڀاسانڪا (समन्तपासाङ्का) نالي وٺي آڪڪا جي نڌا ڪٽا گونٺ ۾ به ڏنل آهي. پر هن ڳالهه جو بخود ٽريٽڪ گونٺن ۾ ڪٿي به آڌار نٿو ملي. ٻڌ ڀڳوان جي پورٽريٽ کان ٿورو پوءِ راجڪره ۾ ڀڪشو سنگهه جي پهرئين پورش ڪٿي هوندي، پر ائين نٿو لڳي ته انهي پورش ۾ هٿوڪن ٻڌڪن جا پاڳ يا نالا فيصل ڪيا ويا هوندا. راجا اشوڪ جي زماني تائين ٻڌ جي ابدش جا ٻه پاڳ ”ڏرم“ ۽ ”وڀه“ نالي پورٽ هئا. ائين مان ”ڏرم“ جا ٻه انگ سمجهيا ويندا هئا هن ريت هئا: سڌ, سڀ, ڪيم (श्रद्धा), وياڪرڻ (विद्याकरण) ڪاٿا (गाथा), آدان (उदान), اٽيوٽڪ (इतिवृत्त), ڄاٽڪ (ज्ञान), اٽيس ڏرم (अष्टाङ्गयोग), ويڊل (वेदल), هنن انگن جو ورتن ڪهرنگاهه جي انگڏو (अष्टाङ्गयोग) سڌ ۾ ۽ انگڏو ٽڪا ۾ رستن هٿو ڪيل آهي.

’سڌ‘ شبد ڀلي شبد آهي. موڪن آهي ته سڌ ڪرڻ ٻڌ جو پيارو شين.

ماڻهن لاءِ خاص ڪارائتوبون ثابت نه ٿيون. تنهنڪري
 ٻڌ ڪهوش آچاره منجهان مکيه اڪائن جو مختصر انراد
 ترپنڪن جي پاشا پر ڪيو. اهو انراد اهڙو سندرو هو
 جو انهي جو مان به ترپنڪن گونڻن جهڙو ٿي واد.
 (पक्ति विद्यतमगा) انهنڪري انهن اڪائن کي به ”پالي“
 چوڻ ۾ آيو. سچ پچ نه ”پالي“ شيد ڪنهن پاشا جو نالو
 ڪونهي. انهيءَ پاشا جو مٿي نالو نه ”ماگڙي“ آهي.
 پر انهيءَ ريت هن پاشا کي اهو نالو ملي ويو.

ٻڌ ڪهوش آچاره جو چوڻ آهي ته ”ترپنڪن“ جا
 مقبي ٽنل ڀاڳ، راجگره جي پهرئين پوڻشد مقرر ڪيا.
 پگوان ٻڌ جي پوڻواڻ (ديهنس) ڪنهن پڪشو شوڪ ۾ بڪل
 وڪل ٿي ويا، تڏهن سهدر (सुधर) نالي هڪ پڪشو
 چيو ته ”ڇڏو ٿيو جو اسانجي نيتا جو پوڻواڻ ٿيو. هو
 نه چوندو رهندو هو نه هي ڪريو ۽ هو نه ڪريو ۽ ائين
 اسانکي ٻڌن ۾ ٻڌن رکندو هو. هاڻي ته جنهنڪي جيئن
 وڻي تيئن ڪري.“ سو ٻڌي ڪري مها ڪشمپ ۽ وڃار
 ڪيو ته جي ٽرم وٺه جو سنگره نه ڪيو ويٺو ته سهدر
 جهڙن پڪشن کي آچار وڃار جي چوٽ ۾ وڌو. سي
 ويٺي. سو هڪدم پڪسوسنگهه جي پوڻشد سڏائي ٽرم
 ۽ وٺه جو سنگره ڪرڻ گهرجي. سو انهي ٿي پڇو. سي
 اندر مها ڪشمپ پنج سؤ پڪشن کي راجگره ۾ سڏايو.
 انهي پوڻشد ۾ پهرئين آڀاليءَ کان پڇي ڪري ”وٺه“

• ٻڌ جو ودوان شش

۽ ٻڌ جو جهڙوئي ۾ جهڙوئي شش.

اُڙت ٿوري ٻر يا وستار سان ڏيڻ سولي ويا ڪرڻ آهي. *
 ٻڌگهوش آچاره جو چوڻ آهي ته ”گاڻا“ پاڻ ۾ ”ڏمهند“
 ٿيو گاڻا ۽ ٿوري گاڻا، اهي ٿيئي گرنف سمايل آهن. پر
 انهن لڳي ٿو ته ٿورو ۽ ٿوري گاڻائن جو سنگره ٻڌجي
 پرنرواڻ کان ٿي ۵ چار صديون پوءِ به نه ٿيو هو ۽ ”ڏمهند“
 نه بالڪل نڀڙو گرنف آهي. انهيءَ ڪري انهن چوڻ ڏکيو
 آهي ته گاڻا پاڻ ۾ فقط اهو هڪ گرنف هو يا ٻيون ڪي
 گاڻائون به اچي ويون ٿي.

معي ڏنل ”گندڪ نڪاه“ جي ياداشت ۾ ”آدان“
 به آيل آهي. ٻڌگهوش آچاره جو چوڻ آهي ته انهن ۽
 اهڙي پرڪار جي سٺ پتڪن يا ٻين هنڌ ڏنل وچين
 کي آدان ڪري سڏيندا هئا.

پر اهو چوڻ ناممڪن آهي ته منجهائن ڪيترا آدان
 اشوڪ جي سمی ۾ هئا. انهيءَ ۾ ڪوبه شڪ نه آهي ته
 پوءِ منجهن ٻيا به گڏ ۽ ويا.

اتي وڌيڪ (वृत्ति) فصل ۾ ۱۱۲ اتي وڌيڪ جو سنگره
 آهي. منجهائن کي اشوڪ جي سمی ۾ يا کانئس پوءِ
 هڪ اڌ صديءَ ۾ هئا. پوءِ ته انهن جو تعداد به وڌندو ويو.
 چاڪ نالي ڪٿائون پوسد آهن. انهن مان ڪن
 ڪٿائن جون صورتون سانڍي ۴ پرهڙن جي استورن جي
 آس پاس کوٽي ڪڍيون ويون آهن. انهيءَ مان انومان
 * سسڪرم جي ويا ڪرڻ سان هن شيد جو ڪوبه واسطو
 ڪونهي.

جي سؤڪيت (सूक्त) يا سوتر (सूत्र) شبد مان نڪتو آهي.
 ڪيترن جو چوڻ آهي ته جيئن ويدن ۾ 'سؤڪت' آهن
 ساڳيءَ طرح هي ڀاليءَ جا 'سؤڪت' آهن. پر مهاتمان پنڪ
 جي گولڻن ۾ انهن کي 'سوتر' چيو ويو آهي، ۽ اهوئي
 اُرت ليک هوندو. اڄڪلهه 'سوتر' شبد جو اهوئي اُرت
 ڪيو وڃي ٿو جو پاڻي (पानि) جي ۽ ٻين اهڙن سوترن
 جو ڪيو وڃي ٿو پر "آشولان گهم سوتر" (आश्वलायन शुद्धसूत्र)
 وغيره سوتر انهن اختصاري سوترن کان وڌيڪ وسار سان
 آهن ۽ انهيءَ اُرت ۾ ڀالي پڻا جا سوتر اوائل ۾ رچيا
 ويا هوندا. هن هنڌ انهي ڳالهه ۾ وڃڻ جي ضرورت
 ڪانهي. ته انهن سوترن وانگر آشولان وغيره ماڻهن پنهنجا
 سوتر رچيا يا ٻڌ ڌرم وارن سندن سوترن وانگر پنهنجا
 سوتر رچيا. پر ايتري ڳالهه پڌري آهي ته اشوڪ جي
 وقت کان اڳ ٻڌ جي اُپديشڪاري وچن کي 'سوت'
 ڪري چوندا هئا ۽ اهي بلڪل وڏا نه هئا.

'اڱد سوت' جي الڪه ۾ چيو ويو آهي ته ڪاٿا (گهٽن)
 جي گڏيل سوترن کي گهم (गम) چوندا هئا ۽ مثال طور
 'سليم نڪاهه' جو پهريون ڀاڱو ڏنو ويو آهي. سڀني
 ڪاٿائن جو سنگرهه گهم (गम) ۾ ٿئي ٿو، انهن ڪري انهن
 چوڻ ڏکيو آهي ته 'ڪاٿا' نالي ڌار ڀاڱو ڇو ڪيو ويو. اُتي
 سگهي ٿو ته گهم (गम) اندر ڪن خاص ارڪارن جي
 ڪاٿائن جو سمانڻ ليک سمجهيو ويو. ويياڪرڻ (वैयाकरण) جو
 اُرت آهي ويانگيا سمجهائڻ. ڪر سوتر وٺي ڪري انجو

کان پهچي. ٿو ۽ سوالن جا ٿيڪڻ جواب ڏئي ٿو. ٻئي سلسلي
 ۾ ڏم ڏيڻا (ڀڄڻا) ڀڄڻي ۽ سندس اڳئين (گهٽسڻ)
 آڇر ۾ پئي وڌاڪ (ڀڄڻا) جو پاڻي ساڳي طرح سنوڊ
 (سوال جواب) آهي. اهي ٻئي سلسلي جا چيل نه آهن،
 پر اهڙن ئي سنوڊن کي ’وڌل‘ ڪري چوندا هئا. اڳي
 ٿو نه شومڻ، نواهيڻ ۽ ٻين سان ٻڌ ڀڳوان جا جيڪي
 سنوڊ ليا هئا تن جو هڪ جدا سگرهه ڪيو ويو هو ۽
 تنهن کي ’وڌل‘ ڪري سڏيندا هئا.

مهاڻي سڃاڻ (مهاڻي سڃاڻ) مان معلوم ٿئي ٿو ته ’ڏم‘
 جا اهي ٽي ڀاڱا تنهن کان اڳ فقط ٻه ڀاڱا هئا ۽ ڪي
 (ڀڄڻا) هئا، جن ۾ سڀ ڪجهه سمجهي ويو ٿي.
 ٻڌ ڀڳوان آندڙ کي چوي ٿو ته:

“ न चरे आनन्द ब्रह्मसंसारं अनुबन्धिनुं यदिदं
 मुक्तं गेयं वेदव्याकरणस्य हेतु । तं किंत्स हेतु । दीधरत्त हि वो
 आनन्द धम्मा मुक्ता घाता बन्धसा परिचिता । ... । ”

اُٿاڻو. ”هي آندڙ، سڀ ۽ ڪجهه جي ڇڻي سمجهائي ۽
 لاءِ شروعات جو ڪرو. مان ڪهڙو ٿيڪ نه آهي، پر جو ٿو
 اهي ڳالهون ٻڌيون آهن ۽ انهن مان ٿون پورو واقف
 آهيون.“

مطلب ته هنن ۽ ڪي به ٻڌ جو اهدا ۽ سندن
 سمجهائي شروعات کي ڏني ويندي هئي. وقت گذرندي
 ڇهه وڌيڪ ڀاڱا ڪيا ويا ۽ انهن مان ڪي ڀاڱا جوڙي
 ڪيترن سڀ ڇڻا ويا، جي هن وقت آهن. انهيءَ ڪري

ڪي به سڳا ٿيڻ، ٿو نه اهو ڪو جي سڳي نه ڄاڻي، جنهن
 ڪي به ٻيون ڪيڏا ٿيڻ ٻڌن جي ساڻس نه ڄاڻي ڪيڏي ڪيڏي ٿيڻ.
 انهي ڌرم جو آرمڻ آهي انهيءَ ڄڻڪار يا ڪرامتون.
 لڳي ٿو نه ٿيڻ وقت ڪو اهڙو ڪرڻڪ ٿيڻ ٿي. هو ڪيڏي
 به ٻڌ ٿيڻ ۽ سدس مکيه شراوڪن جون ڪرامتون ڏال
 ٿيڻ. ٿو اڄ انهيءَ انهيءَ ڌرم جو ڪو نالو ٿيڻ نه
 ٿيڻ آهي. ڪو ڪن آهي نه انهيءَ انهيءَ ڌرم وارو ٿيڻ.
 سڀ ٻڌڪ اندر ملي جهلي وڃي آهي. ٻڌڪهڻش آڇاره
 لاءِ به انهيءَ انهيءَ ڌرم بابت ڪو ڇڙو ڏيکي ٿي ٿي
 ٿيڻ. هو لکي ٿو ٿي:

वैतागो मे भिक्षवे अञ्जलिया अभ्युता धम्मा आत्मवे वि
 भादिनवपवता धम्मे वि अञ्जलियाभ्युत धम्म पडिससुत्ता सुत्ता अभ्युत
 धम्मं ति वेदिताम् ॥

اڏاڻس، ”هي ٻڌڪهڻو، هي چار آڇاره (ڪوڙ)
 انهيءَ ڌرم آڇاره واسو ڪن ٿا. سڀاويڪو ٿيڻ انهيءَ
 ڌرم سان آڇاره ڪيل آڇاره، انهيءَ ڌرم سان ڪيل
 سڀ سڀ سڳي ”انهيءَ ڌرم“ سمجهي وڃي، ٿو انهيءَ انهيءَ
 ڌرم سان ٿيڻ جي ڪيڏي انهيءَ ڌرم ڪرڻڪ جو ڪوڙ
 واسو ٿيڻو اچي.“

مهاوڀل (مهاوڪهڻڪ) ۽ چول وڀل (چولوڪهڻڪ) نالي ٻه
 سڙا مڇر لڪاڻه به آهن، جن مان انومان ڪندي سڳي
 ٿو نه وڀل به ڪهڙو ڏڪر ڪيل هوندو. انهن مان
 ٻيهرين سڀ به مهاڪوڻڪ (مهاڪوڻڪ) ساريڪا (ساريڪا)

(بينيسسڪرسي) ونه سمڪسي سس جو ونه گرلڪ سان ڪڇ
 نه ڪڇ واسطو ضرور هوندو، پر انهي پرڪار جو اڀدش
 مولڪي ڪٿي به نه مليو، انهيڪري چئي نه سگهيس ته
 اهو سؤلر هڪڙو آهي.
 پر 'ونہ' شيد جو ارمڪ 'ونہ-گرلڪ' سان لڳائڻ جو
 ڪو سبب هڪونهي.

'अहं सो केशि पुरस्वस्मं सणहेन पि विनेमि पशसेन पि विनेमि ।'

مجهڙو سس نمبر ۱۰۷ ۾ ۴ وغيره هنڌ تي 'ئي' ڏاڻو
 "و" لڳائڻ سان "ولي" جو ارمڪ ٿئي ٿو "سيڪارڻ"
 ۽ انهيءَ مان اڳتي هلي ڪري "ونہ" جي نمونن کي
 "ونہ پٽڪ" چون ۾ آيو. پٽڪ ڏانهن پڪڙڻ کي
 گڏ ڪرڻ شروع ڪيو تڏهن ونہ گرلڪ هستيءَ ۾ نه آيو
 هو، جيڪا ڪڇ سڪيا هئي سا 'سس' جي روپ ۾ هئي.
 سس کان اڳ "نم چڪ ڀؤن سس" (धम्म चक्र पवत्तन सुत्त)
 جو اڀدش ڏيئي پٽ پڳوان پنهنجن پڪڙڻ جي ٿوليءَ کي
 پنهنجو شش بڻايو، انهيڪري "ونہ" شيد جو مٺل
 ارمڪ "سڪيا" يا "سيڪارڻ" ٿي سمجهڻ گهرجي ۽ انهي
 ونہ (سڪيا) جو واڌارو سولئي پٽ جي اڀدش جو اوچو
 پٽ سمجهڻ گهرجي. جهڙوڪ سيڪس (समुक्कस) شيد
 پالي ڇيل وڃڻ ۾ "پٽ-اڀدش" جي ارمڪ ۾ ٿلومي،
 تڏهن به "ساموڪسڪا ڏمڊسا" (सामुक्कसिका धम्मवेसना)
 اهو واکو ڪنهن هنڌ ملي ٿو. مثال طور "دڀوگه نڪاڙ"
 جي آئين سس جي آخر ۾ آيل هئي وانگر پڙهو:

اهو چوڻ ڏکيو آهي ته منجهائن ٻڌ جا سڃا آپديش ڪهڙا آهن ۽ بناوٽي ڪهڙا. ٽڏهن به اشوڪ جي پاپرا (भावरा) يا پاپرو (भावरा) سلا لکڻ جي آڌار تي آلمان ڪڍي سگهجي ٿو ته پڪڻ جا پوراچڻ پاپ ڪهڙا هئا.

اشوڪ جي پاپرو واري سلا لک ۾ اهو بيان وڌو آهي ته هيديان سڀ آپديش لکڻ، پڪڻ، آپسڪڻ، آپسڪڻ ۽ آپسڪڻن کي وري وري سلا ۽ ڪتب ڪرڻ گهرجن:-
 (۱) ونهه سمڪسي (وينهه سمڪسي) (۲) آپسوسان (آپسوسان) (۳) آناگهه پيماني (آناگهه پيماني) (۴) ميني گالا (ميني گالا) (۵) مولهه سوئي (مولهه سوئي) (۶) آپسوسني (آپسوسني) (۷) لاگهلو وادي (لاگهلو وادي)

مساواڌ اڀيگنيڀڀ مڱاڌا ٻڌهڻ ماسيڌي.

شري اولينبورگ (Olenburg) ۽ سيدرت (Senart) بن مغربي وڌوائڻ اهو ڏيکارو آهي ته انهن مان پورن ستون آپديش مڱهر لک به جو راهل وڌ سڀ لمبر آهي. ۱. لي آپديش جي پروفيسر رهاڻيس ڊيوڊس (Prof. Rhys Davids) چاڻ ڪرائڻ جي ڪوشش ڪئي آهي. پر ”سڀ لاهت“ جو ميني سڀ ڇڏي باقي سڌن لاهت جيڪي ٻڌاڻو اٿس سو غلط آهي. لمبر ۲، ۳، ۴، ۵، ۶ سڌن لاهت مڱروڙي ۱۹۱۲ جي (Indian Antiquary) مڱرن ۾، چنڊ چاڻ کانپوءِ جيڪي سڀ بنايا ويا آهن سي بلڪل ولي ۽ سڀڪار ڪرڻ جهڙا آهن. فقط پهرئين سڀ جو ٽڏهن پتر نه پڇي چڪو هو. مولڪي اٿن لڳو ته

ٻاڻرؤ جي شڪل ليک ۾ ڏنل سڀ اپديش ٻڌ ڌرم جي
چهل وچن ۾ هن ريت ملن ٿا:-

- (۱) واپس سمجھي (ميني سمجھي) = ڏمڪڙن سڀ
(۲) اٿس وسائي (اٿيڻ سڀ) = اٿس وس
(۳) اٿس ڏيک (اٿس ڏيک) = اٿس ڏيک
(۴) اٿس ڏيک (اٿس ڏيک) = اٿس ڏيک
(۵) اٿس ڏيک (اٿس ڏيک) = اٿس ڏيک
(۶) اٿس ڏيک (اٿس ڏيک) = اٿس ڏيک
(۷) اٿس ڏيک (اٿس ڏيک) = اٿس ڏيک
لاڳو ٿيڻ وارو (لاڳو ٿيڻ وارو) = (مڪمل سڀ)

انهن ستن اپديشن مان ”ڏمڪڙن سڀ“ وارو اپديش
سڀني هنڌ ملي ٿو. انهيڪري ائين چوڻ جي ضرورت
ڪانهي ته انهي جي مهيا خاص آهي. انهيڪري اهو
به انهي کي اول ڏيک ڏنو آهي. ٻئي ڏيک
مان ٿي ته هڪ ڏيک ڏيک سڀ ڏيک ۾ ملن ٿا. انهي
مان سڀ ڏيک جي پراڄيٽ ڏيک ٿي. انهي سڀ
ڏيک جي پراڄيٽ ڏيک سڀ (سڀ ڏيک سڀ)
تي ”ڏيک“ (ڏيک) نالي وسار سان ٿيڪ آهي، ۽
ڪڏڪ ٿيڪ ۾ اچي وڃي ٿي. تنهن مان سمجھڻ گهرجي
ته سڀ ڏيک ۾ اهي پراڄيٽ ۽ ڏيک ڏيک ڪان
هڪ ٻه سؤ سال اڳ رچيا ويا هئا. انهي مان به سڀ
ڏيک جي پراڄيٽ معلوم ٿي ٿي. ممڪن آهي ته سڀ
ڏيک ۾ سڀ سڀ پراڄيٽ نه هجن، پر خطري آهي ته

“वक्षः भगवत्-धम्मवत्ति ब्राह्मणं वोक्खसत्तारिं कल्लचित्तां सुदुचित्तां
विनीवरणजित्तं उद्वमचित्तं पञ्चवन्निन, मयं या बुद्धानं सामुत्तकेसिका
धम्मवेसना तं पक्कासेसि दुक्खं समुदयं विरोधं ममं।”

ارڻاڪ: جڏهن ڀڳوان ڏٺو ته پڙهڪو عيادي براهمڻ
چرچاڪ طرح ڪمزورين کان آهي بلند ۽ جزي ۾
آيو آهي تڏهن هن ٻڌ جي موهيندڙ ڌرم جو اثر درس
پوڳهت ڪيو. سا ڪهڙي؟ سا هي ۱- ڊڪ، ڊڪ جو
“انهن ڀڳن، ڊڪ جي ناپس- ڇڪڻ جو مارڪ.”

ڊڳو هن- سڀ ۾ نه، بلڪه مڃي رهيو آهي ته
“ڇوڙن ٻين ستن ۾ ۹ ونه ڇڪڻ ۾ ڪڏهن هينڌ اهو ساڳيو
واڪه آيو آهي. فرق ڊڳو ايترو ته هن هينڌ پوڪر سائي
براهمڻ کي ڳيان ڏنو ويو ۽ هن هينڌ اُڀالي. ۲ ٻين ڪوهستن
کي. ڪنهن مان ”ونيه سمڪرڻ“ (پنهنجو ساموڪرڻ) جو
اثرڪ هي ٿئي ٿو. ونه ارڻاڪ اُڀديش ۾ تنهن جو ”سمڪرڻ“
ارڻاڪ اثر درس (پنهنجيڪا) اٺهڪري، اهي ۾ ڪڪ
ڪونهي ته ڪنهن وقت انهن ڇڪڻ اثر (آڙه) سڄن جي
اُڀديش کي ”ونيه سمڪس“ (پنهنجو ساموڪرڻ) سڏيو ويندو
”هو. ڏهڪهڙن“ (پنهنجو ساموڪرڻ) سڀ جو نالو اشوڪ کان
گهڻو پوءِ چالو ٿيو، هوندو. ڇڪڻ ورتي راجائن جون
ڪهاڻيون جڏهن لوڪن ۾ پياريون ٿي ويون تڏهن ٻڌ
جي هن اُڀديش کي اهو شاندار ۽ ڇڪڻ نالو ڏنو ويو.
جيڪڏهن اسين ٺهڙ ڪريون ته جو پهرئين ”ونيه سمڪس“
سڏيو هو، سو پوءِ ”ڏهڪهڙن سڀ“ سڏيو ويندو ته

۽ تنهن جهوني جي آڌار تي لس وستر جي گونڊڪار
 پنهنجي وندراڻيندڙ پيار جي رهند وڃي آهي. انهيءَ دموني
 گوتم ٻڌ جي جهون چوڻ ۾ ڏاڍيون اونڌيون آهيون =
 اڃا پڻ ڳالهون ٿيون واهون آهن.

مهايدان سب جي ڀاڱو ڪيئي ڌار ڪري سب
 ٻڌ ۾ گوتم ٻڌ جي جهون چوڻ سب ڏاڍا وڏا آهن. مثلاً
 ٽن مهان واري ڳالهه وٺو. وڏي راجڪمار جي رهڻ لاءِ
 ٽي مهل هوا انهيءَ ڪٽ جي آڌار تي اهه ڪٽ ڪئي
 ويئي ته گوتم ٻڌ لاءِ به ٽي مهل هڪ گهرجن. نه رڳو ايترو
 پر گوتم ٻڌ جي مڪان ائين چيو ويو آهي ته منهنجي
 رهڻ لاءِ مونکي ٽي مهل هوا ۽ انهن ۾ آڻ ڏاڍي مزي
 ۾ رهندو هوس. اها ڳالهه ممڪن آهي. سرور
 چوڻين اڌاءِ ۾ ڏيکارو آهي. پر اهه ڪٽ ”انگوٽر نڪ“
 ۾ آيل آهي ۽ ساڳي نڪ ۾ اشوڪ جي پايرو شل ليکڪ جا به
 سب اچن ٿا. انهيءَ ڪري هڪ وقت مونکي اهه ڪٽ سڄي
 انهيءَ لکي ٿي. پر ويچار ڪرڻ سان صاف معلوم ٿيو
 ته ”انگوٽر نڪ“ ۾ ڪيترا ڀاڱو پوءِ ڏنڊا سڏيا ويا آهن. ”نڪ
 نهايت“ ۾ اهي ڳالهون آهن جن جو ٽن مضمونن سان
 واسطو آهي. تنهن ۾ ائين ٿيو لڳي ته پراچين يا آراوچين
 جو ڪو خيال ڪيو ويو آهي.

”مهايدان سب“ ۾ وڏي ڌڻ ڏنڊ ڪٽائون سي
 گوتم ٻڌ جي جهون چوڻ ۾ ڪيئن ٺڪر ٺڪو ڪري ملڻ
 واهون ۽ مدجهائڻ ڪهڙيون سب ٻڌڪ ۾ من ٿيون تنهن
 جي صفاي مون هن سبڪ جي پوڙهين صميمي ۾ ڪئي آهي.

گهڙي ڀاڱي پراچون هواء منهنجي هن پستڪ ۾ ٻڌ جي
جهون چوڻ يا ٻڌ جي اڀر ٻيڻ جيڪي ڪڇ لکيو
وڌو آهي سو اهڙن ئي پراچون ستن جي آڌار تي لکيو
ويو آهي.

هتي اسين خاص ٻڌ جي جهون چوڻ چوڻر ٻاٻاڻ وڃار
ڪريون. اڻڻڪن ۾ هڪ ئي هنڌ ٻڌ جو سارو چوڻو نه
ڏنل آهي. ڄاڻڪڻ جي ڪڏا ٽڏا ڪڏا ۾ ملي ٿي.
اها اڪڻ شايد ٻڌ گهرش جي سمڪڻ ۾ يعني عيسوي
ستين صديءَ ۾ لکي وڃي هئي. تنهن کان اڳ جيڪي
سهائي اسمارن جون) اڪڻون هيون تن مان ڪيترن
ڳالهون هن اڪڻ ۾ آيون آهن. اهو ٻڌ جو چوڻو گهڙي
تندر ”لٽ وسٽر“ گرنٽ جي آڌار تي لکيو ويو آهي.
”لٽ وسٽر“ شايد عيسوي پهرين صدي ۾ ٻڌ ڪڇ
سال اڳ لکيو ويو هو. اهو ”مهالن“ پستڪ وارن جو
گرنٽ آهي ۽ انهي جي آڌار تي ڄاڻڪڻ ڪڏڪار
پنهجي ٻڌ چوڻو ڪڏا جي رچنا ڪئي آهي. ”لٽ وسٽر“
جي رچنا وري ”ڏيگه لڪاڻ“ جي ”مهالن“ ۾
جي آڌار تي ڪئي وئي آهي. انهي مهالن ۾
وڻسي ٻڌ جي جهوني وڏي وسار سان ڏني وڃي آهي
۽ هڪ آهي نه ٿو ٻڌ ستر ٻڌ هو. ڪڏڪار اڳ جهه ٻڌ
ٻڌ ٿي ڪڏا هواء سي هي هواء: (۱) سڪي، (۲) ٻسي،
(۳) ويسو (वेसु)، (۴) ڪڪنگو، (۵) ڪوڻاگي،
(۶) ڪڪي.

ٿيندو. انهي ڪري مختصر طور هڪ ويچار ڪيو
وڃي ٿو.

(۱) ٻڌ جي جنم ٿيڻ ۽ بابت جدا رايو ڏيئي ڪري،
هر ڪنهن لپڪ ڏانهن ڀڄڻ ڪري سوچ ويچار بعد اه
ٿئي پوري مقرر ڪئي وئي آهي؟ پراچين يا ارواجين
سمي اندر اسان جيڪي راجا آهن، ڏرمي گرو ۽ لپڪ
ليا آهن، تن جون جملون لکڻ کان اڳ سندن جنم
جو وقت مقرر ڪرڻ ماءُ وڏوانن ۽ ماهرن جا نه بلڪه پٽ
آهي. پر هن پسند ڪرڻ اهڙي ڪا ڳالهه نظر نٿي اچي.

جواب ۾ منهنجو چوڻ آهي ته وچين ڪل جا ڪري
۽ لپڪ اهڙا مشهور نه هئا جو سندن جنم کان وٺي سندن
ڌاري سسٽ ليکي وڃي، انهي ڪري سندن جنم ٿيڻ ۽
بابت ڪري ڪيترو به ڀاڱو وڌو وڃي ته به اها ٿئي
پڪي طرح سان مقرر ٿي نٿي سگهي. ٻڌ جي حالت
اهه نه آهي. سندس پر ارواڻ کان وٺندي اڄ ڏينهن
تائين سندس ڌاري جي سسٽ جاري آهي. ڪڇ وقت اهو
نه مڃي وڏوانن دليل ڏئي ڪري ۵۶ کان وٺي ۶۵ سال
جو فرق آڻڻ جي ڪوشش ڪئي، پر آخر اهائي اڳئين
پر مهرا ٿئي صحيح ثابت نڪتي جا سهول ٿيڻ ۾ ڇڏيو
آهي. پر سمجهو ته ٻڌ جي جنم ٿيڻ ۽ ۾ ٿورو ڪي گهڻو
فرق پئجي وڃي ٿو، پر ٿين ڪري سندس جيون چرڻ
۾ ڪنهن به قسم جو ٿيڻ يا گهٽتائي ٿي اچي سگهي.

اهڙين ڪنهن اندر ٻڌ چوڻو ثابت ٿي وڃندو ۽ قبول
 ڪرڻ جهڙو آهي، تنهن مراد سان ئي مون هي ڪتاب
 لکيو آهي. ٿي سگهي ٿو ته ڪي مهيم ڳالهين
 منهنجي ڏيان به نه آيون هجن ۽ نه ڪن ڳالهين کي
 کي مون وڌيڪ ڏنو آهي جو نه ڏاڍا ڪمندو هو. ٻو مون
 کي ائين نظر لڳي ته منهنجي شوق ۽ ڪردار جي نموني
 به ڪا غلطي هوندي. مون کي خطري آهي ته اهو نمونو
 اختيار ڪرڻ سان ٻڌ چوڻو ٿي ۽ تنهن وقت جي لواڻپ
 تي روشني پئجي سگهندي ۽ انهيءَ مراد سان هي ڪتاب
 لکيو اٿم هن ڪتاب مان ڪي ليک اڳ ”پوائنٽو“ نالي
 ڪچرائي سماهي مخزن به ”ورڊ ڳان وستانار“ نالي
 مرهڻي مخزن به پوکاشت ٿي چڪا آهن. پر جڏهن روپ
 به اڳ پڌرا ٿيا هئا تنهن سڳي روپ به هن ڪتاب به
 نه ڏنا ويا آهن. بلڪ ڪيتري قدر گهر ڪئي ويئي
 آهي. انهن ليکڪن جا ڪيترا ٽڪرا هن ڪتاب به اڻاڻ
 ورتا ويا آهن، پر پوءِ به ائين چوڻ به مون کي هڪ
 نئي ٿي ته هي ڪتاب مূল (Original) ڪتاب آهي.
 هن ڪتاب جو مرهڻي به هڪ لکيل لفظ ڇڏي
 اولاد به گرنه ٿي سگهندو نظر مان ڪڍايو ٿو
 هن اهڙين ڳالهين تي منهنجو ڏيان چڪا ائين به ٿي
 ڪو خاص ويچار هن ڪتاب به نه ڪيو ويو آهي. مون
 کي لڳو ته اهڙين ڳالهين تي هن هنڌ ويچار ڪرڻ ليڪ

محمد ابن قاسم عيسوي سنه ۷۱۲ ۾ سنڌ تي حملا
ڪيو. تنهن وقت ٻڌ ڌرم مڃرائي هندستان مان غائب
ٿي ويو هو ۽ ٻڌ-واھمنگ ڌرم جي اهميت وڌي وئي
هئي. تنهن هوندي به خليفي جي هڪ نوجوان سردار
ابن جو ائين سنڌ ڏيس فتح ڪري، اُتي جي هندو
رُاجا کي قتل ڪيو ۽ سندس ڪمار ابن کي خليفي وٽ
نذراني طور موڪلي ڏنو.

مسلمانن سنڌ ۽ پنجاب جا ڪڇ حصه فتح ڪيائين
ڪا ھڪ سو سال پوءِ شنگر آڇارو جو ستارو چڙهيو.
سندس ويدانت جي مکيه مراد اها ئي هئي ته سونڊ لوڪ
وڃن جو اڀياس نه ڪن. ڪو سونڊ وڃي-واڪه ٻڌي وڃي
نه سندس ڪن نعل شيهي به لاک سان پريا وڃن، ڪو
سونڊ وڃي-واڪه جو اُچار ڪري نه سندس زبان
ڪڍي وڃي ۽ جي وڃي منتر سڳي وڃي نه کيس مارو
وڃي. سندس ويدانت اهو اهو هو. مسلمان هڪس
کان به اسانجي سنڌي ٻوليون ڪڇ ڪن پرايو. ٻڌ
نه ڀنءِ سندن دشمن ئي هو، سو ڪٿي سڳو ئي
ڇا هو؟

راجپوت قوم وارا نه ڪٿي سنڌي هئا. اهي نه اها
۾ ڏرو به ايمان نه رکندا هئا. وقت ۽ وجهه ملندي پاڻ
۾ ئي لڙي مرندا هئا. پوءِ هئا جي انهن بهادر پوڄارين
کي محمود غزنويءَ گهوڙن جي سمن جي ڏوڙ سان

مهو جي ڳالهه اها نه آهي ته ڪهڙي ڏينهن سندس جنم
 ٿيو، پر اها آهي ته سندس جنم کان اڳ ڪهڙيون حالتون
 هيون، ۽ اهڙين حالتن ۾ پنهجو نئون ڌرم مارڪ ڪيئن
 ڳولي ڪڍيائين. تن حالتن جو پورو نقشو ڪڍيو ويندو ته
 اڄ ڪلهه ٻڌ بنسبت جهڙي ڀرم ماڻهن ۾ ڇالو آهن سي
 دور ٿي ويندا ۽ تنهن وقت جو اتهاس اسين ليکڪ طرح
 سمجهي سگهنداسين. انهيڪري جنم ٿيڻ ۽ پنه ۾ اچاءِ
 وقت نه وڃائي ڪري مون اهڙين ڳالههين تي وڌيڪ
 ڌيان ڏنو آهي جنهن ڪري ٻڌ جي چرلر تي روشني
 پوي.

(۲) ڪيترن جو راءِ آهي ته ٻڌ جي اهڙي واري
 سڃاڻپ ڪري لارڻ جو سماج ناستڪ بڻيو ۽ انهيڪري
 ڌارين پوڏيس کان هار کائڻي پيئي. هن ڪتاب ۾ هن
 ڳالهه جو ڪو جواب ڏيڻ ڪمندو هو.

جواب - مونکي نه لڳو ته ٻڌ جي چرلر سان هن راءِ
 جو ڪو واسطو آهي. ٻڌ جو پر نرواڻ عيسائي کان اڳ
 ۳۵۰ سال ۾ ٿيو. تنهن کان ٻه صديون پوءِ ڇنڊر گهٽ
 پنهجو سماج استاڻاڻ ڪيو. پيو وڃي ٿو ته ڇنڊر گهٽ
 سمراڻن جيئن ڌرم جو هو، پر گريڪ (يوناني) لوڪن
 کي هن ڏينس مان ڌڪي ٻاهر ڪڍڻ ۾ سندس اهميت
 ڌرم آڏو نه آيو. سندس پوئلڳن مهاراجا پوري طرح ۾
 ٻڌ ڌرمي ٿي ويو، پر پوءِ نه هڪ اعليٰ درجي جو راج
 هلائيندو رهيو.

جھڪي ڀاپ ڪيا، تنجو ڀاپ ٻڌ مٿس ٻڌو ئي پنهنجي عقل جي ھاڪ وجهي رھيا آھن.

(۳) گوتم جڏھن ٻڌ ٻڌو حاصل ڪيو، تڏھن کان پوءِ سندس جيون چتر جو نقشو ٺواريءَ وار ڇو ڪيئن ٿي ويو آھي؟

جواب۔ جو پراچين ساهتيءَ ھن وقت موجود آھي، تڏھن جي آثار ئي اھڙو ٺواريءَ وار نقشو تيار ٿي سگھي. ٻڌ جي اُپديش ۾ ٺواريءَ وار نه ٿي ويا آھن. نه رڳو ايترو پر جھڪي اُپديش آھن، تن ۾ ٿي ويا وارا وڏي ويو آھي. اھڙي مال مان سچ نوسي ڳولڻ ٺھائڻ ٿي سگھي آھي. ھن ڪتاب ۾ اھڙي ڪوشش ڪئي آھي، پر ٺواريءَ وار ٻڌ چتر جو نقشو تيار ڪرڻ مون کان نه ٿي سگھيو.

(۴) نه ”وڌيڪ سنسڪرتي“ آران نوم جي ڀارت ورش ۾ اچڻ کان پوءِ اسٽين ٿي ۽ تڏھن کان اڳ ”داس نوم“ يعني براهمڻن جي سنسڪرتي ھئي، سو چوڻ لاءِ ڪھڙيون ثابتون آھن؟

جواب۔ ھن سوال تي وڌيڪ مون پنھنجي دستڪ ”ھندي سنسڪرتي آھي اھنسا“ جي پھرين اڌ ۽ ۲ ۾ ڪيو آھي. اھو ڪتاب ھن ڪتاب سان گڏي پڙھيو ويندو ته ڪيترين ڳالھين جي صفائي ٿي ويندي. منھنجي ڪا اھڙي خواهش نه آھي ته سڀ شخص منھنجن ڳالھين قبول ڪن. پر اھي ڳالھيون وڌيڪ ٺھن. انھي ڪري اھي پڙھندڙن اڳيان پيش ڪيون اٿم. داس ۽

ڪيئن مري نٿو ٿو؟ ٻيلا اهي به ڪي ٻڌ جا
اهسا وادي هئا.

اسان مڙهائين جي پيشواڻي نه خاص ٻوڙهائين جي
هٿن ۾ هئي. آخري ٻاڄي راو نه چست ڏوهي هو. پيشواڻي
۾ هندو جي نه حد آئي چڪي هئي. ٻين سان نه ٺهيو
پر پنهنجي گهر ۾ نه ڪو گهٽ ٿڌاڻو نه هئو. هڪ
دفع دولترام شندي (سنڌيا) پورو وڃي لٿو. نه ٻئي دفع
وري پيشواڻيءَ هولوڪر جو وارو آيو. اهڙن سخت هندو
جي پوڄاريان جو سهواڄ نه ساري هندوستان مٿان لٿو
ڪي هئا. اهڙن کي ٽن انگريزن جي سرن جو وڻي
پيئي جي کالن سو دفع وڌيڪ آهسته هئا؟ هڪ پٺيان
ٻيو مڙهو سردار جو سندن غلام ٿيڻ وارو؟ ٻيلا هي به
ڪي ٻڌ جا اڀرڻ مڃندا هئا؟

جهان ڏهن ٻارن هزار ٻارن سو سالن کان ٻڌ ڏوهي
آهي. سنه ۱۸۵۳ ۾ ڪمرون ٻيڙي ڇڏي ملان آفون
هلايون ته ڇو منجهن اوچتو ڇا ڳوٺي آئي ۽ اڳ ڪٿي؟
ٻڌ ڏرم ڇو ڪن ڪن نامرد ڪيو؟

انهن سوالن جو جواب ڪو معتبر قابل شخص ڏئي.

“मिरविसि सुखत्र वृथा मन्याल स्वकृत तप लावृषि”

اڻاٺ - اڀرڻ ڪيل ڏوهه ٻين تي مڙهي ٿو ڇو
اڃا به ڏاهو ٻڌو آهين؟ مڙهائڻ جي ڪري موري
پست جي هيءَ تڪ ٻيلا اهڙن تي معتبر ٻوڙهڪن کي
منجهان لاه لکي وڃي آهي؟ انهن يا سندن اڳين

۱. سو سال اڳ ڀلي ڇهل وڃن وڃي پڪي ڀلي ٿي هئا
 ۽ ٻڌ ڳهوش ڇڏهن آڪٽائون (ٽيڪائون) لکيون ٿڌهن
 مٿن آخون مهر لکي. اُپنشدن تي ليک، نه شڪو آڇو نه
 عيسوي. ائين صديءَ ۾ لکي. نهن کان اڳ ”گوراپاد“
 (गोपाद) جي ماڻهوڪه ڪارڪ (माणڪي ڪاريڪا) يعني
 ماڻهوڪه اُپنشد تي ٽيڪا لکي ويئي. انهي ۾ هر هڪ
 ٻڌ ڀڳوان جي آستتي آهي. پر ايترو پري ڇو وڃون.
 اڪبر بادشاهه جي سمي ۾ لکيل ”اُپنشد“ سو نه
 اُپنشدن ۾ آچي ويا آهي.

انهي ۾ ڪو به شڪ نه آهي ته اُپنشدن ۾ جو آتم-واد
 ۽ ٽوسهه وارا (ٽوسا) جو ذڪر آهي سو شرمڻ پٺڻ مان
 ورتو ويو، ڇو جو انهن ٻن ڳالهين جو بگهه وغيره واري
 سبسڪريءَ سان ڪو به واسطو ڪونهي. جنهن نموني اڄ
 ڪلهه پوهيو سماج ۽ آريه سماج وارا ڳالهائين (اڻڳالهائين)
 جو ايشور وان آهي سو وڃي اُپنشدن سان ڳنڍين ٿا،
 ساڳي طرح اُپنشدن وري آتم واد ۽ ٽوسا وٺڻ سان
 ڳنڍڻ جي ڪوشش ڪئي آهي. پر انهن شرمڻ واري
 اهو سا سڃاڻ نه ڪئي، جنهنڪري اهي اُپنشد وٽڪ
 سمجهيا ويا، انهن هفت ڪري جي بگهه ڪرم ڪانڊي
 آهن سي اڄ به اُپنشدن کي وٺڻ ڪو به ڀار نه آهن.
 مان سمجهان ٿو ته جي شخص ڀلي سمجهي يا سندن
 انگريزيءَ ۾ ترجمو پڙهي سگهن ٿا تن کي ٻڌ جي سمي
 جو انهن سمجهڻ ۽ نهن ڀاڱت کوجنا ڪرڻ ۾ هي

آرين جي سنسڪرتيءَ جو ٻڌ چوڻر سان ڪو ڇنڊو ٻاڏو
 سڀيڻ آهي. انهن ٻنهي سنسڪرتين جي گهڻا ٻيهڻا ڪري
 جا وڻڊڪ سنسڪرتي آهن ٿي سا ٻڌ جي سمي ۾ اسٿان
 ٿي چڪي هئي. ايترو ئي ثابت ڪرڻ لاءِ هن ڪتاب
 جو پهريون اڌ ۽ لکيو ويو آهي.

(۵) انهي ڳالهه جي ڪهڙي ثابتي آهي تہ اڀسڻ ۽
 گيتا ٻڌ ڪانهو ۽ ڇڏيا ويا هئا.

جواب - هن ڳالهه تي - ”هندي سنسڪرتي آهي
 اڀسڻ“ ڪتاب ۾ وستار سان ويچار ڪيو ويو آهي انهي
 ڪري سڳي ڳالهه هن ڪتاب ۾ نه ڪئي ويئي آهي.
 مون وڌيڪار دليلن سان ثابت ڪيو آهي تہ ٻڌ ڀڳو اڀسڻ
 پر آرتھڪ ۽ ٻڌ ڪانهو لکيا ويا هئا. ”شيشا، اراهمڻ“
 (शिशु आराम) ۽ ”ورهد آرتھڪ اڀسڻ“ (वर्हद आरथक अभिषेक)

۾ جهٽ وسولي (شهو) ڏني وئي آهي تنهن مان
 لڳي ٿو تہ ٻڌ کان وٺندي ۳۵ پيڙهين تائين انهن ڪرڻن
 جي وسولي هيندي رهي. شري هيمچندر راجوڌري
 هر هڪ پيڙهيءَ جا ٽيهه سال لکي ٿو. پر ڪافي ۲۵ سال
 لکيو، تہ ۴ چئو تہ ۸۷۵ سالن تائين اهي ڪرڻ پيڙهي
 ۽ پيڙهي ڪتب ڪيا ويا. مطلب تہ، هندي راجا
 چندرگهٽ تائين انهن ڪرڻن جي هن ريت برقرار ڇڏيو
 رهي ۽ پوءِ وڃي اراهمڻ ۽ اڀسڻ پڪي ٻڌي ٿي پيا.
 مدحڪن آهي تہ منجهن انهيءَ ڪري جتي ٽيڪ سمجهو ويو
 انهن هندن ڦير ٽاريل ڪيون ويون. ٻڌ گهوش کان اٽڪل

آڌياڪ (۱)

آرين جي ڄڻ

آشا ديويءَ بابت سوڪت*

رگ ويد ۾ آشا ديويءَ بابت جيڪي ڪيلا ڪيل
منتر مان ٿا آهن جي آڌار تي لوڪمانه پال گنگاڌر لک
پنهجي ڪتاب *The Arctic Home in the Vedas* ۾
اهو ثابت ڪيو جي ڪوشش ڪئي آهي ته آريه لوڪ اتر ڏرڻ
جي طرف رهندا هئا. §
(آج ۽ سڀاڻي اچي سمان آهن. اچي ڳچ وٺڻ جي
گهر ۾ گم ٿي وڃن ٿا.) † لوڪمانه جي ويچار موجب هن
منتر ۾ پڻ آهڙن منترن جو اشارو اتر ڏرڻ طرف آشا
يعني پريامب ڪال ڏي آهي. آشا يعني پريامب ڳچ وٺڻ
وڙڻ. گهر ۾ گم ٿي وڃي ٿي، يعني نه آهي ۽ هنڌ ڇو
مها آوندو رهڻ ٿي.

پريامب ويد جي ساڳئي سوڪت جي ٻارهن ڀاڱن ۾

* ڪلاڪيل منتر ۾ مڃڻ جو سڳرو.

§ رگ ويد ۸-۱۲۳-۱

† *The Arctic Home in the Vedas.*

ڪتاب مددگار ٿي سگهندو. پر جن وقت ايترو وقت
 نه آهي سي ٻيو ته هيٺين پنج ڪتاب ضرور پڙهڻ:-
 (۱) ٻڌڻم آڻي سنگھ، (۲) ٻڌ لياسار سنگھ (۳)
 ٻڌ سنگهاڇا پرچھ (۴) سماڌي مارگ (۵) هندي
 سينڪرلي آڻي آهڻسا.

هي ڪتاب لوڪن کي وڻي انهي لاءِ نه لکيو ويو
 آهي. سچ جي چند چوڻ ڪرڻ ڪتاب جي مک مراد
 آهي. شڪ آهي ته ڪيترائي قدر لوڪن کي ٻارو لڳندو.
 تنهن هوندي به جهانيندن جي ٻڌڻو ڪيو آهي.
 جنهن ڪري سندن گهڻو شڪرگذار آهيان.

ڌرماني گؤسمجي

رکي ٿي. انهيءَ طرح چار يا ڇهه مهينا دڪ ڏسي، فيڊ پوکي، لاشو کي آلتوڙ وٺڻ اُمرحط ملي ٿو ۽ هوءَ پوءِ پوٽي ڏي موٽي اچي ٿي. لاشو ڏيويءَ ٻاٻهٽ ٻيون به ڪنهن ڏند ڪٿائون آهن، پر سڀني ۾ هيءَ ڪٿا مشهور ٿي ويئي. ڪٿا جو ورنن ٻاٻونڊا جي ساري ساهه ۾ مٽي ٿو. شڪ نه آهي ته رڱ ويد جي آهڙين وچائن يعني منترن جو هن ڏند ڪٿا سر ڪو مڙيوئي واسطو آهي. جنهن مؤسس ۾ لاشو ڏيوي ٻائال مان پوٽي ۽ ٽي اچي ٿي تنهن مؤسس ۾ سندس آلتوڙ مٿاڻ وٺندو هو. لال ٻڳن جي ٻيل گڏي ۽ ۾ سندس رڪ. جاتوا ڪڍي ويندي هئي. گهوڙا ملڻ بعد اها رڪ. جاتوا گهوڙا ڪهيندا هئا. एषा गोभिरहणेभयुजामा (سا اُشا جنهن جي رڪ ۾ لال ٻيل ٻڌا وڃن ٿا.) विनयुरहण युगिभरहै: (لال ورڻ گهوڙن جي رڪ ۾ اُشا ڏيوي اچي ويئي آهي.)

جنگ ۾ گهوڙن جو استعمال

عيسوي کان ٻه هزار سال اڳ ٻاٻونڊا ۾ گهوڙن جو نالو نيشان به ٿيو ملي. اُتي گاڏين ۾ ڍڳا يا گڏهه ٻڌا ويندا هئا ۽ گهوڙن کي جهنگلي گڏهه سڏيندا هئا. ٻاٻونڊا جي اُتر ڏي بهاري علائقي ۾ رهندڙ ڪيئي قوم پهرين پهرين مال ٻوٽن لاءِ گهوڙن کان ڪم ورتو. انهن ”جهنگلي گڏهن“ کي ٻالي ٻوسي مٿن سوار ٿي

Lewis Spence: Myths & Legends of Babylonia & Assyria. (1926, P.P. 125-131)

يعني منتر ۾ اُشا ديوِيءَ جا هي لڪشڻ ڇڏا وڃن ٿا ۽
 अश्वत्थीगोमतीविश्ववारा يعني نه جنهن وقت جهجهڙا ڪهورڙا ۽
 جهجهڙون ڳئون آهن ۽ جا سهڻي لاءِ پوڄيندڙ آهي. اُتر ڌرڙو
 جي آس پاس هن وقت به ڪهورڙا ۽ ڳئون ٿين ٿيون، نڪي
 ڪي انهيءَ ڳالهه جي ثابتي ملي ٿي ته هزاره سال اڳ
 اهي چانور ڪڏهن به اُتي هوندا هئا. فقط هن سوڪس
 ۾ نه، پر اُشا ديوِيءَ بابت رڳ وڌيڪ ٻين سوڪسن ۾ به
 ڪنهن ٻي سندس اهو لڪشڻ ڏٺو وڃي ٿو ته هيءُ
 ديوِي ڪهورڙن ۽ ڳئون واري، ڪهورڙا ۽ ڳئون پڪڙيندڙ آهي.
 تنهن مان ايترو سڌ لڳي ٿو ته هي سوڪس ۽ هي ڇڏائون
 يعني منتر اُتر ڌرڙو پاسي نه رڃيا ويا هئا.

اُشڌو

ته ٻيا ”ڳچ“ وٽس ٿاڻن اُشائون يعني پراڻيون پاتال ۾
 گر ٿي وڃن ٿيون” تنهنجي معنيٰ ڇا؟ بابيلونيا (Babylonia)
 ملڪ ۾ براچمن ڪال کان اشتهر ديوِيءَ بابت جيڪي
 ڏند ڪٿائون چالو آهن تن تي ويچار ڪرڻ سان هن ست
 جي معنيٰ سولائيءَ سان سمجهڻ ۾ اچي ٿي. ڪٿا هيئن
 آهي ته ”لُڻج“ يا ”دُمُتس“ (وڏن ۾ दमतस) نالي
 ديوتا سان اشتهر ديوِيءَ جو پرنس ٿي وڃي ٿو. پر هي ديوتا
 اوچتو مري ٿو پوي. کيس جيتارڻ لاءِ اشتهر ديوِي پاتال
 ۾ اُمرت وٺڻ لاءِ وڃي ٿي. ”اُلتو“ پاتال جي راڻي اشتهر
 جي ٻيٺ هئي، پر هوءَ اشتهر کي ڏاڍا ڏک ٿي ڏئي. نيڪ
 سندس سڀ ڳوٺا لاراهي، کيس روڪي بنائي، هيڏ ۾ بند

ٿو، ۽ هن وقت جي شيد ڪوشن ۾ نه ساڳي معنيٰ ڏئي وڃي ٿي. مطلب ته ”داس“ شيد جو مول آرت ”داتا“ ”آدار“ (Noble) ٿيڻ ڪري. آويستا جي فرودان ۾ سب باب ۾ انهن داس ڏس جي پٿرن جي پوڄا ڪئي ويئي آهي. انهيءَ ۾ کين ”داهي“ ڪوٺيو ويو آهي.*

پراچين پوڄين يعني فارسي زبان ۾ ”سندڪرت“ ۾ ’س‘ جو اچار ’ه‘ ٿيندو هو. مثلاً ”سپت سنڌو“ کي آويستا ۾ ”هسپت هندو“ چيو ويو آهي. ساڳي طرح ”داسي“ يا ”داس“ شيد ٿيرو کائي ”داهي“ ٿي پيو آهي.

آريه

آريه شيد ”ر“ ڏاتو مان بڻيو آهي ۽ ڏاتن جي ٻارهن ”ڪنن“ ۾ جتي ڪٿي ”ر“ ڏاتو آيو آهي، اُتي سندس آرت آهي چال يا گئي. سو آريه شيد جو آرت ٿئي ٿو گهرو يا مسافر، سمجهجي ٿو ته آريه لوڪن کي گهر مڪان ناهي ٿا ٺيڪو ٿي وهڻ نه وڻندو هو. جيئن مغل قوم ٽنهن ۾ رهندي هئي، ساڳي طرح آريه لوڪ به شايد ٽنهن يا مندڀن ۾ رهندا هئا. هڪ ڳالهه ۾ سندن اه پرمهرا اڄ ڏانهن ظاهر آهي. پاپلونيا ۾ يگه ڪرڻ جو آستان وڏن مندڀن جي حاڪمن ۾ ٿيندو هو. هڙپا ۽ موهن جي دڙي ۾ جيڪي پراچين عمارتون ۽ ڪنڊهر ملن ٿا سي ڏسي ڄاڻن جو آريون آهن ته ”داهي“ لوڪن جا مندڀ ٿي

لاٻارن جي وقت هُو بابلونيا ۾ ويندا هئا ۽ لاٻاري
 وجهڻ کانءِ جيڪو اُناج کين موزريءَ ۾ ملندو هو سو
 گهوڙن تي ڏوٽي گهر کڻي ايندا هئا. ڪيئي قوم وارا
 جنگ جي هٿر کان بيهڻ اُتواف هئا. سو هٿر هُو بابلونيا
 جي ماڻهن کان سکيا ۽ سڀني کان اڳ انهن ئي گهوڙن
 جو استعمال جنگين لڙڻ ۾ ڪيو.*

گهوڙيسوار فوج جي زور تي ڪيئي قوم جي گذش
 نالي بادشاهه عيسيل کان ۱۷۶۰ سال اڳ بابلونيا ۾ پنهنجو
 شهنشاهي راڄ قائم ڪيو ۽ کانئس پوءِ سندس پوئين جو
 راڄ هليو آيو ۽ لامع فوج هي نه عيسيل کان ۱۸ سؤ سال
 اڳ ڪٿي به لڙائيءَ ۾ گهوڙن جو استعمال نٿو ملي. هوڏانهن
 وڃڻ ۾ نه هرهند گهوڙن جي مهما ڏيکاري ڪري ڀانءِ
 نه ڪيئي قوم سان سندن بلڪل ويجهو واسطو ڏيکاريو
 ويو آهي. تنهن مان صاف پڌرو ٿو لڳي ته ”سمت سنڌوءَ“
 تي آريه لوڪن جي حملي جو سمر عيسوي سن کان ۱۷ سؤ
 سال اڳ ئي نٿو سگهي.

داس

آريه لوڪن جي اچڻ کان اڳ سميت سنڌو پرديش (يعني
 سنڌ ۽ پنجاب) ۾ داس قوم جو راڄ هو. هن وقت ”داس“
 لفظ جي معنيٰ ”غلام“ ٿي ويئي آهي، پر وڃڻ ۾ ”داس“ يا
 ”داس“ ٻنهي مول شمنن جو اُرم ”دينا“ يعني ڏيڻ ڪيو وڃي

L. W. King: A History of Babylon. (1915) P. 125 *

L. W. King: A History of Babylon. (1915) P. 214 §

شهر ناس گندڙ اندر

ناس لوڪ ننڍڙن ننڍڙن شهرن ۾ رهندا هئا ۽ معلوم
 ٿو ٿئي ته اهي شهر ٻاٿر جهڙندا رهندا هئا. انهيءَ
 ناس قوم جو هڪ ”دووناس“ وڃي ”اندر“ سان ٻانهن
 ٻيلي ٻيو سا ڳالهه رڳ ويڊ ۾ ڪئين ڀيرا آئي آهي. هوڏانهن
 ناس لوڪن جو اڳواڻ ورتو (وڙو) براهمن هو. سندس هڪ
 مائٽ جو نالو ٽوشٽ (तुष्ट) هو ۽ انهيءَ مائٽ اندر کي
 هڪ هٿيار (ٿڙ) ٺاهي ڏنو. انهيءَ ئي هٿيار سان اندر
 دامن جا شهر ناس ڪيا ۽ آخر سندن اڳواڻ ورتو براهمن
 کي به ماريو. رڳ ويڊ ۾ ڪيترن هنڌ اندر کي ”پوندر“
 جو لقب ڏنو ويو آهي، جنهنجي معنيٰ آهي شهر ٺاهيندڙ.

اندر جي پرميرا

”ان“ ۽ ”ندر“ جي سماس يا ملائڻ سان ”اندر“ شبد
 ٺهيو آهي. ”ان“ معنيٰ جوڌو مثلاً سنا वृत्ते इति सना
 يعني جي بهادريءَ سان لڙڻ ٿا سا ئي سينا. ڀڃيڻوڻيا
 ٻوليءَ ۾ ”ندر“ شبد جو ارمض چوڻي يا ڀرمڪ ڪيو وڃي
 ٿو. سو اندر جو ارمض ٿيو سينا جو مڪي يا سينائي.
 آهستي آهستي اندر شبد جو ارمض ’راجا‘ ٿي ويو. جيئن
 نه ديويندر، ناگيندر، منجندر وغيره. پهرئين اندر
 جو نالو ”شڪر“ (शक्र) هو. کانئس پوءِ سندس پرميرا ڪئين
 سال هلي هوندي. نهش ڪيئن اندر بطور سا ڏند ڪٿا پراڻن
 ۾ آئي آهي. رڳ ويڊ ۾ ورنن ڪيل آهي: अहं सप्तह नहुषो नहुषः
 آءٌ ست مارو نهش، نهشن ۾ اٽل آهيان. انهيءَ ڏند ڪٿا

ڀڳيو وغيره جا آستان هوندا هئا، مگر اها پوءِ آريه لوڪن توڙي ڇڏي. انهن اهو رواج شروع ڪيو ته ڀڳيو وغيره منڊپ ۾ ٿيڻ گهرجن. آرين جا پويان تنبو ڇڏي ڪري رخت رخت گهر ٺاهي رهڻ لڳا، پر ڀڳيو لاءِ منڊپ ئي هڪ گهرجي سو رواج اڄ ڏينهن تائين هلندو اچي.

داسن جي هار ڇو ٿي؟

هنن رولو ماڻهن پلا داسن جهڙن توڙي پسند ماڻهن کي ڪيئن جيتو؟ تنهن جو جواب انهناس خاص ڪري هندستان جي انهناس، وري وري ڏنو آهي. جي ماڻهو هڪ حڪومت هيٺ رهن ٿا، جا شروعات ۾ ڀلي سگهي ۽ ڏنل هجي، تن جي حڪومت جي اختيار تي نيٺ وڃي هڪ ننڍڙي مٿين گروهه ۾ سرگهي ٿي ٿي. پوءِ هڪ اهو گروهه سڪ ۽ مزي ۾ رهي ٿو، ٿان جو گروهه اُتار ماڻهو اختيار تي هٿ ڪرڻ لاءِ هڪ ٻئي سان لڙندا وڙهندا ٿا وڻن. انهيءَ ڪري عام خلق مٿان ڀلن جو بوج وڌندو وڃي ٿو ۽ خلق حڪومت وارن جي نفرت ڪري ٿي. اهڙي حالت ۾ ڊيبل هيسايل خلق کي جڏهن ڪو سٺو وجهه ملي وڃي ٿو، تڏهن پاڻ ۾ هڪ ٻئي هٿ اختيار تي وارن تي حمار ڪن ٿا ۽ کين ختم ڪن ٿا. هيسايل سنه ٽيرهين صديءَ جي شروعات ۾ چنگيز خان مغان جي فوج ٺاهي ڪيترين حڪومتن کي مٽيءَ سان ملائي ڇڏيو. ساڳيءَ طرح پاڻ لڙندڙ جهڳڙندڙ داسن کي آريه لوڪن سولائيءَ سان جيتو، نه ڪهڙو عجب!

پني پنهنجي لاءِ گهر، پر نردن جواب ڏنو ته ”مون کي پنهنجي لاءِ وڏو نه گهرجي.“ ٿڌهن ڏندرن کيس اها بهت ٻڌائي جا سچ هئي، ڇو جو ڏندرن سچ آهي ڇو ٿينس ته ”مون کي ڄاڻ مش لاءِ اهوئي لاپ ڪاري آهي ته مون کي ڄاڻي، گوشت جي پٽر پٽر شيرش کي مون مارو، اُڏورمگ ۽ ٻي پٽين کي مون ڪٽن جو بک ڪيو. ڪئين صلحنامن جي پيڪري ڪري ڏيولوڪ ۾ پو هلاڻ جي پو ٿلڪن کي، آڪاش ۾ پو ٿو من کي، پو ٿو ٽي ڪال ڪشپن کي مون ٺاس ڪيو. ٿنهن سمي منهنجو هڪ وار به ونگو نه ٿيو. انهي پر ڪار جو مون کي ڄاڻي ٿو تنهن ٻي ماما جو وڏو پٽا جو وڏو، چوري، گرپ جي هٿيا وغيره پاپ ڪيا هجن، يا ڪري رهيو هجي، پر کيس ٿر جي پٽي ٿرمان ۽ ٿري نه ٿيندي، نه سندس جهري جي پٽي ٿرمان ۽ ٿري ويندي.“

پنهنجو راج ڦٽل ڪرڻ لاءِ ڏندرن مٿي ڄاڻايل مثال ۾ ڏڪر ڪيل ڪيترا آئينا چار ڪيا جن جو ورنن خود ’ڏڪ وڃن‘ ۾ مڏيو. مگر رڳو ڏندرن نه، پر جنهن ڪنهن به شخص کي پنهنجو راج ڄاڻاڻو پيو آهي سو پنهنجي پراڻي جو راج ۽ سڄي سگهي، ٽڪي ڪي ڏيا ماما جو پراڻي ڏکي سگهي ٿو، نه هو صلحنامن جي ٽڪي وڃڻ جو ڏپ ڌاري سگهي ٿو. شيواجي مهاراج جڏهن چندر راءِ موري کي ماريو، سا ڳالھ ٿيائ هئي ۽ آئينا، تنهن بابت بھت ڪرڻ ٻاڻي ورتو آهي، شيواجي مهاراج

۾ ضرور ڪڇ مڙيو ٿي سار هوندو.

اندر جي پوڄا

سپاوتيا ۾ هڪ اهو رواج هو ته سڀني اوسي پاسي جي راجائن کي پڳهه ۾ ڪوٺائي کين سڙڻ وٺڻ ۽ پڙي ويندي هئي. انهي اوسر تي سندن آسٽي جا ”ستوار“ يعني ڪيترن ڳايا ويندا هئا. اندر ٻاٻت منتر گهڻي قدر انهي قسم جا آهن. اندر جي ٻڌ (يعني جگهه) ختم ٿيڻ کانپوءِ به اهي ڪيترن جا ”ستوار“ رچيا ويندا هئا ۽ سندن اُتار اوندو اُرت ڪيو ويندو هو. انڪري اهو ويچار قائم ٿي ويو ته اندر آڪاش جي ديوتائن جو راجا آهي، تان جو ڪيترن هنڌ انهن منترن جو اُرت اهڙو ڪڍيو ويندو هو جو سمجهه ۾ ٿئي ته ايندو هو. پوءِ ته ماڻهن ائين ڪئي سمجهيو ته سڪڻ شهن ۾ به منترن جو ڪو مڙيو ٿي پوڄا آهي.

اندر جو سپاو

ٿه سڀت - سنڌو ملڪ ۾ راج استاين ڪرڻ وارو سڀا پتي اندر هڪ منس هو، تنهنجي پڪي ثابتي رک ويند ۾ ملي ٿي. هن منس جو ڪهڙو سپاو هو تنهنجي به ٿوري ڪل ”ڪو شيسڪي آڻيندو“ ۾ ملي ٿي. سا هيءَ آهي ته:-
دوداس جو پتر پوترنن (प्रतर्न) جنگ جو ٿي بهادري ڏيکاري اندر جي پياري محل ۾ ويٺو. اندر چيس ته ”هي پوترنن مان توکي هڪ وڏو ڏيان ٿو. پوترنن چيس ته ”تو کي اهڙو وڏو ڏيو جو منس جاتيءَ لاءِ ڪلياڻ ڪاري هجي.“
اندر چيس ته ”وڏو ڏيان ته گهريو ويندو آهي، تون

۾ لکيل آهي ته ٿوشٽ جي پٽ وڏو روپ کي اسٽر
 پهچي ڀروھس جو ڀڏ ٿڌو پر مٿان پوءِ ڊوھ ٺڪري
 تنهن ڏپ کان کيس نه ماري وڌائين. پوءِ نه ڀروھس جو
 ڀڏ هڪ نه باقي براهمن کي مندر رھيو. راج ٺيڪي کان
 دور رھڻ ڪري براهمن جائي سھتھ جي واڌاري ۾.
 لڳي رھي.

ويدن جي پاشا

داس لوڪن ۽ آريه لوڪن جي ڀڏ ڪري هڪ ٽئين
 ٻولي ٺڪي. اها ٻولي ويسن جي پاشا هئي. جنهن ويسن
 مسلمانن ۽ هندن جي جنگين ڪري هندوستان ۾ اردوءَ
 دالي هڪ ٽئين ٻوليءَ جو جسم ٿيو انهيءَ ويسن ويدن
 جي پاشا نه پيدا ٿي. مگر جيڪو اُتھ اسٽان ويد پاشا
 پٿو سو نه اردوءَ پٿو ۽ نه ٻئي سگھندي. ويد پاشا
 فقط ديرو-واڻي ٻئي رھي.

انهيءَ ويد پاشا جو آرٿ بيڪ سمجھڻو هجي ته
 ايمپلونيا جي ٻولين جو عام نهايت ضروري آهي. ڪن
 مڙل شبدن جو آرٿ ڪيئن بدلاجي ويو آهي، سو ته
 ”داس“ ۽ ”آريه“ شبدن جي آرٿ مان سمجھجي ٿو.
 ”داس“ شبد جو مڙل آرٿ ”ڏاٽا“ هو، مگر اڄ هن
 شبد جو آرٿ ”غلام“ ٿي ويو آهي ۽ ”آريه“ شبد جو
 اصلوڪو آرٿ ”گھومر“ هو، پر اڄ انهي شبد جو آرٿ

جي نياڻ ۽ آڻياڻ جي پڪڙي ۾ پوي ها ته هو ٻهه جو
راج قائم نه ڪري سگهي ها. راج ۾ رهندڙ به اهڙين خيس
باب ۾ جي ڪاهين ڪي وڌن نه ڏيندا آهن. هو نه ايتروئي
ڏسندا آهن ته ٿئي پتي راج جي رستين تي سان رواجي
جنتا جو ڀلو ٿيو يا نه.

آرين جي حڪومت مان لاپ

انهيءَ نقطا نظر کان ڏسبو ته ڀٽو پوي ٿو ته رانڊو يا
آريه لوڪن جي راج مان سمجھ - سنڌو ۾ رهندڙ ماڻهن
جو وڏو ڀلو ٿيو هوندو. ٿيندڙن ننڍڙن شهرن ۾ بار بار
ٿيندڙ جهيڙا جهڻا بند ٿي ويا، جنهن ڪري ماڻهن کي
سڪ ۽ سامهه نصيب ٿيو. موهتن جي انهناس ۾ ڏسبو ته
خود پيشوائن جي مٿن ماڻهن پوي جي شينوار واڙي مٿان
(يعني پيشوائن جي محل مٿان) وڃي انگريزن جو جهنڊو
چڙهيو هو. انهن نه چيو وڃي ٿو ته پيشوائن جي حڪومت
ختم ٿيڻ تي ٻين هنڌن يعني براهمن خوب جشن منايا
ساڳيءَ طرح ورور جهڙوڪ براهمن هو تڏهن به کيس
ماري رانڊو سندس ڏيس سمجھ - سنڌو ۾ گهرو جهيڙا
بند ڪيا. انهيڪري اهو سپاويڪ هو ته اتي جي پرڄا
رانڊو جي جڳ ڀڪارڻا لڳي. انهيءَ طرح ڏسبو ته ڏاس
لوڪن ۽ آرين جي جنگ ڪري جيڪي سڀا ٺهيا نڪتا
تن ۾ مکيه هي هو ته سمجھ - سنڌو ڏيس ۾ هڪ زماني
جو صلح سانف قائم ٿي ويو. ٻيو ته ٻيو اهو نڪتو جو
راج ٺهڻ ۾ براهمن جو زور ٿئي ويو. رڳ ۽ ٻيو وڌيڪ

ههجي ٿيڻ ۾ ڪهڙو عجب. مگر اتي ڪيس هڪ ٻيا جهڙو مخالف مقابلي ڪرڻ وارو نظر آيو. ڏيوڪيءَ جو هٿ ڪرڻ ڳڻن جو ڳنوار هو. ٿاندر راجا جي يگهه ڪرڻ واري سسڪرتي هو سوڀڪار ڪرڻ لاءِ تيار نه هو؛ سو ٿاندر مٿس حملو ڪيو. ڪرڻ وٽ ڪا گهوڙي سرار سڻا نه هئي. پر مٿان ڪرڻ لاءِ هن هڪ اٽڪل ڪري اُهلڙي عمدي جڳهه وڃي جهلي جو هن اڳيان ٿاندر جي هڪ به نه هلي سگهي. ورهستيءَ جي مدد سان ڪيڏن به ڪري هو پنهنجي جان بچائي ڇڏي هئي واپس هن ڳالهه جي ڏيئي رڱ ويڊ (۱۵-۱۳-۹۶-۸) جي ڪن مٿيون ۾ ۶ ڀاڱو ۽ ٻين پُراڻن جي ڏند ڪٿائن مان ملي ٿي.*

پلا جي يگهه وغيره جي سڀيتا کي ڪرڻ مڃڻ لاءِ تيار نه هئو ته پوءِ ڇاڪي مڃيندو هئو؟ چوڻ لاءِ انگرس رشيءَ ڪيس هڪ سڌي سنوائي يگهه جي ريت ٻڌائي ڇڏي هئي. انهي يگهه ۾ هي ڏکڻائون ڏيئون هيون:-
 ۱- ٽپش، ڏان، سئون مارگ وانڻ اهڙا ۽ سڀ وڃن ۽
 ۲- अथ यत्पौ दानमार्जवमर्हिमा सत्यवचनमितिता अस्य दक्षिणा
 معلوم ٿئي ٿو ته آريه لوڪن ۽ داس لوڪن وچ ۾ ڇا ٻڌ لڳي ٿي ته ٻي ڇيڪا ٻين جي سسڪرتي سڀيتا سڌو ۽ بر داس ٿي وڃي هئي، ٿيڻ جو ڪڇ اُنهن گنگا، جمنا

”سريشت“، ”آدار“ ۽ ”مهان“ ڪيو وڃي ٿو.

آرين لوڪن جي حيث ڪري هاڻي

داس لوڪن ۽ آرين لوڪن جي جنگ مان وڏو نقصان
هي ٿيو جو عمارتون ٺهڻ ۽ شهر رٿڻ جو جهڪو هئو،
جو داس جاٽنڊا هئا، سو ڇت ٿي، ويو. سنڌ ۽ پنجاب
۾ جهڪا ججهين اڏڻ ۽ شهرن ٺهڻ جي ڪلا پراچين ڪل
ڪار هلندي آئي هئي سا هندوستان ٽائين نه پهتي. پيو
ت جهنگل واسي پتي لوڪ ڪيئن رهندا وسندا هئا سو
جاٽن جي واه ڪانه رهي آهي، مٿي ڏنل مثال ۾ جاٽايل
آهي ته ٻانڌر راجا پٽين کي ڪن جو بڪ پٽايو. مول
شيد آهي ”سالار“ جنهن جو آرم ”ريون“ به ٿي سگهي
ٿو ۽ ”ڪتا“ به ٿي سگهي ٿو. ٽيڪا ڪر ته ”ريون“ جو
آرم ڪيو آهي. پر ٻانڌر وٽ ڪيترا شڪاري ڪتا به
هئا، سو ٻڌي ٿو ته گهڙو ڪري ٻاهي ڪتا پٽين مٿان
چڙهي هوندا آهن! انهن پٽين جو سماج مٿان ڪو چڱو وڏو
پوپا هوندو نه ته انهن کي مارڻ جي ضرورت ٻانڌر
نه سمجهي ها. مگر اهي پتي لوڪ ڪهڙا هئا، ماڻهو
انهن کي ڇو مڃيندا هئا وغيره جاٽن جو اس وقت ڪوبه
اها نه رهيو آهي.

سري ڪرشن پاران آرين جي سنسڪرتيءَ

جو وروڌ.

ته سمجھ. سنڌوءَ مٿان حڪومت قائم ڪرڻ بعد ٻانڌر
راجا پنهنجن ڪاهن جو رخ وچ هندستان ڏانهن ڦيرايو

’مهاپاربع‘ ۾ سري ڪرشن بابھ جيڪي ڪهاڻون اچن
 ٿيون تن مان سڀئي نظر ڦيرائڻ مان به پتو پوندو ته
 اهي ڪهاڻون پوءِ گڏيون سڏيون ويون آهن. پوءِ نه
 ايترو قبول ڪرڻو ٿو پوي ته اندر سان به ڪرڻ وارو
 ڪرشن ۽ ’مهاپاربع‘ وارو ڪرشن ساڳيا منس نه آهن.
 آڙو ويد (ڪاٺ ۲۰، سؤ ۱۲۷) مان اها ڳالهه پڪي
 طرح سڏ ٿئي ٿي ته پانڊون جي پوين پوڪڻ ۽ ڄڻ
 بهي ڄڻ گڏجي ويدن جي سنسڪرتيءَ کي اُجهو
 آسرو ڏنو.*

مٿي ڏنل ”چاندوگي آڻشد“ جي مثال مان ۽ ٻئي
 ساھتھ واري ”سٺ تھامھ“ اندر ڏنل ”براھمن ڌامڪ“
 سٺ مان ايترو پڌرو ٿئي ٿو ته جيتوڻيڪ سھت-سڌو
 ڏيس من ڀتين جي سھت ناس ٿي ويئي تڏھن به اها
 سھت مڏي ڏيس ۾ مڪھ طرح براھمن ھئي. ۽ سوھ سنڌو
 ڏيس جا چار ورڻ مڏي ھندستان ۾ به استھن ٿي ويو
 ھو. فرق فقط ايترو پيو جو آريہ لوڪن جي چھت ڪري
 سھت سنڌو جي براھمن آريہ لوڪن جي پگھ وغيره
 واري سھت ڪٽي سريڪار ڪئي. مڏي ھندستان ۾ جيتوڻيڪ
 براھمن اڪي جي پوڄا ڪندا ھو، نه به اھي پوڄا ۾
 ٻراھمن جو ٻڌائڻ نه ڪندا ھو. چانورن، جُون وغيره اڃا

جي پڌيش ۾ رهڻي وڃي هون. مٿي ڏنل مثال مان چاڻ پوي ٿي ته هن پڌيش ۾ ڪرشن جهڙو راجا ٿيسا ڪندڙ اهنسڪ منهن جو پگس هون.

ويدن جي سنسڪرتي جو وڪاس

پر انهيءَ اهنسڪ سڀيتا جي ڪا خاص انشي نه ٿي. راج ٺهڻيءَ مان هتي وڃي بعد پراهمڻن هڪ پاسي ساڻهن ڏي ۽ ٻئي طرف لوڪ ڪاهاڻ ڏي وڌيڪ ڌيان ڏنو. هندستان ۾ سڀني کان جهونو وڻ وڻو ڏکڻ ۾ هون. وڏائي ۾ پراهمڻ نه رڳو ويد وڌيا ڏيندا هون، پر ڪڏوڪڏ ڏنن وڌيا ۽ ويد وغيره شاسترن جي وڌيا نه ڏيندا هون. سڀيتا سنڌوءَ مان ٿيندي راجا جي پوين جو راج جيتوڻيڪ ختم ٿي ويو، پر انهيءَ پرمهرا راج ڪري ڇا نئين سنسڪرتي انهن ٿي نئين جو راج نه رڳو شروع ٿيو پر اڳتي وڌندو ويو.

وچ ڀارت ۾ ويدڪ سنسڪرتي جي جڙ

ڪرشن کان ٿيندي هاڻ ڪاڏي نئين کان ڇهه سئو سال پوءِ ٻانڊو ڪُل جي ٻن راجائن. پريڪشيت سنسڪرتي جي جڙ. جا سنسڪرتي سڀيتا سنڌو ڏيس ۾ پيدا ٿي هئي سا سنسڪرتي گنگا. جمڊ جي ڏيس ۾ داخل ڪئي. ويد شاسترن ۾ ڪا اهڙي ٿاڻي نٿي ملي ته ٻانڊو لوڪن کي آريه سنسڪرتي ڪا پسند هئي. ڪرشن ۽ ٻانڊون جي وچ ۾ پوءِ نه ڇهه سؤ سال ٿوري ويا هوندا.

وشي مٽي صف ۾ مڙهي نه ويا، پر جهنگن ۾ ٿوسو ڪندي
ڪنهن نموني ٿڙ ڪاٺي ويا.

اڄوڪا مثال

اهو حال سمجهائڻ لاءِ اڄوڪي انهن مان هڪ مثال
ڏيئي سگهجي ٿو. جڏهن پشچمي لسڪ تي پوڄو ڪيون
وڃي قبضو ڪيو ٿا ته اُتي جي ٻڌ ڌرم جي مندرون ۽
پڪشو واهرن کي ٻاهي سڀني کي زوريءَ عيسائي ڌرم
۾ داخل ڪيائون. تنهن وقت لسڪا جو راجا ٻڌ پگوان جو
ڏند سڙ ڪڍي ”ڪندي“ پرڳڻي جي جهنگن ۾ اچي
ويو ۽ اُتي ٻهڙ جي اوت ۾ هن هڪ نئين راجڌاني
بڻائي. پشچمي لسڪا ۾ جيڪي ٻڌ ڌرم جا پڪشو يعني
سياسي پوڄو ڪيون جي چمسي مان اچي ويا سي
جيئرا ٿي سگهيا اوترا ٻڌ ڌرم جا شاستر سڙ ڪڍي
جي ٻهڙي ٻوڏيس ۾ راجا جي آڇي ۾ وڃي ويا. ساڳيءَ
حالت ۾ ڪڇ قدر گول ۾ به ٻڌ ڌرم جي پوڄو ڪيون سڀ
ڪار پهرين ۳ تحصيل - ساشي، ٻوڏيس ۽ تسواڙا - هڪ
ڪيا ۽ ڪن سالن بعد ماڻهن جا مندرو ٻهڙائي ڪن
زوريءَ ڪڍي مذهب ۾ داخل ڪيائون. انهيءَ وقت
ڪي هندو پنهنجون ملڪيتون اُکوڻو ڪري ۽ پنهنجا
ڏيوتون سڙ ڪڍي سوڊيڪر نالي هڪ ويجهي ٻيڏي
راج ۾ اچي لاءِ اچي ويا. هن وقت به ساشي تحصيل مان

سار ئي اگني ديوت جي پرڄا ڪندا هئا. پر جنهن وقت راجا پريڪشيت ۽ جنميچھ بگهه وغيره شروع ڪيا تنهن وقت اها پراڻي اهنسا واري پراهمڻ سنسڪرتي جي ڇٽ ڇٽ ٿي چڪي هئي ۽ سندس جڳهه تي هيسا واري بگهه وغيره جي ريت زور شور سان ٿيڻ لڳي هئي. سو سميت سنڌوءَ جي ٻڌن ان ڄميا. گنگا وارو وچون ڏيس ٿي ”آره ووت“ مڏجڻ لڳو.

اهنسا قائم رهي

اها ڳالهه صحيح آهي ته پراڻي اهنسا واري اگني پرڄا جي ميسارجي ويئي، پر پوري طوح ڇٽ نه ٿي هئي. راجائن جي درٻارين ۽ مڙهين درجي وارن ماڻهن تي سندس پوپاڙو گهٽجي ويو هو، پر جهنگان جي آجهي ۾ ڪافي اچي رهي. يعني ته جي لوڪ اهنسا واري سميت ڪي جهڻي پيا، سي جهنگل ۾ ڦل ڦول تي نرواه ڪري پنهنجي نيسي تي بکا رهيا. ٻڌ ڌرم جي ”جاڪ ٽڪٽ“ ۾ اهڙن لوڪن بابت ائين ڪٿائون ملن ٿيون. بلدا واري نئين آيل سميتا کان وياڪل ٿي ڪئين برهمڻ ۽ ٻين ورڻن وارا جهنگل ۾ وڃي ۽ آشرم ٺاهي پنهنجون نيسيائون ۽ سادتائون ڪندا رهيا. سال ۾ ڪڇ ڏينهن اهي ماڻهو ڪٿي ۽ ڪارڻن شيون کائڻ جي چڻڪي وٺڻ لاءِ شهرن ۽ ڳوٺن ۾ اچي نڪرندا هئا ۽ پوءِ وري پنهنجن آشرمن ڏي موٽي ويندا هئا. تات پرج هي ۽ سميت سنڌو جي ٻين وانگر مڏهه هندستان جا

ويندو هو ۽ انهن مهاجنن جو سهايتي مهاراجا سڏيو ويندو هو. ٻڌ جي زماني ۾ اها ”مهاجن ستا“ واري راجڻيڪي روز بروز ڪمزور ٿيندي رهي ۽ ٲنهن ندران انهن ڏينهن ۾ هڪ راجا جي ستا يعني حڪومت واري راجڻيڪي ٿيڻ سان روز پوندي ٿي ويئي. اها گهڻا چو ٻڌي ٲنهن ٿي ويٺو ڪرڻ کان اڳ ڇڳو ٿيندو ته مٿي ڄاڻايل انهن سورهن ڏينهن ۾ ٻيڪا ڄاڻ اسانڪي ملي ٿي سا ٿوري ۾ هڪ ڏي.

(۱) انگ (अङ्ग)

انگ ڏيس مگڌ ڏيس جي پوڄ طرف هو. انگ جي اٿري پاڳي کي ”انگوترا“ (अङ्गुत्रा) چوندا هئا. مگڌ ڏيس جي راجا جڏهن انگ ڏيس کي جيتوڻيڪ ٲنهن آڻي جي ”مهاجن ستا“ واري راجڻيڪي ختم ٿي ويئي. اڳئين وقت جي مهاجن يعني راجائن جو اولاد آڻي رهندو هو. پر اُن هوندي به سندن سولنتر طاقت نه رهي هئي ۽ وقت گذرندي نه انهيءَ ڏيس جو نالو ٿي ٿوري ”انگ-مگڌ“ سڏجڻ لڳو.

”ٿرپٽڪ“ گرنٽ ۾ ڪيترن هنڌ اهڙو اشارو آيل آهي ته ٻڌ پڳوار انگ ڏيس ۾ اُپديش ڏيندو رهندو هو. نه رڳو ايترو پر انگ ڏيس جي مکيه شهر ڄميا انگريءَ ۾، گگرا وائيءَ جي ناعيل نلار جي ڪناري تي برسام جو ڇوٽاسو (ڇترماس) گذاريندو هو. پر اهو ڄميا نگر به شايد ڪنهن اڳئين قديمي راجا جي هڪ هيٺ نه هو. راجا بهمسار اهو نگر هڪ سوڻ ڏنڊ (सोणदण्ड) نالي پراهمڻ

آڌيا (۲)

تنهن وقت راجپوتڪ حالتون

سورهان راشتر

“यो इमेवं मोक्षयन्मं महाजनपदानं पट्टसत्तरत्नानं हस्तराधिवन्धं रज्जं
कारेय्य संख्यधीद”

- (۱) انگام (۲) مڱڙام (۳) ڪاسيم (۴) ڪوسلام
(۵) وچيم (۶) ملانم (۷) چيميم (۸) ولسانم (۹) ڪروم
(۱۰) پڊي لانم (۱۱) مڱچام (۱۲) سورميمانم (۱۳) آسڪام
(۱۴) اُونيم (۱۵) گندا رانم (۱۶) ڪليم ۽ ۱۷.

هيءَ باداشت ”آنگوڙو ڪار“ ۾ چئن هنڌ ڏني
وئي آهي. ”سڀ وسار“ جي لکين آڌيا ۾ به انهن
ورن ڪيل آهي ته پڊيگوان جي پيدا ٿيڻ کان اڳ
”جيمو ڏوٻ“ يعني هندوستان ۾ اڳ اڳ سورهان راج
هئا. پر انهن سورهان مان فقط اُن راجن جا راج ڪل
ورن ڪيل آهن. انهن ڏينس ڏي اشارو بهو وچن (Plural)
۾ ڪيل آهي. انهيءَ مان انهن لکي ٿو ته انهن ڏينس اُنڊر
ڪنهن زماني مهاجن سڌا يعني چنڊا جي حڪومت
هندي هئي. انهن ڏينس جي مهاجن کي راجا ڪوليو

هڪ نه ٿي. انهيءَ وقت راجڪره جي آس پاس سياسي
 جي وڏن سنگهن جا چهر نيتائون رهندا هئا. ڳالهه
 جيڪڏهن ڏيان به رڪي نه ايترو صاف نظر ايندو نه
 اڃا تڏهن پهندي ٻيا کان به وڌيڪ سياسي جو آدرستڪار
 ڪندو هو. نه رڳو ايترو پر سندس ايامڪاريءَ به مڪڙ
 ڏيس مان بگهه وغيره جو رواج ختم ٿيندو ويو ۽ ڏيري
 ڏيري سياسي سنگهن جي مهما وڌندي رهي.

مڪڙ جي راجڌاني راجڪره به هئي. اهو شهر بهار
 پرنسپس به ٿيا استميشن کان ۱۶ ميل پري آهي. چئن ٿي
 پاس کان ٻهاڙ اٿس، جن جي وچ ۾ شهر وسيل آهي. شهر
 به گهريلو لاءِ ٻهاڙن جي گهائين مان به رستا هئا، جهنگري
 دشمن کان شهر سولائي سان بچائي سگهيو هو. ممڪن
 آهي ته انهيءَ ڪري ئي اهو شهر ٻهاڙن جي وچ ۾ اڏيو
 ويو هو. مگر اڃا تڏهن جي طائف ايتري قدر وڌي
 وئي جو هن ٻهاڙن جي بستي به رهڻ جي ضرورت نه
 سمجهي. ٻڌ بگوان جي پرنسپل بطني ڏيهانڪ کان اڳ
 اڃا تڏهن هڪ نئون شهر وسائڻ لڳو هو ۽ آخر اُتي رهي
 پنهجي راجڌاني ڪيائين.

اڃا تڏهن ”ڪي“ وڏي پئماني تي سڏيو ويو آهي.
 تنهن مان ائين پيو لڳي ته سندس مانا وڏي ملڪ جي
 هوندي. جيئن ڌرم جي ”آچارنگ“ شاستر پراڻين اشارو
 ڪيل آهي ته سندس مان ”وڃي“ راجائن مان هڪ
 راجا جي ڪيا هئي. پر ”ڪوسل سنيڪ“ جي پٺين پاڻ

جي وڏي جي سڙاهه ڪئي ۽ هر هڪ سان ملڻ لاءِ راجا کي ويٺي ڪئي. اوڏي مهل سندس گهر جو ويجهڻ ۾ ڪي چنڊ لڳائي وٺي رهيو. لڏهن اڃا مشورو کائڻس به ٻڌيو. جواب ۾ هن پگوان ٻڌ جي رستي ڪئي ۽ ساڻس ملڻ لاءِ راجا کي مڃايو. جيتوڻيڪ سنگهن جي وڏن ۾ ٻڌ عمر ۾ سهتي کان ننڍو هو ۽ سندس سگهه کي پوڻا ٽي ٿوري ڏينهن لڳا هئا، لڏهن به ٻڌ سان ئي ملڻ جو فيصلو اڃا مشورو ڪيو ۽ پورا سڙو درشن ماءُ جي وٽ ۾ وڃي آيل وڻ وڏي ويو.

اڃا مشورو پنهنجي پٽ کي قيد ڪري، کيس ماري، پاڻ گديءَ تي ويٺو. مگر سندس پٽ جيڪو آدرستگار سياڻپ ۽ شرمڻ کي ڏيندو هو اوڻوئي آدر هي به ڏيندو رهيو. بمبار راجا جي موت کانپوءِ ٻڌ پگوان اڪري راجگره ڏي به ويندو هو. مٿين موقعو انهن مان هڪڙو هو جڏهن هُو ويو هو.

راجا لپڻ کان اڳ ٻڌ جي سؤٽ ديودت، راجا بمبار کي پنهنجي طرف ڪري، ٻڌ پگوان ملان 'نينگري' مسٽ هائي ڇوڙ جو مضبوط سنڀالڻ، ساڻن ٻيون ڳالهون وٺي پٽڪ شستر ۾ لکيل آهي. پر انهن ۾ ڪيتري قدر سچ هوندو سو چوڻ ڏکيو آهي، پر ايترو صحيح ٿو لڳي ته ديودت ئي بمبار جو هٿڪ هڻ ۽ شايد انهيءَ ڪري ٻڌ پگوان راجگره کان بهر ڪندو هو. پر جڏهن هُو راجگره ۾ پٽاريو تڏهن ساڻس ملڻ ۾ اڃا مشورو کي ڪا به

(۲) ڪاشي (ڪاٺي)

ڪاشي يا ڪشيءَ جي راجڌاني واراڻسي (بنارس) هئي. اٽڪا مان معلوم ٿو ٿئي ته هن ديس جي ڪهترن راجائن کي ”برهمڊت“ ڪري چوندا هئا. ديس ۾ حڪومت جو سرشتو ڪهڙو هو تنهن بابت ڪا خاص خبر نٿي پوي، پر ايترو پتو پوي ٿو ته ڪاشيءَ جو راجا (مهاجن) ڏاڍو ئي اُدارو دل هو. سندس راج ۾ ڪلا ۽ ڪاريگريءَ جو به خاصو ئي واڌارو ٿيو هو. ٻڌ ڀڳوان جي سمي ۾ عهدن شين کي ”ڪسم“ يعني ڪاشيءَ جون ٺهيل چوندا هئا. ڪسم وستر، ڪسم ڇنڊن وغيره ٻوٽنڪ ساهتيه ۾ ڪئين ٻيرا لکت ۾ اچي ٿو. واراڻسي جي اشوسين راجا جي هڪ راڻي واما جي پيٽ مان جين ڌرم جي ٿيولهي ٿيرونڪر پارسناڪ ڄم ورتو هو. پارسناڪ پنهنجو اُپديش گوتم ٻڌ جي ڄم کان اڳ اٽڪل ۲۴۳ سال ۾ شروع ڪيو هو. تنهن مان اسين اهو به چئي سگهون ٿا ته ڪاشيءَ جا مهاجن رڳو ڪلا ۽ ڪاريگريءَ ۾ نه پر ڌرمي ويچارن ۾ به اڳڀڙا هئا. پر ٻڌ جي سمي ۾ هن ديس جي سؤنٽرٿا ناس ٿي چڪي هئي ۽ اهو ديس ڪوسل ديس ۾ گڏجي مڏجي ويو هو. جهڙي طرح ”انگ-مگڌ“ جو گڏيل ٻارو هليو هو، اهڙي طرح ”ڪسي-ڪوسل“ جو گڏيل ٻارو به ڄائو ٿي ويو هو.

(۴) ڪوسل (ڪوسل)

ڪوسل ديس جي راجڌاني شرواستي (شرواستي) ۾ هئي.

هي چوڻين سس جي اٽڪتا ۾ لکيل آهي ته اڃا تشرو
راجا پسند جو ڀاڻيجو هو. ”ونديهي“ سيد جو اُرتو
”पंडिताधिबचनमेत, पंडितितिया पुतोति अत्थो“
ڪيو ويو آهي.

”لب و ستر“ بستڪ ۾ مگڌ ديس جي راڄ ڪل ڪي
”ونديهي ڪل“ ڪري ڪوٺيو ويو آهي. انهيءَ مان رڻين
لڳي ته هي ڪل پتا جي خاندان کان مشهور نه هو.
پر ڪنهن وقت هن ڪل جي ڪنهن راجا جو وواھ
وڌيڪ ديس جي هڪ راجڪماريءَ سان ٿيڻ ڪري ڪل
کي مشهوري ملي ويئي ۽ ڪي راج پٿر پاڻڪي ونديهي
پٿر سڏائڻ لڳا.

اڃا تشروءَ جنهن پنهنجي پتا بمبار ڪي مارايو ٺڏهن
اه خبر ٻڌندي ئي اُوتئي ٻُڌيس جو راجا چندپُڌيوس
(चन्द्रप्रद्योत) ڏاڍو ناراض ٿيو ۽ اڃا تشروءَ تي حملي ڪرڻ
جي تياري ڪيائين. انهيءَ ڏپ کان اڃا تشروءَ راجا
راجگرھ جون چارئي ديواريون مضبوط ڪيون. * بعد ۾
شايد راجا چندپُڌيوس حملي ڪرڻ جو خيال لاهي ڇڏيو.
چندپُڌيوس جهڙي هڪ ڌارتي راجا کي اڃا تشروءَ تي
ڪاوڙ آئي، پر پنهنجي راجا جي مارڻ تي مگڌ جي
راجا کي ڏرو به اُردمان نه ٿيو. تنهن مان چئيءَ طرح سان
سمجهجي ٿو ته هن ديس ۾ هڪ راجا جي راڄ جو سرشتو
ڪهڙو نه مضبوط ٿي ويو هو.

* مجهر نڪا به ۾ گرھڪ موڱان سس جي اٽڪتا ڏسو.

”لست وستر“ ۾ هن راج ڪل جو جيڪو بيان ڪيل آهي تنهن مان لڳي ٿو ته هي راج ماڻگ ٺلي هڪ گهٽ جاءِ تي جو هو. ڏمود آڪٽ ۾ جيڪا وڏو دڍ (وڏو دڍ) واري ڪهاڻي آهي تنهن مان به سڳي ڳالهه ثابت ٿئي ٿي.

پسپند راجا ٻڌ ڀڳوان کي وڏو مان ڏيسو هو. ٻڌ ڀڳوان جي شاڪيه ڪل مان هڪ راج ڪنيا سان وواھ ڪرڻ جي مرضي ٿيس. پر شاڪيه ڪل جي راج ڪوسل راجا جي ڪل کي نيچ لڳي سمجهيو. سو پنهنجي ڪنيا ڪوسل راجا کي ڏيڻ بيهڪ ٿئي سمجهائين. پر ڪوسل راجا جو دڍو شاڪيه ڪل مٿان هو، انهيءَ ڪري سندس گهر موٽڻ به کين ڏکي ٿي لڳي. آخر هنن اهو اڀاءُ سوچيو ته مهندر شاڪيه پنهنجي ناسي ڪنيا واسپروٽيا (वासभवित्या) کي پنهنجي ڪنيا جاڻائي ڪوسل راجا کي وواھ ۾ ڏئي. ڪوسل راجا جي مٿئين اها ناسي ڪنيا پسند ڪئي. جڏهن ڏٺائون ته مهندر شاڪيه ماڻس گڏ ويهي پوڄن ڪيو تڏهن سمجهائون ته اها سندس ئي ڪنيا هوندي. نيٺ شب مهورڪ ڏسي ڪري واسپروٽيا جو وواھ ڪوسل راجا سان ٿي ويو. راجا کيس پنهنجي پٽ راجي ٻڌايو. سندن پٽ وڏو دڍ سورهن ورهين جي عمر ۾ شاڪيهن وٽ پنهنجي ڏاڏائي گهر ويو. شاڪيهن پنهنجي شهر جي منڊپ (ٿائون هال) ۾ سندس آدرستڪار ڪيو. پر سندس موٽي وڃڻ کانپوءِ سندس وهڻ جو آسن به ٿي.

اهو نگر اُچروڻي (جنهنڪي هاڻي راجپوت چون ٿا) ٺڌي ۽
 جي ڪناري تي هو ۽ اُتي پسيند پئسيند راجا
 راج ڪندو هو. ڪوسل ست جي هڪ ست مان ثابت
 ٿئي ٿو ته پسيند راجا ويدڪ ڌرم جو پورو پوئلڳ هو ۽
 ڏاڏا وڏا بگيه وغيره ڪندو رهندو هو. پر تڏهن به
 سندس راج ۾ سنڀالين ۽ شرمڻ جو آدو ستڪار ڪيو
 ويندو هو. اٺاڻهندڪ (अठावधिक) ٺلي هڪ مشهور نگر
 ست شراوتي ۽ ٻڌ پڳوان جي پڪو سنگهه لاءِ جيڪو ٺلي
 ٺلي هڪ وهڙ اڏايو هو. وشاڪا ٺلي هڪ پرڪياس
 (مهور) آپسڪا به پورو آرام ٺلي هڪ عمدي عمارت
 پڪن لاءِ لهرائي هئي. انهن ٻنهي هنڌن تي ٻڌ پڳوان
 پڪو سنگهه ساڻ ڪڏهن ڪڏهن اچي رهندو هو.
 ڪنهن چؤماسا هڪ اچي گذاريا هريڏائين جو ته ٻڌ جا
 ڪيترا اُپديش اٺاڻهندڪ جي آرام گهر ۾ ٿيا، تنهنجو
 بيان ٻڌڪ شاسترن ۾ ڪيل آهي. جيڪو ٿيڪ پسيند راجا
 بگيه وغيره جو حامي هو، تڏهن به هو ڪڏهن ڪڏهن
 ٻڌ جي درشن لاءِ اٺاڻهندڪ جي آرام گهر ۾ ويندو هو.
 پسيند کي ٻڌ پڳوان جيڪي اُپديش ڪيا تن جو سگرهه
 ”ڪوسل ست“ ۾ ملي ٿو.

* سندس اصلي نالو سدھ هو. اٺائين کي پوڄن (ٻڌ)
 ٿيندو هو. تنهنڪري اٺاڻهندڪ نالو پئجي ويس.
 ٻڌانهي ۽ سگرهه جي پهرئين ئي ست ۾ پسيند ڪيئن ٻڌ
 جو آپسڪ بڻيو سا ڪفا ڏٺل آهي. پر ٺائين ست ۾ پسيند
 جي مها بگيه جو ورن ڪيل آهي. تنهنڪري چئي ٿو
 سگرهه ته پسيند راجا ٻڌ جو سڄو آپسڪ هو.

سروشو وڌيڪ مضبوط ٿيندو ويو. وڏو وڏو پنهنجي لوڪ ڀر
پٺا جي گدي واري نه به جيتا کيس ڇوڻ نه ڇڏي.

(۵) وَجِي (अजय)

جن نالن ۾ مهاجنن جي حڪومت جو سوشو هو تن
۾ لفظ ٽي سولنتر راج وجي ٿيا هئا. هڪ هر وجهن جو
۽ نه هئا ٻا ۽ ڪنهن ٻي مل قوم جا. تهن ۾ وجهن
جو راج پڪو ۽ مڪمل هو. پر انهيءَ راج جو خاتمو نه جلد ٿيو
وارو هو. پر جيترو وقت اهو راج رهيو اولو وقت پوءِ ٿئيءَ جي
شڪر ٿاوي وانگر ڇمڪو ڏنائين. ٻڌ پڳوان نه اهڙي ئي
مهاجنن جي حڪومت واري راج ۾ جنم ورتو. مگر شاڪي
قوم جي سولنتر ٻهڙين ئي نالن تي رهي هئي. وجي
قوم پنهنجي ايڪا ۽ بهادريءَ جي زور تي ٻڌ پڳوان
جي عيانيءَ ۾ پنهنجي سولنتر مائلي سگهي، جنهنڪري
انهيءَ قوم لاءِ سندس من ۾ آندو هو. ”مها پڳوان ست“
۾ پري کان آيل ٻهڙين کي ڏسي پڳوان ٻڌ پنهنجي ڀڪشن
کي چوي ٿو: ”هي ڀڪشن ڇهين ٿاين ٿو هان ڏيئا نه
ڏنا آهن ٽيهن ٿاين هتن ٻهڙين جي ٿوليءَ کي ٿسو.“
وجهن جي راجڌاني وڻمالي هئي پر انهيءَ جي آسپاس
دهندڙن کي ٻهڙين سڏيندا هئا. سندن پڙوب پاسي
وڌيڪن جو راج هو، جتي جنگ جهڙو راجا ٿي چڪو
هو. ”لس وستر“ مان پتو لڳي ٿو ته وڌيڪن جو آخرين
راجا ستر مثلاً نگر ۾ راج ڪندو هو. کانئس پوءِ وڌيڪن
جو راج وجهن جي راج سان ڳنڍيو ويو هوندو.

سان ڏوٽو ويو. اها ڳالهه وڊوڊپ جي ڪڏهن وڃي پھتي ۽ تنهن مان ڪل پيس نه هو ناسي پتر هو. جڏهن وڊوٽي سامڻو ٿڌهن وڊوڊپ ڏور وي راج پنهنجي هڪ ڪپو ۽ پنهنجي ٻڌري پٺا پسيڊ کي شراوسٽي ۽ ڪار شهر ٺهڪاڻي ڏني. پسيڊ پنهنجي پاڻهجي راجا اجاٽمعروء وقت آجهر وٺا لاء چمڙاپوش ڪري راجگره ڏي هليو. پر رات تي ڏاڍا ڪشت ڏسي هو راجگره جي ٻاهران هڪ ڌرمسالا ۾ مري ويو.

پٺا جي موٽيو کانپوء شاڪي فورم تي حملو ڪرڻ جو وڊوڊپ منصوبو ڪيو. پر پڳرڻ ٻڌ هنڪي اهڙو اپديش ڏنو جو ٻه ٻهرا اهو لارو ڦيرائي ڇڏيائين. پر ٽيون پهرو ٻڌ پڳرڻ کي وجهي ٿي نه مليو ۽ وڊوڊپ پنهنجو فيصلو عمل ۾ آندو. شاڪين تي حملو ڪري کين پوريء طرح جيتيائين. جيڪي سندن سر ۾ آيا يا جيڪي ٻڌي ويا سي ٻڄيا. باقي ايس سڀني کي ۷ رڳن ۾ ڇڏي ڪري سندن خون سان پنهنجو اڳيون آسن ڏولائين.

شاڪين کي ناس ڪري هو شراوسٽيء ڏانهن موٽيو ۽ آجروٽي نديء جي ڪناري پنهنجي سڀا جي چالوٽي هٿ ٿين. جو نه تنهن وقت آسهاس جي علائقي ۾ ڪمڙس ۾ سخت بوسافت اچي پري ۽ ندي ٻوڙ ٻوڙان ڪري. انهيء ٻوڙ ۾ سڀا سوڌو وڊوڊپ ٻه غرق ٿي ويو. وڊوڊپ جي ڪهاڻيء مان ٻڌو آهي ته مگڌ ديس وانگر ڪوسل ديس ۾ به هڪ راجا جي حڪومت وارو

ٿو نه پاوا جا مک ۽ کُسينارا جا مل هڪ ٻئي جي پوسان
 رهندا هئا. ٻنهي راجن ۾ ٻڌ جا ڪنهن شش هوندا هئا.
 ٻئي راج سولتير نه هئا پر ٻنهي جو پراڻو وڃهن جي
 چونڊيل مڪن جي راج جهڙو نه هو. بلڪ ائين به هجي
 نه وڃهن جي بلوان راج ڪري ٿي مان ها راج اترو
 لڪاء ڪاٿي سگهيا.

(۷) جيتي (جيتي)

هن راج بابت خبر پڻ ٻڌ جا ڪن - چيتم ۽ ويسنتر -
 مان پوي ٿي. راج جي راجڌاني سولتيون (سولتيون)
 هئي، اهڙي ۽ ويس چيتم جا ڪ نمبر ۴۲۲ ۾ ڄاڻايل
 آهي، جنهن ۾ اُتي جي راجائن جي فهرست به ڏنل آهي.
 آخرين راجا اُچورا اُچورا ڪوڙ ڳالهايو ۽ ٻنهي پروهت
 جي سراپ ڪري ٿوڙ ۾ ويو. سندس پٽ ٿي پٽ پروهت
 جي سر ۾ ويا. پوءِ راج ڇڏي وڃڻ لاءِ پروهت کين آڪيا ڏني.
 اها آڪيا قبوليندي هئن پٽن ٿي ٻاهر وڃي الڳ الڳ پٽ نگر
 آڏا. سا ڪهاڻي به انهيءَ جا ڪ ۾ وڌن ڪيل آهي.
 راجا ويسنتر (विसन्तर) جي استري مدي (يا مادري)
 مد (مَدَر) ديس جي راجڪماري هئي. ويسنتر جا ڪ
 جي ڪفا مان معلوم ٿو ٿئي ته انهيءَ ديس کي چيتم ديس
 به چوندا هئا. ويسنتر جو ٻنهي ديس شو، انهيءَ چيتم
 ديس جي پوءِ به هو. اُتي جي شو راجا ڪيئن پنهجڙن
 آڪيون دان ۾ ڏنهن، سا ڪهاڻي جا ڪ ۾ مشهور آهي.*
 * شو جا ڪ نمبر ۴۴۹

وڃين جي واڌاري لاءِ ٻڌ پڳوان جيڪو ستن ٽيهن جو آبهش ڪين ڏٺو اهو وسار ”مها پرٺيان ست“ جي شروعات ۾ ”اڳوڻو نڪو نه“ جي سَڪَ ڇاڪاڻ ته ڏاڍل آهي. ”مها پرٺيان ست“ جي آڻڪلام انهن ٽيهن جي کولي ٽيڪا ڪئي ويئي آهي. انهيءَ مان اهو به پتو پوي ٿو ته وڃين جي راڄ ۾ هڪ لسم جي چوري يعني پنجاهت جو رواج هو ۽ اڪيري بي گناهن کي سزا نه ملندي هئي. سندن قانون به لکت ۾ هئا ۽ قانونن جي پيروي ڪرڻ ۾ پوري ڪوشش ڪندا هئا.

(۶) مَل (मल)

مل قوم جو راڄ وڃين جي آڀرندي ۾ ۽ ڪوسل ديس جي آبهدي پاسي هو. هن ديس ۾ به وڃين وانگر چونڊيل مڪين جي راڄ جو سرشتو چالو هو. پر مَلن جي وچ ۾ اندرون قوت پئجي ويو. هڪڙا پاوا جا مَل ۽ ٻيا ڪسيٺارا جا مَل سڏجڻ لڳا. مگڌ ديس مان ڪوسل ديس ڏي وڃڻ لاءِ ملن جي ديس مان لنگهڻو پوندو هو. انهيءَ ڪري ٻڌ پڳوان ڪئين ٻيرا انهيءَ رستي آيو ويو هو. ٻڌ پڳوان پاوا ۾ رهندڙ ڇند لوهار وٽ پوچڻ کانپوءِ جنهن ڪري سهار ٿي پيو. اُتان ڇڏهن ڪسيٺارا لاءِ نڪتو تڏهن وات ٿي ٿي پوندو اڻ پراڻو ڪيائين. هن وقت انهيءَ هنڌ هڪ ننڍو اُستوپ يعني ٻڌ مندر آهي. جنهن جي درون ڪوڙ لاءِ ٻڌ جا پوي اُٿي ويٺا آهن. پاوا يا پڊوٺا ڳوٺ به پراسان آهي. انهيءَ مان لڳي

شڪارين کي ساڻ ڪري سندس پٺيان پيو نه آهي .
 چند پرديوم راجا هڪ ثقلي هائي تيار ڪرايو ۽ ڪم
 ڏنائين ته اهو ثقلي هائي وٽس ديس جي سرحد تي ڇڏي
 اچو . راجا ادين جان ئي ٻڌو ته منهنجي سرحد تي هڪ
 نقرون هائي اچي نڪتو آهي تائين انهيءَ جي پٺيان پيو .
 سو ڏسي ثقلي هائيءَ اندر جيڪي لڪل ماڻهو هئا تن
 ولي هائيءَ کي ڏوڙ ڀر ۽ چند پرديوم جي راج جي حد
 اندر لنگهي ويا . جيئن ادين راجا انهيءَ ڪوڙي هائيءَ
 پٺيان ڪاهيندو ويو تيئن راجا چند پرديوم جي گهٽ
 سپاهين راجا کي پڪڙي ورتو پوءِ کيس اچين پر ڪٿي ويا .
 جڏهن چند پرديوم وٽ آئي حاضر ڪيائونس تڏهن
 چيائينس ته :- ”مون کي هائي پڪڙڻ وارو منتر سڀڪار نه
 مار توکي اُمالڪ ڇڏي ڏيان . جي ته توکي قتل
 ڪندس .“ پر راجا ادين نه سندس لالچ ۾ ڦاٿو ۽ نه
 سندس ڌمڪيءَ کان ڊڄو . جواب ڏنائينس ته : ”مون کي
 نمسڪار ڪري هڪ شش جي ٽائي منتر جو اڀياس
 ڪندي ته ٻيڻڪ توکي منتر سڀڪاريندس ۽ ايءَ صورت
 ۾ توکي جيڪي وٿي سو ٻئي ڪر .“

راجا پرديوم وڏو آيماني هو ، سو اها ڳالهه کيس
 نه آڙي . پر هو ڏانهن ادين کي ماري منتر به ڇڏ ڪرڻ
 سو کيس مناسب نه لڳو . سو پڇيائينس ته : ”پلا ٻئي
 ڪنهن کي اهو منتر پڙهائيندين ؟ منهنجي ئي ڪنهن
 ماڻهوءَ کي منتر سڀڪاريندين ته به توکي ڇڏي ڏيندس .“

ويسترو جائگ موجب ويسترو راجڪمار رڳو نه ٻنهيءَ جو 'منگل'
 هائي، پر آستريءَ به ٻار براهمن کي دان به ڏنا.
 اها ڪا به ويسترو جائگ به ڏنل آهي. تنهن مان ايترو
 ثابت ٿي ٿو شو (शिव) ۽ ڇوٽو (चैत्य) جي ڏينهن به
 براهمن جي وڏي مهما هئي، ۽ اهي راج مڙهي آلهندي
 پاسي هوندا. ٻڌ جي سمي به شو ۽ ڇوٽو جا ٽي ڄاڻ
 هئا. پر اها ڄاڻ ٿي ٻوي نه ٻڌ ڀڳوان ڪو انهن راجن
 به ويو هو. نڪا ڪا اها ئي خبر ٿي ٻوي نه جهڙيءَ طرح
 مڪڙ راج به انگ راج سمجهي ويو اهڙيءَ طرح هي راج
 به يعني ڪنهن راج اندر سمجهي ويا هئا. ڪڇ به هجي
 پر ايترو پيشه ڇڏي سگهجي ٿو نه انهن ٻنهي راجن مان
 ٻڌ ڀڳوان جي حياتيءَ جو ڪنهن به قسم جو واسطو نه هو.
 (۸) ٽلس يا (वत्स)

ٽلس ڏينهن جي راجڌاني ڪوسمبي (कुशम्भी) هئي.
 ٻڌ جي سمي به چونڊيل مڪن جي راج وارو سرشتو ختم
 ٿي چڪو هو ۽ انهن لڳي ٿو نه اُدين (उदन) ٺاهي هڪ
 عيوشي راجا اُتي راج ڪندو هو، ”ڏمڊ اُٺڪا“ به هن
 راجا جي ڪلا هن ريت ڏنل آهي:-

ٽلس جي راجا اُدين ۽ اُجين جي راجا چندپرديوم
 (चन्द्रप्रद्योत) وچهر سطح دشمني هئي. جنگ به اُدين کي
 جهٽڻ ڏکيو سمجهي راجا چندپرديوم کيس گرفتار ڪرڻ
 جو هڪ منصوبو ستيو. راجا اُدين هائين کي پڪڙڻ جو
 هڪ منتر ڄاڻندو هو. جهنگل به هائي آيو نه آهي ۽ هو

اوت وارو ٻرو هٿائي ڇڏيائين. تڏهن بنهي کي ٻرديوس
جي چالباڙيءَ جو پٽو پيو ۽ ٻئي مرڳو هڪ ٻئي تي
اڪن چڪن ٿي ويا. ٻنهي صلاح ڪري آوئي ۽ مان ڀڄڻ
جو منصوبو رکيو. واسودا ٻڌي پتا کي نياڻو موڪليو
تہ منتر سکا لاءِ شپ مهورت تي هڪ ٻولي گهرائڻ لاءِ
مونکي هڪ هٿي گهرجي. پوءِ جڏهن راجا ٻرديوس ۽
پر شعل ڪرڻ ويو تڏهن اُدين ۽ واسودا ٻئي ٻڌو وئي هائڻيءَ
تي سوار ٿي ڀڄي نڪتا. اُدين تہ هٿيءَ جي سواريءَ
۾ زهايسه هوشيار هو. خبر ٻڌندي راجا ٻرديوس سندن
ڀنيان ساهي ڀڄايا، جي سڳ وٺي اچي وٺڻ پهت. پر اهڙي
وقت ڇا ڪجي سو اڳيئي واسودا ڪماريءَ سوچي ڇڏيو
هو. ڀڄڻ ويل پتا جي خالي مان سونن سڪن جون ڪئين
ٿيلهيون پاڻ سان کڻي نڪتي هئي. سو هڪ ٿينهي کڻي
سونا سڪا ڪڍي وات تي اڇلائيندي ويئي، سڪا
ٿڌي ساهي اهي سڪا ڳولهن ۽ چونڊڻ ۾ لڳي ويا.
ايتري ۾ اُدين وجهه وٺي هائڻيءَ کي ڪاهي اڳڀرو نڪري
ٿي ويو. پر ٿوري وقت کانپوءِ سدس ٻچو ڪنڌ
سپاهين وري اچي ٿي کين گهٽيو، تہ راجڪماريءَ وري
ٻي ٿلهي ڪڍي ساڳيءَ طرح اُڏائي ٿي ڇڏي. انهيءَ
رست وات تي سڪا اڇلائيندي ٻئي جڳا ڀڄندا اچي
ڪرنامي ۾ نڪتا.

اُدين بابھ هڪ ئي ڪٿا ۾ پوسڻ آهي. هڪ ڀيري
واند ڪيلڻ واسطي هو پنهنجي باغيچي ۾ ويو. اُتي سڪا

آدين جواب ڏنو ته: ”ڪهڙي به رستي يا ڪهڙو به پيش مونکي پوئو ڪري شش جي ڏني منتر جو اهماس ڪندو ته اها وڏا مان کيس ڏيندس.“

چند پرديوم جي ڪٻي واسل ڏنا (वासयस्ता) هڪ ڏاڍي چتر ڪماري هئي، منتر گرهڻ ڪرڻ سان ايسڪ لائق هئي، واسل ڏنا جو آدين سان گڏجي کيس ايسڪ لڳو. نيٺ هڪ بهانو ٻڌائي آدين کي چيائين ته منهنجي گهر ۾ هڪ ڪهڙي داسي آهي. پردي پٺيان ويهي هون توکي نمسڪار ڪندي ۽ شش بطجي توکان منتر سکندي. منتر جي شڪعي کيس ملي ويئي ته آڻ توکي آزاد ڪري پسهنجي راج ۾ پهچائي ايندس.“

آدين اها ڳالهه قبول ڪئي. هيڏانهن وري پرديوم بهانو ٻڌائي واسو ڏنا کي چيو ته ”هڪ ڪوڙ هئي شخص کي هاڻي ڏاڏاڻا جو منتر اچي ٿو. کيس ڏسڻ بنا ٿو. کيس نمسڪار ڪري کڻيس اهو منتر سکي اچ.“

الهيءَ کان پوءِ واسو ڏنا راجڪماري پردي پٺيان ويهي، راجا آدين کي نمسڪار ڪري، منتر گرهڻ ڪرڻ شروع ڪيو. منتر سکندي ڪن اکرن جو اچار سندس واپس مان لپڪ نه نڪتو. ناراض ٿي آدين چيس ته، ”ڇا ڪهڙي! منهنجا ڇپ ٻڪل ٿلها ٿا ڏسجن.“ اهو ٻڌي راجڪماري بگڙي ۽ چيائينس ته، ”ڇا ڪوڙ هئي، تون مونکي ڪهڙي ٿو سڏين؟“

آدين واڙو ٿي ويو ته نيٺ هي ڪهڙو معاملو! سو

ڪروڙ (ڪروڙ) راجا جو راج هو. پوءِ اهو پتو نڪتو پوي
 تہ اتي حڪومت جو ڪهڙو سرشتو چالو هو. پڌري
 پڪو. سنگھ لاءِ هڪ به وھار نہ هو. اُپديش ڪندي
 جڏهن هن ديس ۾ اچي پهچندو هو تہ پڌري کان ڪنهن
 وٺ هٻار يا اهڙي ٻئي هنڌ اچي دٻو ڪندو هو.
 پر ايترو سمجهجي ٿو تہ هتي پڌري جا اُپديش پڌري لاءِ
 ڪنهن ڪاٺڪي هئا. راشترپال نالي هڪ ڏٺوان جوان
 سمجهائڻ وڃي پڪيو ٿيو، سا ڪٿا ”مهڙو نڪار“ ۾
 وڌي ويٺو سان لکيل آهي. تہ ڪروڙ ديس جي ”ڪماست“
 (ڪماست) نالي نگر جي پوسان پڪوان پڌري ”سڃاڻ“
 (سڃاڻ) جهڙن ٻين اُترستن جو اُپديش ڪيو، سا ٻالھ
 ”سڃاڻ“ ۾ چيل آهي. انهيءَ مان لڳي ٿو تہ اتي
 جي جيتا پڌري جو آدرستڪار ڪندي هئي. مگر حاڪم
 ۽ افسرن ۾ سندس ڪو پڪ نہ هو ۽ انهن ۾ وڻندڪ
 ڏور جو سڪو زور هو.

(۱۰) ۽ (۱۱) پندڙال (پانڊال) ۽ مڇ (مڇس)

اڳي پانڊالن جي راجڌاني ڪمپل (ڪامپل) هئي،
 سا ٻالھ ”جاڪ آڪٽا“ ۾ ڪنهن پورا اچي ٿي، پوءِ
 ديس جي راجڌانيءَ جو ڪرد پتو نڪتو پوي. تنهن مان
 لڳي ٿو تہ پڌري ۾ اهي ٻئي ديس ڪو خاص
 دميوار نہ هئا. هن ديس ۾ پڪوان پڌري نه ڪئي هئي.
 انهيءَ ڪري اتي جي ماڻهن ۽ شهرن ۽ ديس پڌري ۾ ڪو
 خاص ذڪر نہ ڪيل آهي.

ننڍ ڪٽي ويس. سندس ويجهو هڪ وڻ هيٺان پندول
 ڀارڊ وڃ (विठ्ठल भारद्वाज) سنڀاسي ويندو هو. راجا کي ستل
 ڏسي سندس رائيون پندول ڀارڊ وڃ وٽ ويهيون ۽
 سندس اُپديش ٻڌنديون رهيون. ٿان جو راجا اُدين سڃاڻ
 ۽ ٿيو ۽ غصي ۾ اچي پندول ڀارڊ وڃ جي سر ۾ مٿن
 لال ماڪوڙا وسائڻ جي ڪوشش ڪيائين. اهڙي واقع
 ڏي ”سنيٺ نڪاڙ“ جي اُنڪا ۾ اشارو ڪيل آهي.
 پر پوءِ پندول ڀارڊ وڃ جو اُپديش ٻڌي اُدين راجا ٻڌ پڳوان
 جو آڀاسڪ ٻڌجي ٿو.

”اُنڱوڙو نڪاڙ“ جي اُنڪا ۾ ڏمڀڊ اُنڪا ۾ ڇيل آهي
 ۽ ڪوشاميءَ ۾ گهوشت، ڪُڪٽ، ۽ ٻاوارڪ نالي ٽي
 سريشت پيش هوا. انهن ٻڌ پڳوان جي پڪڙن ۽ سنڀاسين
 جي رهڻ لاءِ آهستي آهستي گهوشت آرام، ڪُڪٽ آرام
 ۽ ٻاوارڪ آرام نالي ٽي وهار جوڙيا. * اُدين جي هڪ
 مکي رائي ساموڻي ۽ سندس ڏاڏي ڪُڪٽرا (ڪڪڙاڻرا)
 ٻئي ٻڌ پڳوان جون ٻڙڻاڻ پڪڙيلهيون هيون. انهن ڪڙڻن
 مان معلوم ٿو ٿئي ته جيئوڻيءَ اُدين راجا ڪو خاص طرح
 شڙالو نه هو، نه به ڪوشامي وارين ۾ ڪيترا ٻڌ جا پڪڙ
 هوا ۽ ڇاهيندا هوا نه پڪڙن جي جهيٺ سڪ ۾ گذري.

(۹) ڪُرُو (कुरु)

ڪُرُو ڏيس جي راجڌاني ڀنڊرپرست نگر ۾ هئي.
 ايتري جاڻ پوي ٿي ته ٻڌ جي سمي ۾ هن ڏيس ۾

ارلات هو (پري پراهمڻ) آشوک راج ۽ آلڪ راج
 هي آس پاس گوداوري ندي جي ڪناري پکيا وئي
 ۽ ٿل ٿل ڪاٺي پنهنجو درواھ ڪندو هو.
 انڪڻ ۾ چيل آهي تہ آسمڪ ۽ آلڪ ٻئي آندرا
 (آنڌڪ) راجه جا راجا هئا ۽ ٻنهي راجن جي وچ ۾ پري
 پراهمڻ پنهنجن سورهن شهن شمس هڪ لائو بنايو، جو
 آهستي آهستي وڌندو ويو. اسن چئي سگهون ٿا تہ
 وڌڪ ڌرم پوچارڪن جو ڏکڻ هندوستان ۾ اهو پهريون
 ٿاڻو هو. ٻڌ يا سندس سمي جا پڪڙو اوستائين نہ پهتا
 هئا، انهيڪري ٻڌن جي شاسترن ۾ انهن راجن جي ڪا
 خاص جاءِ نٿي پوي، پر تنهن ۾ ٻڌ جي ڪيرتي اوستائين
 وڃي پهتي هئي. سا ٻڌي ڪري پري پراهمڻ سورهن
 شهن کي ٻڌ جو درشن ڪرڻ لاءِ موڪليو، اهي جڙا
 ڪندي مڌه ديس ۾ وڃي پهتا ۽ نيٺ راجگره ۾ پکڙي
 ٻڌ سان ملي سندس شهن ٿيا. اهي سڀ ڳالهيون ”پارايت
 وٽ“ ۾ ملن ٿيون. پر تنهن کانپوءِ موليٰ ڪري هنن
 گوداوريءَ جي ديس ۾ اُڀرڻ ڪيو، اهڙي ڪا خبر
 نٿي پوي.

(۱۴) آونتي (اننتي)

آونتي ديس جي راجڌاني آھن ۽ اُتي جي راجا
 چندرديوت يامڪ ڪافي خبر ڏنل آهي. جڏهن
 چندرديوت بيمار پيو تڏهن مگڌ ديس جو پوسند وليم
 جيڪو ڪڙمار پرتي (जीवक कौमार्यस्त) کيس سچو ڪرڻ لاءِ

(۱۲) شورسین (شورسین)

سورسین ڊيس جي راجڌاني مڌرا (مٿرا) هئي. اُتي اُونڀري
پنر ٺاڻي راجا جو راج هو. ورڻ آشرم ڏورم ۽ پست جهنگ ڪشنگوءَ
راجا اُونڀري پٿر ۽ مهاڪاٺياڻ جي وچ ۾ ٿي، تنهن جو نالو
”مههر نڪاڻ“ جي ”مڌر سڀ“ ۾ ڏنل آهي. هن ڊيس
۾ ڀڳوان ٻڌ ڪر ايڪڙ ٻيڪڙ وار هوندو. ”انگوترو نڪاڻ“
جي پنڪ ٺاهڻ جي هيٺ لکيل سڀ مان لڳي ٿو ته
ڪيس ”مڌرا“ شهر ڪو خاص طرح نه وڻندو هو.

पंचिमे भिक्षवे आदीनवा मधुराय । कलमे पंच विस्मा, बहुजा,
चण्डसुनरवा, वाल्यकला, दुल्लभपिण्डा । इमे खो भिक्षवे पंच आदीनवा
मधुराय ति ।

اڻاٺ هڪ پڪسرو، مٿا نگر ۾ هي پنج دوش آهن.
اهي ڪهڙا پنج. اُتي جا رستا ڪڙڙ ڪڙڙ آهن؛ اُتي ڏوڙ
ڏاڍي وسي ٿي، ڪٿا چٽ آهن، پڪس بي رحم آهن
۽ اُتي پڪشا ڏکي ٿي ملي. هي پڪسرو مٿا ۾ اهي پنج
اوڻائون آهن.

(۱۳) آسڪ (آسڪ)

سڀ ٺاهڻ جي ٻارن وٽ جي شروعات ۾ جيڪي
وڻج ٿاڻون آهن تن مان معلوم ٿو ٿئي ته اسڪن جو راج
گوداوري نديءَ جي آس پاس هو. شراوستي ۾ رهندڙ
ٻيري نالي پراهمڻ پنهنجا سورنهن شش ولي هن راج ۾
رهيو هو.

मो अस्म कस्स विसंखं अयकस्स समात्तने ।

वमी गोदावरी कुले उज्जैन च फलेन च ।

ڪهاڻين مان ايترو معاور ٿئي ٿو ته ٻوڏ پوءِ هڪ شروع ۽ ظالم حاڪم هو.

ٻڌ ٻڳوان راجا ٻوڏ پوءِ جي راج ۾ ڪٺن ۾ نه ويو هو. سندس مکيه شهن مان هڪ ٻيئي مهڪا ٺٺاين راجا ٻوڏ پوءِ جي ٻرو هڪ جو پٽر هو. ٻڌ جي مرڻ پوءِ ڪانهو ڪيس ٻرو هڪ ٻڌ پراڻو ٿيو. ٻڌ اهو ٻڌ نه ماڻي هو مڏ. ٻوڏيس ۾ هليو ويو ۽ وڃي ٻڌ جو پڪهو (شش) ٿيو. جڏهن مهڪا ٺٺاين (مهاڪا ٺٺاين) وري پنهنجي ڏيس موٽيو تڏهن راجا ٻوڏ پوءِ ۽ ٻين سندس ڏاڏو آڏو سڪر ڪيو. مٿرا جي راجا اونهي پٽر سان جتي پيد ياب ۽ مهڪا ٺٺاين جو جيڪو سنوڌ ٿيو سو ”مجهڙ نڪا“ جي ”مڏر“ ۽ ”مڏري“ سڏ ۾ ورتن ڪيل آهي. جيتوڻيڪ هيڏانهن اچين ۽ هوڏانهن مٿرا ۾ مهڪا ٺٺاين پوسن هو. تڏهن ٻه ٺٺن نغو لڳي ته ٻڌ ٻڳوان جي جهڙي مٿرا ۾ ٻوڏ سڏ جو ڪو خاص پوڄار هو. ٻڌ جا پڪهو (شش) بلڪل ٿورا هئا. انهيءَ ڪري هن ڏيس ۾ ٻڌ ٻڳوان اهڙي آڳاٽا ڏاڏي هئي ته پنج پڪهو گڏجي سندس بدوان ٻئي ڪنهن پڪهو ڪي سڳهه ۾ داخل ڪري سگهيا ٿي. انهيءَ ڪارج لاءِ مڏر ڏيس ۾ گهٽ ۾ گهٽ ويهن پڪهن جي ضرورت ٿيندي هئي.

۽ ڏسو: ”ٻوڏ سنگهاڄا پرچيه“ صفحو ۱۶۵-۱۶۸
۽ ڏسو: ”مهاوڪ“، ڀاڱو آئون، ”ٻوڏ سنگهاڄا پرچيه“
صفحو ۳۰-۳۱

آجن ويو. پر د بوم راجا نهايت تر ډلي ۽ بي رحم هو. جنهنڪري سندس نالي اڳيان ”چنڊ“ يعني شوم شبد لڳايو ويندو هو. انهيءَ لفظ جي جهوڪ ولاج کي پوري طرح ڄاڻ هئي. راجا کي دوا ڏيڻ کان اڳ، جهنگل ۾ وڃي دوا ٺاهڻ جي بهاني هن ٻڌوتي (भइवती) نالي هاڻي راجا کان گهرائي ورتي. پوءِ راجا کي دوا مرڪلي هو اما لڪه هاڻيءَ تي سوار ٿي اچين مار پڇي نڪتو. هيڏانهن دوا پيئندي راجا کي سخت الٽيون اچي ٿيون. ڪروڌ ۾ پوڄي راجا حڪم ڪيو ته جهوڪ ولاج کي ڪنهي وٺي اچو. پر جهوڪ نه آڻان ڪري ويو هو. سندس پٺيان پوڻ لاءِ راجا ڪاڪ نالي هڪ داس کي روانو ڪيو. ڪاڪ پٺ وٺندي ڪڙشامي ۾ وڃي جهوڪ کي پڪڙيو. تڏهن جهوڪ هنڪي، دواسان مليل آڏولو کائڻ لاءِ ڏنو، جو کائي هو ڏاڍو بي حال ٿي پيو. پوءِ جهوڪ وري ٻڌوتي هاڻيءَ تي چڙهي مڙي ۾ راجگرهه وڃي نڪتو. جڏهن ايماري لفس ۽ اڳي جهڙو بندرست ٿيو تڏهن پر د بوم راجا ولاج تي خوش ٿيو ۽ سندس لاءِ ’سوڪ‘ (सुख) نالي وسنن جو جوڙو سروي طور راجگرهه ۾ پيٽا طور مرڪياڻين.

هن ڪهاڻيءَ ۽ ”ڏمڊالڪتا“ واري ڪهاڻيءَ ۾ گهڻي مشابهت نظر اچي ٿي. مگر ائين چوڻ ڏکيو آهي ته هڪ مان ٻي ٺهي هئي يا ٻئي ڌار ڌار ٺهيو هيون. پر ٻنهي ”مهاڙي“ يا ٻڌ آلون

۾ سونهري وستر موڪلي ڏنو. انهيءَ سونهري وستر
مٿان ٻڌ ڌرم ۽ سنگهه جي گُڻن جو ورنن قيمتي ڏريءَ
جي ڪم ۾ ليل هو. اهو ليک پڙهي ڪري ٻڪڙ سم
کي ٻڌ ڌرم جي ڏن لڳي وئي ۽ اُنءِ ۾ راج ڀاءُ ڇڏي
ڪري هو راجگرهه ڦاٽن ڀڄڻ ڏٺو.

راجگرهه ۾ هڪ ڪمپاڙ جي ٿهر ۾ ٻڌ سڀ ڪيئن
مناقض ٿيس ۽ ٻڌ کيس ڪهڙو اُپديش ڏنو ۽ آخر
هڪ مسڪانءِ کيس ڪيئن ماري وڌو، سو سڀ
”ڏاڏو ويڳ سڀ“ ۾ ڏنل آهي.

گنڌار ۽ سندن راجڌاني ڪشمير ۾ هئا.
”چانڪ اُڪت“ ۾ ڪيترن هنڌن تي ڏنل آهن. ڪشمير
۾ رڳو ڪلا ۽ ڪاريگريءَ ۾ پُر وڌيا ۾ ۽ وڏاڙو ڪيو هو.
ديس ڏيڻ سان جا براهمن ڪمار وڃي آپاس لاءِ ڪتري
ڪمار ڏنڻ وڌيا لاءِ ۽ راج ڏيئي سڪڻ لاءِ ۽ جوان وٺڻ
شلم ڪلا ۽ پڙ ڏنڌا سڪڻ لاءِ ڪشمير ۾ ايندا هئا. راجگرهه
جي ڏهاري وڃي جيڪو ڪڙمار ٿيو ۽ ڪشمير ۾ آيو وڃي
جو آپاس ڪيو هو. هندوستان ۾ سڀ کان پراچين ۽ پُرس
وڻ وڌاڻو ڪشمير ۾ ئي هو.

(۱۶) ڪنڊوچ (ڪامڊوچ)

پرويسر رهايس ڏيڍس جو رابر آهي ۽ ڪنڊوچ
جو راج آهي. اُنهندي پاسي هو ۽ راج جي راجڌاني دوارڪ
۾ هئي. پر ”منجهر نڪايه“ جي آسپاس سمن ۾ ”يونڪڙو ڄيڙو“

(۱۵) گنڌار (گاندھارا)

هن ديس جي راجڌاني تڪسلا (تڪشلا) هئي. هن ديس ۾ پُڪسالي (پوکشالي) نالي راجا راج ڪندو هو. هن پنهنجي وڏي ڌي ڪندي اوس ۾ راج ٻات ٿياڻ ڪيو ۽ راجگهر ٺاهين پڻ جانرا ڪندي وڃي پڪشو سنگهه ۾ داخل ٿيو. پوءِ وڻ جا پن چوڻديندي يا وسڻر ڳولهيندي هڪ چريءَ کان ڪيس ماري وڌو. اها ڪٿ ”مجهڙ ٺڪاڻ“ جي ڏاڻو ويڻگ سٺ ۾ ڏنل آهي. هو تڪشلا جو راجا هو. بمبار راجا سان سندس مڙتا ڪيئن ٿي، تن ڳالهين جو تفصيلوار بيان هن سٺ جي اُڪٿ ۾ ملي ٿو. انهن ڳالهين جو سار اُنش هي آهي:-

تڪشلا جا ڪي واپاري راجگهر ويا. بمبار راجا هميشه چيان آدرستڪار ڪري سندن راجا جي رهڻ رهڻيءَ ٻاٽ پڇيو. جڏهن ڪيس ٻڌايو ويو ته تڪشلا جو راجا هڪ نهايت سچي پُرس آهي ۽ عمر ۾ به سندس چيڙو آهي تڏهن بمبار جي من ۾ هن لاءِ پُرس ۽ آدر انهن ٿيو. پوءِ انهن واپارين جي ڀل معاف ڪري پڪوسام راجا ڏي هڪ مڙتا جو سندس موڪلياڻين. تنهن ئي پڪوسام راجا بمبار تي ڏاڍو پُرس ٿيو. وقت وٺي مڱڻديس مان آيل واپارين مٿان ڀل هن به معاف ڪري ڇڏي ۽ پنهنجن نوڪرن هٿان ۽ واپارين سان بمبار راجا لاءِ ”اُٺ پُڇرنگي“ قيمتي ڏنائين پُرسا طور موڪلياڻين. بمبار راجا انهيءَ پُرسا جي بدلي ۾ هڪ سڻي ٽوڪريءَ

ڪاموچ جي رهواسين جي هڪ اهڙي مڃتا هئي
 ت جيست، ماکوڙا ۽ پتنگ وغيره مارڻ ڪري آخر سُڌي
 ٿئي ٿي.

کيڏا ڦٽا ۽ مڪا.

هَنتوا کيمِ مِجسِتي مڪيڪا ۽.

هتے हि घन्मा भर्तीयरूपा।

ڪمبوجڪانن ڀيتوا بدوئن.

ارڙھ ڪيڪان پتنگ، سانڀ، ٽيڙو، جيست ۽ مڪيون
 مارڻ ڪري منڀ سُڌ ٿئي ٿو. هن ڦسر جي اُٺاوي ۽
 مٿيا ٽڙ ۾ ڪاموچ جي جيتا مڃتا رکي ٿي. هن مان
 ٺڳي ٿو ت هن زماني جي سرحدي قومن وانگو ٺڳن جا
 ڪاموچ ماڻهو پستي هئا.

”موروت پُورڻي“ اُنڪا ۾ مهاڪين (مهاڪڻين) جي
 ڪهاڻي آئي آهي. سرحدي ڏيس جي ڪڪڙولي (ڪڪڙولي)
 ٽلي راجڌانيءَ ۾ مهاڪين ٺالي هڪ راجا راج ڪندو هو
 ۽ پوءِ ٻڌ ڀڳوان جي مهما ٻڌي ڪري مڏه ڀر ڏيس ۾
 ويو. چندو ڀاڳ ٺڌيءَ جي ڪناري ڀڳوان ٻڌ جو ڏرڻ
 ٿيس. انهيءَ اسٿان تي ڀڳوان کيس سندس منتران سونڌو
 ڀڳتو سنگھ ۾ داخل ڪيو وغيره.

مهاڪين راجا هو ۽ ڪڪڙوليءَ ۾ راج ڪندو هو، سا
 ڳالھ سنهڪڪ نڪاره جي اُنڪا مان ثابت ٿئي ٿي. مگر
 انهيءَ ڳالھ جو پتو نٿو پوي ت ڪڪڙولي راجڌاني

واڪڻ آهي، يعني نه هن ديس جو پوئن ساڻ اشارو ڪيل آهي. انهيءَ مان معلوم ٿو ٿئي ته هي ديس گانڌار ديس جي نه پر ٿين پاسي هو، ساڳئي سبب پر ڇهل آهي ته اٺن - ڪامبوج ديس پر آريه داس اهي ئي نه ڄاڻيون رهن ٿيون ۽ ڪڏهن آريه ٿري داس ۽ ڪڏهن داس ٿري آريه ٿين ٿا، ڪن جاڪ ڪڪائن پر صفا لکيل آهي ته گانڌار جي ديس پر وري آشرم ڌرم پکي ۽ طرح قائم ٿي ويو هو. خود ٽڪشيل ۽ ڪيترا سڀڪا پيڏڙ ڪرو پراهمڻ ڄاتي ۽ ڄاڻي هوندا هئا، پر ڪامبوج ديس پر ڇاڻو وري ڌرم پير نه ڪوڙيو هو. انهيءَ ڪري اهو قبول ڪرڻ پوندو ته ڪامبوج ديس گانڌار ديس جي هن پاسي هو.

”ڪڙال (Kural) جاڪ“ جي اٽڪا مان پتو پوي ٿو ته هن ديس جا ماڻهو جهنگلي گهوڙا پڪڙڻ ۾ ڏاڍا قابل هئا. جهنگلي گهوڙا جڏهن ڪنهن هنڌ پائي پيڻ ايندا هئا ته پائي ۽ پر ڪاٺن مٿان ۽ اوسي پاسي جي ڪاه مٿان هي شخص ماڪي ۽ جي چٽ ڏيئي ڇڏيندا هئا. ڪاه چرندي چرندي گهوڙا هنن ماڻهن هٿان اڏيل هڪ حاٽي ۾ گهوڙي ويندا هئا. گهوڙن جي اندر گهوڙي ئي اهي شخص، لوڙهي جا دروازا بند ڪري آهستي آهستي گهوڙن کي پڪڙي ويندا هئا، (ساڳيءَ ريت هن وقت به ميسور ۾ هاڻي پڪڙيا آهن) گهوڙا پڪڙي ڪامبوج جي سڙداگرن کي وڪڻندا هئا، جي وري گهوڙا وٺي وڃي مڏه ديس جي بنارس ۽ ٻين نگرين ۾ وڪڻندا هئا.*

* مثال لاءِ ڏسو تظير ڪنال جاڪ

(۲) ڪوسل راج ڪُل

ديون چيو ته - ”هي ڪوسل ڪُل سينا ڪري، واهن ڪري، ڏن ڪري سڪي آهي ۽ انهيءَ ڪري ٻوڏيسٿو جي جنم لاءِ ليڪ ۽ اُنڪول آهي.“ تنهن ئي ٻين ديون وراڻيو ته، ”اهو ڪُل هڪ ٺيڄ مانئڪ جانيءَ مان آهي، ٺهر آهي، اهو ڪُل ماما پتا طرفان شڌ خاندان جو نه آهي، ڪُل جو ڌرم هڪ گهٽ ڌرم آهي، انهيءَ ڪري جنم لاءِ ليڪ نه آهي.“

(۳) وٺش راج ڪُل

هڪڙن ديون چيو ته، ”هي وٺش راج ڪُل سڪيو ۽ پڪو آهي، ڏيس سڪي هٿڻ ڪري جنم وٺڻ لاءِ ليڪ آهي.“ ٻين وري چيو ته، ”هي ڪُل سادو سودو ۽ شونخ سپاو جو آهي، هن ڪُل ۾ ڪيترن راجائن جو جنم ڌارين ۽ ٻاهرين سمجهان ٿيو آهي، ٻيو ته هن ڪُل ۾ هن وقت جو راجا ناستڪ آهي، انهن سڀني ڳالهين ڪري ٻوڏيسٿو جي جنم لاءِ ليڪ نه آهي.“

(۴) وٺشاليءَ جو راجا

ڪن ديون چيو ته - ”هي وٺشاليءَ جي مها نڪري سڪي، سهڻي، سگهي، ڏاني، ماڻهن سان پوئل، مڪانن ۽ مھلن سان سمجگاريل، ڪن ڦٽن جي ڦلواڙين سان سندس آهي. هيءَ نڪري ديون جي نڪريءَ سان مقابلو ڪري ٿي، انهيڪري ٻوڏيسٿو جي جنم لاءِ پيشڪ ليڪ آهي. تنهن ئي ٻين چيو ته، ”هن نڪريءَ جو راجا ٻين سان

ڪاموچ ڏيس ۾ هئي يا ٻئي ڪنهن اوسي پاسي جي
 ٻاڙي ڏيس ۾. اها ڳالهه صحيح آهي ته ٻڌ ڀڳوان جي
 حياتيءَ ۾ ئي سندس پوياءَ ۽ ڪهڙي سرعت ۾ رهندڙ
 جهنگلي قومن ۾ لهجي وٺي هئي تنهن لاءِ به اڄ ڪالھ
 جو مثال ڏيئي سگهجي ٿو. پنجاب جي قومي ٻار ماڻهن
 ۾ جهڪو جهيٽو پوياءَ ڳانڍي جيءَ جو آهي تنهن کان
 گهڻو وڌيڪ سرعت جي بنائن ۾ نظر اچي ٿو. اهڙيءَ طرح
 ٻڌ جي سمي ۾ بطور هجي ته ڪهڙو عجب!

لنت و ستار ۾ سورهن راجن جو بيان

اسين معي چئي آيا آهيون ته لنت و ستار ۾ سورهن
 راجن ڏي اشارو ڪيل آهي. ڳالهه هيئن آهي ته جڏهن
 بوڌيستر ڪٽيڪ ڏيو ٻڌن ۾ هو، تڏهن هن اهو ويچار ڪيو
 ته ڪهڙي راج ۾ جنم وٺي لوڪن جو اُڌار ڪريان. انهيءَ
 موقع تي ڏيون جي پٿرن هرڪ راج جا ڪڍا اوکيا ڪيس
 ٻڌايا.

(۱) دگڌ راج ڪڍ

ڪن ڏيون ڪيس چيو ته: ”دگڌ ڏيس جو ٻڌ آهي
 ڪڍ لاهيس سگهو آهي ۽ بوڌيستر جي جنم لاءِ هي ڏيس
 بلڪل ليڪ ٿيندو.“ ٻين وري دوش ڏيکاريو ته: ”هي
 ڪڍ ليڪ نه آهي، ۽ جو ماڻا ٻيا طرفان شڪار ڪندا آهن
 آهن، چنڊل سهاو جو آهي، جهجهي ٻج جو راج نه آهي.
 راجڌاني به باغن ۽ تلاءون سان سرويوان نه آهي، بلڪه
 جهنگلي قومن کي سريها ڏيئي ڇهڙي آهي.“

پن ڪلن جي سينائن کي جيتو وارو آهي. انهيءَ ڪري
 بوڏيسٿ جي جنم لاءِ ليڪ آهي. ”نهن ئي ٻئي ڏيو پٽر
 چيو ته، ”بانڊر ڪل جي راجائن پنهنجي وٽس کڻي
 وياڪل ڪري وڌو آهي. پنڌر کي ڌرم جو، پيمس
 کي واپو جو، ارڃن کي ڀندر جو ۽ نڪل سهديو کي
 اُڻوڀڻ جو پٽر سڏيو وڃي ٿو. انهيءَ ڪري هي ڪل
 بوڏيسٿ جي جنم لاءِ ليڪ نه آهي.“

(۸) هٿل راج ڪل

هڪ ٻئي ڏيو پٽر چيو ته، ”راجا سُمتر جي راجڌاني
 ميلا نگر تي ٺاهيس سندس آهي. هٿن گهوڙن ۽ پيادي
 سيد سان هي راجا بلوان آهي. وٽس سون، موليٰ ۽ جواهر
 به موجود آهن. وٽس راجائن جون سڃاڻپون سندس وٽ
 کان ڪمڻ ٿيون. هو پوريءَ ۽ ڌرم پاليندڙ آهي. انهيءَ
 ڪري اهو ڪل بوڏيسٿ لاءِ جوڳو آهي.“ نهن ئي ٻئي
 چيو ته، ”برابر هي راجا اهڙو آهي، پر ڏاڍا ڪٽا ٻار ٻچا
 اٿس ۽ ٻڌو هٿل ڪري پٽر اٿن ڪرڻ جي سمجهي نه
 اٿس. انهيءَ ڪري هي ڪل بوڏيسٿ لاءِ ليڪ نه آهي.“

انهيءَ طرح هنن ڏيو پٽرن چيو ڏيوڀڻ جي سورهن ئي
 راجن (پوڊس جالنپڻ) ۾، جيڪي ننڍا وڏا راج ڪل هئا،
 تن سڀني جي چنڊ چاڻ ڪئي، پر سڀني ۾ ڪو نه ڪو
 دوش نظر آيو.*

155

* مکيه داخلي مان هڪ فقط ٺڪر ڏنو ويو آهي

دهاءُ ۽ انصاف جو ورثو ٿيو ڪري. ڏور ئي دٿو هلي،
 اُٿر، وڇولي، ٻڏي، وڏي کي آڏو لٿو ڏئي. هرڪو
 پاڻي راجا سمجهي ٿو. ڪير به ڪنهن جو شش آڻي لٿو
 چاهي. ڪوبه ڪنهن جي پوڙهه نٿو ڪري. انهيڪري
 اها نگرِي ٻوڏيستر لاءِ جوڳي نه آهي.“

(۵) ٿوڏي راج ڪُل

هڪ ڏيو ٻيو چيو ته، ”نهائين ٻڙان، رُٿن ۽ واهن
 سان پوڙو شتون کي جهٽڻ وارو آهي، انهيڪري جنم
 لاءِ ٺيڪ آهي. تنهن تي بڻي هڪ چيو ته، ”هن ڪُل جو
 راجا شوع، ڪوٽو، ڏارن ۾ سڌ ۽ چال ۾ ساهسي آهي.
 هن جو ڪرمن جي ڪٽي ۾ وشواس نه آهي. انهيڪري
 اهو ڪُل ٻوڏيستر جي جنم کي سڀيا ڏيڻ وارو نه آهي“

(۶) مٿرا راج ڪُل

هڪ ڏيو ٻيو چيو ته، ”هيءُ مٿرا نگرِي سڪي،
 داني ۽ ماڻهن سان پوڙو آهي. ڪنس ڪل هي شروسيٺين
 مان راجا سهاورو جي هيءُ راجڏاني آهي. هيءُ ٻوڏيستر
 جي جنم لاءِ جوڳي آهي.“ تنهن تي بڻي چيو ته، ”هي
 راجا مٿيا درشتيءَ واري ڪُل ۾ اُنهن ٿيل مٺيچ راجا آهي،
 انهيءَ ڪري هيءُ نگرِي ٻوڏيستر جي جنم لاءِ ٺيڪ نه آهي.“

(۷) ڪرو راج ڪُل

هڪ ڏيو ٻيو چيو ته، ”هن هسندپور ۾ پانڊو ڪُل
 جو وٿر ۽ سندر راجا راج ڪري رهيو آهي. اهو ڪُل

वेजुं जानपदे राजा हिमवन्तस्स पस्सतो

धनविरियेन सम्पन्ने कोससेसु निकसितो

आदिच्चा नाम गोतेन, साकिया नाम जातिया ।

तम्हा कुत्र पम्बनितोम्हि राज न कामे अभिपत्त्ययं ॥

اُڙاڻي ”هي راجن، هتان سڌو ويندي هماليه جي
کرائيءَ ۾ ڪوسل ڏيس ۾ هڪ راج آهي. انهيءَ جو گوڙ
آڏي آهي ۽ جاني شاڪيه. هي راجا، انهيءَ ڪل مان
پوڙ ۽ لاس ٺاهي ڪري، مان گهرو سياسي (پريواجڪ)
بڻيو آهيان.“

هن ڳاٺا يعني ڪوٽا ۾ (ڪوسل ۾) شديد خاص
معني رکي ٿو. ”جنهن جو گهر ڪوسل ڏيس ۾ آهي“
يعني ته جو ڪوسل ڏيس ۾ سمجهو وڃي ٿو. هن مان
صاف معلوم ٿو ٿئي ته شاڪيه جي سولٽو ڪڏهنوڪن
ڇٽ ٿي چڪي هئي.

شاڪيه لوهڪ ڪوسل راجا کي ڏول ڏيندا هئا، باقي
اُندريون سڀ انتظام پاڻ رکندا هئا. پسند راجا مهانام
جي ڏاسي ڪنيا سان ڪيئن وڙاه ڪيو، سا ڪهاڻي
مٿي اچي چڪي آهي. انهيءَ قصي بابت پروفيسر
راهيس ڏيودس هڪ شڪا اُٿاري آهي. سندس شايد
اهو دليل آهي ته جيڪڏهن ڪوسل راجا جو سوامي ٿيو
شاڪيه ڪل کي قبول هو، ته پوءِ پنهنجي راجڪماري
کين ڏيڻ ۾ ڪهڙو آڻڪاءُ هون؟ پر هندوستان ۾ جاني

فقط اُنن ڪُنن جي جان

سورهن راجن مان هت فقط اُنن ئي ڪُنن جو ورنن
 ڪيل آهي. انهن مان راجا سُمتر جو ڪُل شايد کانئس
 پوءِ ناس ٿي ويو ۽ وديهي راج وڃڻ جي راج ۾ ملي
 ويو. باقي ستن راجن ۾ پانڊون جي اصل نسل مان ڪهڙا
 راجا راج ڪندا هئا سو نه پتو ويو آهي ۽ نڪي ڪي
 انهن جي جان ۾ ٻڌ ڪونهن مان پوي ٿي. ”رٿ پال سُس“
 ۾ اشارو ڪيل آهي ته ڪرو ديس ۾ ڪڙرو نالي راجا
 راج ڪندو هو. پو الهه ۽ ڳالهه جي ڪا به ناهي
 ٿئي ملي ته اهو ڪڙرو راجا پانڊو ڪل مان هو. هن
 ڄڻ راج ڪُنن جي جيڪا جان هت ڏني ويئي آهي،
 سا ٿوري گهڻي نموني، ٻڌ ڪونهن ۾ ڏني وڃي ٿي.

شاڪيم ڪل

ٻڌ ڪونهن ۾ شاڪيم ڪل جي واقفيت وڏي وسار
 سان ڏنل آهي پر ڪهڙي سبب ورنن ڪيل سورهن
 راجن ۾ شاڪيم جو نالو لکڻ ۾ نٿو ملي؟ تنهنجو جواب
 هي آهي ته هن ياداشت جي تيار ڪرڻ کان اڳي ئي
 شاڪيم جي آزادي چٽ ٿي چڪي هئي ۽ اهو ديس
 ڪوسل راج ۾ ملي ويو هو. انهيءَ ڪري ئي هن ياداشت
 ۾ ڏانهن ڪو اشارو ڪيل ڪونهي.

جڏهن ٻڌ ڪونهن راج يات ٿيا ته ڪري راجگره ڏي
 ويو هو، تڏهن راجا بمسار ساڻس ملي کانئس پڇيو هو
 ته ”تون ڪير آهين؟“ ٻڌ ورائي ڏني ته:

يا نيم ٻايا ويا هئا ۽ انهن تي موجب اهي پوڄا راج پنهنجو
راج هلائيندا هئا.

پوڄا راجن جي ختم ٿيڻ جا سبب

سورهن تي راجن ۾ لوڪ نڪتون وارو سرشتو پاس تي
ويو ۽ گهڻو ڪري سهي اندر مهاراج راج وارو سرشتو
ٿي ويو. مل قوم جا به ننڍڙا راج ۽ وچين جو هڪ بلوان
راج، اهي ٿيڻي پوڄا نڪر وارا راج وڃي اچيا هئا. پر اهي
به هڪ راجا جي راج واري سرشتي ۾ ڦاسندا ٿي ويا.
تنهنجا ڪهڙا سبب؟ منهنجي سمجهه ۾ هڪ پاسي
لوڪ نڪر جي راجائن جي ولاس ورتي ۽ ٻئي پاسي انهن
راجن جي راجسئي تي پراڻن جو پوراڙ هن ڪرائي
جا مکيه سبب بڻيا.

پراڄا راجن ۾ راجائن جي چرند نه ٿيندي هئي. ٻي
جي پٺيان پٽ راجا ٿيڻ لڳو. پڙهي به پڙهي ائين ٿيڻ
ڪري منجهن عياشي يا ٻي جوابداري سهاويڪ طور اچي
ويئي. ”لسٽ وسٽار“ ۾ وچين پاس هڪو ڏڪر ڪيل
آهي، تنهن مان ائين نظر اچي ٿو ته جيتوڻيڪ اهي راج
سگهرا هئا تڏهن به انهن راجائن کي هڪ ٻئي واسطي
آدرمان نه هو ۽ هرڪو راجا پاڻکي مکي سمجهندو هو.
ٻڌ ڀڳوان جي پُٺو وارا ڪنهن وچين جي لوڪ نڪر راجن
اندر قوت وڃي اڃا نڪر سولائي سان مٿن داخل
جماڻي سگهيو.

انهن پوڄا راجن کي جنتا جي بشتي ملڻ ممڪن نه

پيد ڪهڙو سخت هو تنهنجي شايد کيس چاڻ ڪنهي.
 اڏيهو جي راج پوٽي سنگهه کي اڪبر جي شهنشاھي
 قبول ڪئي، پر پنهنجي ڪماري کيس شاديءَ ۾ ڏيڻ
 لاءِ تيار نه هو. ”لڏت وستر“ ۾ چيو ويو آهي ته ڪوسل
 جو ڪل (Sanskrit) هو جنهن مان معلوم ٿئي ٿو ته اهو
 ڪل مانگن (چندالن) جي جاتيءَ مان پيدا ٿيو هو.
 اهڙي گهراڻي سان شادي وراهه جو واسطو رکڻ کان
 شڪين انڪار ڪيو، نه انهيءَ ۾ ڪهڙو عجب.

پرڄا راج وارو سرشتو

اسين مٿي چئي آيا آهيون ته هڪ سمي هي سڀ
 راج پرڄا راج يا مهاجن راج واري سرشتي جا هئا. وڃي،
 مل يا شاڪه وغيره پاس جا چاڻ ٿيڻ ڪرڻن مان
 پوي ٿي، تن مان سمجهجي ٿو ته هنن راجن اندر ڳولڻ
 جي وڏين کي راج ڪري سڏيندا هئا. اهي سڀ ننڍڙا
 راجا گڏ ٿي پاڻ مان هڪ جڳي کي پوڙن جي روپ ۾
 چونڊيندا هئا. ته اها چونڊ حياڻيءَ تائين هوندي هئي
 يا ڪنهن خاص مدد تائين تنهن پاس ڪا به خبر نٿي
 پوي. اها خبر نٿي پوي ته وڃي قوم ۾ ڪو راجائن جو
 راجا يعني مهاراج ٿيندو هو. وڃين ۾ سڀاڻي هڪڙي ڳالهه
 اوس اچي ٿي، پر مهاراج جي نٿي اچي. شايد اوڻري
 وقت لاءِ پوڙن راجا جي چونڊ ڪري هو پنهنجو ڪم
 اڪلائي وٺندا هوندا. انهن لوڪن نتر وارن راجن ۾
 انصاف ڏيڻ يا حڪومت هلائڻ پاس ڪي نه ڪي قانون

۾ براهمن کي ٿي ملندو هو. انهيءَ ڪري براهمن لوڪ هڪ مهاراج جي راڄ واري سرشتي جا ٻڪا حامي ٿي ويا. اها ڳالھ ويچار جهڙي آهي ته براهمن جي وڃيل گرنهن ۾ پوڄا نٿي وارن راجن جو ڌار نشان نه نٿو ٿئي. انهيءَ مان صاف پتو آهي ته اهو پوڄا نٿي وارو راڄ براهمن کي پئي پيسند نه هو. ”اَنَبُ سَنُ“ ۾ چيل آهي ته شاڪين جا پوڄا نٿي راجا براهمن کي مان نه ڏيندا هئا. اَنَبُ براهمن اهڙي ٺهڪ ملن وڙهي هئي. لوڪ نٿي راجن ۾ بگهه وغيره ڪرڻ ۾ براهمن کي پيسند نه پيسند، مهاراجا تون پوءِ ۽ ٻيا ٻياريءَ جوڳو ڏان ۾ ڏيندا هئا، ”اَنَبُ پَتُڪ“ مان پتو پوي ٿو ته هڪڙي امبار جي راڄ ۾ سوڻ ڏند، ڪٽ ڏند ۽ ٻين براهمن کي، ۽ ڪوئل راڄ ۾ پوکر ساهه (پوشڪر ساهه)، ٽارڪ (ٽارڪش ۽ ٻين براهمن کي وڏا ڏان ڏيندا هئا سو گهڻا جي سلوڪ (परस्परं भावयन्त धैर्यं परमवाप्स्यथ) موجب هيڏانهن براهمن جاتي ۽ هوڏانهن هڪ راجا جو سرشتو سڀاويڪ هڪ پئي جي پستيءَ سان پٽ ٿي ڏور وٺندو ويو.

اڳئين آڏيءَ مان ايترو پتو ٿيو هوندو ته ٻڌ جي سمي ۾ براهمن جي پٽ ۾ شرامڻ (ڪهومو پورو راجڪن) جي مهما وڌندي رهي هئي. پوڄا نٿي راجن ٻايت انهن شرامڻ کي مان هو، جو جو انهن راجن ۾ بگهه

चण्डा भो गोतसं सक्य जाति इच्छा संन्ता इच्छा समाना न ब्राह्मणे
ह्यकरोन्ति, न ब्राह्मणे मानेन्ति, (दीधनिकाय अम्वदूठ सुत)

هئي. ڪو راجا مرضيءَ موجب ماڻهن تي زور ڏيڻ ڪرڻ
 لڳو ٿي ته کيس روڪڻ جي سمري نه ماڻهن ۾ هئي ۽
 نه ٻين راجائن ۾. رواجي ماڻهن جي نظر ۾ سڀ راجائن
 ختم ٿي وڃن ۽ سندن جڳهه تي هڪ ئي پوري اختيارِيءَ
 وارو راجا راج ڪري سگهڻ هو. انهن ۾ ئي سگهيو ٿي
 ته اهو مهاراجا به پنهنجن عملدارن سوڌو ماڻهن تي
 زور ظلم ڪري ٻا ته سندس راجڌانيءَ جي اوسي پاسي
 ۾ ڪا سهڻي سنڌوي نظر چڙهيس ته انهيءَ کي کڻي
 وڃي پنهنجي رٿواس ۾ موڪهو ڪري. اهي ۽ هن نموني
 جون ٻيون به ڪي ڏانڊون ڪري وهي ٿڌهن به سندس
 ظلم پرجا نڪر وارن راجائن کان ڪو وڌيڪ نه ٿي ها.
 پرجا نڪري راجا ڳرم ڳرم ۾ رهندڙ هئا، جنهنڪري
 سندن ظلم مان ڪو ڇڏو ٻڌو اچي سگهندو هو. هيڏانهن
 ٻڌون وجهي ۽ هوڏانهن نيڪار جو آزار مچائي هرڪنهن
 کي ستائيندا هوندا، پر هڪ ئي اختيارِيءَ واري مهاراجا
 جو هن ريت ستائڻ ڪو سولو نه هو. پنهنجي سک ۽
 مزي لاءِ نيم موجب سولائي سان ٻڌون اڳاري وٺندو
 هو. تنهنڪري پست مان سمجهي سگهجي ٿو ته جو پرجا
 نڪر راج ٻڌان عام کي هڪ مهاراجا جو راج وڌيڪ
 پسند هو.

هڪ مهاراجا جي راج ۾ پروخت جو ڪم پيو هجي ته
 پيو هجي ۽ ٻه براهمن سماج جي راءِ موجب هڪ براهمن
 کي ئي سرنهيو وٺندو هو. پرڏان مڪري وغيره جو ڪم

ڪري ٿو ۽ ڇڪروڙي راجا ساري جنتا ملتان لاءِ جو
راج ڪري جنتا کي سڄي رڪڻ جو نڪر ڪري ٿو. راج
۾ شائتي پيدا ڪري هو عام کي اهر اُڀدش ڏئي ٿو ته:-

‘पाणी न हुल्लव्या, अदिन्ने नादातव्यं, कामेसु भिच्छा न चरितव्या।

मूसा न भासितव्या, मज्जे न पातव्या”

اُڏس پراڻين جي هتيا نه ڪرڻ کي، ڇوڙي نه
ڪرڻ کي، ويچار نه ڪرڻ کي، شراب نه پيئڻ کي.
يعني ٻڙڙ گرهستن لاءِ جيڪي ”بيچ شيل“ ٺهر
آهن، تن جو ڀالن ڪجي تنهن بابت ڇڪروڙي راجا
اُڀدش ڏيندو هو. مطلب ته ڇا بواهستن جي در نظر، ڇا
ٻڌ جي پوئلڳن جي در نظر هڪ راجا جي راج جو سرشتو
ٻي کي ليڪ ٿي نڪو. ٻي وچر اصول جو ڪر فرق
نه رهيو، غلط ٻهڙين نموني جو ٿورو ڪهڙو فرق ٿي رهيو.
پر خود ڪوٽر ٻوڏستو ملتان پرڄا نيتري راج سرشتي
جو ٻڌو ٻڌو نظر اچي ٿو. پنهنجي سنگه جو سرشتو
ٻڌ ڀڳواڻ پرڄا نيتري سرشتي موجب ئي رچيو هوندو.
انهيءَ ڪري انهن پرڄا نيتري راجن بابت جيڪ ڄاڻ
ملي ٿي تنهن کي اهميت آهي.

وغيره کي ڪم ڀڄندو نه ڪن ھو. پر آتم اڌار ڏي ڌيان ڏيڻ ڪري ھي شرامڻ راجنھي ڏي ڌيان نه ڏيئي سگھيا، جنھن ڪري راج ٽٽري راجن کي سڌارڻ ۽ وڌائڻ جو رستو نه ڳولي سگھيا. شايد من ۾ سهجهندا ھو ته جيڪي ھي چلي ٻيو سو نهڪ آھي ۽ انھي جو ڪو ٻلو ڪونهي.

ٻڌ ڀڳوان کي انھن ٻرجا ٽٽري راجن لاءِ مان ھو، سا ڳالھ ٻڌري نظر اچي ٿي. وڃي ڦرم جي ٽريءَ لاءِ جيڪي سٺ نمبر ھن بتايا ھو، تن جو ذڪر مٿي اچي ويو آھي. پر اوائلي حڪومت جي سرشتي مار بهترين سرشتو ڪيئن بڻائي سگھجي تنھن بابت سندس ڪھڙا رويچار ھو، تن جو پتو نٿو پوي. ٻرجا راج ۾ ڪر راجا اتي ڇار ڪري ته ٻيا راجا ٽون ملي ڪري کيس روڪيندا يا ولس نه ولس انھن سڀني راجائن کي ٻهر ڇوڻدي مٿن ڪو دٻاءُ رکندا ھئا. انھن سوالن تي ٻوڏ ڪرڻن ۾ ڪو نه سوچ ٿو بچار ظاهر ڪيل نظر اچي.

ٻڌ ڀڳوان جي پوئلڳن ته ٻرجا ٽٽري راجن جو خيال ئي لاهي ڇڏيو. ”ديگھ نڪاهه“ ۾ آدرشي راج سرشتي بابت ”پڪڙي سٺ“ ۽ ”مھاسدس سٺ“ نالي ٻه سٺ آھن. ٻنھي ۾ چڪرورتي راجا جي مھماڪڇ وڌاءُ سان لکيل آھي. براهمن جي سمرات راجا ۽ ھن چڪرورتي راجا جي وچ ۾ اھوئي فرق آھي ته سمرات عام جنتا جو خيال نه ڪري ڀڳيہ وغيره ڪري فقط براهمن جي ڀڄتي

سڀيتا جي لهر ڪرڻ ڏيس جي آڀرندي طرف زور سان نه وڌي سگهي. انهيءَ لهر جو زور ڪرڻ ڏيس جي آندڙ ٿي سگهيل رهيو. تنهنجو مکيه ڪارڻ اهو هو جو پوري ڏيسن ۾ رشتين مٿين جي آهتسا ۽ لهيا کي من ڏيڻ وارا گج ماڻهو هئا.

ٽپسوي رشي مٺي

”جڏهن اڪيلا ۾ رشتين منهن جون آنهڪ ڪٽائون لکيل آهن. انهن مان ائين معلوم ٿو ٿئي ته هي شخص بن ۾ وڃي ڪري لهيائون ڪندا هئا. سندن لهيا جو مکيه مطلب هو ته ڪنهن به پراڻيءَ کي ڏک نه ڏجي ۽ جهٽرو ٿي سگهي اولرو پنهنجي ڏيهه کي ڪشت ڏجي. اهي ماڻهو اڪيلا يا نه گڏجي ٿولين ۾ رهندا هئا، نه هڪ هڪ ٿوليءَ ۾ پنج پنج سؤ ٽپسوي به هوندا هئا، سو ڏکڻ جانڪ ڪٽائڻ ۾ ڪيل آهي. بن ۾ جيڪي ڪندڙ ٿل وغيره شيون ملنديون هيئن ٿن تي پنهنجو نرواهه ڪندا هئا ۽ خاص موقعن تي ڪتيون ڪاريون شيون کاڌ لاءِ نگرين ۾ ايندا هئا. هنن لاءِ ماڻهن جي دلين ۾ ڏاڍو آدرستڪار هوندو هو ۽ هو ڪنهن ضروري شيون خوشيءَ سان ڪڍي ڏيندا هئا. ماڻهن تي انهن رشتين جو خوب پراڻو هو، پر هو ماڻهن کي ڪو ڌرمي اپداهه نه ڏيندا هئا. سندن مثالن يا درشتائين مان ماڻهو آهتسا ڌرم جو پالڻ ڪندا هئا.

اڌياڌ (۳)

تنهن وقت ڌارمڪ حالتون

وهمي ويچار

اڄ ڪالھ جي ڪيترن وڏوان جو اهو ويچار آهي تہ شروع ۾ براھمڻ جو سچو زور ويدن تي هوندو هو، پر بعد ۾ ٻي ڪجهه وغيره کي اهميت ڏني، جن مان اڀسڻ جو ٺوڪڻا انڪس وٺڻ ۽ ٻڌ ڀڳوان اهو نئون ڌيان ڏياري ڪري پنهنجو ڌرمي سمجھايو آسان ڪيو، مگر اهو ويچار ڌارا وھمي آهي. اهو ويچار دور ڪرڻ بدران ٻڌ جي جيون تي جي سڃي ٻڌي ٻوڙ نه ٿيندي. انهيءَ ڪري ٻڌ جي سمي ۾ ديس جي ڌارمڪ حالت ڪهڙي هئي تنهنجو مختصر بيان ضروري سمجهڻ ٿو.

ڀڳت واري سمجھتا جي لهر

پهرئين اڌياڌ ۾ بنايو ويو آهي تہ آريه ۽ داس قومن جي تڏنهيءَ ڪري سميت - سنڌوءَ جي ديس ۾ ڀڳت واري ڪرڻ واري سمجھتا جڏهن ورتو ۽ پراڻڪشيت ۽ سندس پٽ راجا جنمڀي جي راج ۾ هن وٽڪ سندس ڪرڻ ديس ۾ نه پنهنجو اڏو هميشه لاءِ قائم ڪيو. پر انهيءَ

پيٽا (سراپان) جو اٽو ٿي رهيو هو. سنياسين کي ڀلا
 ٻن ۾ ڌارون ڪٿان ٿو ملي؟ سو راجا انهن ٽهريين ڏي
 عمدو ڌارون ڏياري موڪليو. ڌارون ٻي ڪري ٽهري
 ٽيڙيءَ ڏي ٿي لڳا. ڪي نه هوش وڃائي پويءَ ويسا ٽيڙيون
 ٿي لڳا. جڏهن وري هوش ۾ آيا تڏهن ڏاڍا شرمسار
 ٿيا. انهيءَ تي ڏينهن راجا جو باغ ڇڏي ڪري هماليه
 ڏي پٺيان پير ڪري موٽيا ۽ هڪ ٻئي پٺيان آشرم ۾
 وڃي ڪري آچاره کي برٿار ڪري ڪنڊ وي وڃي
 ويسا. آچاره کانئن پڇيو ته ”آبادين ۾ وڃي ڪري پکيا
 منڀ ۾ ڪا تڪليف نه ڪانه ٿيو؟ توهين سڀ ٺيڪ مزاج
 ۾ رهي؟“ جواب ڏنائون ته، ”هي آچاره جي، اسين
 سڀ سکر ۾ رهياسين پر ڇا شيءِ نه پيٽل ٿوري سا پي
 آيا آهيون.“

अपायिम्ह अनाम्विमह अगायिम्ह हदिम्ह च ।

विसम्भकर्णि पित्वा दित्ठा नाहुम्ह वानगा ।

آچاره، اسان ڌارون پيٽن، ناچ نچيا، راج ڏيا ۽ ڳوڙها
 ڳاريا. نشيدار ڌارون پي ڪري رڳو اسين باندو نه
 ٿياسين.*

رشين مينن وچ ڄاڻي پيد نه هو

ٽهري رشين مينن وچ ڄاڻي پيد نه هو. ڪهڙي
 نه ڄاڻيءَ جو شخص هڪ وار ٽهري ٿيو ته سارو سماج
 سندس آڏو سڪار ڪندو هو. مثال طور ماننگ رشيءَ

رشن مڻين جو سُرل سڀاءُ

اهي ٽهسوي دنيا جي وهندوار يا چل پوئج کان
اُتوائف هئڻ ڪري ڪڏهن ڪڏهن گرھسڪ آشرم ۾
ٿاسجي پوندا هوا. مثلاً پراڻن ۾ ڪٿا آهي ته ڪيئن
رشمونگ (रश्मन्ग) کي رسترن ڏاريو ۽ ڪيئن پواشر
(पराशर) ستيوليءَ سان ڪار جو ڪيل ڪيلو. تنهن کانسواءِ
ٻيون به ڪئين اهڙيون ڪٿائون ”جاڪ آڪٽ“ ۾ ڏنل
آهن جن ۾ هي رشي مني گمراهه ٿي وڃن ٿا. هڪ اهڙي
ڪٿا هيٺ ڏني وڃي ٿي:-

پراچين ڪال ۾ جڏهن بنارس ۾ برهمڻ راجا راج
ڪندو هو، تڏهن ڪاشي ڏيس جي اڏ (अड) (अडि-अड)
پواهرڪل ڪل ۾ پوڏيسو جنم ورتو. جڏهن سامانو تڏهن
هن سنڀاس ورتو ۽ پنهنجي پنڃ سؤ شش سان وي ڪري
هماليه جي ترائيءَ ۾ رهڻ لڳو. جڏهن چؤماسو آيو تڏهن
سندس شمن چيو ته ”آچاره جي، هاڻي اسين آبادين
۾ وڃي کڻ ۽ ٽڪين پدارٿن جو سوان وٺي اچون ٿا.“
آچاره کين چيو ته، ”توهانجي آڏو وڏي هجي، توهين
پلي وڃي سواندي شهرن چڪي آچو. پر مان هيٺ ٿي
رهيو ٿيو هوندس.“

اهي ٽهسوي بنارس وڃي پهتا. راجا سندس ڪهڙي
ٻڏي ڪري چؤماسي جي موسم سندس باغ ۾ ٺاهڻ لاءِ
کين ويٺي ڪئي. سندن کاڌي ڀيتي جو بندوبست
پنهنجي محل ۾ ڪرلائين. هڪ ڏينهن شهر ۾ ڌاروڻ

جهڻڪي وٺي ڪري مانگ ڇنڊال پهنجي ڳوٺه ڏي موٽيو. جيتروئيڪ درشت منگلڪا مانگ ساڻا پٽيءَ جو نالو وڪڻ لاءِ تيار هئي ته به مانگ ساڻس پٽيءَ جو وهپوار نه رکي ان ۾ وڃي ڪري گهور ٿيسا شروع ڪئي. ستن ڏهاڙن بعد مانگ موٽي آيو ۽ درشت منگلڪا کي چيائين ته ”تون ماڻهن ۾ اها خبر ڪر نه منهنجو پٽي مانگ نه پر مهاڀرهما آهي ۽ هو پورناماسي ڏانهن ڇنڊو منڊل مان لهي هڪ ايندو.“ سر درشت منگلڪا سهڻي کي ڏانهن ڄاڻايو. نورنپما جي راج جو ماڻهن جو انڀرو ڇنڊالڻ جي ڳوٺ ۾ درشت منگلڪا جي گهر سامهون اچي وڙيو. تڏهن مانگ رشي ڇنڊو منڊل مان لهي هڪ آيو ۽ پهنجي جهورڙيءَ ۾ گهڙي آڻڙي سان درشت منگلڪا جي ناپي يعني ڏن کي ڳههائين. برهما جا پڳڻ جي آني اچي گڏ ٿيا هوا سي اهو چمڪار (گرامڊ) ڏسي ڪري درشت منگلڪا کي کڻي بنارس ۾ آيا. اُتي نگر جي وچ ۾ هڪ شاهي منڊپ ٺاهي درشت منگلڪا جي پوڄا شروع ڪيائون. جيڪي چونڊي هئي سو ماڻهو مڇوڻدا هئا. تون مهمن کانپوءِ سڳي منڊپ ۾ هڪ ٻالڪ پيدا ٿيو. منڊپ ۾ جنم وٺڻ ڪري ٻالڪ جو نالو ”ماڻڊوڙ“ رکيو ويو. منڊپ جي پوسن ماڻهن هڪ اعليٰ عمارت بنائي ۽ منگلڪا ۽ سندس پٽ کي انهيءَ عمارت ۾ رکيائون. سندس پوڄا نه ڳهجي ٿيڻدي هئي.

واري ڪهاڻي، جا هڪ ڄاڻڪ ۾ آئي آهي، ۽ مختصر طور
هٿ ڏيڻ لاءِ.

مائيگ جو جسم بنارس نگر جي ٻاهران هڪ چنڊال
ڪل ۾ ٿيو هو. جڏهن هو وڏو ٿيو ته هڪ ڏينهن بنارس
جي سب جي درشت منگڪا (श्री मंगलिका) نالي جوان
ڪنڀا رستي تي ايندي ڏٺائين، کيس ڏسي ڪري هو
رستي جو پاسو وٺي پيو. تڏهن درشت منگڪا پنهنجن
نوڪرن کان پڇيو ته هي شخص ڪير آهي جو هڪ پاسو
ولي پيو آهي؟ جڏهن نوڪرن چيس ته هي هڪ چنڊال
آهي تڏهن اهو هڪ افسوس سمجهي ڪري هوءَ اُتان
موٽي وئي.

درشت منگڪا مهيني ۾ هڪ ڀيرو پنهنجي باغ
۾ وڃي ڪري پنهنجن ۽ ٻاهرين ۾ پسا ورهائيندي هئي.
سندس موٽي وڃڻ ڪري سي سڀ ڏاڏا نراس ٿيا ۽
مائيگ کي ماري ڪٽي رستي تي ڦٽو ڪري وڌو.
ٿوري وقت کانپوءِ مائيگ هوش ۾ آيو ۽ اُتان سوڪي
درشت منگڪا جي پٽا جي دروازي جي ڏاڪڻ تي
لمتي پيو. جڏهن کانئس پڇيو ويو ته ”تون ڪير آهين
۽ ڇو پالڻي هيترو ڪشت ڏيئي رهيو آهين؟“ ته چيائين
”درشت منگڪا کي ولي وڃڻا ٻا هتان اصل نه چرندس.“
انهيءَ حالت ۾ سڄا سارا سب ڏينهن اُتي پيو هو. آخر
لاچار ٿي ڪري سب پنهنجي نياڻي کيس ڪڍي ڏني،

دوست منگلا کيس امانت سڃاڻو ۽ پٿر کي کٽي ڪري
 لاءِ ويٺي ڪهاڻين. مانگ وٺي ۽ پنهنجي چوڻي پيوڻي ۽
 مان ٿورو حصو ڪڍي ڏنس ۽ ڇهائينس ته ”هيءُ ريجي
 پنهنجي پٽ ۽ ٻين پراهمڻن کي وڃي پيار ۽ ليڪ ٿي
 پوندو.“ جڏهن دوست منگلا ائين وڃي ڪيو ته هو
 اوابو ليڪ ٿي پيا. پر جڏهن سڄي بنارس شهر ۾ اه
 ڳالهه پکڙجي ويئي ته چنڊال جي چوڻي پيوڻي ڪري
 پراهمڻ ليڪ ٿي پيا تڏهن اهي لڄي ٿيا ۽ شهر ڇڏي
 مڇهه (مڙهه) واسٽو ڏي هليا ويا. پر ماڻهو به رٿي ٿي
 وهيو.

اڳتي هلندي مانگ وٺي رٿن ڪندي مڇهه يعني
 مڙهه ڏيس ۾ وڃي پهتو. ماڻهو به جي ساڻي پراهمڻن کي
 جڏهن اه خبر ملي تڏهن هنن مڇهه ڏيس جي واڃا کي
 آگاهه ڪيو ته هي جو نئون پيڪارو آيو آهي سو جلدوگر
 آڻي، ۽ پنهنجي ساري ڏيس کي تباھ ڪري ڇڏيندو.
 سو ٻڌندي ئي واڃا پنهنجا سڀاڻي مانگ جي تلاش ۾
 موڪليا. انهن مانگ کي هڪ درخت هيٺان ويهي پڪيا
 وارو پوڄن کانبدو ڏنو ۽ ڏسندي ئي ماري وڌائونس.
 نهن ئي ديوتاڻون ڪروڙ ۾ آيا ۽ انهيءَ ڏيس کي اُڇاڙ
 ڪري ڇڏيائون.

ته مانگ جي هٿيا ڪري مڇهه ڏيس ٺاس ٿي وار،
 نهن جو بيان ڪئين ڄاڻڪن ۾ ڪيل آهي. چئي نٿو
 سگهجي ته هن ڏند ڪٿا ۾ سچ ڪيترو ۽ ڪرڙ ڪيترو

ماڻهوءَ (manava) ڪهڙي ڪهڙي ڏيڻ لاءِ ٻاڻمرادو وڌا وڌا
 ويندڙ ڇهين پنڊت اچي سهڙيا. هو ٽنهي وڃڻ ۾ هوشيار ٿيو
 ۽ اراهمڻ جي ڏاڍي مدد ڪرڻ لڳو. هڪ ڏينهن ماڻگ
 رشي پڻ سندس دروازي تي وڃي بکيا وٺڻ لڳو.
 تڏهن ماڻهوءَ کيس پڇيو ته، ”ڇا اڃا ڪهڙا ٻائي، ٻاڻج
 جي مهاندي سان، ڙي لون ڪر آهين؟“
 ماڻگ چيس ته، ”تو وٽ ڪاڏو ٻيو ڪو آهي.“
 انهيءَ ڪري هٿ آيو آهيان ته مونکي ڪڇ جولي ٻڌ
 ملي ويندي.“

ماڻهوءَ چيس ته، ”هي ڪڏو ٻيو ته اراهمڻ لاءِ آهي.
 تو جهڙن ٽنهن واسطي نه آهي.“

هن سر ۾ ٻنهي وچ ۾ خوب واد هوندو. ٽيڪ ماڻهوءَ
 پنهنجا ٽي دوار ٻڌ سڏي ماڻگ کي ڏکا ڏيئي گهر
 مان ڪيائي ڇڏيو. تنهن ئي ماڻهوءَ جو ساھ گهٽجي
 ويو. اکيون ٻيون ٿي ويون ۽ هو ٻيڙي تي اونڌو ڪري
 پيو. ساڻس چيڪي اراهمڻ هراڻن جي ٻه ڪڇ اهڙي ٿي
 دردا ٿي. واڳ ڦري وين ۽ اونڌي منهن زمين تي
 ليٽيون پوڻ لڳا. اها روءِ داد ڏسي ڪري درشت
 منگلڪا ٻني جڏهن عمر پيس ته هڪ ڪنگال ٽهريءَ
 جي پريار ڪري سندس پٽ ۽ ٻين اراهمڻ جو هي حال
 ڏٺو آهي تڏهن هوءَ ٽهريءَ جي ڳول ۾ نڪتي. هيڏانهن
 ماڻگ رشي هڪ هنڌ ويهي ڪري بکيا ۾ جيڪا
 چانورن جي ٻيڙي ملي هيس سا پيئي رهيو هو.

۾ وڏي وسار سان ڪيل آهي. پڙيولي ڪري هن ڪٿا کي ٿورو منجهر روپ ڏيئي ”اٺو راجپوت“ ۾ ورڻ ڪيو آهي. پر اهڙو واقع ٻڌ پڳوان کان اڳ ٿيو هجي يا ٻڌ ڌرم ٻارم ڏيس ۾ هو تڏهن ٿيو هجي، ٺٺنهن جي ٺٺي ڪٿي به نٿي ملي. ڪهاڻي رچيندڙ جو مطلب سيد اهوئي هو ته راجا کي هن ريت هال گهرجي.

شومڻ

جهنگل ۾ رهندڙ انهن دشمن مڻين کي ٺٺسوي يا ٻوڙ راجڪ سڏيندا هئا. ڪهڙيون ٺٺسائون ڪندا هئا ٺٺن جي به ڪا خاص خبر نٿي پوي. انهن ٺٺسوين جي ٽولن منجهان ڌار ڌار شومڻ سَنگه ٺڪتا، جي ماڻهن جي آبادين ۾ وڃي ڪري ڪين اڀديش ڪندا هئا. شومڻ ”شوم“ مول ڌاتوءَ مان نڪتو آهي. شيد جو اُرت آهي. پر شوم يعني محنت ڪرڻ وارو. جنهن نموني هن زماني ۾ سرپر جي محنت ڪندڙ مزدورن جو مان وڌندو وڃي ٿو، انهيءَ نموني ٻُڌ جي سمي ۾ شومڻ جو مان وڌندو رهندو هو. پر مزدورن ۽ شومڻ وچ ۾ ايترو فرق آهي جو مزدور سماج لاءِ ضروري شيون پيدا ڪرڻ لاءِ محنت ڪن ٿا ۽ شومڻ سماج جي آڌاٽمڪ جاگرتي اٿون ڪرڻ لاءِ باڻڪي ڪشت ڏيندا هئا. شايد ڪين شومڻ هن ڪري چوندا هئا جو هي شخص ٺٺيا ڪري پنهنجي سرپر کي ”شوم“ يعني ڪشت ڏيندا هئا. ليڪن جهنگل ۾ رهندڙ رشي مڻي به ٺٺسائون ڪري پنهنجي سرپر کي ڪشت

آهي. ماننگ وشي چندال هوندي به براهمڻ ۽ ڪٿري
سندس پوڄا ڪندا هئا. اها ڳالهه ”رسل سلسلي“ جي
هيٺئين پڌ ۾ چٽي طرح لکيل آهي:-

तदमिना पि जानाय यथा मेद निदस्तनं ।
अण्डालपुत्तो सोपाको भातंगो इति विस्मृतो ॥
सो यमं परमं पत्तो मातंगो यं सुदुल्लभं ।
आगच्छं तस्सुपद्रवार्त्तं स्वतिया ब्राह्मणा बहु ॥
देवयानं अभिलुङ्घ विरजं तो महापथ ।
कामराग विराजेत्वा ब्रह्मलोकपगो अहु ।
न न जाति निवारसि ब्रह्मलोकपत्तिया ॥

اوائت! انهيءَ لاءِ هڪ مثال ڏيان ٿو. ڪٿي جو
ڪوشش ڪا ٿيندي چندال جو هڪ پٽو ماننگ ٺاهي پوسند هو.
ان ماننگ کي نهايت سرچشمت ۽ دلورب جس
پراپت ٿيو. ڪنهن براهمڻ ۽ ڪٿري سندس شيوا ۾ حاضر
رهندا هئا.

۳- وشم. واسنڻ کي ڪي ڪرڻ وارو، مها مارڻ واري
ڌاڙيان (سمادي) ۾ ويهي، هو ارهر لڙڪ پڌاريو. ارهر
لڙڪ ۾ جنم وٺڻ لاءِ سندس اڳيون جنم آڏو نه آيو.

شمبرڪ جي (شڊڪ) خيالي ڪٿا

شمبرڪ ٺاهي هڪ شونر ٿيسوي ٻن ۾ ٽپ ڪري
رهيو هو. هن جي هٿان هڪ براهمڻ جو چوڪرو مري
پيو. جڏهن شري رامچندر کي اهو خبر ملي ٿو ته ٻن ۾
وڃي ڪري هن شمبرڪ جي مسي لاهي ڇڏي ۽
براهمڻ جي ٻار کي وري جيئرو ڪيائين. اها ڪٿا رامايڻ

آداسي وغيره ڏٺيرا پنهنجي ڳاڙ ڳڻيا ملندا.

ٽپسيا جا نمونا

ٻڌ جي سمي ۾ ڇھ سنگھ سڀني کان وڏا سمجھيا ويندا هئا ۽ انهن ۾ ۱ ”نرگرنٿ“ (گنڌين يا ٻڌنن يا) شرمڻ پنهنجي سڀني کان وڌيڪ ناميارو هو. انهيءَ پنهنجي جو ائھسڪ ڀاءُ وجهندڙ پارشؤ (पारश्व) مٺي هو. سندس پرنورواڻ ٻڌ جي جنم کان شايد ۱۹۳ سال اڳ ٿيو هو. تنهن کان اڳ گهٽ ۾ گهٽ چاليھ يا پنجاھ سال پارشؤ مٺي پڙهندي ڏور ۾ اڀرڻ ڏٺو هوندو. سندس ۽ ٻين ٻڌن جي وڏن جي ڪهڙي مدد هئي تنهن جو ذڪر آڳاٽي ڪيو ويندو. هڪ فسطا ايتروئي ڏيکارڻ لاءِ هي ماڻهو ڪهڙي قسم جون ٽپسيائون ڪندا هئا تنهن مان ٽپسوين جي ٽپسيا جي ۱۰ ڪچ ڄاڻ پئجي ويندي. شرمڻن جي ٽپسيائون جا نمونا ڪئين مٿن ۾ ڏنا ويا آهن. پرنورواڻ سڀني مان ”مجهمنڪاڻه“ جي مهاسيهناد (महासीहनाद) سڏ ۾ جو ورنن ڪيل آهي سو سڀني کان وڌيڪ وڏائو آهي. هيئن انهيءَ جو نالو پرج ڏنو وڃي ٿو.

ٻڌ ڀڳوان ساراپٽ ڪي چوي ٿو ته ”هي ساراپٽ مونکي ياد آهي ٿو ته مون چئن پرڪاڻن جا ٽپ ڪيا هئا. مان ٽپسوي هوس، گدلو هوس، آهسڪ هوس، ايڪائس ۾ رهندو هوس.“

ٽپسيائون

هي ساراپٽ مان ٿوڪي ٻڌايان ٿو ته منهنجون ٽپسيائون

ڏيندا هئا. پر انهن کي ”شومڻ“ جي نالي نه سڏيندا هئا. انهيءَ مان ائين سمجهجي ٿو ته هي شخص عام جي پلي ڪاٺر باغ وٺو ڏيندا هئا، جنهنهه ڪري کين شومڻ ڪري سڏيندا هئا.

شومڻن جا ٿيڻ وقت

ٻڌجي سمي ۾ هن قسم جا لنڊا وڏا مڙوئي ۶۳ پست
هوا. - يانين ب تيون يانين ب سڌين.
جائيل آهن تن ۾ اڙڏ مس به آچي ويهي يا نه، سو چئجي
نٿو سگهجي. جي آچي وڃي ئي ته پالي ساھتہ ۾ گھڻين
هنڌن جو ۶۲ پستن جو ورلڻ ڪيل آهي (دراشدڱ ديدڱاشانا)
سو سولائي سان سمجه ۾ آچي وڃي ٿو. آرنامت انهيءَ
مان اهو ثابت ٿئي ٿو ته ٻُڌ جي شرمڻا پست کان سواءِ نپون
سمي ۾ به ٻاهت شرمڻا پست هوندا هوا. انهن ٻاهت
پستن جو تفصيلوار بيان ”ديگھ نڪار“ جي ٻيوئين
”برهم جال ست“ ۾ ڪند ويو آهي، پر اهو بناوئي احوال
ٻيو لکي. جڏهن اهو ست لکيو ويو هو تڏهن انهن ٻاهت
کانسواءِ ٻين پستن جي ڪا جاءِ ڪانه هئي. پر ست جي
ليڪ ۶۲ جي سنگ پوري صورت لاءِ هڪ نئين ياداشت
بنائي ڪري ست ۾ ٻندي ڇڏي. انهن پراچين ۶۲ شرمڻا
پستن جي جاءِ شايد هن ڪري نه رهي هئي جو انهن ۾
پوست پست بهه ٿورڙا هوا ۽ ننڍڙا پست وڏون سان ملي
جڳھي وه هوا هن زماني جي بابا ۽ ايراجي پستن جي
ڳڻپ ڪجي ته ليکو نه لهي. پر انهن ۾ ڪيترائي دادو

هوس. يا تہ ٻن گهرن مان بکيا وٺي ڪري ٻن گهرن تي
 رهندو هوس ۽ انهيءَ ريت ستن ڏينهن ۾ روزا هڪ گهر
 وڌائيندي ستن گهرن تي رهندو هوس. مان هڪ ڇاٽي
 اُن جي پوي وٺندو هوس ۽ ساڳيءَ ريت ستن ڏينهن ۾
 وڌائيندي ستن ڇاٽين تي نواھ ڪندو هوس. هڪو نہ
 اچي ڏينهن پوڄن ڪندو هوس، پوءِ بہ ڏينهن ڇڏي هراڪ
 چوٽين ڏينهن پوڄن ڪندو هوس. انهيءَ ريت اُڀاسن
 جي سنڪيا وڌائيندي هفتي اندر هڪ ڀيرو ۽ ٻن هفتن
 اندر هڪ ويار پوڄن ڪندو هوس.

(۴) سهڙي، سانوا (سادو آ)، نيوار (سادا چانور)،
 چمار جا قنا ڪيل چمڙي جا ٽڪر، ٻاٺي ۽ ملان سهندو،
 بهر، جليل اُن گاهه ۽ ٻُڙون جو ڇڻو کائي گذر ڪندو
 هوس يا ان ۾ سٺيءَ جا ڪهڙا پهريندو هوس. لاشن
 ملان پيل ڪفطيون ڏيکيندو هوس، مرگ چرم پهريندو
 هوس. سٺي يا ٿاٺ جو ڪهڙو پهريندو هوس. منس ۽
 گهوڙي جي وارن مان لهيل ڪمبل، يا اُلو پکي ۽ جي
 کنهن مان لهيل ڪهڙو ڏيکيندو هوس.

(۵) مان ڏاڙهي، مڇن ۽ مڇي جا وار پتي ڪڍندو
 هوس. مان کڙو ٻيهي ڪري تپسيا ڪندو هوس، اوکڙو
 ويهي ڪري تپسيا ڪندو هوس.

(۶) مان ڪنڊن جي بستري تي سمهندو هوس.
 ڏينهن ۾ ئي پيرا سنڀال ڪندو هوس. ان ريت اٽڪ

ڪهڙيون هيون :-

(۱۱) آءُ ٺڳو رهندو هوس، ڏٺوئي وهوار جو ٻان
 نه ڪندو هوس، هٿن جي ٺڪر ٻڪي وئي ڪانهيو هوس،
 ڪو ڪٽي چوندو هوم نه ”هي ڀڄيس (پڄيس) هيڏانهن
 اچو“ نه نه ٻڌندو هوس، ڪو ڪٽي چوندو هوم نه ”هي
 ڀڄيس، ٻيهي رهو“ نه کيس به نه ٻڌندو هوس، ڪو
 گهر وٺي اُن ڏيئي وڃي، ڪو پنهنجي ڪانو پوچن تيار
 ڪري ۽ ڪو مهماني ڏئي، نه قبول نه ڪندو هوس،
 جنهن پوڻ به اُن رڌل هو انهي پوڻ به ڪو موڪلي اچي
 اُن ڏيندو هو نه نه وٺندو هوس، اُڪڙي مان ڪو ڪاڏي
 جي شيءِ آڻي ڏيندو هوم نه اها نه وٺندو هوس، چائس
 يا چائس جي ڏنڊي جي هن به ٻيهي ڪو ٻڪيا ڏيندو هو
 نه نه وٺندو هوس، به چٽا وٺا پوچن ڪر ۽ انهن مان فقط
 هڪ چٽو آڻي ٻڪيا ڏيندو هوم نه نه وٺندو هوس، ٿر ٻي
 به ڏاڪ ٻارواري، يا ارڻ سن اڪيلي سر رهندڙ ٻڌوئي،
 کان ٻڪيا نه وٺندو هوس، مهاڻي يا ٿرڪ جاٿو به تيار ڪيل
 اُن جي ٻڪيا نه وٺندو هوس، جيتي ڪٿا به هجن يا
 مڪن جو ميڙ يا پوڻ پوڻ هجي اُتان ٻڪيا نه وٺندو هوس،
 مڇي، ماس، ڏارون وغيره ٻڪيا به نه وٺندو هوس، هڪ ئي
 گهر کان ٻڪيا وٺي ڪري ۽ هڪ ئي گهر ئي گذر ڪندو

جنهن ساڻو مڇي يا ماس وٺندا هئا، به ڏارون وٺڻ جو
 مثال ڪٿي به نٿو ملي، گوشه ڪاٺا جو سوال پارهين
 آڏا به ڪنهن ويو آهي.

ڊوڙون پائڻ ۾ اهوئي مطلب هوندو ته هو مون کي ڏسي وٺي ۽ نه آءٌ کيس ڏسان. جيئن ڪو هڪ ٻن ۾ ماڻهو ۽ ڪي ڏسندي ئي ڊوڙ ڊڪ پائيندو آهي جيئن آءٌ به ڊوڙي پڇندو هوس. منهنجو ايڪانهڙو اهڙو هو.

ان وقت ڊوڙ پوڄن

جتي ڳئون ٻڌل رهندڙن هليون ۽ جتان ڳئون نهن وقت ڇوڪا وينديون هيون، اُتي مان هلڻ پهرن ئي هلي وڃون هو ڇوڪرا کائيندو هوس. ڄمسين منهنجو مل-موٽر ڪمڪ ٿي نه ويندو هو تيسين ائين ڀست پاريندو هوس. اهڙو منهنجو اڄ آڻڻ ڏوڙ پوڄن هوندو هو.

آڊاسيٽا

(۱۵) مان ڪنهن ڀاتڪ ٻن ۾ رهندو هوس. ڏاڍا جو ڪو ماڻهو انهيءَ ٻن ۾ ٻيو پائيندو هو ته ڏٺو ۾ سندس رور ڪڙا ٿي پيهندا هئا. سرديءَ جي موسم ۾ پرف پور جي وقت مان کڻي ڇڪڻ ۾ رهندو هوس ۽ ڏينهن جو جهنگ ۾ هليو ويندو هوس. گرميءَ جي موسم جي سخت مهني ۾ کڻي ميدان ۾ رهندو هوس ۽ رات جو جهنگ ۾ گهري ويندو هوس. مسائي ۾ ماڻهن جا هڏا وهائڻ ڪري سمهندو هوس. جڏهن ڪي ڪوڙا ماڻهو مون تي ٿڪون اڇلائيندا هئا، يا منهنجي ڪن ۾ ڪڪ وجهندا هئا ته به منهنجي من ۾ ڏانهن پاپ جو خيال نه ايندو هو.

پڳوان جا ڏيهه کي ڪشت ڏيندو هوس. رهي هيون
منهنجون لپسائون.

گدلائي

مان توکي ٻڌايان ٿو ته مان ڪهڙو گدلو هوندو هوس. -
(ڀ) ڪنهن سان جي ڏوڙ سان منهنجي سرور معان
مٽي جا نه، ڇڙهي ويا هئا. جيئن ننڍڪ وڻ جو ٿو
ڪنهن سان جي ڏوڙ سان لڙجي وڃي تيئن منهنجي
ڏيهه ڏور سان پوڄي وڃي هئي. پر ائين نه ٿي پائيندو
هوس ته هي ڏوڙ جا پودا مان پاڻ ڇڏي ڇڏيان يا هو
ڪو پنهنجن هٿن سان ڇڏي وٺي. منهنجي آهڙي
گدلائي هئي.

هنسا کان پري

(ڦ) مان بلڪل ساوڌانيءَ سان ايندو ويندو هوس.
ٻائيءَ جي بوندن تي مونکي ڏاڍي ڏيا ايندي هئي.
آهڙي ڏکي حالت ۾ ڪو سوکهر پراڻي مٿان منهنجي
هٿان مري پوي، تنهنڪري ڏاڍو خبردار ٿي رهندو
هوس. ايتري قدر مونکي هنس اٿڻ وڌندڙ هئي.

ايڪانٽيٽو

هي ساريءَ هاڻي مان توکي ٻڌايان ٿو ته منهنجو
ايڪانٽيٽو ڪهڙو هو.

(ڊ) ڇڏهن مان ڪنهن ٻي ۾ رهندو هوس ته ڪنهن
ڌنڌي ۾ ڪم ڪري ڪم ڪري يا ايلائي کي ڏسي گهاٽو جهنگ
ڇڏي پٽ ۽ ميدان ڏي ڊوڙون ٻائي ويندو هوس.

هوس نه هئڻ کي پست واري جهڙي وڃي جهنڊي هئي. انهيءَ طرح منهنجي پٺيءَ ۽ پست جي جهڙي پٺي جي هڪ ئي رانجون هيون. مان پيشاب يا پاڻو ڪرڻ لاءِ وهندو هوس نه آئي ئي ڪري پوندو هوس. مٿي مٿان هٿ گهمائيندو هوس نه سرير جا وار چٽي پوندا هئا. گهٽ ڪڏي ڪري منهنجي اهڙي دشا وڃي ٿي هئي. ڪئين شرمڻ ۽ تراهه مڱ ڪائي، يا تر ڪائي يا چانور ڪائي گذر ڪن لاءِ سندن خيال موجب اهي شيون ڪاٺا ڪري آڻڻ شدي ٿئي ٿي. هي سارو پست، مان هڪ ئي مڱ جو ڪٽو، يا تر يا چانور ڪائي رهندو هوس. تنهن ۾ انهن نه سمجهڻ ته انهن جا داڻا ڪٿا تن ڏهن ۾ وڌا ٿيندا هئا. جهڙا اڄ آهن اهڙائي ٿڌهن به هوندا هئا. اهڙي گهٽ ڪڏي ڪاٺا ڪري منهنجي اهڙي دشا وڃي ٿي هئي.

ٻڌ گهوش آچاره جو چوڻ آهي ته پگوان ٻڌ اهي تهسيانئون هڪ اڳئين جنم ۾ ڪمون هيون. نهن سمي ٻيو وغيره شيون، جيڪڏهن اجوڪي وقت جهڙيون ٿينديون هيون، ته ٻڌ گهوش آچاره جو اهو انومان ڪڍڻ ٺيڪ لڳي ٿو ته انهي چوڻ جي ضرورت ڪانهي ته انهي سمي ۾ قسمين قسمين جون ڪهڙيون آجايون تهسيانئون ٿينديون هيون سوئي ڏيکارڻ لاءِ سڀ جي ليڪه مٿي لکيل ٻانهيون پگوان ٻڌ جي مک ۾ وڌيون آهن. ياداشت ۾ ڏنل نرالن تهسيائن کانسواءِ 'ڀي' ۽ 'ڀي' ۾

پوڄن بابت ورت

(۴) ڪيترن پراهمڻن ۽ شرامڻن جي مڃتا آهي ته ڪاڏي ڪري آتم شدي ٿئي ٿي. اهڙا پراهمڻ فقط پڙ ڪاڻي پست ٻاڻيندا آهن يا پڙن جو چورو ڪاڻيندا آهن، يا پڙن جو ڪڙهو پيئندا آهن، يا پڙن مان پير ڪڍي ٺاهي ڪاڻيندا آهن. ياد آتم ته آءُ هڪ ئي پڙ تي گذر ڪندو هوس. هي ساريون، ٽون ٽائون نه سمجهج نه انهي سمي ۾ پڙ ڪي وڏا ٿيندا هئا. جهڙا اڄ ڪالهه پڙ آهن اهڙائي ٺڏهن نه هوندا هئا. سر هڪ ئي پڙ کائڻ ڪري منهنجو سر پڙ ٺاهيس پتلو ٿي ويندو هو. آسمانڪ ڦل يا ڪال ڦل جي ٻنڍين وانگر منهنجي سر پڙ جا ٻنڍ ڏسڻ ۾ ايندا هئا. منهنجو ڪمر بند آتم جي پير جهڙو ڏسڻ ۾ ايندو هو، منهنجي پٺي ۽ جو ڪنڊو ست ڪنڊ وارين ٽڪرين جي مالها وانگر ڏسڻ ۾ ايندو هو. جيئن ٿل ڀڳل مڪان جي ڇت جون ٻليون هيٺ مٿي پيون ٿيڪنڊون آهن، تيئن منهنجي پاسريءَ جا هڏا به ٻيا ٿيڪندا هئا. جيئن ڪنهن اونهي کوهر منجهه آسمان جا ڪارا نظر اچن تيئن منهنجون اکيون ڪوڙيءَ جي اندر پيئل نظر اينديون هيون. جيئن ڪچو ۽ ڪوڙو ڪڍو ڪهي آس ۾ رکڻ سان سڪي وڃي ٿو تيئن منهنجي مٿي جي جهڙي سڪي لوند ٿي ويئي هئي. پست مقام هڪ گهمائيندو هوس ته فقط پٺي ۽ جو ڪنڊو هٿن ۾ ايندو هو ۽ جڏهن پٺيءَ جي ڪنڊي تي هڪ گهمائيندو

آهي، پر تنهنجي من ۾ نه پيدا ٿا اڃا تائين آهي، تنهنڪري
تو کي تنگو نه گھمڻ گھوڃي. ”انهيءَ طرح ڪيترن ئي
ڀاڻن کي لنگوٽي پائي گھمڻ لاءِ مجبور ڪيائين.

هڪڙي ڀيري اهڙوئي پوسنگ لينگ سوامي لاءِ
اچي پيو، جڏهن اها ڳالهه تنهنجي ويئي ته پوليس وارا
سوامي جيءَ کي صاحب جي بنگلي تي وٺي ويا آهن
نه سندس شش، هلنديءَ وارا ماڻهو ۽ سندس ٻهڙا
پنڊت صاحب جي بنگلي ڏي ويا، صاحب سڀني کي
وهرايو ۽ لينگ سواميءَ کي چيائين ته ”تون ٻرم هئس
آهين؟“ جڏهن سوامي جيءَ ”هاڻو“ ڪئي ته صاحب
امالڪ ٻيو سوال پڇيس ته ”ٻلا توهين منهنجي گھر جو
اُن ڪايندا؟“ نهن تي سواميءَ جيءَ پڇيس ته ”ٻلا
توهين منهنجو اُن ڪايندا؟“ صاحب جواب ڏنس ته
”جيئوٽيڪ آڏو ڪو ٻرم هئس نه آهيان، تڏهن به آڏو
ڪنهن جو به اُن ڪايندو آهيان.“

سوامي جيءَ اُتي جو اُتي پنهنجي هٿ تي ٻانڌڻو
ڪيو ۽ هڪ وڏائي گروند صاحب کي چيائين ته ”هي
وڻو، منهنجو هي اُن آهي. اهو وٺي کائي ڏيکارو.“
صاحب کي نه نهايت تعجب آئي ۽ ڏاڍي غصي ۾ چيائينس
ته، ”هي ڪو انسان جي کائڻ جو اُن آهي؟“ نهن تي
سوامي جي پنهنجي وشتا کائي ويو ۽ هڪ اُڳهي صفا
ڪيائين. سو ڏسي صاحب کيس ڇڏي ڏنو ۽ وري
ڪڏهن سندس ڳالهه به نه ڪڍي.

ڏاڏا ٽهسيائون توگرنت (چين ساڙو) ڪندا هئا. هن وقت به وار پٽي ڪٽڻ، اڀواس ڪرڻ وغيره ٽهسيائون منجهن چالو آهن.

‘۴’ پاڳ ۾ ورنن ڪيل ٽهسيائون ٻين پٽن جا شرم ۽ براهمڻ ڪندا هئا. انهن جا نمونا گهڻي قدر هن وقت جا بابا، پيراڻي وغيره هلائيندا ڏاڏن.

هل - موٽر ڪاٺڻ جي ريت .

پنهجو مل - موٽر ڪاٺڻ جي ريت آڄ به اُگهورين جهڙن پٽن ۾ چالو آهي. ڪاشي ۽ ۾ ٽينگ سوامي ۽ ٺالي هڪ پرسن سڀني هره پنهر ٽنگو رهندو هو. ڪاشي ۽ ۾ ٻي به سندس وانگر ٽنگ ڪهڙا پورم هئس رهندا هئا. ٽين وقت گادون (Godwin) ٺالي هڪ لوڪ پوءِ ڪاڪرو هو، جنهنڪي ڪاشي واسي ’گروند‘ صاحب ڪري سڏيندا هئا. ڏاڏي سمجهاريءَ سان هندن جي ريت رواج مان هر وائڻ ٿي ويو هو. هي ٽنگر ٻه ٽنگر ٿي لڳائي گهمي ٿري ٽين لاءِ هن هيٺئين رمز هلائي.

رستي تي جڏهن اهو ٽنگو ٻه گڏجي ويندو هون ته پوليس وارا کيس صاحب وٽ وٺي ويندا هئا. صاحب پڇندو هوس، ”تون پورم هئس آهين؟“ جي ”هائو“ چوندو هو ته صاحب چوندو هوس ته ڀلا منهنجو ان ٽون ڪاڏي ۽ ڀلا ٽنگو ٻه صاحب جو ان ڪيئن ڪاٺي؟ تڏهن گووند صاحب چوندو هوس ته ”شاسترن ۾ چيل آهي ته پورم هئس پوئ ڪنهن نه پوڪار جو پيد پڙ نه رکندو

جيئن ساڌن جو ٻنڪ ڏاڍو ڀرور هو، انهن کانسواءِ هنن هيٺين پنهنجن وڏن - پورو ڪاٺي، مڪل گوسال، آجس ڪيس ڪمبل، پڪڙ ڪاٺياڻ ۽ مسجد بيلشپت - جا شرمڻ ٻنڪ ڏاڍا مشهور هئا. انهن جا تڙ گهڻا درس ٻنڪ ڪهڙا ويچار هئا تن جو مختصر بيان ستين آڏيا ۾ ڏنو ويندو. تنهن مان معارف ٿيندو ته تڙ گهڻا ٻنڪ پاڻ ۾ وڏو معي پيدا هوندي به ٻن ڳالهين ٻنڪ سندن ساڳيو ويچار هو:-

(۱) انهن سڀني کي بگهه وغيره پسند نه هئا.

(۲) ٽهسيان ٻاٽ، ٿورو ڪي گهڻو، سڀني جي من اندر مان هو.

شرمڻن جو پرچار

مٿي چئي آيا آهيون ته انهن ۽ ٻين شرمڻن جو ماڻهن مان ڏاڍو پراڻو هو. اهي شرمڻ پورو ۾ ڇهيا (لاڳاپورا)، ٻيهر ۾ گرن جو ديس، اتر ۾ هماليه ۽ ڏکڻ ۾ وڏا - انهيءَ ٻوڏيس اندر، وڳا چوماسي جا چار مهڻا ڇڏي، باقي اٺ مهڻا لڳاتار گهمندا رهندا هئا ۽ ماڻهن کي پنهنجن پنهنجن ويچارن ٻاٽ اُڀريش ڏيندا رهندا هئا. انهيءَ ڪري عام ۾ بگهه وغيره واسطي اُٿار ۽ ٽهسيان ٻاٽ اُڌر پيدا ٿيندو هو.

بگهين جي حد

پر ٻڌ ۾ راجائن جي جيٽ ٿئي، تنهن مراد سان بگهه وغيره ڪرڻ ضروري ٿيندو هو. بگهه وغيره چالو رکڻ

سنه ۱۹۰۲ ۾ جڏهن آءُ ڪاشيءَ ۾ هرس ٿڌهن آئي
جي پيدائش هي قصو ڏاڍي آدر سان مونکي سڻايو ۽ تنهن
کان اڳ ساڳئي آدر سان ”ڪاشي پائرا“ نالي ڪتاب ۾
اها ڳالهه چئي پڌري ۾ ڪئي هئي.

هاڻوڪيون ٿيسپيائون

اهوئي ٿيلنگ سوامي سخت سرديءَ جي موسم ۾ رڳو
مٿر ٻاهر رکي کنگا جيءَ ۾ وڃي وهندو هو ۽ سخت
گرميءَ جي موسم ۾ جتان هلندي پيرن ۾ چالون پئجي
وڃن آئي کنگا جي پونڊ واريءَ تي وڃي وهندو هو.
لوھ جي مٿن واري ڪڪ ٻاراهي تنهن تي لپٽ
وارا پيراڳي ڪيترن اکين ڏلا هوندا. سنه ۱۹۰۲ ۾ آهڙو
هڪ پيراڳي ڪاشيءَ جي بندو ماڏو نالي مندر جي
پيرسان وهندو هو. لڪڙيءَ جي لنگوئي ٻائي گهمندڙ
ٻاٻا پيراڳي ۾ مون ڏا آھن.

شرمڻ جي هن ۾ ٿيسپيائن لاءِ هان

مٿي چيل ٿيسپيا جي ٽمرن مان سڙي، سانوي جو
آن ۽ جهنگ جا ڪند. مٺل ڦل کائي نرواه ڪرڻ
پن واسي دشمن مٿن کي پسند هوندو هو. هو ولڪل
وڻ جا چوڏا پهريندا هئا ۽ ڪيترا آڱي هونر به ڪندا
هئا. پر انهن نون پٽن جي شرمڻ آڱي هونر ڪرڻ چڱي
ڏٺو ۽ پن ۾ دشمن مٿن جون ٿيسپيائون سڙيڪار ڪري،
نهن ۾ چر جا ٽڪرا کائڻ جي ٿيسپيا به گڏايون.
مٿي چاٽائي آيا آهيون نه پڌ جي سمي ۾ نورگرنٽ

ڪو خاص طرح نه مڃيندا هئا.

ديوتائن جي پوڄا

جهن نموني اڄ ڪالھ جا هندو ديوتن، ديوتائن
 ڀڪشن، پشاپن وغيره کي مڃن ٿا ۽ انهن کي پوسن ڪرڻ
 لاءِ ٻل ڇاڙهين ٿا، ساڳئي نموني ٻڌ جي زماني ۾ هندو
 لوڪ به ديوتائن کي مڃيندا ۽ ٻل ڇاڙهيندا هئا. فرق
 فقط ايترو آهي جو اڄ ڪالھ جي ڪيترن ديوتائن لاءِ
 پوڄارين جي ضرورت پوي ٿي ۽ اهي پوڄاري اڪثري
 براهمڻ هوندا آهن. نهن کانسواءِ اڄ ڪالھ جا ديوت ٻڌ
 جي زماني جي ديوتائن وانگر، خواب خيالي هوندي،
 منجهان ڪيترن جا پراڻ بهي ڄڙي ويا آهن. سا ڳالھ
 ٻڌ جي سمي ۾ نه هئي. ماڻهن جي مڃتا هئي ته اڄ جي
 درخت ۾ يا ڪنهن ٻهڙ تي، يا ڪنهن ٻن ۾ مڙسڪيول
 ديوتائون رهن ٿا ۽ سندن گھروڙ پورين ڪرڻ سان هو
 خوش ٿين ٿا. سو ٻڪرن، مرغن وغيره پوڄين جي ٻل
 ڇاڙهي ڪري هو پنهنجون گھروڙ پورين ڪندا هئا.
 ”پلاس“ ڄاڻڪ جي ڪٿا مان (نمبر ۳۷) مان معامرو ٿئي
 ٿو ته براهمڻ به ديوتائن جي پوڄا ڪندا هئا، پر هن
 ڳالھ جو ثبوت ڪٿي به نٿو ملي ته ڪو پنهنجي آجيوڪ
 پوري ڪرڻ لاءِ هنن پوڄاريءَ جو پيشو قبول ڪيو
 هو. جهڙيءَ طرح اڄ ٻنهي ٻيل ڄاڻين يا آديواسين جي
 ديوتائن لاءِ ڪو براهمڻ پروهت نٿو ٿئي، اهڙيءَ طرح
 نهن زماني ۾ اهي براهمڻ ڪنهن به ديوتا لاءِ پروهت

لاءِ ڪوسل جي راجا پسيد اڪيا نالي ڳوٺ ڀرگرساڻ
 (ڀڙشڪرساڻ) نالي براهمن کي ۽ سالوڪا ڳوٺ لوھيج
 (لوھسيه) براهمن کي انعام طور ڏنا هئا. ساڳئي طرح مگڌ
 جي بهيسار ڇمپا نالي ڳوٺ سول ڏنڊ براهمن کي ۽
 ڳاڻمن ڳوٺ گُٽ داس براهمن کي انعام ۾ ڏنا هئا. انهن
 انعامن جو ورتن ”ديگھڪاڀ“ ۾ ملي ٿو. انهيءَ کان سواءِ
 ”ڪوسل سَنِيٽ“ جي ٽنهن سب مان معلوم ٿئي ٿو
 تہ ٻارڻ پسيد راجا هئڻ سان بگهه وغيره ڪندو هو، پر
 اهي بگهه وغيره ڪوسل جي پسيد راجا ۽ مگڌ جي بهيسار
 راج جي راجن اندر ئي محدود هئا. سب جو وڏا بگهه
 ڪرڻ راجائن ۽ پٽن وٽس براهمنن لاءِ ئي ممڪن هو.
 جيئن تہ وڏا بگهه ڪرڻ رواجي ماڻهن جي طاقت
 کان ٻاهر هئا تنهن ڪري بگهه جا ننڍا نمونا به ٺڪا
 هئا. ”ديگھڪاڀ“ جي ورتن مان معلوم ٿئي ٿو تہ
 براهمن لوڪ ساڌارن جنم کي انهن ڇنڀي بگهه هوم
 ڪرائيندا هئا تہ، فلاڻي قسم جي لڪري يا فلاڻي قسم
 جو ڇمڇو يا ڪاٺ جا چوڏا يا ٻيه يا چانور يا گيهه يا
 ٺيل يا پراڻن جو رعب هوندو تہ فلاڻو ڪارج سڏيندو.
 تنهن ۾ ڪي شرمڻ به ڀاڳ وٺندا هئا. جيتوڻيڪ ڪارج
 پوري ٿيڻ لاءِ لوڪ هوم ڪندا هئا، پر انهن بگهه ٿر
 تہ اهي ڌارمڪ سنسڪار سمجهي نه ڪندا هئا. سب
 جو انهن هوم ڪندڙ براهمنن ۽ شرمڻن کي عام ماڻهو
 ”ديگھ ٺڪاڀ“ پرهر چال سامنيٺل سب وغيره.

هوا. هوڏانهن انهيءَ جي آلتو رواجي ماڻهو شرمڻ جو
آدرستڪارو ڪندا هئا، چؤماسي ۾ سندن نواس لاءِ
ڪٿيائون دهلي ڏيندا هئا ۽ سندن اپڏهڻ بڻ لاءِ اُنڪ
وڃندا هئا. مطلب ته شرمڻ جي سنگهن ۽ ٽولين جي
روز بروز مهيا وڌندي رهي.

آپڏڻ جي زماني جا رشي

اڄ ڪالھ اهو وڃار آهي ته ويدن مان آپڏڻ ڪندا
۽ انهن مان ٻڌ ڌرم ۽ جين ڌرم وغيره نڪتا، جنهنڪري
اهي سڀ ڌرم وڻندڪ ڌرم ئي آهن. اسانکي وشناس
آهي ته مڙھين ڇاڇ ڪانپوءِ اها ڳالھ صاف چئي آي آهي
ته ٻڌن ۽ جينين جي پرمجرا ويدن يا آپڏڻ مان نه
نڪتي هئي. اها ته ويدن جي سمي کان اڳ وچ هندستان
۾ رهندڙ رشن مڻين جي پرمجرا مان نڪتي هئي. تنهن
هوندي به مختصر طور هن ڳالھ تي هٿ وڃار ڪرڻ
بي جاءِ نه ٿيندو، ته آپڏڻ ۾ ورنن ڪيل پراهمڻن جي
ٻڌ جي سمي ۾ ڪهڙي حالت هئي.

مون پنهنجي پستڪ ”هندي سسٽم“ ۾
۾ ڏيکارايو آهي ته آرميڪ ۽ آپڏڻ ٻڌ پگوان جي سمي
کان گهڻو پوءِ وڃيا ويا. پوءِ ته اسين قبول ڪري سگهون
ٿا ته ٻڌ جي وقت ۾ آپڏڻ ۾ ورنن ڪيل پراهمڻن جهڙا
ڪي پراهمڻ ۽ ڪٿي هوندا هئا. پوڄائڪن جي اُنڪ
ڪهاڻين مان معلوم ٿو ٿئي ته منجهانن ڪيترائي هوم-هون

نه ٿيندا هئا. عام ماڻهو ديوتائن سان پاس ااسي ايندا هئا ۽ ڪنهن به وچ واري بنا هو پنهنجي هٿين ٻانهون ڇاڙهييندا هئا. سجڏا رستويءَ جو جي وٺ جي ديوتا کي ڪيو جي ڪيرڻي پاسي هئي ۽ آخر انهيءَ وٺ هيٺان ويندڙ ڪولر ٻوڏيسٽو کي ئي هن اها ڪيرڻي ڏني. اها ڪها ٻڌن جي ٻڌل ڪڏهن ۾ پوسڻ آهي ۽ ٻڌن جي چٽوڪلا تي هن ڪها جو وڏو اُٿر ٻيل هو. مطلب ته انهن ديوتائن جي پوڄا ڪنارو ابراهيم پوڄارين جي ڪاهه ضرور نه ٿي ٿيندي هئي.

شومئن جو ٻوڏاڻو

جيئن ته انهن ديوتائن جي پستيءَ ۾ ٻُڙاڻ ۽ ابراهيم نه هوندا هئا، تيئن انهن تي اڄ ڪالھ وارو ڌارمڪ رنگ نه چڙهيو هو. سڀني ڌرجن جا ماڻهو پنهنجون مصيبتون ٽارڻ لاءِ ٻن جون ٻيون ٻيون ڪرڻ لاءِ ديوتائن لاءِ ٻانهون ڇاڙهييندا هئا. پر اهو ڪارج ڌرمي نه سمجهيو ويندو هو. آلمت ابراهيم جي بگهه وغيره کي وڃڻ ۽ وڃڻ جي ٻڌل وڃڻ جي پستي هئي ۽ انهيءَ ڪري اهي ڪارج ڌارمڪ سمجهيا ويندا هئا. پر وڏي خرچ آڇ ڪري اهي بگهه رواجي ماڻهن جي وصف کان ٻاهر هوندا هئا. انهيءَ ۾ سون گانڻون ۽ ٻڙا ماريا ويندا هئا. اهي ٻور ڪيئيءَ لاءِ ڪمائتا هئڻ ڪري، راجائن ۽ ٻيل ڪار ماڻهن کي ڏوريءَ پين کان ڪٽا پوندا هئا. انهيءَ ڪري بگهه وغيره رواجي ماڻهن کي به نه آڻيندا

چيائين ته ”هي اڳتي پکڙڻ جي پنهنجي بل جي رکيا
 ٿيڻ ڪري سگهي نه منهنجي ڪهڙي رکيا ڪندو؟“
 انهن چوندي ئي هن اڳتي هون وارو ٻارو ٻاٺي ۾ کڻي
 آيو ۽ گهر ۾ سياسي وڃي پيو.

ته پڻ پکڙڻ جو ابدش ٻڌي ڪري آرٽو پلا ڪاٺي ۽
 مڏي ڪاٺي ۽ گيا ڪاٺي، انهن ٽنهي براهمن پنهنجو
 اڳتي هون نديءَ ۾ اڇلائي ڇڏيو، اها ڪٿا ٻڌڻ جي
 چوڻ ڪٿائڻ ۾ پوسڻ آهي.

آپنشدن جا رشي

ڪن براهمن مهنديت ڪريءَ طرح شرمڻ ٿور سڳو
 ڪرڻ جو ساهس نه هون هو هڪ پاسي وٽ ڪي ٻي ڏور
 ۽ ٻئي طرف شرمڻ جي ڏور وڃي لٽڪندڙ هيا. آشومڇڻ
 وغيره يگن تي ڪرڻا ڇڏي ڪري منجهانئس آلم ٿيو
 نچوئي ڪڍڻ جي ڪرشن ڪيائون. مثلاً ”وڏو آڏو
 آپنشد“ جي پهرئين آڏو جي ٻئي براهمن جي شروعات
 جي ڪٿا وٺو. ڪٿا ۾ رشي چوي ٿو ته ”هن جڳهه ۾
 آلهي ڪان اڳ ڪي ڪن هون هي سڀ مڙيو ٻڌي
 ڇڏيو هو. سو پلا ڪيئن؟ سو ڪاٺ جي ٻاڻ سان چوڻ
 ڪڍي جي ٻاڻ کي ئي مڙيو چوڻ ته انکي لڳر نه آڻي
 آندوان ٿين... ان مڙيو آهڙي ڪاٺ ڪئي ته وڏي
 يگهه ۾ مان وري هوم ڪرڻ آهڙي ڪاٺ ڪري هو
 ايندڙيون روڪي ڪري نه ڪرڻ لڳو. ان پس ڪري
 ٿيل مڙيو مان يگهه ۽ وٺو آهڻ ٿيا. پوڻا ئي پس ۽

جو ڌرم ڇڏي ڪري شد شرمڻ ٿيندا هئا. مغلن اسين
 هٿ ”لنگڪ ڄاڻڪ“ (نمبر ۱۳۴) جو ڏانهن ڏيون ٿا.
 واراڻسي (پدرس) ۾ جڏهن برهمڻ ڪڍ وڃن ڪنڊو هو
 تڏهن ٻوڏيسٿو اچي اڏاڻو ٿو. برهمڻ جي ڪل ۾ جنم
 ورتو. سندس جنم جي ڏينهن سندس مائا پٽا ڄاڻا اڳتي
 (ڄاڻاڻي) رکي. جڏهن هو سوڙهن ووهن جو ٿيو تڏهن
 گهٽ ڇيائون ته ”پٽ ڏس“ ٿيندي جنم ڏينهن ٿي
 اسان ڄاڻا اڳتي ۽ جي آسٽا پٽا ڪئي. جي ٿون گرهه ٿي
 ٿي رهڻ ڇهين ٿو ته ٿي وڃن جو آپاس ڪر. پر
 جي برهمڻ ڪر ۾ وڃڻ جي ٿيندي رڳو آهي ته هيءُ
 اڳتي ساڻ ڪٿي ٻن ڏي وڃ ۽ انهيءَ جي شهر ڪري
 برهمڻ ٻي جي آڏن ڪري ٿو برهمڻ ڪر ۾ برهمڻ ٿي.“
 ٻوڏيسٿو کي گرهه ڪر آشرم ۾ نه هو. سو هو
 ڄاڻا اڳتي ساڻ ڪٿي ٻن ڏي وڃڻ ٿو ۽ اُتي آشرم ٺاهي
 اڳتي ۽ جي شهر ڪنڊو رهيو. هڪڙي ڏينهن هڪ
 ڪسان ٻوڏيسٿو کي هڪ ٻيڙ ڏيکڻا طور ڏنو. ٻوڏيسٿو
 جي رڳو ٿي ته ٻيڙي جي ٻل ڇڏي اڳتي پڳوان جي
 پوڄا ڪريان، پر آشرم مان لوڻ کڻي واپس هو. جڏهن لوڻ
 واپس لاءِ هو ٻيڙي ڏي واپس ته هيڏانهن ڪن الڙين ٻيڙي
 کي ماري، اڳتي هولي ٿي ضروري ماس پٽي ڪڍو ۽
 باقي پٽيل ماس ساڻ ڪٿي وٺي رهيا.

ٻوڏيسٿو جڏهن لوڻ وٺي موٽيو ته ڇا ڏسي ته ٻيڙي
 جا مٿس ڇم، پڇ ۽ هڏا پٽي رهيا آهن. تڏهن پاڻ کي

آرٿاٽ ”۽ انهيءَ ڪري سورد کي پوهم ڳيان هر اڌڪر نه آهي. ڇو جو ويد ٻڌڻ ۽ اڀياس ڪرڻ کان سمورين کيس منع ڪئي آهي. ويد سٽڻ جي منع، ويد اڀياس جي منع ۽ ويدن جو آرٿاٽ ۽ انهيءَ موجب هلڻ جي منع سمورين کيس ڪئي آهي. سٽڻ کان منع هن ريت ڪيل آهي ته، ”هو ويد جو واکيه ڪٿي ٻڌي نه سندس ڪنن ۾ لاک يا شيهو پوڻ گهرجي.“ سورد سمجهو ته گهرومر مٿان آهي، جهن ڪري سندس پوسان ويدن جو اڀياس نه ڪرڻ گهرجي.“ انهيءَ ڪري اڀياس ۾ وڳهن پري ٿو، ڇو جو جهن جي پوسان اڀياس نه ڪرڻ گهرجي سو پاڻ ويدن جو ڪهڙو اڀياس ڪندو؟ ائين نه چيو ويو آهي ته سورد جي ويدن جا مٿس اُچارِي نه سندس زبان ڪهي ڇڏڻ گهرجي ۽ جي ويدن جا مٿس ڪم ڪري نه کيس ماري وجهڻ گهرجي. مراه ڳالهه ٻڌري آهي ته سورد نه ويدن جو آرٿاٽ سمجهي ۽ نه انهن موجب هلي، سورد کي ٻڌي نه ڏاڍا گهرجي.“

سورڊن کي ستائڻ جو شڪر آچاره جيڪو آڌار ورتو سو گپتا راجائن جي مٿي ۾ لکيل هڪ ”گولم ڌرم سوتر“ گوتم ۽ ٻين اهڙن گرنن مان ئي ورتائين. ائين لڳي ٿو ته سورد گپت جي راڄ (عيسوي سنه چوٿين صدي) کان وٺي شڪر آچاره (عيسوي سنه نائين صديءَ جي شروعات) تائين اهي اسان جا اڳيان پراهمڻ هڪ پاسي سورڊن کي دٻائڻ ۽ ٻئي پاسي پنهنجو وڏو ٿر رکڻ ۾ لڳا رهيا.

ستڪام چيس ته، ”سا مولڪي خبر ڪانهي. ماڻا
کان پڇيم ته ڇهائين ته جوانيءَ ۾ ڪيترن روشن ماڻهن سان ٺاهي
رکڻ ڪري مولڪي تنهنجي کوٽ جي خبر ڪانهي. سو
تون پنهنجو ٺالو ”ستڪام-جبالا“ ڪري ٻڌائج.

گوتم چيس ته، ”تون ستڪام کان وٺي آهين،
جو براهمڻ ٺاهي تنهن لاءِ ائين رهڻ ڏکيو آهي، وڃ ۽
اکهي کڻي اچ. مان تنهنجو پڳيو پويست (چڻيو پڻ) ڪندس.“
ايترو چئي ڪري هن رشيءَ کيس چڻيو ڀرتو.

گپتا گل جي راڄ کان وٺي جاتي پيد وڌي ويو.
جيتوڻيڪ اڀرڻ کان وٺي جاتي پيد رکندا هئا،
تنهن هوندي به جاتيءَ کان سچ کي وڌيڪ مان ڏيندا
هئا. ستڪام جي ڪهاڻيءَ مان اها ڳالهه ثابت ٿئي ٿي.
پراڻهن آبي اڀرڻ جو زچو ڪيندڙ بد راڻ (بادرايڻ)
وياسءَ کي ڪو شڪر آچار، جاتي پيد لاءِ ڪهڙو
ڪري ڏوڪر وڃايو هو.

अवणाध्ययनार्थं प्रतिषेधास्मृतं ॥ २

इतदत्र न शूद्रस्याधिकारः । यदस्य स्मृते अवणाध्ययनार्थं प्रतिषेधो भवति ।
वेद अवण प्रतिषेधो वेदाध्ययन प्रतिषेधस्तदर्थं ज्ञानाउष्टा नयोऽस्य प्रतिषेध
सूत्रस्य स्मर्यते । अवण प्रतिषेधास्तावत् ‘अयास्य वेदमुपशब्दतस्त्रपुननुमया
धोत्र प्रपूरणम्’ इति । ‘पशु इवा एतत् समानं चन्द्रस्तस्मान्म्यत्र समीपे
नाध्येतम्’ । इति च, अत एवाध्ययन प्रतिषेधः । यस्यही समीपेऽपि
नाध्येतव्यं भवति, स कथमधुतमधीयति । भवति च वेदोक्त्यारणे शिष्टान्छेदो
धारणे शरीरभेद इति । अतएव चापार्थज्ञाना लुप्यनयो प्रतिषेधो ‘न सूत्राय
वर्ति दद्याद् इति ।’

* چاندوگم اڀرڻ ۴/۴

ڪو وري ٻُڌن ۽ بستين ۾ ويٺا هئا. انهيءَ ڪري
 استرلين جا سڱهه ٺاهڻ سندن لاءِ ڏکيو هجڻ هو. پوءِ شرمڻ
 سنڀالي سي جيئن سنڱن جي اوسي پاسي ويٺا هئا
 ۽ تنهن وقت موافق حالتن هڪڙي ڪري هئا استرلين جا
 سڱهه ٻڙ ۾ ڪري سگهيا. ٻڙن جون ۽ جيڏين جون ڇيل
 واراٽون پڙهڻ مان هڪ خاص ڳالهه چئي نظر اچي آئي
 ته انهيءَ سڀي ۾ پورشن وانگر استرلين نه ڏسجي ڳالهين ۾
 اڳڙيون هيون. سبب هي هو ته پرڃا راج واري سرشتي
 ۾ استرلين کي پوري سؤنٽرتا هئي. وڃي قوم جي واڌاري
 لاءِ جيڪي سٺ ٿيڻ پڌ ڀڳوان کين ٻڌايا هئا تن ۾ پڇهون
 ٿيڻ هي هو ته ”استرلين جو مان رڪڻ گهرجي ۽ وواهه ڪيل
 ۽ نه وواهه ڪيل استريءَ مٿان ڪا به زيورستي نه لڳ
 گهرجي.“ پوءِ ته ٻڌ ڀڳوان جي حياتيءَ ۾ هن ٿيڻ موجب
 وڃي قوم وارا ٿيڪ طرح هليا. اسين اهو به کڻي قبول
 ڪريون ٿا ته وڃي قوم وانگر ملُ قوم جي راج ۾ استرلين
 جي ايتري مڙجاڻا نه رکي ويندي هئي. جڏهن انگ،
 ڪشي، شامڪ، ڪولاهه وغيره ڏسن جي پرڃا ستا وارن
 راجن جي آزادي ڇڏي ٿي ويئي تڏهن اندريون انتظام
 سندن هٿ ۾ رهڻ ڪري استرلين جي آزاديءَ کي ڪا
 خاص چوٽ نه لڳي.

ائين هو ته مگڌ ۽ ڪوٽيل ڏسن ۾ مهاراجا راج جو
 سرشتو پڪو ٿي ويو هو. تنهن هوندي به انهن ڏسن
 جا راجا پرڃا راج وارو سرشتو ٻيهر پاڙن کان پٽي نه سگهيا.

ڏرم سوئر وڃهندڙ بادراڻڻ وياس ۽ شڪر آچاره وڃر
 فقط ايترو فرق آهي تہ بادراڻڻ جي سڀني ۾ اڃا مسلمان
 هن ڏيس اندر نہ پيا هوا ۽ شڪر آچاره جي زماني ۾
 سنڌ ڏيس مسلمانن جي قبضي ۾ وڃي چڪو هو ۽ اتي
 اسلامي ڏرم جو برابر پرچار ٿي رهيو هو. اسانهي آچاره
 کي ٻيو نہ سماتڻ جو پاسو کائڻ سگهي ويندو ڪهندو هو.
 پر اسانجو آچاره اُتو جائي پيد جو ٿي سرور ڀاءُ آلاڻ لڳو.
 انهيءَ ڪري هن اڳي ڏيس کي ڪهڙو نہ ڇهيو رسيو
 تنهنجو انهناس ساڳي آهي.

سادو استريون جا سنگهه

ٿيسوي ريشن مينن يا وٽسڪ ريشن منجهه استريون
 نہ داخل ٿيون هيون. ڪارڱي واڇڪنوي (गार्मि वाचकनी)
 جهڙيون استريون برهم گيان جي نصف مباحثي ۾ پهرو
 وٺنديون هيون. پر سندن ڪي ڌار سنگهہ نہ هوندا هوا.
 استرين جا جدا سنگهہ ٻڌ کان هڪ ٻي صدي اڳ پوءِ ٿيڻ
 لڳا هوا. سمجهجي ٿو تہ استرين جا پراڻي ۾ پوڻا سنگهہ
 سي جين سادو استرين جا هوا. تہ جين سادو استريون
 واد وواد ۾ ڏاڍيون چتر هيون، سا ڳالهہ پورا ڪندلڪهيا
 (अष्ट कुशलकथा) جي ڪتاب ۾ ان ڪهاڻي مان اڻڪ طرح
 معلوم ٿي ٿئي ٿو.

پراچين ريشي مٺي اڪثري جهنگلن ۾ رهندا هوا ۽
 ۳/۶/۱ ۽ ۳/۶/۱ ۽ ۳/۶/۱

ٽڙسو: 'ٻڙڻ سنگهاڇا پرڇي' صفحو ۲۱۴-۲۱۷

دور ڪريو، ٻڌندي ئي راجا هوش ۾ اچي ويو ۽ چيائينس
 تہ ”شو ڪل جو اهو ڏورم ٺاهي، آءٌ شو ڪل جو وڏو
 آهيون ۽ ڪل ڏورم پالڻ ڪرڻ سمجهو فرض آهي، تنهن
 ڪري پنهنجي چڱل ڇڏي وٺي اچڻ مون لاءِ واجب
 نہ آهي.“

اه ڪٿا وڏي ۽ وڏندڙ آهي، لڳي ٿو تہ ڪٿا رچيندڙ
 جي سمي ۾ پرڃا راج وارو سرشتو بلڪل ڏس ٿي چڪو
 هو. ڏهن نہ رچيندڙ کي ڄاڻ هئي نہ شو ڪل جي
 پرڃا راج واري سرشتي ۾ استو ٿيڻ لاءِ مان هو ۽ سندس
 مطلب هو تہ مها راجا سرشتي وارا راج نہ سڳيءَ طرح
 سمجهڻ فرض آندا ڪن. شو ڪمار جي ڀاڻڻ جي آخر ۾
 ليکڪ هيٺيان شبد سندس مُک ۾ وڌا آهن تہ

क्ता मिता उमन्तो रहटपलो

क्म्मं शिवीन गयचयमानो

सो कम्ममेवानुविनितयन्तो

तस्मा सकं चित्तमं न वत्ते

آرامس ”آءٌ شو ڪل جو نچا، پٺا ۽ آڙوان آهيان.“
 تنهن ڪري ڪل جو فرض اڳيان رکي ڪري ۽ شو ڪل
 جي ڏورم جو ليک وڃهار ڪري، آءٌ پنهنجي چڱل ڇڏي
 جو آڏين نہ ٿيندس.“

بال وواھ جي ريت

مڙھين ڳالهه جو ٻڌ ڏورم جي راجائن ٿي چڱو ٿي اُٿر
 ٿيو هوندو. پر انهيءَ مان هڪ ٻي پوي ريت پيدا ٿي.

ڪٿي به اهڙو اشارو ٿيو ملي نه ڪو بمبار مهاراجا به
پسند مهاراجا ڪنهن استريءَ کي ڏوڍيءَ ڪٿي وڃي
پنهني رٿواس ۾ داخل ڪيو هجي.

ڪن مهاراجا وارن راجن ۾ استوين جو مان
جهڙن جهڙن راجا وارا وارو سرشعر مٿو وٺو ۽ مهاراجا
راج وارو سرشعر ڏور ڀريندو وٺو ٽنهن استرين جي سؤتوتو
به گهڻي ويئي. پوءِ به آمدنيءَ (उत्पत्ति) (آمد ڀيني)
جي ڪفا مان معلوم ٿئي ٿو ته ڪي مهاراجا ٽن استرين
کي مان ڏيندا هئا.

ٻوڏيسو وڃي شو (शिव) راج ڪل ۾ جهر ورٿو. کيس
شوڪمار ڪري سڏيندا هئا. شو راجا جي سينا پٽيءَ جو
پُٽر اُڀارڪ (अभिराज) ۽ شوڪمار ساڳيءَ وهيءَ جا هئا.
بهي گڏجي وڃي ٽڪشس سلا ۾ اڀياس ڪيو. پٽ جي
مرڻو کانپوءِ شوڪمار راجا بڻيو ۽ سينا پٽيءَ جي ورثو
کانپوءِ هن اُڀارڪ کي سينا پٽيءَ ڪيو. اُڀارڪ، هڪ
نهابت روپوئي ۽ سرشڪ ڪيا آمد ڀينيءَ (उत्पत्ति)
مان واه ڪيو. جڏهن راجا نگر جي چڪر لي نڪو
ٿڌهن ٽڙڪيءَ ۾ ڪڙي آمد ڀينيءَ کي ڏسي سدس
اکيون منجهس وڃي ڪنهن راجا مٿس اکن چڪن لي
ٻاڳل وانگر راج مهل ۾ اچي بستري تي لٽي پيو. جڏهن
اُڀارڪ کي اها بوجھ پئي ٿڌهن راجا وٽ ويو ۽ کيس
پرڻا ڪيائين ته منهنجي پٽيءَ وٺي ڪري پنهنجي چٽ

اچي ويا هئا. تنهن بابت هڪ روڻهڪ آهي، جنهن جي چڻي معنيٰ منجهرڪاڻه جي نواب مسافر ڏنل آهي. انهي جو نسب پوڄ هي آهي.

جڏهن ٻڌ ڀڳوان شالوستيءَ ۾ اٿائيندڪ جي آشرم ۾ رهندو هو تڏهن ڀڳامن کي پڙهڻ ڏيندي ڪن چيائين ته ”هي ڀڳوتو! جو انسان چراگاهه تيار ٿو ڪري سو ڪو هرڻن جي پلي لاءِ تيار ڪري. سندس مطلب نه اهو آهي ته انهي چراگاهه تي اچي گاهه کائي بي پوراھ ٿين، جيئن هو ڪن پڙي طرح هٿ ڪري سگهي.“

(۱) هي ڀڳوتو! اهڙي هڪ چراگاهه ۾ هڻا گهڙي ويا ۽ ٻيٽ پري گاهه کائي بي پوراھ ٿي پيا، تن جو چراگاهه واري انسان جي هٿ چڙهي ويا.

(۲) سو ڏسي ڪري ٻين هرڻن سرچيو ته هن چراگاهه ۾ گهڙو ٻاڪل نيڪ نه آهي. سو اهو چراگاهه ڇڏي ڪري هو هڪ وڏن ٻيٽ ڏي هليا ويا، جڏهن گرميءَ ج ڏينهن آيا ته اتي گاهه پاڻي نه ملي سگهين. تنهنڪري ٻيٽ ۾ ضعيف ٿي ويا. ٻڪ وڳهي هو وري چراگاهه ڏي ويا ۽ مسافر ٿي کائڻ پيئڻ لڳا، تن جو هن انسان جي هٿ چڙهي ويا.

(۳) هرڻن جو ٽيون هڪ ٿورو هٿو جو ٻئي وٽان ڇڏي، ٻئي کان هڪ جهنگل هو تنهن ڏي ويو ۽ نه ٻيٽ خبرداريءَ سان گاهه چوڻ لڳو. ڳچ وقت تائين چراگاهه جي مالڪ کي سندن ڪوبه پتو نه پهتو. نيڪ هن

برهم ڏس جا راجا پوٽيل استيون کي پنهنجي رڳواس ۾
 نه رکندا هئا. نه رڳو ايترو پر جي پوٽيل استريءَ جو
 پتيءَ پتيءَ کي طلاق ڏيئي کيس راجا جي حوالي ڪئي
 ڪري ٿڏهن به اهو اڳدم سمجهيو ويندو هو. پر اُن پوٽيل
 استريءَ کي پتا مٿا جي موڪل به، ۽ روڪ ٽوڪ به
 بهالي ڪئي ويندا هئا. مٿان ڪو راجا سندس ڪجهه
 کي ڏوريءَ پچائي نه وڃي، تنهن ڪري مائو پيٽو ٻڌ
 وڃون کين ٽنڊڙ پئي پوئائي ڇڏيندا هئا ۽ ڪن ۾ مسڪل
 سوڙ جي ڪجهه نشانيءَ طور، ٻائي ڇڏيندا هئا. اهي
 شادين ڪوڙيون سوڙيون هونديون هيون، اهي ڪي ٿون
 پنهنجي پتيءَ جي گهر نه وينديون هيون. نه رڳو ايترو
 پر کيس ڇڏي پئي ڪنهن پيش سان واهه ڪرڻ جي
 کين آزادي هئي. هي نه راجائن جي زور ظلم کان پاڻ
 پٽڻ جو هڪ نمونو هو. انهن چور ڏکيو آهي ته
 هندوستان ۾ ٻل واهه جي پڪي رست هن ئي طرح پيدا
 ٿي ۽ پئي ڪنهن نموني، پر ٽنهن ڪو به شڪ نه هجي ته
 ٻڌ جي سمي ۾ هيءَ رست هرهندڻ چالو نه ٿي هجي ۽
 مهاراجا راج جو سرشتو ڇڏهن پڪو ٿيو ٿڏهن هن رست
 هڪ ڌارمڪ روپ ورتو. چور جي ضرورت نه آهي
 ته جي هندوستان ۾ پرچا راج وارو سرشتو زور وٺي ها
 ته ٻال واهه جي رست پهر نه نه ڪوري سگهي ها.

ڇڏن پرڪارن جا شر هن براهمڻ

ٻڌ جي سمي ۾ ڇڏن پرڪارن جا براهمڻ هستيءَ ۾

ڏور ڪريو، ٻڌندي ئي راجا هوش ۾ اچي ويو ۽ چيائينس ته، ”شو ڪل جو ڏورم ٺاهي، آءٌ شو ڪل جو ڏور آهيان ۽ ڪل ڏورم ٻالن ڪريو، منهنجو فرض آهي، تنهن ڪري پنهنجي چنڊل ڇڏي وٺي اچڻ مون لاءِ واجب نه آهي.“

اها ڪٿا وڏي ۽ وڏي آهي، لڳي ٿو ته ڪو رچيندڙ جي سمي ۾ پوڄا راج وارو سرشتو بلڪل ٺاس لڳي چڪو هو. ٿڌهن ۾ رچيندڙ کي ڇڙا هڻي نه شو ڪل جي پوڄا راج واري سرشتي ۾ استورين لاءِ مان هو ۽ سندس منصب هو ته مهراجا سرشتي وارا راج ۾ ساڳئي طرح پنهنجا فرض ادا ڪن، شو ڪمز هي ڀڃڻ جي آخر ۾ ٻيڪڪ هيٺيان شيدو سندس مک ۾ وڌا آهن:-

मता धिता उग्रतो रहृपालो

धम्मं शिवीम अपचायमानो

सो धम्ममेवानुविचिन्तयन्तो

तस्मा सकं वित्तवमं न वदे

اڏاڪو، ”آءٌ شو ڪل جو ٺهڻ، ٻيا ۽ اڳواڻ آهيان، تنهن ڪري ڪل جو فرض اڳيان رکي ڪري ۽ شو ڪل جي ڏورم جو ليڪ وڃاڻو ڪري، آءٌ پنهنجي چنڊل ڇڏي جو اڏين نه ٿيندس.“

ٻال وراهه جي ريت

مٿئين ڳالھ جو ٻڌ ڏورم هي راجائن تي چڱو ئي اکر ٿيو هوندو، پر انهيءَ مان هڪ ٻي ٻري ريت پيدا ٿي.

ڪٿي ۽ اهڙو اشارو نٿو ملي ۽ ڪو بهمبار مهاراجا يا
پسند مهاراجا ڪنهن استريءَ کي ڏوريءَ ڪٿي وڃي
پنهجي رٿواس ۾ داخل ڪيو هجي.

ڪن مهاراجا وارن راجن ۾ استرين جو مان

جيئن جيئن راج وارو سرشتو مٿيو ويو ۽ مهاراجا
راج وارو سرشتو ڏور پڙهندو وار ٿيندو استرين جي سڙندڙ
۽ گھٽي وڃي. پوءِ به آمدنيءَ (उत्पत्ती) (آمدني)
جي ڪٿ مان معلوم ٿئي ٿو ۽ ڪي مهاراجائون استرين
کي مان ڏيندا هئا.

پوڏيسرو وڃي شو (शिव) راج ڪل ۾ جسر ورتو. کيس
شوڪمار ڪري سڏيندا هئا. شو راجا جي سيناپتيءَ جو
پٽر آپهارڪ (अपहारक) ۽ شوڪمار ساڳيءَ وهيءَ جا هئا.
پنهجي گڏهي وڃي ٽڪسڻ سلا ۾ اڀياس ڪيو. پٽ جي
مرڻو کانپوءِ شوڪمار راجا بڻيو ۽ سيناپتيءَ جي مرڻو
کانپوءِ هن آپهارڪ کي سيناپتي ڪيو. آپهارڪ، هڪ
نهاب روپوتي ۽ سرشت ڪيا آمدنيءَ (उत्पत्ती)
مان واه ڪيو. جڏهن راجا نگر جي چڪو ٿي ٺڪيو
تڏهن کڙڪيءَ ۾ کڙي آمدنيءَ کي ڏسي سندس
اکيون منجهس وڃي ڪنهن راجا مٿس اڪن چڪو ٿي
ڀاڳل وانگر راج محل ۾ اچي بستي ٿي ايتري پوءِ جڏهن
آپهارڪ کي اها بوجه يعني تڏهن راجا وٽ ويو ۽ کيس
پراڻا ڪيائين ۽ منهنجي پٽي وٺي ڪري پنهنجي چڻا

اچي ويا هئا. نهن باب ۾ هڪ روپڪ آهي، جنهن جي چٽي معينيٰ مههر نڪري جي نواب سٺ ۾ ڏنل آهي. انهي جو نام برج هي آهي.

جڏهن ٻڌ لاڳو ۾ شراوستيءَ ۾ انا لهندڪ جي آشور ۾ رهندو هو تڏهن پڪشن کي پرڻو ڏيندي سڀن جهانين تي ٺهي پڪشورا جو انسان چراگاه ٺهر ٿو ڪري سو ڪو هرطن جي ٻلي لاءِ ٺهر ٿو ڪري. سندس مطلب نه اهو آهي نه اهي چراگاه ٺهي اچي گاه کاتي تي پرواه ٿين، جيئن هو کين پوري صرح هڪ ڪري سگهي.

(۱) هي پڪشورا اهڙي هڪ چراگاه ۾ هرطن گهڙي ويا ۽ پست پري گاه کاتي تي پرواه ٿي پيا، ان جو چراگاه واري انسان جي هڪ چڙهي ويا.

(۲) سو ڏسي ڪري ٻين هرطن سوچيو ته هن چراگاه ۾ گهڙڻ بڪل ٿيڪ نه آهي. سو اهو چراگاه ڇڏي ڪري هو هڪ وٿان پست ڏي هليا ويا. جڏهن گرميءَ جا ڏينهن آيا ته اتي گاه ٻلي نه ملي سگهين. تنهنڪري پست ۾ ضعيف ٿي ويا. بڪ وڙهي هو وري چراگاه ڏي ويا ۽ پست تي کائڻ پيئڻ لڳا، تان جو هن انسان جي هڪ چڙهي ويا.

(۳) هرطن جو ٿيون هڪ ٿورو هڪو جو ٻلي رستا ڇڏي، پاسي کان هڪ جهنگل هو نهن ڏي ويو ۽ نه پست خبرداريءَ سان گاه چوڻ لڳو. ڳچ وقت تائين چراگاه جي مالڪ کي سندن ڪو به پتو نه پيو. انهن هن

برهم ڏيس جا راجا پوٽيل استرين کي پنهنجي دڙاس ۾
 نه رکندا هئا. نه رڳو ايترو پر جي پوٽيل استريءَ جو
 پتي، پنيءَ کي طلاق ڏيئي کيس راجا جي حوالي ڪئي
 ڪري ٿڏهن به اهو آڏو سمجهو ويندو هو. پر اُن پوٽيل
 استريءَ کي ٻيا ماڻا جي موڪل ٻيا ۽ روڪ ٽوڪ ٻيا
 بچائي ڪئي ويندا هئا. مٿان ڪو راجا سندس ڪنڀا
 کي زوريءَ بچائي نه وڃي، تنهن ڪري ماڻو پيٽر ڏم
 وڃون کين ننڍڙي پوٽائي ڇڏيندا هئا ۽ ڪنڪ ۾ منگل
 سوٽر جي ڪٽي نشانيءَ طور، ٻائي ڇڏيندا هئا. اهي
 شاديون ڪوڙيون سورليون هونديون هيون، اهي ڪنڀائون
 پنهنجي پتيءَ جي گهر نه وينديون هيون. نه رڳو ايترو
 پر کيس ڇڏي باقي ڪنهن پوش سان واهه ڪرڻ جي
 کين آزادي هئي. هي نه راجائن جي زور ظلم کان پاڻ
 بچائڻ جو هڪ ذريعو هو. انهن ڇوڙ ڏکيو آهي ته
 هندوستان ۾ ٻال واهه جي ٻڪي رست هن ئي طرح پيدا
 ٿي ۽ باقي ڪنهن نموني، پر ڪنهن ڪو به شڪ ناهي ته
 ٻڌ جي سمي ۾ هيءَ رست هرهندڻ چالو نه ٿي هجي ۽
 مهاراجا راج جو سرشتو ڇڏهن ٻڪو ٿيو ٿڏهن هن رست
 هڪ ڌارمڪ روپ ورتو. ڇوڙ جي ضرورت نه آهي
 ته جي هندوستان ۾ پوڄا راج وارو سرشتو زور وٺي ها
 ته ٻال واهه جي رست پيو به نه ڪوري سگهي ها.

ڇڏن پرڪارن جا شروعاتي براهمڻ

ٻڌ جي سمي ۾ ڇڏن پرڪارن جا براهمڻ هستيءَ ۾

يا نه سواندي شيون کائڻ جي خواهش ٿيندي هين نه.
 اهي شخص آبادين ڏي ويندا هئا ۽ پوءِ گرهههين جي
 موٽه ڄار ۾ نه ٿاسي پوندا هئا. مٿي اهڙن شرمڻ جو
 هڪ مثال ڏنل آهي. دشمن مٿن جو ان ۾ ٿل ٿل ٿي
 نرواهه ڪرڻ جو مارڪ ٻڌي، جن ٻين قسمن جا ٻه
 شرمڻ لاءِ وڃي پوڻا ڪيا، سي ٿيا تن درجي ۾
 شرمڻ اهي گهرو سنياسي گهڻن جهنگن ۾ نه وڃي
 ڪري، ماڻهن جي آبادين ۾ رهندا هئا ۽ جو کاڌو
 ڪهڙو ماڻهو کين ڏيندا هئا، سو ڏاڍي ساوڌائي سان
 ماڻهندا هئا. پر اهي شرمڻ ”آتما آهي“ نه آهي“ اهڙن
 اڃاين بخش ۾ مست ٿي ويندا هئا، انهيءَ ڪري سدس
 آتم شدي نه ٿيندي هئي ۽ هو مار جي ڄار ۾ ڦاسي
 پوندا هئا. بد ڀڳوان انهن سڀني اڃاين بخش کي ڦٽو
 ڪري، آتم شديءَ جو مارڪ ڳولي ٿڌو سدس ڀڪهو
 چوٿين درجي جا شرمڻ سمجهڻ ڪهن. ٻين قسمن جي
 براهمن ۽ ٻڌ جي ڀڪشن جي مڃڻن ۾ ڪهڙو فرق هئ
 تنهن جو ٺهرو ستن آڌاءِ ۾ ڪيو ويندو. هڪ لفظ
 ايترو ٻڌائڻ ڪافي آهي ته هنن چئن درجن جي شرمڻ
 براهمن اندر، اڻسندن وارا رشي بڪل نه اچي وڃن،
 جهنگري اهو ويچار نه ٻڌ ڌرم اڻسندن مان نڪري،
 سر بڪل ٿي بنياد ثابت ٿئي ٿو.

هر ٻن جو اُجهو ڳولي وڃي ٿو ۽ چارون طرف جا وڃي ڪري سڀني کي ٿاڻائي ورتائين.

(۴) پر چوٿين قسم جو ٿولو ٺهائڻ هوشيار هوءَ چراڻ، کان پري هڪ گهاٽي جهنگ ۾ وڃي رهيو ۽ اُتي چاري ٻاٽيءَ جو ٺهائڻ ساوڏائيءَ سان اُهو ڪندو رهيو. سندن اُجهي جو چراگاهه جي ماڻڪ کي طور ٿاڻين پتو ڪونه پيو. ”هي پڪڙو، مون هيءَ هڪ روپڪ (Allegory) ٻڌايو آهي.“ (۱) جن شرامڻ براهمن ٻن ڏين جو پوڳ وٺس کي ٽي سگ سمجهيو، سي ٻه ٽين نمبر جا هون ڇڏيا.

(۲) جن وشير سگ جي ٻو کان اسواس وڃي ڪيو ۽ ساري جڳت کان جدا ٿي رهيا، سي باقي نمبر جا هون سمجهيو. (۳) جي شرامڻ براهمن ٺهائڻ ساوڏائيءَ سان پوڳ وٺس ڪڍي، ”هي جڳت ٺاهڻ آهي يا اڏوڻ، آيا ۾ آهي آهي يا اُمر“ انهن سوالن جي واد واد ۾ پنهجو وٺڻ وڃائين ٿا، سي ٽيا ٽين قسم جو (۴) جي انهي اڃائي واد واد ۾ نه ٻڌي ڪري، پنهجو اٽهڪوڻ شڌ رکڻ جو اونڌو ڪن ٿا، سي ٽيا چوٿين قسم جا هون.

هن سبب ۾ جي وٽس ڪو شرم براهمن بڻيو، وغيره يا سومرڻس پيٽ کي ٽي ڌرم سمجهندا هئا سي ٻه ٽين ڌرمجي وارا براهمن ٿيا، جي شرم براهمن وڌن واري هئا ۽ سومرڻس پيٽ کان ڪٿا ٿي ٻن اندر هليا وڃن ٿا ۽ اُتي ڦل ڦول ٿي گذران ڪن ٿا، سي باقي ڌرمجي جا براهمن سمجهن ڪن. جڏهن ٻن ۾ ڦل ڦول نه ملندو هون

پراڻي آهي. ڀالي مرڇيل وڃن ۾ ”سٺ ٺاهڻ“ سڀي
ڪا پراڻي ليکيو وڃي ٿو. انهيءَ سٺ ۾ چيو ويو آهي ته:

سوا ٻوڊيسٽو رتنو ورو اتو.

مڻوسلوڪ ڏيٺو ڏيٺو آيو

سڪڻن ۾ ڳاڙو ڳاڙو ڏيٺو ڏيٺو.

اڻاهڻ، سرشت رتن جهڙي هن بوڊيسٽو، لمبئي پراڻ
راج ۾، شاڪي قوم جي ڳوٺ ۾، منڇ ڄاڻيءَ جي ڀلي
۽ سڪ ڪاٺو ڄمڻ ورتو.

”بوڊي“ جو اُتو آهي منڇ جي اڏار ٺاهڻ ڳاڙو
۽ ٺهڻ لاءِ جتن ڪندڙ پراڻي (ستو) سو ٿيو ”بوڊيسٽو“.
پهرئين شايد گؤنر جي جنم کان وٺي ٻڌڻو پراڻي ڪرڻ
ٺاهڻ سندس نالي سان اهو لقب لڳيو ويٺو هئو. پوءِ
رٿه رٿه اهو ويچار عام ٿي ويو ته هن جنم کان اڳ به
ڪنهن جنم ورتو هئائين. پوءِ انهن اڳين جنمن سان اهو
”بوڊيسٽو“ جو لقب لڳائڻ ۾ آيو. سندس اڳين جنمن
چون ڪٿائون ”ڄاڻڪن“ ۾ ڪميون ڪميون ڏيئون آهن.
انهن ڪٿائن جي پوڙان پالڻ کي ”بوڊيسٽو“ سڏي ڪري،
ائين پٽايو ويو آهي ته اهو پورو جنم ۾ گؤنر ٿي هئو.
جنهن ڪٿا ۾ ڪو ليکڪ پالڻ نه مليو ته بوڊيسٽو کي اتي
ڪنهن بن ڏيو، يا ڏيو جو روپ ڏيئي، ڪنهن نه ڪنهن
لمبئي کيس ڪٿا ۾ پڻيو ويو. سوتِي سڀني ۾ هڪ
نه گؤنر کي جنم کان وٺي ٻڌڻو حاصل ڪرڻ ڏانهن

آڌياڌ (۳)

گوٽر بوڌيسٽو

گوٽر جو جنم ڏينهن

گوٽر جي جنم لاءِ بابت آجوڪن ڄاڻن مڃهه ڪافي
مجهڊ آهي. ديوان بهادر سوامي ڪنوڀلي موجب ٻڌ جو
پونروڀا عيسوي کان اڳ ۴۷۸ سال ۾ ٿيو هو. ڪن ٻين ڄاڻن
جو رايو آهي تہ عيسوي کان اڳ ۴۸۶-۸۷ سال ۾ ٿيو هو.
پر آجوڪين ٻين کوجنائن موجب ڄاڻ لاءِ ”مهاوٽس“ ۽
”ديپوٽس“ ۾ ڏنل آهي، ساڻي ٻيڪ لاءِ آهي. انهن
کولڻن مان اهو ثابت ٿئي ٿو تہ ٻڌ جو پونروڀا عيسوي کان
اڳ ۵۶۸ سال ۾ ٿيو هو. جيڪڏهن ٻڌ پونروڀا جي هيءَ
لند سڱيڪار ڪئي وڃي، تہ پوءِ چئبو تہ ٻڌ جو جنم
عيسوي کان اڳ ۶۲۴ سال ۾ ٿيو هو.

بوڌيسٽو

جنم کان وٺي ويندي جيسين ٻُڌڻو ڀاڻس ڪيائين،
لنهن عرصي ۾ کيس ”بوڌيسٽو“ سڏڻ جي ريت بلڪل

’پوڌيستو‘ جي نالي جا ٻيو ويو آهي. سندن اڳين جنمن سان به اهو لقب لاڳو هو يا نه، تنهن سان اسانجو ڪو مطلب ڪونهي.

پوڌيستو جو ڪُل

پوڌيستو جي ڪُل ٻه ٻه ٻال اوسن ٻاٻس ٿر ٻٽڪن ۾ بلڪل ٿورڙي جاءِ ملي ٿي. سا جاءِ ٻه سنگ موجب ستن ۾ اڀرڻ ڏيندي ڏني وٺي آهي. جا خبر اسڪائن ۾ ملي ٿي، سا خبر ٿر ٻٽڪن ۾ ڏنل خبر سان وٺي ميل ٺهي ڪٿي. تنهن ڪري جي ڪنهن ٻال ٻهڪن ٽيهن ٽن جي پوريءَ طرح ڇڏي ڇڏي ڏسڻ پوندو ته ٻهڪ ڪهڙي ڳالهه ٻهڪ ڪاڻي ٿي.

”مجهه نڪاهه“ جي ”ڇَل ڏڪند“ (बुद्ध दुष्करत्वन) سڀ جي اڪثر ۾ ڪوٺر جي ڪتب ٻهڪ ٿي ڪوٺر ملي ٿي.

”شدودن، شڪلودن، شاڪيودن، ڌوٿودن، ۽ اُمتودن - مڙهائي پنج ٻالو هوا. اُمتا ڌوٿي سندن پٺڻ هئي. اُمتيسٿور (अमिस्सथोर) سندس پٽر هو. شدودن کي به پٽر هوا. ٿڪند ۽ بند. شڪلودن کي به پٽر هوا. مهانام ۽ اُرتڏ. اُمتودن کي هڪ پٽر هو - آنداسٿور. هو ٻڌ پڳوان کان ننڍو ۽ مهانام کان وڏو هو. مٿي ڏنل ياداشت موجب اُمتودن سڀني کان ننڍو ۽ ٻه هو. سو لپڪ لڳي ٿو ته سندس پٽر آندس، سو ٻڌ پڳوان کان عمر ۾ ننڍو هو. پر منور ٿي اُمتا ۾ اُرتڏ ٻهڪ لکندي

ڪالام جي آشرم

هڪ ڀيري ڀڳوان ٻڌ ڪوشل ديس ۾ جاترا ڪندي
 ڪيلوستوءَ اچي پهتو. سندس ٻڌارچڻ جو سماچار ملندي ئي
 مهاڻاڻر شاڪي سائس وڃي مليو، تڏهن هڪ رات اُتي
 گذارڻ لاءِ مهاڻاڻر کان هن هڪ مڪن جي گهر ڪئي.
 پر ٻڌ ڀڳوان جي رهڻ لاءِ لائق مڪن هن کي ڪٿي
 به نظر نه آيو. وڏي ڪري ڀڳوان کي اچي ڄاڻايل نه،
 ”ڀائي، توهان لاءِ اُچست اسٽان مونکي ڪونه نظر ۾ پئو
 اچي. توهين اها رات پيهجي پراڻي بوههڙي ڀرتڻڻو
 ڪالام (भरण कालम) جي آشرم ۾ ڪاڻيو.“ ڀڳوان ٻڌ
 اُتي ئي رهڻ جو بندوبست ڪرڻ لاءِ مهاڻاڻر کي چيو ته
 آشرم ۾ رات گذاري.

بقي ٽينهن صبح ٿيندي مهاڻاڻر ڀڳوان سان جڏهن
 ملڻ ويو ته چيائينس، ”هي مهاڻاڻر، هن لوڪ ۾ تڻ
 پرڪارن جا ٿورڙو ڪرو آهن. هڪڙا ڪار ۽ ٻڙڳ جو ٺاهڻ
 بڻائين ٿا، پر روپ ۽ ويدنا جو ٺاهڻ نه بڻائين. ٻيا
 ڪار-ٻڙڳ جو ۽ روپ جو ٺاهڻ بڻائين ٿا، پر ويدنائن
 (پيٽرائن) جو ٺاهڻ نه بڻائين. تيا انهن ٽنهي جو ٺاهڻ
 بڻائين ٿا. هاڻي ٻڌاه ته انهن ٽنهي جو مقصد ساڳيو ۽
 نرالو آهي؟“

سو ٻڌي ڀرتڻڻو ڪالام چيو ته، ”هي مهاڻاڻر، تون
 ائين چؤ ته انهن سڀي جو هڪ ئي مقصد آهي.“ پر
 ڀڳوان ٻڌ چيو ته، ”هي مهاڻاڻر، تون ائين چؤ ته انهن جو

پد ښم (مديني) وڃا جي ڪٿا

”مهايدان ست“ ۾ شندون کي وڃا ڪري سڏيو ويو آهي ۽ پٽايو ويو آهي ته سندس وڃاڻائي ڪهاوسو هئي، پر ”ونيه پٽڪ“ جي چڱل رڳ ۾ پڏي جي جيڪا ڪٿا آهي تنهن ۾ به ائين چيو ويو آهي.

اُٿڻ جو وڏو ڀاءُ مهنام پٽا جي مڙهه کان پوءِ گهر جي سار سنڀال ٺهندو هو. اُٿڻ ڪر هيس جي وهندڙ مان بلڪل اُٿا چڙو هو. جڏهن به ڀڳوان جو هر هٿ ناماچار پکڙجي ويو تڏهن شاهڪن جا وڏا گهرال جوان به پڪشو ٿي سندس سنگهه ۾ وڃي دامن ٺهڻ بگا. سو ڏسي مهنام پنهني ننڍي ڀاءُ اُٿڻ کي چيو ته، ”اس جي ڪل مان هڪ به پڪشو نه بڻبو آهي، هاڻي تون پڪشو ٿي يا نه من وڃي ٺهندس.“ اُٿڻ جواب ڏنس ته، ”مون کان اهو ڪم نه ٺهندو، توهين ايشڪ وڃي پڪشو ٿيو.“ مهنام سا ڳالهه قبول ڪئي ۽ ننڍي ڀاءُ کي ڪر هيس جو وهندڙ سمجهائڻ لڳو، چيائينس ته، ”ٻئيءَ کي پهرئين هرو ڀرو ٻج ڪهي. پوءِ نهر جو پاڻي پيئڻ لڳو پوءِ ٻيو ڳڏ ٿي ڪهي ۽ جڏهن فصل پڄي تڏهن اُٿڻ وڃي آهي.“

تنهن تي اُٿڻ چيو ته، ”هي به نه وڏي ڪٿا پٽ جو ڪم ٿو ڏسجي. ٻلا توهين ٿي گهر جو ڪاروبار سنڀاليو ۽ من وڃي ٿو پڪشو ٿيا.“

پر ماڻس موڪل نه ڏيس، جڏهن اُٿڻ ضد ڪري

ٽئين لڳي ٿو ته ٻڌ شاڪيه قوم ۾ هڪ ساڌارڻ ٺوجوان
هوءَ ڪلهوستان ۾ سندس خاص مان نه هوءَ.

ٻي هيءَ ڳالھ ته ڪو ته پنهنجو گهر ٺياڳو ٺهڻ کان
اڳ ڪلهوستان ۾ اهو ڪالام جو آشرم هوءَ ڪالام جو پٽ
سمجهڻ لاءِ مڱڻ جي راجڌاني راجگرهه ٽئين وڃڻ جي
کيس ڪا به ضرورت نه هئي. هن سڀ مان ابترو نه ٿا ٿي
ٿئي ٿو ته ڀڳوان ٻڌ ڪالام جي ڏور ويچار جو اڀياس
ڪلهوستان ۾ ئي ڪري چڪو هوءَ.

ٽين ڳالھ هيءَ آهي ته مهانم شاڪيه جي ٻڌ جو سڳو
سؤٽ هو ته پوٽڙو ڪالام جي آشرم ۾ هڪي رهڻا ٻڌان
پنهنجي گهر ۾ سان ٻيو ڪو سڳو ٻڌو پٽ ڪن
ڪري سگهيو؟ شرمڻا ٻڌ ڪري گهر ۾ ٽن
ڏهاڙن کن مٿي نه رهندا هئا. پوءِ ته رڳو هڪ رات
لاءِ ٻڌو پٽ ڪري هوس ۽ مهانم اهو پنهنجي گهر ۾
مهانم گهر ۾ ئي ڪري سگهي هاءِ سو مهانم جو گهر
نڌڙو هو يا نه ٻڌ کي هڪ رات رهڻا جي نه ضرورت
محسوس نه ڪيائين.

انهن سهي ڳالهين تي ويچار ڪرڻ سان معلوم ٿئي
ٿو ته ٻڌ ڀڳوان جو مهانم شاڪيه سان ڪو خاص ناتو نه
هوءَ شڏوڏن شاڪيه ته ڪلهوستان کان چوڏهاڻ ميل
ڏور رهندو هوءَ ڪلهوستان سان سندس شايد بلڪل
معمولي واسطو هوءَ. جڏهن ڪڏهن شاڪيه قوم جي ڪا
سڀا ڀولي هوندي آڏهن ڪلهوستان ويندو هوندو.

راجا بڻائيندو هو. جي شاڪين پاڻ پنهنجو راجا چونڊيندا
 هئا ته پڌر کان وڌي مهانام جهڙي وڏي رڳي کي سولائي
 سان هو چوندي سگهيا ٿي. تنهن کانسواءِ ”انگؤنر نڪاڙه“
 جي پهرئين ٺاهه ۾ هي اڌ جو وچن ملي ٿو ته ”اونڇي
 گل ۾ جنم ورتل مهنجي ڀڪشن ۾ ڪا ليکولا جو پٿر
 پڌر سر پيش آهي.“ ائين نٿو لڳي ته شاڪين جي
 پوجائڻي راج ۾ لڳل اونڇي گل کي ڏسي ڪري پڌر
 کي راجا بڻايو هوندائون. تنهنڪري اهو وڏيڪ ممڪن
 لکي نٿو ٿي ڪوسل هي راجا پسندائي کيس راجا بنايو
 هوندو. جوڪڇ هتي پراسانگي مڃڻو پوي نه ٿو
 ڪڏهن به شاڪين جو راجا نه هو.

شاڪين جو مکيه ڏندو ڪيٽي

پرنٽڪن ۾ پهل آهي تنهنجي ڇنڊڇا مان ۽ اشوڪ
 راجا جي لمبي ڏيري واري شلا لڪ مان ائين معلوم
 ٿو ٿئي ته شڌون شاڪين مان هڪ هو. هو لمبي ڳرس
 ۾ رهندو هو ۽ انهي ڳرس ۾ بوڊيسٽو جو جنم ٿيو هو.
 مٿي ڏنل مهانام ۽ اُترڙ جي سواد مان ثابت ٿو ٿئي ته
 شاڪين جو مکيه ڏندو ڪيٽي هو. مهانام جهڙو شاڪين
 جنهن نموني ڪيٽي ڪندو هو ساڳي نموني شڌون
 شاڪين به ڪندو هو. جاتڪ جي ٻڌان ڪٿا ۾ شڌون
 کي مهاراجا بدلي ڪري سندس ڪيٽي جو هن نموني
 وڌيڪ ڪيو ويو آهي:—

”هڪ ڏينهن راجا جي ٻچ ڇٽا جو ڏينهن مه پورو ٿيو

پنهن ۾ ماڻس ڇهس، ”شاڪين جو راجا ٻڌ، جڏهن پاڻ
ڀڪشو ٿيندو تڏهن آءٌ به توکي ڀڪشو ٿين ڇي مرڪل
ڏيندس.“

ٻڌه راجا سو اُٿو جو دوست هو، پر ماڻس سمجهو
تہ راج پاٽ ڇڏي ڀڪشو ڀڪشو ٿيندو، تنهنڪري اهو
شرط وڌائين، تڏهن ٻڌه راجا چيو تہ ”اٺ سئو سال
تڪل ڪو، پوءِ آءٌ ڀڪشو ٿيندس.“ او اُٿو ايسائين
اوسط لاءِ ٿيو تہ هو، پوءِ راجي راجي ۶ سال، پنج،
چار، ٽي، ٻه هڪ سال، سئو مهينا، انهيءَ طرح گهڻا ٿيندي
گهڻا ٿيندي گهڻا آلو ستن ڏينهن جي مدي تائين ٻڌه
کي قبول ڪرايو، ستن ڏينهن ٿيندي ٻڌه، اُٿو،
آند، ڀڳو، ڪمبل، ۽ ديودس اهي ڇهه شاڪي ڪل
۽ اڍائي ڏني هڪ ڪدم مڙولي سڀ جڻا چورنگي
سڀ سڀرائي ڪيلو سٺو ڪان پري هلي ويا ۽ پوءِ سڀا
کي مولائي شاڪي ڏنس جي سرحد پار ويا، تنهن وقت
ڀڳوان ٻڌ مل فورم جي آڻيو، ڳوٺ ۾ رهندو هو، اتي
وڃي انهن ستن چئن سنگهه ۾ اچيو ورتو.

ٻڌ به جي ڪٿا جو ٺهڻ

ٻڌ ڀڳوان جي ڇهه ٽي ٻڌي ڪري ڪنهن شاڪي
ڪمار ڀڪشو وڃي ڀڳوان تنهن وقت شاڪين جي گديءَ
تي ٻڌه راجا وٺو هو، پوءِ ٻڌا ٻڌو ڏن ڪڏهن راجا
هو؟ چئي نٿو سگهجي تہ شاڪي فورم جي راجا جي چوٽي
سڀ شاڪي ڪڏ تي ڪڏا هوا لا ڪوسل جو مهاراجا کيس

جي منظوري وٺي پوندي هين. اٺهي ڳالهه جو چل سڳو
ست جي هيٺ لکيل سنوڊ مان پتو پوي ٿو:-

پگوان چوي ٿو ته، ”هي اگراس (अग्रस) جهڙي طرح
ڪوسل جي پسند راجا کي ۽ مگد جي اجائز و راجا کي
گنهگار کي ڏاهي ۽ ني ڇڏي ڏي، ۽ ڏند ڪرڻ جي،
يا ديس ٺيڪالي ڏيڻ جي اختيار تي آهي، اهڙي طرح
مورٽا (मूर्ता) راجا کي ۽ اختيار تي آهي
يا نه؟“

سڳو ورائي ڏئي ته، ”هي گوتم، جڏهن وڃي ۽
مل ٿو من جي پرچا ٿيو راجائن کي ڏاهي ڇڏي، ڏند
وجهه ۽ ديس ٺيڪالي ڏيڻ جي اختيار تي آهي، نه آهي ۽
ڇوڻ جي ضرورت ئي ڪانهي ته ڪوسل جي پسند راجا
۽ مگد جي اجائز و راجا کي ۽ اختيار تي آهي.“

هن ڳالهه مان ڄاڻ پوي ٿي ته پرچائين راجن ۾ رڳو
وڃي ۽ مل راجن کي پورڻ سواڏيت هئي ۽ شاڪي،
ڪوليه، ڪاشي، انگ وغيره پرچا ٿيو راجن وٽ ٿاسي
ڏيڻ، ڏند وجهه ۽ ديس ٺيڪالي ڏيڻ جو اڌڪار نه
رهيو هو. تنهن ۾ شاڪي ڪوليه ۽ ڪاشي پرچا ٿيو
راجائي کي ڪوسل راجا کان ۽ انگ راجا کي مگد راجا
کان آڳاٽو وٺي پوندي هئي.

مايا ديويءَ جي ڄاڻ

بونديستو جي مٿا ٻايس بڪل ٿورڙي ڄاڻ پوي ٿي.
ان ۾ ڪوبه شڪ ڪونهي ته سندس نالو مايا ديوي هو.

هو. انهي ڏينهن سڄو شهر ديون جي ومارن وانگر سڄو
وڻندو هو. سڀ داس ۽ مزدور نوار ڪپڙا پهرڻي، مالهاڻن
۽ سڳنڌين سان پاڻ سينگاري وڃي محل ۾ گڏ ٿيندا هئا
۽ راجا جي ڪيف ۾ هڪ هزار هر هلندا هئا. تنهن ڏينهن
۷۹۹ هرن جون وسپور، پيل ۽ سندن ٽاڪيلون ڇانديءَ
۾ مڙهيون وڻندون هيون. راجا پاڻ سون مڙهيل هو
جهلندو هو ۽ ڇانديءَ سان مڙهيل ۷۹۹ هر سندن ساٿي
جهلندا هئا. باقي ٻه سؤ هر ٻيا ڪاهيندا هئا ۽ سڀ
ملي ڪري هر ڏيندا هئا. راجا هتان کان واپس هوسٽين
سڌو هر ڏيندو هو.

هن ڪٿا ۾ ٿورڙي ڳالهه کي وڌائي وڌو وڃي ڪير
ويو آهي، پر منجهس ايترو سچ ضرور آهي ته سڌو دن
پاڻ هر ڪاهيندو هو. هن زماني ۾ جيئن مهاراشٽر ۽
ڪجرات ۾ زميندار ۽ پٽيل پاڻ به ڪيئي ڪن ۽ ٻين کان
به ڪرائيندا آهن، تيئن شايد شاڪه به ڪندا هوندا.
فرق رڳو ايترو جو اڄ ڪا به، جي پٽيلن کي سرڪاري
اختياري بلڪل گهٽ آهي ۽ شاڪهن کي خوب هوندي
هئي. پنهنجي زمينداريءَ ۾ ڪسان ۽ مزدورن جا ٽيڙا
پاڻ ڪندا هئا ۽ پنهنجي ديس جو اندريون انتظام هو
شهر جي مندر ۾ ويهي ڪندا هئا. ڪو جهڳڙو اچي
مچندو هون ته به هو پاڻ ويهي انهي کي منهن ڏيندا
هئا. پر جي ڪنهن جي جلاوطن ڪرڻو هوندو هو يا ڦاسيءَ
جي سزا ڏيڻي هوندي هئي ته انهي لاءِ ڪوسل راجا

بوڏيسٽو جي جسم جي ستين ڏينهن مايا ڏيوي
 پرنڪ پٽاري، سا ڳالهه پڙدن جي چيل وچس ۾ پوسند
 آهي. ممڪن آهي ته ٻالڪ جو ڪشت شيل ۾ رکي
 ڪري شڌون مايا ڏيويءَ جي ننڍي پيٽ ڳوٺي سان
 بهر واهه ڪيو. ايتري پڪ آهي ته ڳوٺي بوڏيسٽو جو
 ٽالن پالن سڳي ٻار وانگر ڏاڍي پيار سان ڪيو ۽ هن کي
 اها اوجھ نه ڪانه پيئي ته مرڪي سڳي ماءُ ڪنهي.

بوڏيسٽو جو جلد

جائڪ جي ٻڌل - ڪٿا ۾ جو ورن ڪيل آهي تنهنجو.
 تان به ٻچ هيئن آهي.

مايا ڏيوي جڏهن ڏهن مهيني جي ڳريوتي هئي
 ته پيڪي وچل جي لڳا اوس، راجا شڌون سندس راجا
 چاٽي ڪوٺو سٽو کان ويندي ڏيودھ نگو ڏانهن رستو
 صاف ڪرائي، جهنڊن پٽڪن سان سجاڻي، سوني
 پالڪيءَ ۾ وهاري، ڏاڍي ڏيڍي سان کيس پيڪي گهر
 روانو ڪيو. اوڏانهن ويندي رستي تي لمبي ٻن ٻهڪ سل
 درخت جي هيٺان هن ٻار چٽيو. راجا شڌون جي هڪ
 راجي زميندار هجي ها ته اٿڻو وڏو رستو هيئن ته سجاڻي
 سڳي ها. ٻيو ته ٿورن مهو پوري ٿيڻ تي ڪوبه شخص
 ڳريوتي رستيءَ کي هوند پيڪي گهر نه اماڻي، تنهنڪري
 هن ڪهاڻيءَ ۾ سچ جو ٿورڙو حصو آهي.

”مهايدان سم“ ۾ بتايو ويو آهي ته مٿا جي ڳرڻ

پر شڌوڊن جو وواھ ڪڏهن ٿيو ۽ ڪيڏي عمر ۾ مايا
 ديويءَ کيس جنم ڏنو وغيره تن ڳالهين جو ڪٿي نه پتو
 نٿو پوي. اُٻڌان گرنٽ ۾ مها پرڃا پئي ڪوٽي ۽ جي هڪ
 اُٻڌان آهي. انهيءَ ڇري ٿي نه:-

पणिष्ठमे च भवे दासि जाता देवदह पुरे ।
 पिता अष्टजनसङ्गको मे माता मम सुलक्षणा ।
 ततो कपिलवत्युन्मिं बुद्धोदनधरे गता ।

اُٻڌانه:- ”هن آخري جنم ۾ مون ديودھ (دھ) ۽
 نگر ۾ جنم ورتو. منهنجو پتا انجن شاڪي هو ۽ منهنجي ماڻا
 سلڪشٽا هئي، جڏهن وڏي ٿي سمائيس ٿڏهن آڪووستوءَ
 جي راجا شڌوڊن جي گهر ويس. (يعني شڌوڊن ساڻ
 منهنجو وواھ ٿيو).“

ڇوڙ ڏکيو آهي نه ڪوٽي ۽ جي هن ڳالهه ۾ ڪيتري
 سچائي آهي. ”ڪهلوستوءَ جي راجا شڌوڊن جي گهر ويس.“
 ”سا ڳالهه مٿي اها ڪيل ڪڪ ساڻ لھڪي ٿئي.“ پر
 هره انجن شاڪي ۽ سلڪشٽا جي ڪيا هئي ٿيندي
 پر خلاف ڪٿي به اشارو نٿو ملي. انهيڪري آسپن اهو
 انومان ڪڍي سگهون ٿا ته ڪوٽي ۽ سنلس وڏي پيم
 مايا ديوي پئي انجن شاڪي جون ڪهاڻون هيور ۽ ٻنهي
 جو شڌوڊن سان وواھ ٿيو هو. پر ڪوٽي پوي نه ٻنهي
 جو وواھ ساڳئي وقت ٿيو يا هڪ پئي ڪانهو.

”چو چو پوٽڙو جي ڪٿا مان ثابت ٿئي ٿو ته شڌوڊن
 ڪهلوستوءَ ۾ نه رهندو هو

چڪرو رتي راجا ٿيندو يا سچو پڌ ٿيندو. ” هن قسم جو
 وسار سان ڪيل ورڻن ’جائڪ‘ جي نڌان ڪٽڻ ” نڪ
 وسر ” ۽ ” پڌ چرمت ” ڪوڙا ۾ ڪيل آهي. ” ڪوڙا شڪ
 ڪوٺي نه آهن ڏينهن ۾ انهن نشانين ۾ عام ماڻهن کي
 ڏاڍو ايمان هو. ٿرپٽڪ جي جبل وچين ۾ ڪنهن هنڌن
 انهن نشانين جو وسار سان بيان اچي ٿو. پوکرسام
 (पोकरसाम) براهمڻ هڪ لوجواڻ اُمبشت (अम्भष्ट) کي انهي
 نه اُماڻيو ته اهي نشانين چٽيءَ طرح آهن يا نه سوڏسي
 اچي پر کيس اهي نشانين ڏسڻ نه آيون. پوءِ پڌ هن
 کي اهي اُڏيس ٿيڻيون ۽ انهيءَ ريت ” پڌ چرمت ”
 سان انهن نشانين جو هٿي هٿي لاڳاپو ڏيکارڻ وڌو آهي.
 جيئن ته مڇت وارا ماڻهو مهاڀر ش پڌ جي مهاڳ ڏيکارڻ
 لاءِ اهڙي ڪوشش ڪندا رهن، تنهنڪري ائين سمجهڻ
 ته نشانين سچ ۽ سچ هجن ڪو ضروري نه آهي. تنهن
 هوندي به اها ڪٿا ته جنم بعد پڌ جي پُروش ڀاڱت
 آسٽ رشيءَ کان پڇيو ويو سا ڪٿا پوئين آهي. انهيءَ
 ڪٿا جو ورڻن ” سٺ ٺاڻ ” جي مالڪ سٺ جي مهاڳ
 ۾ ڏنل آهي. انهيءَ جو ٺاڻ پُرج هيٺ ڏنل آهي ٿو.

” عمدا وسر پائي ۽ اندر چرستڪار ڪري ڏيڍ ٿو
 پنهنجا مٿيان هلاڪ وسر آڪاس ۾ اڇلائي اُٿس ملهائي
 رهيا هوا آسٽ رشي ڪن ڏٺو ۽ پڇيائين ته ” هي ڇا

۾ گهرڻ کان وٺي جهر کان سنڌ ڏانهن پوءِ، انهيءَ عرصي ۾ گل سورهان اُلُوڪَڪَ اچرج ٿيا. انهن مان ٽائون اُچرج هيءَ آهي ته ڏهون مهينو پورو ٿيندي ئي ٻوڏيسٽو جي مالا کيس جهر ڏنو. ڏهن اچرج ۾ لکيل آهي ته انهي وٽ ڪيائين ۽ انهن ۾ ڇا ٿايل آهي ته جهر جي ستين ڏينهن گذريدي ٻوڏيسٽو جي مالا جو ڏيهائيت ٿئي آءِ اهي ئي اُلُوڪَڪَ اچرج شايد گوتم جي جهون مان ورتا ويا آهن. باقي اها سڀ خيالي آهن، پر پوءِ آهستي آهستي اهي ۾ گوتم جي جهون هونءِ ۾ اچي ويا. مطلب ته اسين اهو قبول ڪري سگهون ٿا ته ٻوڏيسٽو جي مالا انهي ئي کيس جهر ڏنو ۽ سنڌ ڏانهن ڪانهو پوئوڪَ ڏي هلي. 'جا ٿڪ' جي نڌان ڪا ۾ جهو ويو آهي ته 'سال' وٽ جي هيٺان وٽ ڪيائين ۽ "ٿڪ وٽ" ۾ انهن ڇو ويو آهي ته ٻاڪش (Baksh) وٽ جي هيٺان وٽ ڪيائين. 'ٿڪ وٽ' ۾ شون ۾ گهر جي باهراڻ باغ ۾ گهمندي ٿوندي هن وٽ ڪو - پوءِ اٽلي سال وٽ ٻا ٻاڪش وٽ هيٺان. هن بيان ۾ ايترو ئي سچ ڄاڻو گهرجي ته انهي انهي هن وٽ ڪيو.

ٻوڏيسٽو جو آئيندو

جهر ڪانهو کيس مالا سونو گهر کڻي وڃي شون وٽن براهمن پنهنجن کان سندس پوشيه ۽ ٻيڪ پڇيو، پنهنجن سندس پتيهه سڀ نه ليون ڏسي ڪري چيو ته "هي

سندس گولمر جو نالو آهي. هاڻي اهو سوال اٿي ٿو ته
 ”سروارڪ سنڌ“ ۽ ”گولمر“ انهن ٻنهي مان سندس ڪهڙو
 نالو اصلي هو؟ يا ٻئي نالا هيس؟

ٿرپارڪر جي چيل وچين ۾ ڪافي ڪوٽ ڇڏيل آهي ته
 پوڌيسٽو جو نالو ”سروارڪ سنڌ“ هو. فقط تڏان ڪوٽ ۾ ”سڌڪه“
 (سڌارڪ) نالو آيو آهي، پر سو به ”نسب و ستارو“ مان ورتو
 ويو هوندو. اڳتي ۽ گرنسله ۾ چيل آهي ته:

अस्यहि जलमात्रेण मम सर्कार्थं. संसिद्धा

यन्स्वहृमस्य सर्वाय सिद्ध इति कुर्याम । ततो राजा बोधिसत्त्वं महता
 सत्कारेण सत्कृत्य सर्वायसिद्धो ऽ बं कुमारो नाम्ना सबत्त इति नाम्नास्याकर्तव

سروارڪ سنڌ نالو ئي ”امر ڪوش“ ۾ ڏنو ويو آهي.
 پر ”نسب و ستارو“ ۾ پوڌيسٽو کي ٻار ٻار سڌارڪ ڪمار ۾
 سڏيو ويو آهي. هن شبد جو ٻائي روم ۾ لري ”سڌارڪ“
 ليو آهي. سروارڪ سنڌ جو ٻائي روم ۾ ”سجڻ سنڌ“ لئي
 ٿو. پر شبد اهو عجيب نالو ئي لڳو، جهڙوڪي شايد
 جاڻڪ اٽڪلاڪار اٿي ۽ اڌران ”سڌڪه“ نالو ڪم ۾
 آندو آهي. مطلب ته سروارڪ سنڌ يا سڌارڪ سنڌ اهي ٻئي
 نالا نسب و ستارو ڪار يا ٻئي ڪنهن اهڙي روايتي ڪويءَ
 پيشي ڪلپنا مان ٺاهيا هوندا.

انهيءَ ذريعي شڪ ڪونهي ته پوڌيسٽو جو سچو نالو
 گولمر هو. ”ٿرپارڪر ڳاڻا“ ۾ مها پرچا ٻئي گولمر جون
 جيڪي ڳاڻون يعني ڪوٽون آهن تن مان هڪ هن
 ريت آهي:

جر اٿس آهي. ” ڏيڻ لائ ورائيس ته ” لمبني گرام جي
 شاڪي ڪل ۾ ٻوڏ ٻستو جو جنم ٿيو آهي. انهي لاءِ هي
 اٿس منهنجي رهيا آهيون، ” سو ٻڌي ڪري اُست رشي
 هڏون جي گهر ڏي ٻڌايو ۽ ٻالڪ کي ڏسڻ جي
 لڳا ڪيائين. جڏهن شاڪي ڪل جي ٻوڏ ٻستو ٻالڪ
 کي اُست رشيءَ جي اڳيان ڪڍي آيا ته سندس سورنهن
 لچڙيون نڌنهنون ڏسي ڪري، رشيءَ جي مک مان هي
 واکي نڪري ويو ته ” هي منهن ۾ سرُو سريست آهي. ”
 پر اهو ڏيان ۾ آئي ڪري. نه منهنجي آيو باقي ٿورڙي
 وڃي رهي آهي، رشيءَ جي اکين مان آنسو ڪرڻ لڳا.
 سو ڏسي شاڪي ٻچو ته ” ٻالڪ جي جهاتيءَ ۾ ٻس ڪو
 پڙ آهي ڇا؟ ” نه اُست هي وڃڻ چڱي سندن من ٿارايو
 ته ” وڏنڊي ويجهندي هي ٻالڪ هڪ ڏينهن سمجهڻ
 ٿيندو پر منهنجي عمر باقي ٿورڙي بچي آهي. سو سندس
 ڌرم آبدش ٻڌڻ جو مولڪي سڙپاڳ نصيب نه ٿيندو.
 تنهن ئي ذڪر تعمير ٿيو. هن ريت شاڪي کي پوسن
 ڪري اُست رشي اتان هليو ويو. ”
 ٻوڏ ٻستو جو ٿالو

स शक्त्यग्निह सर्वाथसिद्ध शौद्धोदनिश्च स ।

गौतमश्चार्कबधुश्च मायादेवीपुत्रश्च स ॥

”امر ڪوش“ ۾ ٻوڏ ٻستو جا هي ڇه ٿالا ڏنا ويا
 آهن. انهن مان ٽي ٿالا شاڪي سڀه، شوڏو ڏني ۽
 مالا ٻري سڀه. اهي ٽيئي عيشي ڏنا آهن. اُڪ ٻڌو

گيس، سو ڪنهن ڪار پوڻ ڪري نه. ”
 هنن ڳاڻن يعني گيسن ۾ شاڪين جو گوٽر ”آدنيه“
 ڏيکاريو ويو آهي. ساڳئي وقت ۾ آدنيه ۽ گوٽر ۾ گوٽر
 ئي لڳا سگهن. جيئن ته سڀ ڀاڱا وڌيڪ پراچين ۽ پستڪ
 آهي، تنهنڪري آدنيه ئي شاڪين جو سڄو ڳولو هوندو،
 ”امرڪوش“ جي معنيٰ آيل ساوڪن ۾ پڻ جو ”اوڪ پنڊو“
 نالو آيو آهي، سو سندس گوٽر نالو سمجهڻ گهرجي. جو جو
 اهو ”भारिन्दा नाम गोतेन“ واکيه سان لهڪي اچي ٿو. بوڌيسٽو
 جو اصلي نالو گوٽر هو ۽ پڻ پڊ پراپت ڪرڻ کانپوءِ انهي
 نالي سان پڄرند ٿيو.

‘समणो सत्तु भो गंतमो एककुला एवजितो’

هن طرح سڀ ڀاڱا ۾ ڪئين ٻيرا لڳت ۾ آيو آهي.

بوڌيسٽو جو سماڌي سان ڳالھ

جائڪ جي ڏند ڪٿا جو سار هي آهي ته شندون
 وڃا جي معنيٰ بتايل ڪيتي ۽ جي اٽس جي وقت، بوڌيسٽو
 کي سندس ٻالڪڻ ۾ سندس ڏاڏن ڪٿي وڃي جميو
 وڃ هيدان بستري تي سمهاريو. سڌارن ڪمار کي سئل
 ڏسي سندس ڏاڏن اٽس ڏسي لاه هيدون ويون.
 ايتري ۾ بوڌيسٽو اٿي ويهي ٻئي ماري ڏيان ڪرڻ لڳو.
 ٿوري وقت کانپوءِ ڏاڏن اچي ڏٺو ته ٻن وٽن جا ٻاڳ
 دور هليا ويا آهن، پر مٿين جميو وڃ جو پاڇو ائين جو
 ائين بيٺو آهي. اهو اڏپت چمڪار ڏسي ڪري شندون

बहून् वत अत्थाय माया जनयि गोतम ।

अयमिदमरणनुन्तात्तं दुक्खसस्सन्धं व्यपानुदि ॥

اُڙتاءَ، ”ڪٿين منهنجي ڪلياڻ واسطي مايا ڏيوي؟
گؤتم کي جسم ڏنو، بهماوي؟ مرمع ڪري ڏکين جي ڏک
جو ڏاڍو هن ٿاس هڪيو.

پوءِ ”مها پٺان سس“ ۾ ٻڌ کي (گؤتمو گوتمين) ’گوتسو‘
چيو وڌو آهي. ساڳيءَ ريت پٺيان گوتمين ۾ ڪيترن هنڌ
'گوتسو نام نامين' گؤتمو نام ناهين؟ گؤتمو نام گوتمين
'گوتسو نام گوتمين' اهي ٻئي ڏنل آهن، انهن مان شڪ
پيدا ٿئي ٿو ته ٻلا ٻوڏيسو جو نالو؟ گوتو ٻئي ساڳيا
هئا ڇا؟ پر اهو شڪ ”سس ٺاهه“ جي هيٺئين ڳاڻا
مان دور ٿي وڃي ٿو.

उज्जु जानपदो राजा द्विमन्तस्स पइसतो ।

अनिविरियेन सम्पन्नो कोसलेसु निकेतितो ॥

अविक्षा नाम गोतेन साकिया नाम जातिया ।

सम्हा कुल्ल पच्चजितोऽग्निं राज न कामे अभिपत्थये ॥*

اُڙتاءَ، (ٻوڏيسو بمبار راجا کي چوي ٿو ته)
”هي راجا، هتان کان سڌو هماله جي ٿراليءَ ۾ ڏن؟
وٺو ٿا ۾ سڪي هڪ ڏيس آهي، ڪوسل راشترو ۾ اهو ڏيس
اچي وڃي ٿو. اتي جي ماڻهن جو گؤتمو آڏو آهي؟ ڪين
شاڪي ڪري سڃاڻندا آهن. انهيءَ ڪل ۾ آءٌ سياسي

پهرين ڏيان لڳاتل اڃانڪ ياد آيو ۽ اهوئي مارڻ سڄي
گيان جو هٿ ڳهرجي، انهن سمجهي ڪري هن دنيا کي
ڏنڊ ڏيڻ ڇڏي ڏنو ۽ کانو کان شروع ڪيو.

پر بوڏيسٽو ٻالڪن ۾ ئي ڏيان ڪوڻا ڪنهن کان
سکيو، يا اهو کيس ٻيڻ مرادو سمجهي آيو؟ ڇاڪ
آلڪاڪار، گم ۽ وسوڪار، ا ٻڌ چوڪار انهن ٻنهي
آهي ته اهو ڏيان ٻڌ کي ٻڪل ٻالڪن ۾ پرايٽ ٿيو هو،
سو اسان کي به قبول ڪرڻو پوي ته اهو کيس ٻالڪن ۾
حاصل ٿيو هو ۽ سو هڪ اڏيٽ چمتڪار هو، پر مٿي
ڏنل ”پرڻيو ڪلام ست“ تي ويچار ڪرڻ سان هن
اڏيٽ چمتڪار تي روشني پوي ٿي. ڪلام جو آئرو
ڪهوسٽو ۾ هو، يعني ته شاڪي لوڪن ۾ سندس پست
مان ڪئين وقت هوا. اڳتي هلي ڪلام جو قصو ايندو
تنهن مان معلوم ٿيندو ته ڪلام ڏيان - مارڻي هو ۽ سماڏي
جون ست منزلون هو سڀڪار ايندو هو، ان ۾ پهرين منزل
هئي پرڻ ڏيان. سو ڏيان جي بوڏيسٽو کي ڪهر ۾ ئي
حاصل ٿيو ته انهن ڪهڙو آئرو؟ پر جي ان ۾ ڪجهه
عجب جهڙو هو ته اهوئي ٻالڪن ۾ به ڪيڙيندي ته
بوڏيسٽو جي ورڻي ڌرمي هئي ۽ هو ولس نه ولس
ڏيان سماڏي جو اڀياس ڪندو هو.

بوڏيسٽو جو ڏيان ڇا ٿي؟

اهو چوڻ سولو نه آهي ته بوڏيسٽو ڇا ٿي ڏيان ڪندو

راجا ٻوڏيسو کي نمسڪار ڪيو. ٻوڏيسو جي جيون ۾ هن مهمي واريءَ ڳالهه کي هن نموني عجائب طلسم جو روپ ڏيڻ سان ان مان ڪجهه به مطلب نٿو سڙي. سچ پچ شايد هيئن هجي ته ٻوڏيسو پنهان سان روزا ٻييءَ ئي وڃي ڪري هر جوتيدو هو ۽ نرست مهل ڄميو وڃي هيئن وڃي ڏيان لڳائيدو هو.

”مهڻو نڪايو“ جي مها سڳ ڪست ۾ ٻڌ ڀڳوان سڳ ڪست کي چوي ٿو ته، ”مون کي ڀاڻ اچي ٿو ته پنهان سان ڇڏهن مان ٻييءَ ئي ويٺو هوس ته هن ڄميو وڃي ٿي ڏي چانو ۾ ويهي ڪري ڪم پوڻ جا يا ٻيا اهڙا ٻيڙا ويچار ٿيا ۽ ڪري، سد ويچار ۽ وويڪ مان انهن ٿيندڙ ٻيڙي سڳ جنهن ۾ ٿي اهڙو ڏيان لڳائيدو هوس. ڇهه نه مٿان اهو ئي ڪيائين جو سڳو مارڻ هجي؟ مون سمجهن ڪيو ۽ مون کي لڳو ته اهو ئي ڪيائين جو مارڻ هوندو. هي اڪي ويسن، مون پاڻ کي چيو ته ”جو سڳ ڪم پوڻ ۽ ٻيڙن ويچارن کان پري آهي، تنهن سڳ کان آڏو چوڻو ٻڌان؟“ وري مون ويچار ڪيو ته انهي سڳ کان مون کي ڇڏ نه ڪبي، پر اهو سڳ ڏيهر کي ڪشت ڏيئي نيل سرور دواران پراپت ڪرڻ ممڪن نه آهي. تنهن ڪري پورو ان کان ليڪ آهي.“

ٻوڏيسو سڳا سارا سڳ سال ڏيهر کي ڏک ڏاڍو ٿي هن هڪي پند هجي پنهان جي ڪست ۾ ڄميو وڃي هيئن وڃي

پوڊو ڪندا، ڏيا واري چٽ سان... پوسنعا واري چٽ سان... آداسين واري چٽ سان... ڪٿار ڪندا. شرمڻ گؤنر ۾ اهوئي اڀايش ڪري ٿو. پوءِ هن ۽ اسانجي اڀايش وچ ۾ ڪهڙو فرق آهي؟”

”جاڳ اٿڪ ۾ ۽ ٻين اٿڪائن ۾ ڪيترن هڏن تي اٿن آيو آهي ته شاڪه ۽ ڪوليه پاڙيسري هئا. انهن جو پاڻ ۾ ويجهو ٿا ٿو هوءَ ڪڏهن ڪڏهن روئهي ٿي. مان پاڻي وٺڻ تي منجهن جهيڙا ٿيندا هئا. ڪولين جي راج ۾ ٻين پٽن جا سياسي ٻڌ سنگهه جي پڪڙن کان مٿي چيل سوال پڇن ٿا. اهي سياسي ڪڙين سالن کان اتي رهندا هوندا. ايتري خطري آهي ته سندن آشرم ٻڌ ڏيو جي اڀايش ڏيڻ کان پوءِ نه پر ٻا ٿيو هئو. اهو آشرم اڳ کان اتي هئو ۽ هي سياسي مشرڪا، ڏاڍا پوسن ۽ آداسين اٿن چئن پوهر وهارن يا گهرن سان پوهر ڪرڻ جو اڀايش ڪندا هئا. ۽ نه اهي ڪلام جي پستڪ جا هئا سو منجهن ۾ ڪهڙي اٿڪ پوي ٿي؟ پوءِ نه انهن ”پوهر وهارن“ جي بوڊاستو کي جواني ۾ ئي ڄاڻ ٿي ۽ اهي ڏيان ۾ رکي هو انهن وشن تي ڏيان ڪندو هو.

”پوڄهنگ سڀيت، وگ ۶، سڀ ۴

۽ انهن پوهر وهارن جي سمجهائي ”سمادي مارڻ“ جي پڇين آڏيان ۾ چيل آهي

هو. پهرين منزل ۾ چن وِشَن تي ڏيان لڳايو آهي سي
چويه. آهن. * انهن سڀني مان ٻوڏيٽو گهڙين وِشَن تي
ڏيان ڪندو هو سو پڪي * طرح سان چوڻ ڏکيو آهي.
تہ بہ معرٽا، دنيا، پوستا، آداسينتا، انهن چئن وِشَن تي
ڏيان ڪندو هوندو، اهڙو انومان ڪندا ڪر اڻ واجب
تہ لهندو. سو چو جواهي سڀ سندس پراڻي سپار موجب
هوا. هن انومان کي هڪ ٻيو آڌار بہ ملي ٿو.

”ٻڌ پگوان جڏهن ڪوليد ڏيس ۾ هر دروسن (हरिवसन)
ڏلي ڪولين جي شهر جي آس پاس رهندو هو تڏهن ڪي
پڪو پراڻو ويل پڪشا جي چڪر تي نڪرڻ کان
اڳي ٻين سياستين جي آرام جي هنڌ ويا. تڏهن انهن
سياستين کين چيو تہ ”اسين پنهنجن پريمين کي آنديش
ڏيندا آهيون تہ هي مٿو، چپ جي ڏکائيندڙ ۽ ڪمزور
ڪندڙ ٺورڙن کي ڇڏي ڪري توهين مٿو سان
اوجھ پورف ٿي چپ سان هڪ ڏس کي پورور ڪريو.
ٻئي، ٽئين ۽ چوٿين ڏس کي پورور ڪريو. انهي طرح
مٿي، هيٺ ۽ چارون طرف ساري جڳھ کي ڳڻي،
سلي، بي عدد، ويو بنا، ڏنيس بنا مٿو واري چپ سان
* ٻڌ گھوش آچاريہ ۽ آيتورم موجب پندويه، اُسر آهن. پر
آداسينتا تي بہ پورٽ ڏيان ڪيو آهي، تہ ٻوڏ چويه.
وِشَن ٿين ٿا. ڏسو سماڌي مارگ صفحہ ۶۸-۶۹
وڌسو سماڌي مارگ، صفحہ ۳۱-۳۵

سندس ڳڻن جي ڄاڻ نه هئي، نه به ڏيوتائين جي پويو
 سارو سارئيءَ جواب ڏنو ته، ”هي پرورجڪ آهي“ ۽
 سندس ڳڻ بناوٽ پر جي ڪيوسٽوءَ ۾ ۽ شاڪين جي
 پروازن وارين پر گهرو سنياسين جا آسٽرم هٿ نه ائين ڪيئن
 هوندي جو بوڌ ڀستو يا سندس ساوئيءَ کي پرورجڪن
 جي به ڄاڻ پچاڻ نه هجي؟

”انگوترڪ ۾“ جي چٽڪ ڊرامو ۾ رُپهه (۱۷۷)
 شاڪي جي ڪهاڻي اچي ٿي. هو هڪ نرگونسف (جھن)
 سان و هو. هڪ ڀيري مهاموگڏن سارو سندس گيان گوشت
 هي رهيو هئو، ته ٻڌ يگوان اچي ٻڌاريو ۽ کيس اڀرڻ
 ڏنائين. تڏهن رُپهه چيس ته ”نرگونسف يعني جين سان
 جي آپاس مان مون کي ڪڇ نه لاه ٿو آهي. هڏي
 آ ۽ يگوان ٻڌ جو آپاس ٿيان ٿو.“ اڪڪاڪو چوي ٿو ته
 رُپهه يگوان جو چاچو هو، پر اها ڳالهه ”مه ڏگند ست“
 جي اڪڪا سان لهڪي ٿئي اچي. ڪيئن به هجي، پر
 اتي ۾ هڪ ڪونهي ته رُپهه ڏاڍي هڪ وڏي عمر جو
 شاڪي جين هو. مطلب ته بوڌ ڀستو جي جنم کان اڳ ئي
 شاڪي ڏيس ۾ جين ڌرم ڦهلي چڪو هو. تنهنڪري
 اهو ناممڪن آهي ته بوڌ ڀستو کي پرورجڪن يعني گهرو
 سنياسين جي ڄاڻ هئي.

تڏهن ڀلا اهي سڀ اڏيسا ڪٿائون بوڌ ڀستو جي

ٻوڏ ڀستو جي گهر ٿياڳڻ جو ڪهڙو سبب؟

هن کانپوءِ جو مکيه واقعو اهو آهي جو ٻوڏ ڀستو پنهنجي مهل مان باغيچي طرف وڃي ٿو. شڌوڌن مهاراجا اهو و انتظام ڪري ڇڏيو هو جو ٻوڏ ڀستو جي مارڻ ۾ ڪوبه ٻڌو، ڀيمار، يا مڙهه سامهون نه اچي، پوءِ به ڏيوتا ڪنهن ٻڌڙي کي آڻي سندس سامهون ڪڙو ڪن ٿا ۽ ٻوڏ ڀستو وٽان ۾ اچي مهل ڏي موٽي وڃي ٿو. تنهن کانپوءِ ٻيهر ڏيوتا هڪ ڀيمار کي ۽ ٻيهر هڪ مڙهه کي ۽ ڇوڻون ٻيهر هڪ سنڀاسي کي سندس سامهون ڪن ٿا. سو ڏسي هو وٽان ۾ اچي گهر ٿياڳڻ ڪري ٿو ۽ تنوگيان جو مارڻ ڳولڻ لاءِ پاڻ پتوڙي ٿو. لبت وستار ۽ ٻين گرائن ۾ هن پوسنگ ۾ تهايت سٺا ورثن ملن ٿا. پر پوءِ به ڇوڻو پوي ٿو ته اهي بهه قبول ڪرڻ جهڙا نه آهن. جيڪڏهن ٻوڏ ڀستو پتا ساڻ به اڪيلو وڃي بي ڪمائيندو هو ۽ ڪالام جي آسرو ۾ وڃي ڪري کائڻس تنوگيان جو مارڻ ڪندو هو، ته پوءِ اهو ڪيئن ممڪن ٿي سگهي ٿو ته هن ڪوبه ٻڌو، ڀيمار يا مڙهه نه ڏٺو هجي؟

ٻوڏ ڀستو ٻه ڏينهن ۾ جڏهن ٻوڏ ڀستو باغ ڏي ويو تڏهن ڏيوتاڻن هڪ اُٺ پرورجڪ (گهو مو سنڀاسي) آڻي سندس سامهون ڪيو. تڏهن ٻوڏ ڀستو پنهنجي سارڻيءَ کان پڇيو ته، ”هتي ڪير آهي؟“ جيتوڻيڪ تنهن وقت ٻوڏ ڀستو پاڻ پرورجڪ يعني گهو مو سنڀاسي نه هو، ۽ سارڻيءَ کي

پنهني صاف ٿي ۽ کان ڪهڙا سوال پڇيا، تنهن بابت ڄاڻڪ
 انگڙاڪار چوي ٿو ته ”مहापद्मे आगतनयेन पुच्छित्वा“ (يعني
 ته مهايدان سڀ ۾ ڪيل ڪا اٽوسار سوال پڇيا نيس). تنهن
 ڪري انهن چوڻو پوي ٿو ته هي سڀ آديست ڪرامتن
 جون ڪڏهنون ”مهايدان سڀ“ مان ورتيون ويون آهن.
 ته ٻيا بوڊيسٽو جي گهر تيار جو ڪهڙو سبب هون
 انهي جو جواب پاڻ ٻڌ پڳوان آف ٻڌ سڀ ۾ هن ريت
 ڏئي ٿو :-

अतदृष्ट्वा भयं जातं, जन पदस्य मेधकं ।

सर्वे कितयिस्सामि यथा सवित्तं मया ॥ १५ ॥

फन्दमानं पञ्च दिस्वामच्छे अप्पोदके यथा ।

भयमन्वेहि व्याकुळे दिस्वा सं भयभाविस्सि ॥ २॥

समन्तसरो लोको, दिस्वा सम्भा समेरिता ।

इच्छं भयनमतनो नाहसामि अनोमितं ।

ओसाने त्वेव व्याकुळे दिस्वा में अस्ती अह ॥ ३॥

ترجمہ (۱) هتيار ڪٿا جو سناڪ لکرم. رانهن ڪري
 هي ۽ جنس ڪيئن پاڻ ۾ وڙهي ٿي سو ٿاڻم. مون ۾ وراڻه
 ڪيئن آئين ٿو سو ٻڌو. (۲) ڪيئن ٿوري ٻاڻي ۾
 مڇليون لنگهه ڏيون آهن، تن وڻ وڻي پوڄا ڪي لنگهه
 ڏسي ڪري منهنجي انهنڪرڻ ۾ ٻڌو ٿيو. (۳) چارون
 طرف هي چڱس آسار نظر آيو. سڀ ڏسائون لنگهه
 و همون آهن انهن نظر آيو. پر چڱس ۾ پوڄا آهي جو
 آسار ڳولڻ سان نه ٿو. جيتا ڪي هڪ ٻئي سان اٿس
 تائين وڻ وڻ ڪندو ڏسي منهنجو جي ٿاڻو وڻ وڻ ٿيو.

جيئن جو تو و ڪٿان آئون؟ سي سڀ مهائڻن سڀ مان
 آئون. هڪ ٻڌي منهن کي ڏسي ڪري ٻوڏ ٻڌو
 مهائڻن جو اُرت آهي چوڻو ٻاڻس مهائڻن جي چوڻن
 جوسنگره جن منهن ۾ آهي سي ٿيا ”مهائڻن سڀ“ هن
 ۾ اڳين جڳن جا ڇهه ۽ هن جڳ جي ستن گونم ٻڌ جا
 چوڻ گڏي ڪري ڏنا ويا آهن. اڳين جي مختصر طور ۽
 ستن ”وڻسي ٻڌ“ جو وست و سان چوڻو ڏنل آهن. اٽڪاڪار
 چون ٿا ته اهو هڪ نموني وار آهي ۽ ساڳئي نموني ٻين
 ٻڌن جي جيوت جو وران ڪرڻ کپي. هن وران جو گهڻو
 ڀاڱو هن سڀ جي رچڻ کان اڳ ٻوڏ گونم ٻڌ جي جيوتي
 ۾ داخل ڪيو ويو ۽ اهو ويڌي ”نوپٽڪ“ ۾ ڪيئن
 هنڌ ملي ٿو. مگر باغيچي وارا واقعا ٽوپٽڪ ۾ ٿيا ملن.
 سي وري ڄاڻڪ اٽڪاڪار کڻي ورتا. تنهن کان اڳ
 سڀ وسرور ۽ ٻڌ ”چرسه“ ڪرڻ ۾ اها ڪٿا ڪئي وئي آهي.
 گونم ٻڌ لاءِ ٽي محل ٺاهيا ويا هئا، سا ڳالهه مان اٽڪاڪار
 سمجهندو هوس، پر شايد اها ڳالهه به خيالي هئي. انهيءَ ڳالهه
 جو کوڙ وڏي ڀڳو لڳي ته شڏوڏن جهڙو، پاڻ هڪ سان هر
 ڪاهيندڙ (مهندار، سو ٻڌ لاءِ ڪي محل آڏو ٻڌو.
 ”ڊاگهه نڪار“ پاڻ ٻوڏ، انوادڪ سوامي چنناملي
 راجراڙي (پرڪاشڪ، گرنتڪ - سمپادڪ) پرڪاشڪ مڊلي
 نمبر ۳۸۰ ۽ ڪردوار روڻ، بمبئي نمبر ۲) هن گرنتڪ جي
 شروعات ۾ مهائڻن سڀ جو مرهڻي ترجمو ڏنل آهي.
 وڌيڪ گهري اڀياس لاءِ هي گرنتڪ ضرور پڙهڻ گهرجي.

رهي. انهيءَ ڪري هٽيارن ڪٽڻ کان پوڏيسٿر بيمار هو
۽ هٽيارن کان مڪس ٿيڻ جو مارڻ هن اختيار ڪيو.
”سٺ نهٺ“ جي پٽي (پڙجڻا) سٺ جي شروعات
۾ هٽيارن کيس آڇي ٿو:-

पव्वजं कित्तिथिस्सामि यथा पव्वजि यकवुमा ।

यथा वीसंसमानो सो पव्वजं समरोचयि । १।

संवाधोऽयं वरावासो रजस्सायतनं इति ।

अब्भोकासो च पव्वज्जा इति दिस्वान पव्वजि ॥ २. ॥

آڻاڻ: (۱) کيس جي بيمار واري (سيٺي) پوروڃيا
(سنياس) جو انگيڪار ڪئي ۽ ڪهڙي ويجهو ڪري اهو
کيس بيمار لڳي، سو ٻڌائي ڪري سندس پوروڃيا
يعني سيااس جو وزن ڪرايو ٿو.

(۲) جيئن گرهسٽ آشرم ٽڪليف ۽ گندگيءَ جي جڳهه
آهي، تيئن پوروڃيا کڻي هرا مٿل آهي. سو ڄاڻي ڪري
هو پوروڃڪ ٻڌو.

هن قصي جو اُڌار ”مجهڙاڪاڻ“ جي مهاڻيڪ سٺ
۾ ملي ٿو. اُتي پڳوان چوي ٿو ته ”هي آڱ ويسن،
سمٽ (پورن ٻڌ) جو گيان پراپ ڪرڻ کان اڳ، پوڏيسٿر
جي اسٽنيءَ ۾ مونکي لڳر ته گرهسٽ آشرم ٽڪليفن جو
۽ گندگيءَ جو اسٽار آهي ۽ پوروڃيا کليل هرا وانگر
آهي. گرهسٽ آشرم ۾ رهي ڪري بنهه پوروڃ ۽ شڌ
پوهنچر ٻالن ڪرڻ ممڪن نه آهي. تنهنڪري وار

روھي ٿڌي ۽ جي پاڻيءَ ڪاٺو شاڪي ۽ ڪولھ لوڪ
 پاڻي جھڳڙا ڪندا هئا. هڪ ڀيري ٻئي پاسا پنهنجن
 سڀاڻن سمورائي روھي ٿڌي ۽ جي ڪاٺي تي وٺي ويا.
 ان وقت ٻڌ ڀڳوان ٻنهي سڀاڻن جي وچ ۾ وڃي هن
 سس وارو آندس ڪيو. اها ڳالھ ڄاڻڪ اڪلا ۾ ڪئين
 ٻار آئي آهي، پر ليڪ ٿئي نظر اچي. انهن سمجهي ٿو
 تہ شاڪين ۽ ڪولين، ٻنهي کي ڀڳوان ٻڌ آندس ڏنا
 هوندا ۽ سندن جھڳڙا بہ ٻڌي ڪيا هوندا. پر اهڙن موقعن
 تي هن سس جو آندس ڏيڻ بي سبب ٿيو لڳي. هن
 سس ۾ نہ ڀڳوان ٿاين چئي رهيو آهي تہ کيس ولڙاڳ
 ڪئين لڳو ۽ جو گھر ڇڏي نڪتو؟ روھڻي ٿڌي ۽ جي
 پاڻي ۽ ٻاٻس يا ٻين اهڙن ٿورڙن سڀن ڪري شاڪين
 ۽ ڪولين جا پاڻي جھڳڙا اٻس ٿيندا رهندا هوندا. اهڙن
 موقعن تي ٻوڏيسو جي اکين اهو سوال ڪڙو ٿيندو هوندو
 تہ هي ماڻهو هٿيار کڻن يا نہ. پر هٿيارن سان هي جھڳڙا
 مٽلڻ ممڪن نہ هئا. شاڪين ۽ ڪولين جا پاڻي جھڳڙا،
 هٿيارن سان فيصل ٿين ها تہ بہ خطر نہ ٿين ها. سبب
 جو ڪنڌڙا کي پوءِ وري ٻئي پاڙيسري راجا سان لڙڻو
 پوي ها، جي انهي کان بہ کٽي ها، تہ انهي جي پاڙيسري
 سان لڙڻو پويس ها بعدئہ تہ هٿيارن سان ڪٽڻ معنيٰ هر هنڌ
 ڪٽڻ ۽ پوءِ بہ ساڻس ۾ نہ رهڻ. ڪوسل جو پسيندڙ ڇا پو
 بمبار جو پنهنجو پٽر بہ سندس شترو ٿي پيو. سو هٿيارن
 مان کي ڪين ورتو، بلڪ هٿيار کڻڻ معنيٰ وڙهندو

ٽهڻي ڪارڻن جو هڪ ٻئي سان لاڳاپو ڏيکاري سگهجي ٿو. بوڊيسٽو جي جامع پاڻي شاڪين ۽ ڪولين وچ ۾ ڪو جهيڙو ٿيندو هو ته سندس اکيان اهو سوال کڙو ٿيندو هو ته هن ۾ آڌ ڇا ڪرڻا؟ سمجهي ورتو هو انهن نه مار ڪٽ مار هي جهيڙا بند نه ٿيندا. پر جي شريڪ بنو ٿيان ته لوڪ ڪانگري سڏن ٿا ۽ سمجهن ٿا ته گرهسس ڌرم جو ٻالو نظر ڪرڻا. انهيءَ ڪري گرهسس آشرم کيس ڪمٽي نظر آيو. تنهن کان نه سياسي ٿي ڪري، سڀ آسون ڇڏي ڪري بن ۾ رٽن ڪرڻا وڌيڪ ڇڻو لڳس. پر پٽر ۽ پٽي سان گهڻو پير رکڻ ڪري گهر ڇڏڻ نه کيس ڏاڍو ڏکيو ٿي لڳو. سو وڌيڪ گهرو سرچڻ لڳو. پوءِ لکس ته آڌ ٻار ڄمڻ، چرا، مرض، موت ۾ ٽالڻ آهن. سڀئي طرح سڀاويڪ طور پٽر، پٽري وغيره نه ٻڌل آهن ۽ انهن تي موه رکي ڪري گرهسس آشرم جي ڪنڀارين ۽ ٻڌن اُٿل وٺڻ ٿيڪ نه آهي. انهيءَ ڪري هو پورو راجڪ وڃي بطور پر انهن ٽهڻي ڪارڻن ۾ مکيه ڪوڙ هو شاڪين ۽ ڪولين جا پاڻ ۾ جهيڙا. سا ڳالهه پوري طرح ڏيان ۾ رکڻ ڪري، پهرئين بوڊيسٽو ٿي ڪري ۽ پوءِ ٻڌ ٿي ڪري، جو هن مڏير (وچرن) مارڻ ڳولي ڪٺو، تنهنجو راز سمجهڻ ۾ ايندو.

راهڻ ڪمار (راڻو ڪمار)

بوڊيسٽو جو وواھ جوانيءَ ۾ ٿيو هو ۽ نرپٽڪ ۾ ڪيترن هڏن تي اها ڳالهه اچي ٿي ته گهر ٺاهڻ ڪوڙ کان اڳ

مُڌائي ۽ ڪن جا دستر ٻهر ٻڌي، گهر ڇڏي پورو ڪرڻ
(پي گهر) پنهنجو مناسب آهي.

پو ”آپڙهين سڀ“ (अपिपारियेसन सुत्त) ۾ هن کان ڪڇ
فريل سبب ڏنل آهي. پڳوان چوي ٿو ته ”هي پڪڙو ٿو،
سموڙي (پوڙن) گمان ملڻ کان اڳ جهڏن آڏو ٻڌيسو
هوس ٿڏهن آڏو جهر ۾ ڦاٿل هوندي جهر جي ڇڪو ۾
ڦاسي ڪري پٿر، لستري، ڏاسي وغيره وستن پٺين ۾
هوس. (اڙامه مان پائيندو هوس ته منهنجو سڪ انهن
وستن تي منجهس آهي.) ڀڙ ٻڌائي، ٻياري، موٽ ۽
شوڪ ۾ ٻڌل هوندي، ٻڌائي، ٻياري، موٽ ۽ شوڪ
جي ڇڪو ۾ ڦاٿل وستن جي پٺين پونديو هوس. ٿڏهن
هن ۾ آهر ته آڏو ڀڙ جهر، چرا، موٽ، ٻياري ۽ شوڪ
۾ ٻڌل آهيان. پوءِ به پٿر، ڏارا وغيره جي انهن ۾ ٻڌل
آهن، تن جي پٺيان پوان ٿو، سا ڳالهه ٺيڪ نه آهي.
ٺيڪ ٺاهين ٺيڪ آهي ته جهر، چرا وغيره ڪري هاڃي
ڏسي ڪري آڇون، آڇرا، آهر ۽ آشوڪ واري پور سرشت
نروار ٻڌ جي ڪوڄ ڪريان.“

هن ويٺا ٻڌيسو ڇو پورو ڪيا ورتي ٺهندي رواجي
طور تي سبب ڏنا ويا آهن:-

- (۱) هڪ ٻئي سان ٿڙڻ لاءِ شستر کڻڻ ۾ کيس خطرو
نظر آيو. (۲) گهر هڪ تڪليفن ۽ گندگي جو هنڌ نظر
آيس. (۳) کيس لڳو ته جهر، چرا، موٽ، ۽ شوڪ
۾ جيءَ وٺو ڦاٿل آهن تن ۾ موٽ نه رکڻ گهرجي. انهن

واهل ماڻا، جن ۽ ڪڏا اڏاڍ ساڳئي وقت جسم ورتو، نه
 ڇڏيو نه چارئي هڪ عمر جا هئا. راهل ماڻا جو ڏيهانست
 ۷۸ سال ۾ يعني اڌ جي پورن کان به سال اڳ ٿيو هو.
 اُڀدان (۸۵۴) ۾ هو ۽ چوي ٿي ته:-

अट्टमवर्तिवत्साह पचिष्ठमौ वनमिषवो .

पहाय वो वमिष्ठमामि कलम्मे सरणमनो ॥

اُڏاڻست: 21 آڇ اُڻهن وڙهين جي ٿي آهيان. هي منهنجو
 پوتو جسم آهي. ٿو هڏي هڏي ڪري 21 هلي وڃان
 ٿي. مون پنهنجي مڪئي پراڻست ڪئي آهي.“
 هن آخري جسم ۾ پنهنجي شڪ ڪل ۾ جسم وٺي
 جي ڳالهه به ڪئي آهي. پر انهيءَ ڪل جي جاڻ ڪئي
 به نٿي ملي. اُڀدانڪو جو شايد ائين چوڻ آهي ته هو
 پڪڙيل ٿي وڃي ۷۸ سال ۾ اڌ وٽ وڃي ڪري
 هن مقبان لفظ چيا. پر پڪڙيل ٿي ڪاٺو هن ڪو به
 اُڀدان ٿيو هجي يا ڪنهن به نموني ٻڌو. سنگه سان
 سندس ڪو ٿاڻو رهيو هجي سو ڪي به چيل ڪونهي.
 ”اُڀدان گرلڪ“ ۾ سندس ٿاڻو ٻهونڙو ۽ ”ڪَلِپِ وسٽر“
 ۾ ڪوٺا ٿاڻ آهي. انهيءَ ڪري سمجهه ۾ نٿو اچي ته
 پنهي مان سندس اصلي ٿاڻو ڪهڙو هو يا ٻئي ٿاڻو
 سندس هو.

گهر ٺيڳڻ جو پرسنگه

پوڊيسٽو جڏهن گهر ڇڏيو ٿڏهن راس جو هو مٿل
 ۾ ويٺو هو. سندس ڪٽنب جي اُستري وڇ ۽ ساڙ سان

کيس واهل نالي پتر چاڻو هو. ڄاڻڪ جي نڌان ڪفا ۾
 چيل آهي تہ پتر جنم هئڻ جي ساڳئي ڏينهن ٻوڏيسٽو
 ٻنهنجو گهر ڇڏيو. پر ٻين اٽڪڪڻن جي اها راءِ نظر اچي
 ئي تہ واهل ڪمار جي جنم کانپوءِ ستين ڏهاڙي هن
 گهر ڇڏيو، پر ٻنهي ڳالهين جو پوئڄن چيل وڃي ۾ آڌار
 لغو ملي. ايتري خاطري آهي تہ گهر ڇڏڻ کان اڳ واهل
 نالي هڪ پتر هوس. گوئر ٻوڏيسٽو پوءِ ٻڌ ئي ڪري
 ڪلهوسو موٽي آيو ۽ ٽنهن وقت هن واهل کي ڏيکيا
 ڏئي. اها ڳالهه ”مهاوڻ“ ۾ ۽ ٻين هنڌ ملي ٿي. اٽڪڪڻن
 ۾ اٽڪڪ ڇڪهين تي چيو ويو آهي تہ اُن وقت واهل ستين
 سالن جو هو. واهل کي پگوان شرامڻ ٻڌايو تہ ۽ اُن وقت
 ڪيڏو هو، سو جهڻ آڏو ۾ ويچارو ويندو.

واهل مانا ديوي

واهل جي ماءُ کي ”مهاوڻ“ ۾ ۽ ڄاڻڪ اٽڪڪڻن ۾
 جتي ڪٿي ”واهل مانا ديوي“ ڪري سڏيو ويو آهي.
 سندس پسوڌرا (پهوڌرا) نالو ملڪا ابدان گرنف ۾ ملي
 ٿو. ”ڄاڻڪ“ جي نڌان ڪفا ۾ چيو ويو آهي تہ ”جنهن
 گهڙيءَ لمبي ان ۾ ٻوڏيسٽو جو جنم ٿيو، انهيءَ گهڙيءَ
 واهل مانا ديوي، جن منڇري، ڪلوڊاڊ (ڪالا آڊاڊ)
 منڇري، ڪٽڪ اشو راجا، ٻڌ ڪها جو مهاڀوڏي وڻ ۽
 ڏن سان پريل چار مٿ ۾ ساڳئي وقت اُنهن ٿيا. انهن ۾ به
 پھيل ٻوڏي وڻ ۽ ڏن جا چار مٿ ۾ ساڳئي وقت اُنهن
 ٿيا. سا هڪ ڏند ڪفا سمجهڻ گهرجي پر ٻوڏيسٽو

سندس دل بهلائڻ جي ڏاڍي ڪوشش ڪئي ۽ ٻو ٻوڏيسٿو جو من انهن ۾ نه لڳو. نهڪ هو ٿڪجي سمهي پييون. ننڊ ۾ ڪا وڏي رهي هئي، ته ڪنهن جي واسه مان گڳ وهي رهي هئي. سو نظارو ڏسي ڪري ٻوڏيسٿو جي من ۾ نفرت پيدا ٿي ۽ هيٺ وڃي ڪري ڇڻ سارئيءَ کي جاڳايائين. ڇڻ اُٿي ڪنگڙي نالي گهوڙي کي سڃاڻي وي آيو. ٻوڏيسٿو مٿس سوار ٿيو ۽ ڇڻ گهوڙي کي ٻج کان جهليو. ڊوٽائڻ تنهن مهل نگر جا دروازا کٽي کوليا. تن مان لنگهي ٻئي جڳا اُٿو ۽ نديءَ جي ڪناري وڃي پهتا. اُتي ٻوڏيسٿو پنهنجا ٻڳا وار پنهنجي تارار سان هڪڙي وڏا ۽ سڀ زبور وغيره ڇڻ کي ڏيئي ڪري راجگره ڏي روانو ٿيو. ٻوڏيسٿو جي واپس ڪري ڪنگڙي گهوڙي نديءَ جي ڪناري تي پراڻ ڏنا ۽ ڇڻ سارئي ڳوٺ کڻي ڪري اُڪياو ڪهاوسٿو ڏي موٽي آيو.

اهو آهي ”نڌان ڪٿا“ جي ڪهاڻيءَ جو ٽالهرج. ”نڌان ڪٿا“ ”لمب وسر“ ۽ ”ٻڌ ڄرم“ ڪوٺا، ٽنهي ۾ هن پوسنگ جو ڏاڍو سٺو ورڻ ڪيل آهي ۽ ٻڌن جي چتر ڪلا تي به ڏاڍو سهڻو اُٿر ٻو آهي. پر ائين ڀانئجي اُو انهن ۾ بلڪل سچ ڪونهي ۽ آهي ته ٿر جمعو، سڀ جو بلڪل پراچين ستن ۾ هن ناممڪن ڏند ڪٿا لاءِ ڪوبه آڌار نٿو ملي.

”اڙيهريسن سٿ“ ۾ ٻڌ پڳوان پاڻ گهر تياڳڻ جي واقع ڀاڄت هن ريت ورنن ڪيو آهي:

سان، سويشت، اُتر، شامت نئو جي ڪوچا ڪندي، آءُ
آلار ڪلام وقت هليو ويس.

هن واکي مان نئو پوي ٿو ته بوڌيسٽو پهرئين راجگروه
نه، پر آلار ڪلام وقت ويو. آلار ڪلام ڪوشل ڏيس
جو رهندڙ هو. ”آنگر ٽوئڪا ٽي آڪمهاٽ“ (سٺ نمبر ۶۵)
۾ ڪلام ٽالي ڪترين جي هڪ ڪيسهت شهر ڏي
اشارو آهي. تنهن مان سمجهجي ٿو ته آلار ڪلام انهن
ڪترين منجهان هو. شاڪي ۽ ڪولي راجن ۾ سندس ڏاڍو
ناماچار هو. انهن مٿي ڄاڻائي آيا آهن ته آلار ڪلام
جي هڪ شش پٿرو ڪلام جو آشور ڪهنستو ۾ هئو.
سندس ٻيا شش به شايد اُڌڪ رامهت جا شش، ڪولي
ڏيس ۾ رهندا هئا. انهيءَ ۾ ڪو به شڪ ڪونهي ته انهن
ٻنهن جو شاڪي ۽ ڪولي بهي ڏيسن ۾ مان هو. بوڌيسٽو
به پوئين ڏين ۽ مارگ انهن سنياسن کان ورتو هوندو ۽
انهن ئي کيس سنياس جي ڏيکيا ڏئي هوندي.

پر شاڪي يا ڪولي ڏيس جي ڪنهن آشور ۾ رهڻ
سو بوڌيسٽو کي ليڪ نه لڳو هوندو. ٻلي جو مارگ لهڻ ۽
سويشت، اُتر، شانت نئو جو بوڌ ڪرڻ لاءِ هن خود
آلار ڪلام سان وڃي ملاقات ڪئي. تنهن وقت آلار ڪلام
ڪوشل ڏيس جي اندر ڪنهن همد رهندو هوندو. هن
بوڌيسٽو کي چار ڏين ۽ انهن جون ٽي منزلون سيکارايون.
پر سڪئي سڙي ۽ جي انهن ستن منزلن مان کيس مستوش
نه ٿيو. اهو ايشڪ هن کي سنجھ ۾ رکڻ جو مارگ هو،

آڌياڻ (۵)

ٽپسيا ۽ ٽٽو-ٻوڏ (ٻڌڻو)

آلار ڪالام سان ملاقات

گهر ڇڏي ٻوڏيسٽو سڌو راجگهر ڏي ويو. اُتي
ٻه سار راجا سان سندس ملاقات ٿي ۽ پوءِ آلار ڪالام
وٽ وڃي ڪري ڪنهن ٽٽو ڪيان سگهيو. انهن ”جائڪ“
جي نڌان ڪڪا ۾ ورتن ڪيل آهي. اهو گهوش جي
”ٻڌڻو“ ڪرڻا ۾ نڌان ڪڪا وارو ورتن سڃاڻ ڪيل
آهي. ”لٽ وٽر“ ۾ اهو سڀ وسار سان ورتن ڪيل
آهي ته ”ٻوڏيسٽو پهرئين وٽالي وارو ۽ اُتي آلار ڪالام
جو شش پهر. پوءِ هو راجگهر ڏي ويو.“ ٻو اهي ٻئي
ورتن پراچين ستن سان ٻهڪن ٿا. ”آريه پر ايسن سڀ
مان مٿي ڏنل واکي ۾ ڇو ويو آهي ته ٻوڏيسٽو گهر ۾
ٻي ۽ ماءُ جي اکين اڳيان سنڀال ورتو. انهيءَ کانپوءِ
هڪدم هي واکي ملي ٿو:

सो एवं पञ्चजितो समानो विष्णुसत्त्ववेत्ता अनुतरं सन्निवर्षद

परयैसमानं येन आलारो कालामो तेषुपसंकमि ।

آر ٿاڻا: ڀڳوان چوي ٿو ته ”هن ريت سنڀال وٺڻ

کانپوءِ هڪڙو لاهڪري مارڻ ٿيندو سو ڳولڻ جي مراد

ڪيا ۽ مک جا برا ٻول ٿيڻ ڪيا ۽ پنهنجي آجيوڪ شڌ
مارڻ لڳي هلائي.

(۴) ٻڌ مڱڻ جي گرو وڃ (راجگرهه) ۾ آيو. سڄي سرير
تي اتر لڪشطن ۽ نشانهن واري هن ٻڌ بکيا وٺڻ لاءِ
راجگرهه ۾ ٻيهر ٻڌو.

(۵) پنهنجي مهل جي ملان راجا ۽ ميسار ڪيس ڏنو.
سندس لڪشطن ڏسي ڪري ميسار ڇڏيو.

(۶) اڙي، مهنجي ڳالهه ٻڌو. هي نه ڪو سندس،
هو ڳهاريو، شڌ ۽ چر ٿورو ٻڌ آهي. ٻيون ۽ هٿن جي
وچ ۾ اکيون ڪري هلي ٿو. (शुभम ५ पक्षति)

(۷) ٻيون ڏي اکيون رکي هٿن ۾ هي سڄڻ پڪڙو
ڪنهن امڇ ڪل جو نغو ٺهڻي. ٻو هي ڪهڙاڻهن وڃي
رهيو آهي سو راجدؤف (دؤف) وڃي ڏسي ٻڌي اچن.
(۸) سو پڪڙو [ٻوڏستو] ڪهڙاڻهن ٿو وڃي ۽ ڪٿي
ٿو رهي سا خبر ٺهڻ لاءِ [اهي ميسار راجا جا مرڪيل]
دؤف سندس پٽ وي هئا.

(۹) ٻنڌرين جو سنجهر ڪندي، گهر گهر بکيا وٺندي،
وويڪ واري ۽ سڄڻ ٻوڏستو هيٺري ۾ گهرج سارو
بکيا حاصل ڪئي.

(۱۰) بکيا جو چڪر ٻورو ڪري هي مٺي نگر کان
ٻاهر اچي لاء ٻانڊو پهاڙ ڏي ويو.

(۱۱) هن کي اتي لواس ڪندو ڏسي اهي دؤف
وٺس وڃي ويٺا ۽ منجهان هڪ وڃي ڪري راجا کي

پر منهن ڄاڻي ۽ ڪي ٽنهن مان ڪهڙو لاپڻ؟ انهيءَ ڪري
ٻوڏيسٽو لاپڪاري مارڻ جي ڪوچ ۾ اچي وڌيو.

آدڪ راجپٽ سان ملاقات

آلار ڪلام ۽ آدڪ راجپٽ ٻئي جڳ هڪ ئي سماڏيءَ
جو مارڻ سڀڪر پيدا هئا. منجهن فرق فقط ايترو ئي هو
جو آلار ڪلام سماڏيءَ جون سڀ منزلون ۽ آدڪ راجپٽ
اُن منزلن پٽائيندو هو. ممڪن هجي تہ ٻنهي جو ساڳيو
گرو هو ۽ پوءِ هنن وڃي ٻه ڀڃڪ پيا. آلار ڪلام کي
ڇڏي ٻوڏيسٽو آدڪ وٽ ويو. پر سندس مارڻ ۾ تہ
ڪيس ڪو خاص سچ نظر نہ آيو. سو راجگرھ وڃي ڪري
اُتي جي پوسٽ شرمڻ پنهنجن جو ٿڌو گيان حاصل ڪرڻ
جو ارادو ڪيائين.

بمبھار راجا سان ملاقات

راجگرھ ۾ ٻوڏيسٽو جي اچڻ جو ورنن هڪ اڻ ڄاتل
ڪريءَ ’سڀ ٺاهڻ‘ جي ٻيچا سڀ ۾ ڪير آهي. انهيءَ
جو ترجمو هي آهي.

- (۱) (ٻوڏيسٽو) پوروڄيا (سنڀاس) جو ورتي ۽
ڪهڙي ويچار ڪري هن کي اها پياري لڳي سو
بتائي ڪري سندس سنڀاس جو آءُ ورنن ڪريان ٿو.
- (۲) گرھسڀ آشرم پٽڙن ۾ ٻڌل آهي ۽ گندگيءَ جي
جڳهه آهي ۽ پوروڄيا کي هوا وانگر آهي. ائين ڄاڻي
ڪري هن سنڀاس ورتو.
- (۳) سنڀاس وٺي ڪري هن سرور جا ٻاٻ ڪرم ٿيائڻ.

جاني شاڪر سڏجي ٿي. انهيءَ ڪل مان، هي راجا، ۽
پروڙاڪ (سياسي) ٿيو آهيان، سو ڪم ٿو ٺٺو ڪري
نه ٺٺو آهيان.

(۲۰) ڪامن جي ڀرڻ ۾ مونکي دوش ڏسڻ ۾ آيو
۽ ايڪائيف وٺڻ مونکي سڪ دٻاڪ نظر آيو. هاڻي ۽
ٽيڙيا لاءِ وڃڻ ٿو. انهيءَ رڳ ۾ منهنجو من رٿل آهي.
هن سٺ جي ٽنن گاڏ (گهٽ) ۾ لکيل آهي ته ٻوڏيسٽو
ٻنهي ڪٻا، واه ۽ گذران جو سڌارو ڪيو، سو ڪم
گهر مان نڪرندڙ ٿي، واپس ويندي، هو نه ڪري
سگهيو هوندو. آثار ڪالام ۽ اڌڪ رامپٽ وٽ رهي
ڪري، سندن آچار وڃڻ جو ٺٺو طرح ٻالن ڪري،
ٻوڏيسٽو اهو ڪم ڪيو هوندو. ٻوڏيسٽو حاصل ٿيس
ٽنن ئي سنڌوڻن نه ٿيس ۽ ٻوڏيسٽو ٺٺو ٺٺو ٺٺو
ٺٺو ٺٺو حاصل ڪرڻ لاءِ هو راجگره ويو. انهن سڀني
سمهنداين (ٻڌن) ۾ ٺٺو ڪي گهڻي ٽيڙيا ٺٺو ڪري
کيس ائين لڳو ته مونکي نه اهڙي ٿي ٽيڙيا ڪرڻ گهرجي.
انهي ڪري سٺ جي آخري گاڏ ۾ چوي ٿو ته، ”هاڻي
آءٌ ٽيڙيا لاءِ وڃان ٿو.“ سو چوڻ جي ضرورت ٿي
ڪانهي ته سڪ ٻوڏيسٽو کان سندس من ٻه ٽن مري
ويو هو. انهيءَ ڪري مڱڻ جي راجا کيس عهدو ٿي ڏنو
سو کيس ٻڌڻ نه آيو.

(उद्वेला) **اُرو ويلا ۾ وڃڻ**

راجگره کان ٻوڏيسٽو اُرو ويلا ويو ۽ ٽيڙيا ڪرڻ

خير ڏاڻي ٿي.

(۱۲) ”هي مهراج، اهو پڪڻو پاندو پربت جي پورب پاسي، چيتي وانگر، شهر وانگر، سان وانگر آسن ٿي ويلو آهي.“

(۱۳) دؤب جا اهي وچن پڌندي ٿي اهو ڪٿري [راجا] هڪ عمدي واهن ۾ واهي ڪري جلد ٿي پاندو ٻهڙ ڏي روانو ٿيو.

(۱۴) جهين واهن هلي سگهيو ٿيسن وڃي ڪري هي ڪٿري واهن مان لهي، ڪري ٻهران پند [پوڏيسنو وٽ] وڃي سندس پاسي کان ويٺو.

(۱۵) وٽس واهي ڪري راجا کانئس چڱيالي وغيره پاس ٻڌا ڪئي. سو ٻڌي ڪري کيس هن ريت چيو ٿي. (۱۶) تون جوان ۽ ٿورو ٿوانو آهين. منهنجي ٻهران منزل ٿي آهين. تنهنجي سويڀ، ڪلين ڪٿري ۽ جهڙي، ٻي حد موهندڙ آهي.

(۱۷) ”تون نه هالن جي ٿولي سان واي ڪري منهنجي سينا جو شان وڌاء. اڄ نه توکي آڌ ڏن ڏيان، سو تون سان. هاڻي مونکي ٻڌاء ته تنهنجي جاني ڪهڙي آهي؟“

(۱۸) ”هي راجا، هتان سڌو ويندي، هماليه پربت جي نوائي ۾ ڏن ۽ ويوت سان پوڀور هڪ ڏيس آهي، جو هاڻي ڪوشل راج ۾ ملي ويو آهي.“

(۱۹) انهن (مهاجنن) جو گوٽو آڏن ٿي آهي ۽ سندن

سڄڪ- ”هي ڳوٺ، انهيءَ ڪاٺيءَ مان آڳ جون پيٽڳون نڪرن سو مهال آهي، ڇو جو اها ڪي آلي آهي. انهيءَ شخص جو پورو هجو برباد ٿيندو ۽ رڳو پنهنجو ٻڳو ڪٽندو.“

ٻڳوان- ”اهڙيءَ طرح، هي آڳوڻس، جو شرام ۽ براهمن، سوار يا من پر ڪام ٻوڏ کان براهمن نه ٿيو آهي ۽ جهن جون ڪامنون شائست نه آهن سو ٻلي ڪٽي ڪيترن نه ڪمٽ سهي ٿڏهن نه هن کي گمان جي درشتي ۽ اٽل ٻوڏ جو ٻوڏ پراپت نه ٿيندو. هي آڳوڻس، مون کي هڪ ٻي به، مشابهت سڄي ٿي، نه آلي ڪاٺي پاڻيءَ کان پري پيئي آهي ۽ ڪو شخص ڪاٺيءَ جو ٻوڏ لڪر ڪهي ڪري ان مان آڳ پيدا ڪرڻ چاهي، نه ٻين لو انهن مان آڳ نڪرندي؟“

سڄڪ- ”هي ڳوٺ نه نڪوندي، سدس پورو هجو اها ٻوڏ ٿيندو، رڳو تڪڙيت نصيب ٿيندس، ڇو جو ڪاٺي آلي آهي.“

ٻڳوان- انهيءَ ٻوڏڪار، هي آڳوڻس، جو شرام ۽ براهمن ڪام ٻوڏ ڇڏي ڪري، سوار ۽ من سان براهمن رهي ٿو، پر جهن جي من جون ڪامنون شائست نه آهن سو چاهي ڪيترن نه ڪمٽ سهي نه هن کي گمان جي درشتي ۽ اٽل ٻوڏ جو ٻوڏ پراپت نه ٿيندو. هي آڳوڻس مون کي هڪ ٻين اها (مشابهت) به سڄي ٿي. ڪا مڪل ڪاٺي پاڻيءَ کان پري پيئي آهي ۽ ڪو

لاه اهو اسٿان پسند ڪيائين. انهيءَ جو ورنن اُڙيائون
سب (मरियमरियसन कुत्र) ۾ ملي ٿو.

ڀڳوان چوي ٿو ته، ”هي پڪڙو ٿو، ڇوڪر منگلاڪاري
ڄا آهي، سا ڄاڻي لاه هڪ نهايت عمدو، شائقيءَ وارو
سنو اسٿان ڳوليندي ڳوليندي ڄاڻا ڪندي اُڙوڀلا ۾
سيمانگم (सेनांगम) اچي پهتس. اُتي هڪ سندر اسٿان ڏٺو.
منجهس سهڻو ان هو ۽ ندي به ڏهڻي ڏهڻي وهي ٿي.
نديءَ جي ٻنهي پاسي اچي رهيءَ جو ميدان هرو ميدان
جي لکت به سول ۽ ٻڪل وٺندا هئي. ان جي چارو
طرف بکيا وٺا لاه ڳولڻا هئا. اها سندر ڀوميءَ هڪ
ڪلن منڇ جي ٽهيا لاه، مونکي لکي لکي سو مون
هٿ وهي ٽهيا ڪئي.“

ڪيترن هنڌ لکيل آهي ته راجڪره جي چارون طرف
ٻهڙن ۾ ٽرگرنڪ (جبن) ۽ ٻيا شرمڻ ٽهيا ٿون ڪندا هئا.
پر ٻوڏيسٽو کي ٽهيا لاه هي سڄا ٻهڙا پسند نه آيا.
اُڙوڀلا ڄا سندر ٻڪ وٺا، تنهن مان ڏسجي ٿو ته قدرت
جي سونهن کيس ڪيتري نه پياري هئي.

ٽي مشابيهتون

ٽهيا ڪرڻ کان اڳ ٻوڏيسٽو کي ٽي مشابيهتون سمجهي
آيون. انهن جو بيان ”مهاوڪ سب“ ۾ ڪيل آهي. ۱.
چري ٿو ته، ”هي آگرين، آلي ڪائيءَ جو ٿڪر ڀليءَ
۾ پيو هجي ۽ ڪو شخص اها ٻاهر ڪڍي ٻي ڪائيءَ سان
گهي ته ٿون سمجهين ٿو ته اهيءَ مان آڱ جا اُلا ڪرندا آهن“

هٽ ڀوگم (هٽ ڀوگ)

جيتوڻيڪ ٻڙڀڙو کي اهي مشاهدين نٿن وقت
 سمجهي آئون، تڏهن به انهيءَ سمي جي وقت موجب
 سخت تسپائون ڪرڻ جو ارادو ڪيائين. شروع ۾ هن
 هٽ ڀوگ تي زور ڏنو. ٻڙ ڀڳوان سڳي کي چوي ٿو
 ته ”هي آڱوڀس، جڏهن ڏند ڏندن تي جمائي ۽ چپ
 تارون ۾ لڳائي، پنهنجي چپ کي قابو رکندو هوس،
 تڏهن منهنجي ڪن مان ٻڳهر جون لڙون وهنديون هيون.“
 جنهن نموني ڪو ٻوان پوڻ هڪ ٻيل مٿس جي مستڪ
 يا ڪنڌ کي جهلي ڪري ڊٻائي ٿو، تنهن نموني آءٌ
 پنهنجو چپ ڊٻائيندو هوس. هي آڱوڀس ساهه ڪٽڻ (ٻاڙا)
 ۽ ساهه ڪڍڻ (آٻن) کي روڪي آءٌ ڏين ڪرڻ لڳس.
 تڏهن پنهنجي ڪن مان ساهه نڪرڻ جا آواز ٻڌڻ لڳس.
 جيئن اوهار جي ڌملي ڏڻ ڏڻ ڪندي آهي، تيئن
 منهنجي ڪن مان ڏڻ ڏڻ جا آواز اڪوڙ لڳا. پوءِ
 به هي آڱوڀس، ٻاڙا آٻن ۽ ڪن ڊٻائي ڪري، آءٌ ڏين
 ڪرڻ لڳس. تڏهن مونکي ائين لڳو ڀاءُ ڪو ٿيو ٿلوار
 سان منهنجو مستڪ ڪهي ڪوري رهيو آهي. تڏهن به
 ڏين کي به قدم اڀري وڌاير ۽ لڳر ته، چڻ مستڪ کي
 ڪو چمڙي جي پٽي سان ڪشي ٻڙي رهيو آهي. پوءِ
 به ڏين کي اڳرو ڪهر، جنهن ڪري پٺت ۾ پيچ ۽ سور
 پوڻ لڳا. ڀائير نه جنهن طرح ڪسائي هڪ ڪائيءَ سان
 گاءُ جو پٺت ڪهيندو ۽ ڪوريندو آهي، انهيءَ طرح

شخص بي ڪالي گهي ڪري آڳ پيدا ڪرڻ جي ڪوشش ڪري ٿو، نه هو آڳ پيدا ڪري سگهندو يا نه؟

سڳو. ”هائو، هي ڪوئلر، سو آڳ پيدا ڪري سگهندو، ڇو جو اها ڪالي ٻيهر سڪل آهي ۽ پاڻي ۾ پيل نه آهي.“

پڳوان. ”انهيءَ طرح، هي آڳوڻين، جو پراهمڻ ۽ شرمڻ ڪايا ۽ ڇت سان ڪام ٻوڙ کان پري رهي ٿو ۽ جنهن جي من جا ڪم وڪار ٻيهر ناس ٿي چڪا آهن، سو پنهنجي سريلو کي ڪشت ڏي يا نه ڏي، نه ان لاءِ گمان جي دوشي ۽ اثر ٻوڙ جي پراڻي لپڻ ممڪن آهي.“

اهي ٽي اُپائون (مسابهتون) ٻوڙستو کي ٽپسائون آڻڻ ڪرڻ وٽ سڄي آيون، جهڙي شرمڻ ۽ پراهمڻ يگيه وغيره ۾ سنئوش پائون ٿا، سي اهڙن موقعن تي ٽپسائون ڪري سريلو کي ڪشتون ڏين، تڏهن به کين ٿو. ٻوڙ نصيب ٿئي، ٻيا شرمڻ پراهمڻ يگيه وغيره جو مارڻ ڇڏي ڪري جهنگن ۾ وڃي ويٺا، پر جيڪڏهن سندن انتهڪرڻ مان ڪم وڪار ناس نه ٿيا آهن، نه به سندن ٽپسائون جو ڪو ڦل نه نڪرڻ وارو آهي. آلي ڪاليءَ تي بي ڪائي گهي ڪري آڳ پيدا ڪرڻ وانگر، سندن سڀ جتن اڃا پيا ٿيندا، پر جو شخص ڪم ٻوڙ کان دور رهي ڪري، من جي ڪم وڪارن کي پوريءَ طرح ڇڏ ڪري ٿو نه هو ٻيهر کي نڪلڻ ڏيڻ بنا ٿو ٻوڙ پراڻت ڪري سگهندو.

لکين جي ماڻھو وانگر منهنجي پنيءَ جو ڪندو ڏسڻ
 ۾ ايندو هو. ڀڳل ڀانڊي جي ڇت جي ٻن وانگر،
 منهنجي پاسريءَ جا ڪنڊا هيٺ مٿي ٿي ويا. اونهي
 ڪوھ اندر چيٽن ٿارن جو ڀاڄو ڏسڻ ۾ اچي ٿيئن منهنجون
 اکيون کڏن اندر ڏسڻ ۾ اينديون هيون. ڪڇي ڪسوڙ کي
 ڪڇي سڄ ۾ رکڻ سان چيٽن ھو سڪي وڃي ٿو، ٿيئن
 منهنجي مٿي جي چوڙي سڪي وئي. مان ڀڳت ٿي
 هٽ ڪھماڻيندو هوس نہ پنيءَ جو ڪندو هٽ کي لڳندو
 هو ۽ پنيءَ جي ڪنڊي ٿي هٽ ڪھماڻيندو هوس نہ ڀڳت
 جي چوڙي هٽ ۾ ايندي هئي، پنيءَ جي ڪنڊي جي
 اهڙا ڏشا ٿي هئي. ڀانڱائي يا پيشاب لاءِ وهندو هوس
 نہ اٿي ٿي پتڇي رهندو هوس. مٿي ٿي هٽ ڪھماڻي
 سن مٿي جا ڪمزور وار ڀڳوادو پٽ ٿي چڻي
 پوندا هئا.

دليل باريءَ ۾ چٽرائي

ڪيترن هنڌ ڪنهن آهي نہ اڻڏستو سڄا سارا ست
 سال ٽهه ڪٿي. انهن ستن سالن اندر خاص طور ٽيھ
 کي سختيون ڏنائين، ٻو سندس من ۾ ٻيا وڻهار نہ ايندا
 هئا، سو نہ هو. مٿي ڏاڍل ٿن اڳاڻن (مڙهيٺن) مان
 پڌرو آهي نہ هو سمجهي ويو هو نہ ڪامائون پوريءَ
 طرح بس ڪرڻ يا نہ ڪرڻ جون ٽيھ کي سختيون
 ڏيڻ مان ڪو به ڪڙ ٿيل نہ ٺڪرڻ وارو آهي. ٻو ٻيا نہ
 ڪيترا سا وڻهار سندس من ۾ ٻيا ايندا هئا، سو ڪيترن

منهنجو ڀيٽ نه ڪو ڪهي ڪوري رهيو آهي. سو
سڀ ٿيندي منهنجو الساهه ڦاٽل رهيو، سمري ڦاٽل رهي،
پو سوڙو ڪمزور ٿيندو ويو. پوءِ اهي ڪڪڙ ۽ سور
منهنجي چمڪ کي چوري مڙي نه سگهيا.

تئين آڏيءَ ۾، جي ڏاڏا پوکڙن جون تهسيائون شروع
ڪندا هئا، سي اسين ڏيئي چڪا آهيون. تنهن هوندي
به اسان کي جهول ڪرڻو ٿو پوي ته مٿي ڏيکاريل هٿ
پوک جو اڀياس ڪندڙ ٿيسوي هوندا هئا. جي نه هجن
ها ته پوڏيسو به اهڙين تهسيائن جو اڀياس شروع نه
ڪري ها.

گهٽ ڪاڏو (اڀوشن)

انهيءَ طرح هڪ پوک جو اڀياس ڪندي جڏهن
سمجهيائين ته هن ۾ ڪڇ سار نه آهي تڏهن هن ٿورو
ڪاٺ شروع ڪيو. ان ڪاٺ به، ڇڏي ڏيڻ سو کيس ليڪ
نه لڳو، پر اٽڪل اٽل (ٿورو) پوڄن ڪرڻ لڳو. پگوان
سڄي کي چوي ٿو ته، ”هي آڳوڻس، مان ٿورو ٿورو
ڪاٺ لڳس. آءٌ مڱن جو ڪاڙهو (سوڀ)، هڪڙي ۽ هڪ
قسم جو سادو (ان) جو ڪاڙهو، مٿن جو ڪاڙهو، ڇٽن
جو ڪاڙهو پيئي ڪري گذران ڪندو هوس. سو به
هڪل ٿورو هٿ ڪري منهنجو بدن نهايت پتلو ٿي
ويو. آسپتڪولي ۽ ڪالولي (ٻولن) جي ٻندين ٻوڙ هن
وانگر منهنجي عضون جا سنڌ پيا ڏسڻ ۾ ايندا هئا. اٽ
جي پير وانگر منهنجي ڪمر ٿي ويئي. ست ڪٽڻ جي

پوندا ۽ کيس ٿي ٿو پوندو، انهي نموني مون سمجهي ورتو ته ڪار، دوايش، وهسا (ايناءَ رسائڻ) وغيره من جا ٻڌڻا وڃار پيائڪ آهن.

”جنهن وقت مان نهايت ساوڌائي ۽ آساهه سان وڃندو هوس، جڏهن ٺهڪار، متلا، اهنس، انهن ٽن دليان مان ڪو دليل منهنجي من ۾ اٿن ٿيندو هو ته سوچيندو هوس ته اهو عمدو دليل من ۾ پيدا ٿيو آهي، اهو دليل موٽڪي، يا بين کي يا سڀني کي ڏک ڏيڻ وارو نه آهي، اهو نه گيان (ज्ञान) وڌائڻ وارو آهي ۽ ترواڻ ٿاين پهچائڻ وارو آهي. سڄي ساري دانه يا ڏينهن انهي جو وڃار ڪجي ته نه انهي مان ڪو پڻ نه آهي. پر وڌيڪ وقت وڃار ڪرڻ سان منهنجي ڏيهه ٽڪجي پوندي، جنهن ڪري منهنجو چت ٿو نه پائي سگهندو ۽ جو چت اُٿر نه آهي سو سماڌي ڪيئن پراپت ڪري سگهندو؟ انهي ڪري (ٿوري دير تائين) مان پنهنجو چت آندو پر ئي ٿاينڪو ڪندو هوس..... گرم موسم جي ٻولين ڏينهن ۾، جڏهن ماڻهو پنهنجا فصل لاهي پنهنجي گهر کڻي ويندا آهن، اڏهن ڪو چرواهو (ڌنار) ڏورن کي کولي ڇڏيندي ۽ وڃا هيندا يا ميدان ۾ هوندي، ڏورن کي پنهنجي نظر مان ٽٽو ڪڍي ۽ انهي طرح ٺهڪار وغيره عمدن وڃارن ۽ دليلن جي اٿن ٿيڻ تي مان ايترو پاڻ رکندو هوس ته اهو عمدو ڌرم آهي (يعني ته دليلن کي روڪڻ جي نه ڪندو هوس).

سٺن ۾ آيل آهي. انهن واکڙن مان ڪڇ اسين هڪ مخصوص طور ڏٺون ٿا.

”مجهڙو نڪانه“ جي دوٻڙاوت ڪرڻ سڀ ٻڌاڳيتڪڪ سٺ ۾ ڀڳوان چوي ٿو ته ”هي ڀڳوتون، ٻڌ ٻڌو ڀاڙيس ڪرڻ کان اڳ، جڏهن آڳاٽو ٻوڏ ٻڌو هوس ٿڌهن منهنجي من ۾ اهو واکڙ آيو ته وٽسڪن (دلپس) جا ٻه حصا ڪيا وڃن. الاهي موجب ڪام جا دليل (وشم واکڙ)، دلپس ٻڌو جا دليل (ويا ٻڌ واکڙ)، پاڻ يا ائين کي ايداء ٻڌو جا دليل (وهسا واکڙ)، انهن ٽن دليلن جو مون هڪ ڌار حصو ڪيو. ايڪائواس جا دليل، مٿو ٻڌو جا دليل ايداء نه ڏيڻ جا دليل. انهن ٽن دليلن جو ٻيو حصو بنايم. انهي کانپوءِ نه پيس ساوڏائي ۽ هوشيارِيءَ سان وهندي به پهرين ٽن دليلن مان ڪو دليل من ۾ آئين ٿيندو هو، تنهن وقت سوچيندو هوس ته ٻڌو دليل منهنجي من ۾ پيدا ٿيو آهي، اهو منهنجي دڪ به پئي جي دڪ يا اسان بهي جي دڪ جو ڪارڻ بڻيو، ڪيئن جي آڏو ايندو، ۽ ترواڻ ٿاين نه پوڄائيندو. اهو واکڙ ڪندي اهڙو دليل منهنجي من مان هٽي ويندو هو.“

”هي ڀڳوتون، شرد مومسري جڏهن جني ڪئي فصل ٻڌي تيار ٿي ويندو آهي، ٿڌهن چرواهو ڏاڍي خبرداريءَ سان پنهنجن جانورن جي سهال ڪندو آهي ۽ لنگهن ماري نه انهن کي پيءُ کان دور وٺي ويندو آهي، ڇو جو چاٽي ٿو نه ائين نه ڪندس ته دور پيءُ ۾ گهڙي

مان انهن سڄڻن مان هڪ آهيان جن جا ڪرم ۽ آبهوڪا
 ٿڌ هون، تڏهن به واس ۾ موٽي بي حد بي ٻڏائي
 محسوس ٿي.

”هي ابراهيم، جو شرمڻ لوي، اڇڙي ڇٽ جو،
 آسي، شڪ ۽ اڙم سان ٻوڏيل به رهڻ ٿو، سو انهن
 دوشن ڪري جڻ پو پولي کي ٺٽي ڏئي ٿو. پر منهنجو
 ڇٽ ڪم وڪارڻ کان ٽريپ هو، دويش پاڻ کان
 مڪف هو (ارمات سڀني پراڻين لاءِ من ۾ مقرر هيم).
 منهنجو من اهاه سان ٻوڏيل ٿاڻيڪو ۽ شڪن بنا هو.
 جڏهن ڏٺم ته اڇڙن گلن سان گلوان جي سڄڻ به ٻڏيل ٿا
 تن مان آءٌ هڪ هوس، ته بنواس ۾ موٽي بي حد بي ٻڏائي
 محسوس ٿي.“

”هي ابراهيم، جي شرمڻ پنهنجي ساڪ ۽ ٻين جي
 ٺٽي ڪن ٿا، ٻڏڻوڪ ٿين ٿا، مان شان جي لڳا وڪي
 ڪري به رومن ٿا... مطلب ته معد ٻڏي جا ٿين ٿا.
 سي انهن دوشن ڪري پو پولي کي ٺٽي ڏين ٿا پر مون
 به اهي ڏرڪڻ نه هون، مان ته پنهنجي ساڪ يا ٻئي جي
 ٺٽي چاهيندو هوس، مان ڪانگر نه هوس، موٽي مان شان
 جو چاهه ٿي هون... مان گيان وان هوس. جڏهن مون ڏٺو
 ته جي سڄڻ انهن گلن سان ٻوڏيل ٿي ڪري به واس
 ڪن ٿا تن مان آءٌ به هڪ آهيان، نه به ٻڏڻوڪي بي حد
 بي ٻڏائي محسوس ٿي.“

پي ڊ پائي

عمدن وڃارن جي سهايت سان پڄڙن وڃارن تي
 ضابطو رکجي ٿڌهن ۾ ڌرمي ڀوش جي من ۾ هيٺين
 ٽالهن ٽريپا (پي ڊ پائي) انهن نه ٿي آهي ٽيپين گيا
 پراپت ٿيڻ ٿاڻدن آهي. ڌاڙيل يا جوتا پنهنجن دشمنن
 تي همد سان ڪهي پوڻا آهن، پر انهن ۾ پي ڊ پائي
 ٿوري هوندي آهي. هو شسترن (هٿيارن) سان ڪٿي
 ڪيترو به جهجهيل هجن، پر دل ۾ ڊ ڊ ڪندا آهن.
 کين اونڙو رهندو آهي ڏ ڪير ڄاڻي ڪڏهن اسانجو دشمن
 اسان مٿان اچي ڪڙ ڪندو. انهيڪري سندن پي ڊ پائي
 سورهن آنا سڄي نه هوندي آهي. پر پوڙ پستو اها ٽريپا
 ڪيئن پراپت ڪئي سو هيٺين مقال مان پڌرو ٿيندو.
 پڌ پگوان جاو شروٽي (आवृत्ति) پراهمڻ کي چوي
 ٿو ته ”هي پراهمڻ، جڏهن اڃا پڌڙو پراپت نه ڪيو هوم ۽
 آءٌ فقط پوڙ پستو هوس، ٿڌهن مونکي انهن لڳو نه شرمڻ
 يا پراهمڻ شڌ ڪرم نه ڪري ان ۾ رهي ٿو سو انهي
 دوش ڪري جن ڀڙ کي ٺهين ڏي ٿو، پر منهنجا ڪرم
 شڌ هئا ۽ جڏهن ڏاڻ نه شڌ ڪرم ڪندڙ سڄي (آڙه)
 جي ٻن ۾ رهن ٿا تن ۾ مان به هڪ هوس ٿڌهن پراس
 ۾ مونکي پي افس ٽريپا جو انڇو ٿيو. ٻي ڪيئن شرمڻ
 يا پراهمڻ واپا به اشد ڪرم ڪن ٿا، من به اشد ڪرم
 ڪن ٿا، اشد آجيوڪا ڪري ٻن ۾ رهن ٿا. پر منهنجي
 من، واپا ۽ ڪا به ڪرم شڌ هيو. جڏهن مون ڏ ٿو نه

اھو ٲٲو من ۾ ايندو ھو تہ آءُ نہ آئي وھندو ھوس، نہ کٲو
ٲيندو يا ھندو ھوس. ٲٲٲري ٲي اٲئي ٲي کٲس ٲاس
ڪندو ھوس.

راج يوگم

اٲن تہ آھي تہ ٲوڏٲٲو ٲنھنجو سارو وقت فٲا ھٲ
ٲوگ ۛ ٲٲسٲائن ۾ گذاريندو ھو. اٲن ڪرٲ تہ ڪنھن نہ
ٲٲٲريءَ لاءِ ممڪن نہ ھو. وچ وچ ۾ ھن کي سٲو اُن
نہ کائٲو ٲولندو ھو. ٲو سٲو ۾ جن ٲي سگھه ايندي ھٲس
تہ وري کڏو گھٲ ڪري تہ ٲھ کي سھٲھون ڏيندو
ھو. سڄا سارا سٲ سال ٲوڏٲٲو خاص ڪري ٲٲسٲائن
۾ لڳو رھيو، ٲو تڏھن نہ شڪ نہ آھي تہ وچ وچ ۾ سٲو
ٲوڄن کٲيندو ھو ۛ شانٲ سماڏيءَ جو نہ اٲڙ ڪندو ھو.
ھٲ ڇڏي ڪري ھو ”آٲاٲان سٲٲئي سماڏيءَ“ (ھڪ
ٲرڪار جي سماڏي) جي ٲاونا ڪيئن ڪندو ھو، تھن
ٲاٲ ٲڳوان ٲڏ ”آٲاٲان سٲٲف“ جي ٲوڙئھن وڳ جي
اٲن سٲ ۾ ٲٲائي ٲو.

ٲڳوان چوي ٲو تہ ”ھي ٲڪٲوڙو، آٲاٲان سٲٲئي
سماڏيءَ جي ٲاونا ڪرٲ سان ڏاڍو لاٲ ٲئي ٲو. ڪھڙي
ٲٲٲي اُن جي ٲاونا ڪرٲ سان وڏو لاٲ ٲئي ٲو؟ ڪو
ٲڪٲو ٲن ۾ وڻ ھٲن يا اٲي ڪنھن اٲڪائٲ اسٲان
ٲي آسٲن ٲڏي وھي ٲو. ڇڏھن ھو ٲڳھو ساھ ڪٲي ٲو
تڏھن ھو سمجھي ٲو تہ آءُ ٲڳھو ساھ ڪٲي رھيو آھيان.
ڇڏھن ھو ٲڳھو ساھ ڇڏي ٲو تڏھن ھو سمجھي

”هي براهمن، چتر دشي پور نما، اماواسيا ۽ اشمني*
 جون راتيون (دب لاء) پوس آھن. انهن راتين جو جن
 بدھن ۾، جهنگن ۾، وطن هيٺ ماڻهو ديوتائن لاء پليدڻ
 چاڙھيندا آهن، يا جي اسٽن بلڪل پوائٽ سمجھ وينا
 آهن، اتي آڏو وڃي اڪيلو رهندو هوس. سو انهيءَ ڪري
 نه آڏو ڏسان نه پڙ ڇا ٿيندو آهي. اهڙن اسٽن ۾ رهڻ
 وقت ڪو هڻڻ ڏوڙي هڻڻ انهن ويڻ ڪو مورسڪل ڏانهن
 ڪيرائيندو هو، يا وڻ جا پن هوا ۾ جهليندا هوا، نه آڏو
 پائيندو هوس نه اهوئي پڙ پورو آهي. پاڻي ڇنڊو هوس
 نه ”پڙ ڇا آهي سو سمجھڻ جي لاءِ سان مان هٿ آيو
 آهيان. تنهنڪري هن ئي حالت ۾ اهو ڏاس ڪرڻ ڪبي.“
 هلندي چلندي من ۾ پڙ ٿيندو هوم نه هلندي وقت انهيءَ
 کي ڏاس ڪندو هوس. جيسين تائين اهو ڏاس نه ٿيندو
 هو تيسين تائين نه پاڻ جهليندو هوس، نه وهندو ۽ نه
 بستري تي لٽيندو هوس. جي اهو پڙ پورو ٿيڻي اٿي
 من ۾ ايندو هوم، نه ٻيئي ئي سندس ڏاس ڪندو هوس.
 جيسين تائين اهو ڏاس نه ٿيندو هو تيسين تائين نه پاڻ
 جهليندو هوس، نه وهندو ۽ نه بستري تي لٽيندو هوس.
 جي اهو پڙ وڻي ويڻي من ۾ ايندو هو نه آڏو نه سمهندو
 هوس، نه کڙو ٿيندو يا هلندو هوس. جي لٽندي وقت

* ڇنڊ جي چوڏهين رات (۲) پور نما. ڇنڊ جي پنڌ رهن
 رات (۳) اماواسيا. اوندهه جي پوئين رات (۴) اشمني.
 اونڌا هي اٿن رات

انهي سمرن موجب مون سمجهو ته اهو ئي ڪيئن جو مارڪ هوندو. ٻوڙ منهنجي من ۾ وري هي ويچار آيو ته جيڪي سڪ آرام ملڻ بنا ۽ سنن ويچارن مان پراپت ٿئي ٿو، تنهن سڪ کان آءٌ ڇو بچان؟ ٻوڙ مون فيصلو ڪيو ته انهيءَ سڪ کان آءٌ نه بچندس. پر سو سڪ بهه ڏيڻي سرور سان نه ملڻ وارو هو. انهيءَ ڪري ٿورو ٿورو کاڌو کائڻ لڳس. تنهن وقت پنج پڪو منهنجي شهوا ڪري رهيا هئا، ڇو جو هنن سمجهو ته جنهن ڌرم جو ٻوڙ مون کي پراپت ٿيندو سو سوچيو ڪين به ڏيندس. پر جڏهن آءٌ ان کائڻ لڳس تڏهن هنن سمجهو ته، ”هي ڳوٺر ٿيڻا کان پراپت ٿي ڪري کائڻ پيئڻ ڏي ٿو ۽ آهي. سو پنج ئي پڪو مون کان منهن موڙي مون کي ڇڏي هيا ويا.“

پر تڏهن به ٻوڙ ٿيڻو جو نشو ٿو ٿيو. سندس من ۾ پڪو وڻواس هو ته ٿيڻا جي وقت ڇڏي ڪري سڌي سنوئي ڏيان مارڪ تي ئي ٿوڙو ٻوڙ پراپت ڪرڻ گهرجي.

مار سان جڏ

تنهن مهل ٻوڙ ٿيڻو جي ’مار‘ سان جڏ ٿي، سو قصو ”ٻڌ چرس“ جي ڪوٺائڻ ۾ به ٿيڻ ڳرڻن ۾ اچي ٿو. سا جڏ ڪيئن پيدا ٿي سو ”سمن ٿاڻا“ جي ٻڌڻ سٺ * ٻڌ ڌرم ۾ هرڪا ٿيندڙ ۽ ٿيلا ٿيندڙ ٻوڙا. ٻڌ ڌرم جو شيطان

ٿو ته آءٌ ڏکھو ساهه ڇڏي رهيو آهيان، جڏهن هو نندو ساهه کڻي ٿو... وغيره. هن ريت آڏيان سمري سمانڌيءَ جي پاڻا رکڻ سان ڏاڍو لاپ ٿئي ٿو. هي ڀڪشوڻو، ٻڌڻو پراڻس ڪرڻ کان اڳ، ٻوڏيسٿو جي اوسڻا ۾ رهندي وقت آءٌ به اها پاڻا من ۾ رکندو هوس. انهيءَ ڪري منهنجي سر ۾ ۽ اکين کي تڪليف نه ٿيندي هئي ۽ منهنجو چست ٻاٻ جي وڪارن کان دور رهندو هو.“

تنهن مان ٻڌو آهي ته ٻوڏيسٿو هميشه هڪ ٻوڳ نه ٻيو ڪندو هو. وچ وچ ۾ هر شانس راج ٻوڳ جو به اڀياس ڪندو هو ۽ انهيءَ مان کيس شانتی منندي هئي.

ڌيان مارگ جو سهارو

هن ريت الپ ڀڄڻ ولندي، هڪ ٻوڳ ۽ راج ٻوڳ جا آڻڻو ولندي، اُنس ۾ ٻوڏيسٿو جي من اوچتو ٻاهر فصار ڪيو ته هي ٽه سائون بلڪل ڀڳتار آهن. انهن بنا به مڪمل حاصل ٿي سگهي ٿي. سو ٽه سائون ڇڏي ڪري هن پوريءَ طرح ڌيان مارگ جو سهارو وڃي ورتو. سو ڪيئن ٿيو تنهنجو ورنن ٿوري ۾ ”مهاڻڪ سٺ“ ۾ ڏال آهي.

ڀڳوان سڄڪ کي چوي ٿو ته، ”هي آڱوڻس، جڏهن منهنجي ٻڌ جي ٻنيءَ ۾ ڪم ٿيو ٿيندو هو، تڏهن جسمو جهاز جي سٽل ڇانو هيس ويهي ڪري پٿر (پهرتون) ڌيان من پراڻس ڪري ورتو هو. سو مونکي ڏاڍو ۽

”ٻوڏيسٿو ڇاڻا لاءِ ڏسو“ سمانڌي مارگ، ص ۳۸-۴۸

(۹) هيءَ هوا نديءَ جي وهڪ ڪي به سڪائي سگهي
 ٿي، پر جنهن پنهنجي مقصد تي چست چٽو آهي تنهنجو
 وقت نه سڪائي سگهندي.

(۱۰) پر جي پنهنجي ئي ڪشال ڪري منهنجو وقت
 سڪي ويو ته انهيءَ سوڌو منهنجا چست چور وڪار به
 سڪي نون آهي ويندا. سچ پاڻ نه ماس ٻڌندي به منهنجو
 چست وڌيڪ ٻن ٽيندو وڃي ٿو ۽ پنهنجي سمر ٿي،
 ٻڌي ۽ سمڙي وڃي ٿو ٿورو ويندا وڃن ٿا.

(۱۱) هن پرڪو جي جهون ڪري اتر سڪ جو لالو
 ٿئي ٿو ۽ منهنجو چست ڪام ٻرڻ ٿي ٿو وڃي. اها
 منهنجي اتر مڙي ٿو اڪن ٿو.

(۱۲) (هي مار) پنهنجي سڀا جو ڪام ٻرڻ ٿو ٻهرون،
 چست جو ٻڌڻ ٿو، پر ۽ پياس ٿو ۽ نرسنا چوڻون
 ساهي آهي.

(۱۳) پنجن اٿس، جهون ٻه، سٺو اڃا به
 اٿون امان.

(۱۴) ٻه، سڪو، ٻوڏ ٿا ٿو سڀاهي ۽ سڪو
 ٿا ٿو ٿو سڀاهي. انهن ڪري انسان پنهنجي ساڪ
 ۽ ٻين جي ٿندا ڪري ٿو.

(۱۵) هي ڪارا ڏيک ماڻهن تي حملي ڪرڻ ٿا
 هيءَ پنهنجي سيد سهريل آهي. ڪاٿر انسان انهن کي
 جيتي ٿو سگهي، پر جو انهن کي جيتي ٿو سو سڪ ٿي ٿو.
 (۱۶) آڻ پنهنجي مٿي تي سچ جو گاهه ٻڌي ڪري

۾ ڏنل آهي. انهيءَ ست جو ترجمو هيٺ ڏنو وڃي ٿو.
(۱) ٽڙنهن ٺڌيءَ جي ڪناري، نوسا جو آرٽپ
ڪري، نرواخ پراپت ڪرڻ لاءِ وڏي انساهه سان آڌ
ڏيار ڪري رهيو هوس ٿو.

(۲) ڏکڻدي آواز سان مار مون وٽ آيو ۽ چيائين ٿو
تون ٻري سڙي ويو آهين، تنهنجي جهڙي جو رنگ
لهي ويو آهي ۽ موت اچي ڏر ٿي آهي.

(۳) هزار ڀائرن تون مري چڪو آهين ۽ باقي هڪ
ڀائي جهڙو رهيو آهين، پر ڀلارا تون سدائو جهڙو رهيو.
جهڙو ڀلو آهي. جهڙو هوندان ٿو ڀلي جا ڪارج ڪري
سگهندن.

(۴) برهمڇوڙو جو ڀائرن ڪندين، اڳتي هلي جي پوڄا
ڪندين ٿو ڏاڍو ڀڄ ڪندين. مگر نرواخ لاءِ هيڏا ڪمالا
جا لاء ڪري رهيو آهين؟

(۵) نرواخ جو مارڻ لاهيت ڪلن آهي، اٽانگو آهي.
سي واکهه چئي ڪري مار پڌ جي ڀر ۾ وڃي آيو.

(۶) ٺڌهن پگوان چيس ٿو، ”غافلن جا ڀار، هي
ڀائي، (آڌ سمجهه ٿو) ٿو تون هٿ جو آيو آهين.

(۷) ٿو واري پنج جي مونکي ڪاڊ ڏر ڪار ڪانهي،
جنهنڪي هجي تنهن اڳيان وڃي آهي موليون وڃاء.

(۸) مون ۾ شرڏا آهي، وڀڄ آهي، گيان آهي. هن
رست جڏهن آڌ پنهنجي مقصد تي هڪ ٽڪو ٻيلو آهيان

ٺڌهن جو مونکي جهڙو لاء رهي رهي رهيو آهين؟

ويندا چئي شوڪ ٺٽو ٿئي.

(۲۲) (مارچيو...) ست سال آڻ ڀڳوان جي پٺيان

ڦريس، پر سمرقند واري ٻڌ جي زرد جو پوڏو نه هئڻ
نه آيو.

(۲۳) هڪ ڪاڪوٽري شيخ ملندڙ، ڪا مٺي شيءِ

مسدير انهيءَ آس سان ڪاٺو کي ڇڻ هڪ چرٻ رنگي پٿر
هڪ آيو.

(۲۴) اٺن شوڪ ڪندي مار جي ڪڪ مان سندس

پٺيان (ويٺا) ڪري پٺي ۽ پوءِ هو اٽل ڏهن (غالب)
لي ويو.

هن سب جو ترجمو ”لف وسر“ جي ارڙهين آڏاڻ

م آيو آهي. تنهن مان سندس پوڄيندڙ جي سڏ پوري

ٿي. مٿي ڏال ”پروست“ (प्रवृत्ति) جو ٺڪرو

پڙهڻ سان هن سادي روپڪ (Allegory) جو اٽڪ

سواناڻي سان سمجهي وٺجي ٿو، مٿس ڄاڻي جي ڪلپنا

لاءِ جڏهن ڪڏهن ڪو اڳتي قدم کڻي ٿو ته مٿس سڀ

ڪاڻ آڇ مار سڀنا جو يعني ڪم پوڄ جو حملو ٿئي ٿو. اٺن

کي روڪي ڪري اڳتي وڌي ٿو ته ايتري پرستش

اٺن ٿئي ٿو تنهن ڪري به، پيس، وغيره جي سڀنا

سندس سامهون پوي ٿي. اٺن سڀني واسنائن ۽ وڪون

کي جيئن به ڪا ٺڪري تنو جو ساڪياتڪر اهو ڪڏهن

نه ٺٽو پراپت ٿئي. سو ٻڌ مار کي جيئن به پيو ته سڀني

من جي وڪون ٿي جيئن پراپت ڪيائين.

هيءَ پڙنگيا ڪريان. ٿو نه جي منهنجي هارائي ته منهنجو
جيئن اڃا پڙ ٿيندو. جنگ ۾ هارائي پوءِ جيئن ٿيڻ کان
موت مون لاءِ بهتر آهي.

(۱۷) ڪئين شرمڻ تراهه ٿيندي سينا ۾ شامل ٿيا
آهن. تنهنڪري منجهن سرجهرو ڪونهي ۽ جنهن مارڻ
جي ساڌو پوش هان ٿا سو مارڻ ڪن ٿا سو سڄي.

(۱۸) چارون طرف تنهنجي سينا نظر اچي ٿي ۽
پنهنجن سوارين سان ٽن سدير پو ايسو آهن. پو ٽوسان
جنگ جوڙڻ لاءِ آڻي اچي ٿا ڪٿان ٿا، ته مٿان مونکي پنهنجي
آسن ٿا ٺوڏي نه وجهن.

(۱۹) ڏاڍا ۽ منش تنهنجي سينا جي سامهون اچي
ٿا سگهن. پر تنهنجي انهيءَ سينا کي آڻي پنهنجي ڪيان
ٻڌي ۽ سان آهن چور ڪندس، جيئن پٿر مٽيءَ جي پوڻ
کي چور چور ڪري.

(۲۰) سڪلپ کي وس ڪري، سمرتيءَ کي سڃاڻ
ڪري، اڻڪ سندن (شراوڪن) کي اپڏيش ڪندو
آڻي ڏيس ڏيساڻو ڏيندس.

(۲۱) اهي سندن (شراوڪ) منهنجي اپڏيش موجب
ساوڌان رهي ڪري ۽ پنهنجي مقصد تي مهڪم رهي
ڪري، تنهنجي اڃا جي خلاف، اهڙي ٻڌ تي پوڄي

جنگ ۾ هارائي پئي نه هٽڻ لاءِ منج جو گاهه مٽي تي
ٻڌي جوڙا پڙنگيا ڪندا هئا.
۽ شروڻ ڪندڙ. ٻڌندڙ. پوڻڪ

۾ نه آهي. چون ٿا ته شڪاڻڪ (शाका) راجا اهو ناس
 ڪري ڇڏيو. هن وقت سڄي هندوڪ ٻيو ٻيو هو وڻ
 لڳايل آهي ۽ پڙ ۾ ٻڌگيا جو پرستندو آهي. انهيءَ
 وڻ هيٺان جڏهن ٻوڏيسٿو وڃي ويٺو ته وري هڪ ٻورو
 مار مٿس وارو ڪيو، جو پرستگ لڏي وسٿر ۾ آيو آهي.
 ”سنيٺ نڪاه“ جي سنگ لاڳ ۾ انهن ورنن ڪيل آهي
 ته ٻڌ کي لاسائڻ لاءِ مار پهنجن ٿي نياڻيون - پرشتا،
 پٽڪندرجي ۽ موهه. وڻ ڏي موڪليون. جاتڪ جي لدا
 ڪا ۾ نه وڏي وسٿر ۾ هن جو ورن آيو آهي ته انهيءَ
 موقع تي مار جي سينا چارون طرف ڪيئن ٻڌ تي وار
 ڪري ٿي، مار جي سينا ڏسي ڪري بولها ۽ ٻيا
 ديوتاڻن پڇي وڃن ٿا ۽ اڪيلو هڪ ٻوڏيسٿو وڃي رهي
 ٿو. پوءِ ٻڌ کي چوي ٿو ته ”هي اسڪن منهنجو
 آهي، تون هنن هاجرو وڃ.“ انهيءَ اسڪان تي پهنجو حق
 ثابت ڪرڻ لاءِ مار پهنجي مڙج جي گواهي ڏئي ٿو.
 سڀ ديوتاڻن پڇي ويا هئا، جنهنڪري پگوان ٻڌ جي
 ٻارن ڪونه گواهي ڏيڻ وارو ڪونه رهيو هو. تڏهن ٻڌ
 پهنجو ساڄو هٿ هيٺ ڪري چوي ٿو، ”هيءَ ڌار
 واري ڌرتي منهنجي ساڳي آهي.“ پوءِ ٻوڏيسٿو ماٿا وراٽ
 (وڏو) سڙو ڌار ڪري ٻڌ سينا کي پڇائي ڇڏي
 ٿي. اهڙيون پراڻيون ڪٿائون جاتڪ اڪڪ ڪر ورنن
 ڪيون آهن.

چترڪارن ٻڌ ڌرم جي چتر ڪلا ۾ هي پرستگ ٺهائجي

سُجڻا جي ڏنل ٻڪيا

ٻوڏ پستو کي سمونڊ گيان (اڻ ٻڌو) ويساڪي ۽ جي
 پور ٿيا رات پراپت ٿيو. تنهن ڏينهن ٻيون جو سُجڻا
 نالي ڪنهن ڪماريءَ کيس هڪ عمدي پوڄن جي ٻڪيا
 ڏني. اهو قصو ”سب ٻڌڪ“ ۾ ڪن هنڌ ڏنل آهي.
 اهو پوسنگ ڇڏي ٻئي ڪنهن هنڌ سڄڻ جو نالو نٿو
 ملي. تڏهن به ٻڌن جي ڪلام سڄڻا کي اٽل اسٽان ڏنو
 ويو آهي ۽ ٻڌ جي درشتيءَ سان به اهو پوسنگ هميشه
 لاءِ ٻڌ ڪرڻ جهڙو ٿي پيو. ڇهن لوهار جي ٻڪيا وٺي
 ڪري ٻڌ پڳوان بيمار ٿي پيو. هو سمجهي ويو ته
 هن بيماريءَ ڪري منهنجو ٻار نروارڻ ٿيڻ وارو آهي.
 معان سندس مرنهيو ڪانهيو لوڪ ڇند کي ڏوهه نه ڏين
 انهن ڪري پڳوان آندو کي سڏي چيو ته ”جنهن ڏينهن
 مون کي سمونڊ گيان ٿيو تنهن ڏينهن جي ٻڪيا ۽ اڄوڪي
 ٻڪيا، مون لاءِ ٻئي سمن آهن، سوئون ڇند کي سمجهو
 ۽ آٿس ڏي.“

ٻوڏي ورڪش هيٺ آسن

سڄڻ جي ٻڪيا وٺي ڪري ٻوڏ پستو نيرنڀرا (نيرنڀرا)
 لڏي ۽ جي ڪناري تي ويهي پوڄن ڪيو ۽ تنهن رات هڪ
 ٻي جي وٽ هيٺان آسن لڳ ڀاڻين. اهو ٻي هن وقت هستي ۽
 ديهاست، جنهن ڪانهيو وري جسم نه وٺو آهي.
 ۽ ”انگور ٺڪي“ ايڪڪ ٺاڪا ٻوڏ سڳهاڇا پر ڇو

چڪيندو رهيو ۽ ”مهاوگ“ ۾ لکيل آهي ته اوڏي مهل
 واسه جي ٿين ٻهر ۾ هيٺ لکيل ”پرتيه سمهاد“
 (प्रतीत्य समुत्पाद) سئو ۽ پوءِ اٺو سندن من ۾ ٿري آيو.
 پر ”سنيٽ ٺڪاڻ“ جي ٻن ستن ۾ پٿار وٺو آهي ته
 بوڌيسٿو جي هڪدم ۾ ئي ”پرتيه سمهاد“ جو سلسلو
 ڄاڻي ورتو هوائي. ه جيڪي مهاوگ ۾ لکيل آهي سو هن
 ستن سان لهڪي نٿو اچي. ٽن لکي ٿو ته جڏهن مهوگ
 لکيو ويو هو تڏهن هن ”پرتيه سمهادن“ جي سلسلي
 کي ڏاڍي اهميت ملي چڪي هئي. مهايان ٻنڌ جي
 لاڳرهن جهڙي آڇاڻ ته هن وٽ رهي پنهجي نيوگهان
 جو بنياد کڻي پٿارو.

پرتيه سمهاد (प्रतीत्य समुत्पाद)

اهو پرتيه سمهاد مختصر طور هن ريت آهي:
 اوديا مان سسڪار پيدا ٿين ٿا، سسڪون مان
 وگيار (سوء)، وگهار مان نام روپ، نام روپ مان جهن
 ٻڌن جا جهن، ڪيتر، جهن ڪيترن مان سورس (جهڻ)،
 سورس مان ويدنا (ٻڌن ڌيان ڌيان)، ويدنا مان
 ترشد، ترشد مان اُپادان (من جو جهڻ)، اُپادان مان پو
 (ٿيڻ)، پو مان ڄاڻي (جنم)، ڄاڻي مان چرا، مرڻ، شوڪ،
 ورلاپ، دک، دل جي سستي، دل جو ٽٽڻ پيدا ٿين ٿا.
 پوءِ وٺاڻ سان اوديا مان سسڪار ٿي پوءِ سسڪو
 ٿيڻ وٺاڻ وٺاڻ ۽ ۱۰ ۽ ۶۵ ڏسو
 ڏسو مٿي مڪڪارڪ جو مهاڻو

سندرت سان چٽيو آهي. لوط، دنيش، موھ، مد (گھمب)،
مَٽس (حسد) ۽ ٻين ٻيڙين مان جي ورتين کي اهڙو چٽو
روپ ڏنو اٿن، جو نهايت ساراهه جوڳو آهي. انهن
ٿڌو چٽي سگھجي ته پھرين ڪڙين هي پوسنگ ڪوٺائڻ
۾ ورتن ڪيو ۽ پوءِ انهيءَ موجب چترڪار روپ رنگ
چٽڻ جي ڪوشش ڪئي، يا چترڪارن پھرين هي پوسنگ
روپ رنگ ۾ آندو ۽ پوءِ ڪڙين انهيءَ مان هن پوسنگ
جو ورتن ڪيو. ڪڇ به هجي پر اها ڳالهه صحيح آهي
ته مٿي بيانل مارجي سندا کي موريت جي صورت ڏيڻ
لاءِ هيءَ هڪ ڪوشش هئي.

ٿڌو - ٻوڏ (ٻڌ ٻڌو)

انهي ويساڪي پورني جي رات جو ٻوڏ ٻڌو کي
ٿڌو - ٻوڏ ٿيو ۽ ٿڌهن کان وٺي ڪيس ٻڌ (سڄاڻ) چوندا
آهن. ارڻات ٿيستن ڳوٺ ٻوڏ ٻڌو هو ۽ انهيءَ ڏينهن
ڪانهو ڳوٺ ٻڌ ٿيو. ٻڌ کي ٿڌو - ٻوڏ ٿيو يعني چار آره
ستيه (اٺ سڄ) ۽ ٽن اندر اٺن انگن جو مارڪ، سڄي
آيو. انهن جو اُپدش هن سڄي کان پھرين پھرين
ٻڌن پراڻن سالن کي ڏنو.

مڪتي سڪ جو سواد

ٿڌو - ٻوڏ پرايٽ ڪرڻ ڪانهو ٻڌ پڳوان انهيءَ ٻوڏي وٽ
هيٺ سب ڏهاڙا ويهي ڪري مڪتي سڪ جو سواد
هڻي پوسنگ پوءِ اچڻ وارو آهي، انهيڪري هم ورتن
ٿڌو ڪيو وڃي.

۾ جو خاص طرح ڦهائجي واپو سو آهڙن ڳوٺن ٺٺو ڪيائين جي ويڙهون ڪري نه پر چئن آريه سڃڻ جو ويڙو ٻڪل سليس آهي ۽ اهو ويڙو سڀني قسمن جي ماڻهن کي سولائي سان آڻيو. انهيءَ ئي اڳتي ويڙو ڪير ويسو.

برهمڊيو جي پراڻا

هي چڱي آيا آهڙن نه ٻڏ پٽو رٿو-ٻوڏ) پراڻو ڪرڻ کان پوءِ نه ٻڏ ڀڳوان هڪ هفتو ٻوڏي وڃي (پهر) جي هيٺان گذاريو. تنهن کانپوءِ ٻيو هفتو اڃال ٺيڪروڏ (अजाल न्यग्रोध) وڃي هيٺان، ٽيون هفتو مڇند (मच्छिन्द) وڃي هيٺان، چوٿون هفتو راجايشن (राजायतन) وڃي هيٺان گذاري ٻڏ ڀڳوان وري اڃال وڃي هيٺان اچي ويسو. اتي سندس من ۾ ويڙو آيو ته ”هي ڌرم مون اي آڻس سختيون سهي پراڻو ڪيو آهي، تنهنڪري لوڪن کي انهيءَ جو اُپديش ڏجي. هن کانپوءِ دنيا کي وڌيڪ ڪم ڏيڻ لڳو نه آهي.“ برهمڊيو سندس اهو ويڙو سمجهي ورتو ۽ ڌرم اُپديش ڏيڻ لاءِ ڀڳوان کي پراڻا ڪئي. اها ڪٿا وستار سان ”مهوگ“ ۾ ۽ ”مجهڻ ٺڪاڻ“ جي اُڀرپڻسن (अरिपर्वसन) سب ۾ آيل آهي، پر اها ڳوٺ ٻڏ ڀاڳت ئي نٿي سگهي. ڪنهن پراڻ رچيندڙ وڃي (वर्णन) ٻڏ ڀاڳت اها ڪٿا رچي ۽ ساڳي ڪٿا ڳوٺ ٻڏ جي جيونيءَ ۾ داخل ٿي وئي. هن روپڪ (Allegory) جو اندازون اُڻڪ ڪندڙ جي ڪوشش مون پنهنجي ٻيٽڪ ’बुद्धधर्म आणि संघ‘ (صفحہ ۱۶-۱۷) ۾ ڪئي

ناس ڪجهن ٿا، سنسڪارن جي ناس ڪرڻ سان وگيان
(يا سرف) ناس ٿئي ٿو، وگيان جي ناس ٿيڻ سان
نام روپ ناس ٿئي ٿو، نام روپ جي ناس ٿيڻ سان
جهن ڪيترن جو ناس، جهن ڪيترن جي ناس ٿيڻ سان
سهرش جو ناس، سهرش جي ناس سان ويدنا يعني
اندرين جي گيان جو ناس، ويدنا جي ناس ٿيڻ سان
ترشيا جو ناس، ترشيا جي ناس ٿيڻ سان اڀادان (يعني
راڳ) جو ناس، اڀادان يا راڳ جي ناس ٿيڻ سان پڙ جو
ناس، پڙ جي ناس ٿيڻ سان جسر جو ناس، جسر جي ناس
ٿيڻ سان جرائ، مڙ، شوڪ، ورلاب، دڪ، دل جي سسئي،
دل جي ٿڌا جو ناس ٿئي ٿو.

دڪ جي پٺيان هيڏو ڏکھو ڪارڻ جو سلسلو جوڙڻ
سان اهو رواجي ماڻهن جي سمجهه کان گهڻو ٻاهر آي
وڃي. آهستي آهستي هن ”ارنيتيه سمتهادن“ جي ويچار
کي هڪ گهري گمان جو روپ ملي ويو ۽ انهيءَ
لي واد-وراد ٿيڻ لڳا. ناگرجن آچار-پنهجو
”ماڌه مڪڪارڪا“ (माध्यमकारिका) گرنٽ هن پرنيتيه
سمتهادن ويچار جي بنياد تي لکيو. ٻڌگهرش آچار-پنهجو
پنهجي گرنٽ ”وڻڌ مارڪ“ جو ڇهون پاڻو (آڪل
سؤ سراسڙ صدم) هن ويچار جي چند چاڻ ۾ لڳايو آهي.
سو سڀ پڙهي ڪري وندوان پاڪ به ٿاڻي مونجهاري
مر پڄي وڃي ٿو. پوءِ ساڌارڻ چئنا هي ڳالهه ٿي ڪهڙي؟
ٻڌ ڀڳوان جو ڌرم براهمن، ڪتري وغيره اونچ وڌڻ

هن شخص جو ڪنهن به قسم جو آءُ آڌر نه ڪنداسين. پر جيئن ويجهو اچڻ لڳو تيئن سندن فيصلو ڪيو ٿيندو ويو ۽ آخر ۾ هنن سندس ڪجهه مڙيوتي آڌر ڪيو. مگر سندس ڌرم جي نئين مارگ بابت ٻڌڻ لاءِ تيار نه هئا. جڏهن يگوان کين چيو ته ”مونکي هڪ نئون ڌرم-مارگ سمجهو آهي“ ته چوڻ لڳا ته ”آئينمان (وڏي آيو هجيو) ڏوٽو، اڳين نيسيانن ڪري به توهانکي سڄي ڌرم-مارگ جو پوڄهه نه پيو. هاڻي ته توهان نيسيا کان پرست ٿي ڪري کٽا پٽڻ شروع ڪيو آهي. تنهن حالت ۾ سڄي ڌرم جو سمجهو توهانکي ڪيئن حاصل ٿيو هوندو؟“ يگوان چيو ته ”هي پڪڙو، ٻلا، اڳ به ڪڏهن مون ڪا اجالي سمجائي هاءِ هئي آهي؟ جي نه، ته منهنجي ڳالهه ڏيان ڏيئي ٻڌو. اهو به جو مارگ مونکي ملي ويو آهي. اهو مارگ وٺڻ سان توهانکي جلدئي مڪئي پراپت ٿيندي؟“

هن رات پنهنجي ٽولي کي سمجهائي جلدئي انهي نئين ڌرم-مارگ بابت ٻڌڻ لاءِ کين تيار ڪيائين. انهي اوسر تي جيڪو هن اُپديش ڪيو تنهن اُپديش کي ڌرم چڪو پورتن (धर्मप्रवर्तन) نالي سڏيو ويو آهي؛ اهو سڀ ”سچ سچ“ (सत्यम्) جي بڻي وڳ به ۽ وڻيگرنتڪ جي ”مهاوگ“ ۾ آيو آهي. سچ جو سنسڪرت ۾ ”اُتراد لست وستر“ جي چوٽين اڌياءُ ۾ ڏنو ويو آهي. اسين ههه مول ٻلي سچ جو ترجمو ڏيون ٿا.

آهي. انهيءَ ڪري هڪ ويچار نعر ڪرڻ.

پنجن ڀڳتن جي ٿوليءَ جي اُپديش ڏيڻ جو ويچار

ٻڌ ڀڳوان جي سامهون اهو سوال آيو ته ڇا آريه سڃڻ جو ڪم ٿي، جو مون پراڻو ڪيو آهي، سو پهرين ڪنهنڪي دان ڪريان. ٻوڏيسو جا به ڪرو آلا رڪالامءَ اُڌڪ رامهت جي حمايت هجن ها ته، ٻنهي کي هي نقون ڌرم جو مارڪ هڪدم قبول پوي ها. پر هو گذاري ويا هئا. سو ڀڳوان ٻڌ سوچيو ته اهو اُپديش پنهنجن پنجن ساٿين (पञ्चगोत्र मित्राणि) کي وڃي ڏيان. اهي ڀڳتو ٿين وقت بهارس پُرساڻ رستن (श्रविष्ठ) ۾ رهندا هئا. ڀڳوان اوڏانهن وڃڻ لاءِ سهرايو. وقت ٿي اُٻڪ نالي آجهرڪ شرمڻ ملي ويس. ڇا ٿينس ته ”مونکي تقو- ٻوڏ پراڻو ٿيو آهي.“ پر اُٻڪ کي انهيءَ پراڻو ڪو به وشواس نه آيو. ”سو هوندو“ ٿين چئي ڪري هو پنهنجي وقت وٺي رهندو رهيو. هن هڪ پرستگ مان ٿي ڀڳوان سمجهي ورتو هوندو ته ٻين پنجن جي شرمڻن کي اُپديش ڏيڻ مان ڪو به ڪڙ ٿيل نه نڪرندو.

پنجن جي ٿوليءَ جا شڪ دور ڪرڻ

اڪاڙ مهني جي پورنمسيءَ کان اڳ ڀڳوان بهارس (वाराणसी) پهچي ويو. جڏهن هو رستن ۾ ويو تڏهن پريان ڏسندي ٿي پنجن جي ٿوليءَ فيصلو ڪيو ته اسين

(उपादान स्कन्ध) ڏڪارڪ آهن.*

”هي ڏڪشولو، وري وري انهن ٺٺا واري ۽ اٺڪ
وشين پٺيان پوڙ واري ترشا (جهنن کي ڪم - ترشا،
پوڙ - ترشا ۽ وٺاش - ترشا چوندا آهن)، ڏڪ سمنڊ (ڏڪ
پيدا ڪندڙ) نالي پيو آريه سچ آهي.“

”وٽراڻ سان هن ترشا کي پورن طرح ڍٻاڻ، تهاڻ
ڪرڻ، انهيءَ کان مڪٽ ٺٺا، اهو ڏڪ پوڙ (ڏڪ کي
روڪڻ) جو ٺٺو آريه سچ آهي.“

”مٿي ڏيکاريل آرين جو اٺ - انگو ماري ڏڪ - پوڙ
گامبي پوڙها (ڏڪ روڪڻ جي واٽ) نالي چوٿون آريه
سچ آهي.“

”(الف) هي ڏڪ آهي - جڏهن اهو سمجهه ۾ آيو
تڏهن مون ۾ نئين درشتي پيدا ٿي، ڪيائين پيدا ٿيو.
اهو ڏڪ سمجهڻ جهڙو آهي - جڏهن ائين ڄاتو تڏهن
مون ۾ نئين درشتي وغيره ... اهو ڏڪ جڏهن سمجهه
تڏهن مون ۾“

”(ب) مون سمجهو ته هي ڏڪ جو پٺو آريه سچ آهي؛
مون سمجهو ته اهو دور ڪرڻ جهڙو آهي، مون سمجهو
ته مون اهو دور ڪيو - تڏهن مون ۾ نئين درشتي پيدا
ٿي ...“

* سڪند پنج آهن. جڏهن اهي واسنائن وارا ٿين ٿا تڏهن
انهن کي اُپادان سڪند چوندا آهن. ڏسو: ”ٻڌ ڌرم
آل سنگهه“ صفحہ ۹۰-۹۱

ڌرم چڪر جو چالو ٿيڻ

مون هيئن ٻڌو آهي. هڪ ڀيري پڳوان واراڻسي (بدرس) جي رشيستن ۾ مرگ وڻ (هرڻن جي ٻن) ۾ رهندو هو. اُتي پڳوان پنجن پڪشن جي ٽوليءَ کي چيو ته، پڪهڙو! ڌارمڪ منشن (पञ्चजितेन) کي هنن ٻن حدن تائين نه وڃڻ گهرجي. اهي ٻه حدون ڪهڙيون آهن؟ هڪ حد آهي ڪام ڀرڻ ۾ سڪ سمجهڻ جي. اها حد اُٺس بنا، ڪُڏي، رواجي، اُٺاري، ۽ ٻي مطلب آهي. ٻي حد آهي ديهه کي ڏنڊ ڏيڻ. اها حد ٻه ڊڪڪري، اُٺاري (ٺيڄ) ۽ ٻي مطلب آهي. انهن ٻن حدن تائين نه وڃي ڪري، ٺاڪڻ ۽ گيان چڪمڙو انهن ڪرڻ وارو، شادي، اوازو گيان، سمورڻ ۽ نروارڻ انهن ڪرڻ وارو مڏم مارڻ (وڃون رستو) ڳولي ڪڍبو آهي. اهو ڪهڙو رستو آهي؟ صحيج (सच्चक) درشتي، صحيج سڪاپ، صحيج واڇ، صحيج چال، صحيج آجيوڪا، صحيج جئن، صحيج سمورڻي، سڏي. اهر آرين جو اُٺ انگو مارڻ آهي.

هي پڪهڙو! ڊڪ ٺالي بهرايون آريه سچ هيئن آهي. جبر ڊڪڪارڪ آهي ۽ جرا (پڏايو) ڊڪڪارڪ آهي ۽ بهماري ڊڪڪارڪ آهي ۽ جا اُٻريه (اڻ وڻندڙ) آهي سا ملڻ ۽ جا ڀريه آهي سا نه ملڻ ڊڪڪارڪ آهي. گهريل وستو ملڻ سان به ڊڪ ٿئي ٿو: مطلب ته پئس اُڀدان سڪند

سمجھائڻا پر اهي بيڪمدد ڪن ٿا. انهيڪري اهي هڪ
ڏٺا ويا آهن.

چئن آريم سچن جي چئي سمجھائي

ڪوبه انڪار نه ڪري سگهندو ته جيڪب پر دڪ آهي،
پر هرڪو شخص اهوئي سوچي ٿو ته منهنجو دڪ ڪيئن
دور لهندو. انهي سببان هرڪو ٻئي کي چيو رسائي
نه ٿي سگهي رهيا چاهي ٿو. منجهن جي هسا ڪرڻ
وارا ۽ چتر ٿين ٿا سي نما بڻجن ٿا ۽ ٻين کي اهڙن جي
آڏين رهڻو پوي ٿو. هنسڪ ٻڌي ڪري انهن نيشنلن
جو پاڻ پر سگهن نٿو ٿئي ۽ جو سهي پر وڌيڪ هسا
ڪندڙ ۽ چتر آهي تنهنڪي پنهنجو راجا ٻڌائي، انهي جي
مرضيءَ موجب هنن پوين ٿو. راجا کي وري اهو پڙهي
ٿو ته منان ٻيو ڪو راجا منهنجو راج ڪسي وٺي. انهي
ڪري راج جي رکيا لاءِ بگهه وغيره ڪري پسن جو
بلدان ڪري ٿو. منهن ۽ پسن جي هن لهر جي هاڻوڪو
سماج وچا کي دور ڪري جي سندس جيڪو ئي ٻيو
سڪاري ۽ ٻئي جو سگهن کڙو ڪرڻو آهي ته هرڪنهن
کي محسوس ڪرڻ گهرجي ته آخرڪار منهنجو ۽ ٻئي
جو دڪ هڪ آهي. انهيڪري ڀڳوان ٻڌ پٿر ٿين آريءَ سچ
پر سرو ساڌارڻ دڪ بتايو آهي.

جنم، جرا، مرڻا وغيره جا سرو ساڌارڻ دڪ شرمڻ
جائتا ٿي. نه رڳو ايترو پر اهي دڪ ناس ڪرڻ لاءِ ئي
هر ٽپسئون ڪندا هئا. پر دڪ جا ڪارڻ ڪهڙا. تنهن

”جاء مون سمجهو ته ڏک ٿوڙو (روڪڻ) آريه (انر)
 سچ آهي. مون سمجهو ته انهيءَ ڏک کي ساڳيايت روڪڻ
 ليڪ آهي. مون سمجهو ته مون ساڳيايتڪار آئين ڪيو.
 تڏهن مون به نئين درشتي پيدا ٿي.....“

”جاء مون سمجهو ته اهو ڏک ٿوڙو. گمبهي ٿو ٿيندو
 (ڏک روڪڻ جي واٽ) ٽالي هڪ آريه (انر) سچ آهي.
 مون سمجهو ته انهيءَ جو اڀياس ڪوڻ ڀڳو آهي. مون
 سمجهو ته مون انهيءَ جو اڀياس ڪيو آهي. تڏهن مون
 به نئين درشتي پيدا ٿي. ڪنهن پراڻي ٿي. وڌيا آهن ٿي
 ۽ جرم آهن ٿي. جهيڙن ٿاين هر هڪ سچ جا ٿي ۽ چئن
 سچن جا ٻارهان ٻڌا ته سمجهو ٿيڻ ٿاين مون کي ٻڌڻ
 سمورڻ (ڳهڻ) پراڻي نه ٿيو هو.“

ٻڌ جا ڪئين اڀدش سڀ ٻڌڪ به گذ ڪيل آهن. پر
 هن جي ڏور جو بنيادي اڀدش هجي آهي. فقط
 ”سچ سمجه“ پر انهن چئن آريه (انر) سچن جي سمجهڻ به ڪل
 ۱۳۱ سڀ آهن. انهيءَ کانسواءِ ٻين نڪاڻن به انهن ڏي
 وري وري اشارا اچن ٿا. ٻڌ جا ٻه سڀ اڀدش انهن
 چئن آريه سچن تي بيٺل آهن. انهيءَ ڪري انهن جي
 وڏي اهميت آهي.

مٿئين ترجمي ۾ ’الف‘ کان وٺي ’ج‘ تائين ٽنل وڃار
 فقط ”سچ سمجه“ جي هڪ سڀ به ۽ مهاوڪ به ملن ٿا.
 اهي ٻئي هنڌ ٻڌا ملن. تنهن مان پڪو شڪ آئي ٿو ته
 ٻڌي پوءِ گڏيا ويا آهن. تڏهن به چار آريه سچ چئي طرح

ٲه آٲما ٲه ٲو ڪرائي آهي ۽ ٲٲڪ منس جي ٲرشد آهي .
 ٲورٲ (اڳئين) جس ٲا هن جس جي ٲرشدن ڪوي ٲي
 ڏڪ جو ماٲڊاٲو منڊجي ٲو- ٲرشنا ڪٲان آئي، سو سوال
 ٲي مطلب آهي . جسمن ٲانن ٲرشنا آهي ٲيسن ٲانن
 ڏڪ آهي ٲي آهي- اهو ٲو آريه سچ آهي .
 ٲيون آريه سچ اهو ٲي آهي ته ٲرشنا ٲاس ڪرڻ
 سان ٲي منس ڏڪ مان مڪٲ ٲئي ٲو .
 ٲرشد ٲاس ڪوڙي جو آٲاء آهي ٲئي حدون ٲڏي
 وڇون آريه ان- انگو مارڳ وٺڻ- اهو ڇو ٲون آريه
 سچ آهي .

ان انگي مارڳ جي چٲي سمجهاڻي

هن آريه ان انگي مارڳ جو ٲهر ٲون ڏاڪو آهي
 صحيح ڊرشتي، صحيح ڊرشتي معي ڇٲن آريه- ڇٲن
 جو سوڳو گمان، جسڪ ڏڪ سان ٲوڙل آهي، منس جاتي
 جي ٲڪي ٲيڙ ٲرشنا مٲاڻ سان سڀي ڪي شائي مٲي
 سگهي ٲي ۽ هڪ ٲئي سان من، ڪا ۽ واڇا سان سچ،
 ٲوڙ، شڙڏا ۽ سڏاچار سان ورتاء ڪرڻ. اهو ان انگو
 آڙين جو مارڳ انهي شائيءَ جو مارڳ آهي، جي اهڙي
 صحيح ڊرشتي ماڻهن ٲر ٲن نه ٲهندي ته اهڪو ٲوڙيل
 سوارٲ جي سبب جسڪڙا ڪٲر نه ٲهندا ۽ سرشتيءَ ڪي
 شائي نصيب نه ٲهندي .

جسڪڏهن هرڪو ٲنهجي اختيار ۽ اوج وڌاڻ
 جو سڪٲه ڪندو ته سندس ٲوڙي ٲن جي هاڇي

ٻاٻٽ مٿس پھڻ ھونءِ ھڪڙا چوندا ھئا تہ ڏک اسان پاڻ
 آئین ڪيو (سڀ کان ڏکيل) ۽ ٻيا چوندا ھئا تہ ڏک ٻين آئين
 ڪيو (پر کان ڏکيل) آئين چوندا ھئا تہ ڪي قدر پاڻ ۽ ڪي
 قدر ٻين ڏک آئين ڪيو آھي. (سڀ کان ڏکيل ۽ پر کان ڏکيل) وري
 چوڻان چوڻ تہ ڏک پاڻ تہ ٻين پيدا ڪيو آھي. ڏک ٻيا ڪارڻ
 پاڻم راندو پيدا ٿيو آھي. (اڻ سڃاڻ ۽ اڻ پڇڻ ڏکيل) *
 انھن ۾ پھرين قسم جا شرمڻ نگرڻڪ جيئن سڌو ھوا،
 انھن جي مڃڻ ھئي تہ اڳتي ڄمڻ ۾ آيا جي ٻاٻٽ ڪرڻ
 ڪري ڏک آئين ٿيو آھي ۽ اھو دور ڪرڻ لاءِ ڏيھ،
 ڪي سڃاڻڻ ڏيھي ڪري آيا ڪي ڪڍڻ ڏيھي ڪري.
 ٻئي قسم جا شرمڻ ڄڻ سالڪي مٿس جا ھوا سندن مڃڻ
 ھئي تہ ھر ڀر ڪري ڪري ڏک آئين ٿيو آھي ۽ پھرين
 آيا ڪي ڀر ڪري ڪري ڪي شڪن جي مان ڇڏائڻ واسطي گھور
 ٿيا ۽ ڪرڻ ڪري. آئين قسم جا شرمڻ پيدا ھئا تہ آيا
 ۽ ڀر ڪري ٻئي ملي ڪري ڏک آئين ڪن ٿا، ۽ آيا ڪي
 ڏک کان ڇڏائڻ لاءِ ڏيھ، ڪي سڃاڻڻ ڏيھي ڪري. چوڻ
 قسم جا شرمڻ ڏک ڪي ٻيا ڪارڻ سمجهندا ھئا، انھي
 ڪري اھي وري اڪرا واد (ڪم ۽ ڪرڻ) ڏي جھڪيا
 ٿيا. انھي قسم جا شرمڻ يا تہ ٽٽل ٿيا ڪندا ھئا يا
 تہ ٽٽڪو، (ٻي ڪار) ٿي پوندا ھئا. ماڻھن جي سماج
 ڪي انھن مان ڪو ڇڏو ڀاڙو لاءِ ٿيندو ھو.

ٻڌ پڳوان پھرين اھو ثابت ڪيو تہ ڏک جو اصلي سبب

* ٻڌان وڌ سمجھڻ، ورڳ ۽ سڳ ۽ ڏسو

نور وٺائي نرو ڪرڻ - انهن چئن چئن کي وڏا ڀاءُ ڇڏي ٿو. هتي سڀو اُٻو ٻڌائڻ جو ٺهيل ٻولو آهي، سو وڏو ۽ ڀاڙي نه وڃي، سرير کي ٻڌائڻ جو سڪ ڏک ٿئي تنهن تي سرسري نظر رکڻ ۽ ٻڌائڻ جا وڃڻ سان ڪهڙا ٻڌڻ پيدا ٿين ٿا ۽ انهن کي ڪيئن ٿوڙي جي - انهن سڀني مان جي ڏهن تي ٺيڪ ويهڻ ڪرڻ - سا آهي صحيح سهڻي.

ٻهڙي سرير تي، مونڪ ٺاهي ٿي، مٿي تي، ڪرڻ ۽ ٻين منو ورتڻ تي يا ٻولي، ٻائي، ٻيچ وغيره ٻڌائڻ تي چٽا اٻڪاڙ ڪري چار ڏهاڻ قائم ڪرڻ - سا صحيح سماڏي آهي. 5

ٻئي حدون ڇڏي ڪري انهيءَ مڏل مارڻ جي پاڻا ڪرڻ گهرجي. پهرئين حد آهي ڪام ٻڌڻ ۾ سڪ سمجهڻ. انهيءَ سڪ سان ٻيچ صفتون لڳيون ويون آهن - نه آهي هڪٻئي، ڪڏهن، رواجي، اُٺاري (نيچ)، ٺڪڻون (ٻيڻو گميو پوڏو ٻڌڻن کي ٻڌڻو) آهن. جڏهن منهن ڄاڻي آڳاٽا ۾ آندي پيل آهي ٿڌهن اسين سڪ چئن ۾ آندو سمجهون، انهيءَ کان پي ڪهڙي هلڪي ڳالهه ٿي سگهي ٿي؟ اها حد گنوار ۽ ڪڏن لوڪن جي حد آهي. ۶

۷ بدن جي وڏا ڀاءُ يا ڪٽمڻ سان هٿن جو ڪو به واسطو نه آهي. ۸ انهن سڀني تي ڏهاڻ ڪيئن لڳائي سگهجي ٿو، تنهنجو ورتڻ 'سماڏي مارڻ' ۾ ڪيل آهي.

ليڻ واري آهي. انهيڪري ڪار ٻوڱ ۾ تر ٻڌجي، ٻين
ساڻ پوري مٽر رکي، ٻين کي سڪ سستوش ڏاڍو جو
من ۾ سڪلپ ڪرڻا ٿيڪ آهي.

ڪرڙ، چٽلي، گاريون، اڇائي ٻڪ ٻڪ وغيره ڪري
سماج جو سنگهن ٿئي پوي ٿو ۽ جهڳڙا مڇڙ ڪري هسا
ٿئي ٿي. انهيڪري سچ ڳالهائڻ، هڪ ٻئي سان ملندڙ،
ڀار ۽ مٽر جا ٻول ٻولڻ کون. انهي کي صحيح واپا
چئجي ٿو.

مارڻ، چوري، واپار ۽ وغيره ڪمن ڪري سماج
۾ ڏاڍا اثر ٿين ٿا. انهيڪري مارڻ، چوري، واپار
۽ ٻين اهڙن ڪمن کان دور رهي، اهڙائي ڪايا سان
ڪرم ڪرڻا گهرجن جن مان لوڪن جو ڪلپڻ ٿئي. انهن
کي صحيح ڪرم چئجي ٿو. صحيح آجيوڪا جو مطلب
آهي ته پنهنجي اندر پورڻ، انهيءَ ريت ڪجي جنهن مان
سماج کي هاڃي نه پوڃي. مثلاً دارون ۽ جو وڪرو، جائزون
جو واپار وغيره ڏندا گرهستيءَ کي نه ڪرڻا گهرجن،
چوڻ پڌرو آهي ته انهن مان سماج کي ڇيهو رسي ٿو.
اهڙا ڏندا ڇڏي ڪري ٻيا شئي ۽ سرل ڏندا آجيوڪا
لاءِ اختيار ڪرڻا سٺي صحيح آجيوڪا سڏجي ٿي.

جي ٻڌڙا واپار من ۾ آيا هجن تن کي اچڻ جو وجهه
نه ڏيڻ، جي ٻڌڙا واپار من ۾ آيا هجن تن کي ٽڙي
ڪڍڻ، جي سڌ واپار من ۾ نه آيا هجن سي آڻڻ لاءِ
ڪوشش ڪرڻ ۽ جي سڌ واپار من ۾ آيا هجن انهن کي

ڪوٽڻ نه جو چيو مڃيو ۽ هو ساڻس ساڻو ساٿ ڀرور ڄا
(سنياس) وٺي ڪري ٻوڏيستر جي پٺ وٺي هليا، اهي
ٻيچ ڄڻا پوءِ ”ٻنجن جي ٽولي“ جي نالي ۾ مشهور ٿي
ويا. انهن جا نالا ”مهاوڪ“ ۽ ”للف وستر“ ۾ من ٿا.
سي هينن آهن. ڪوٽڻ نه، (कौटिल्य) ۽ ٻه (वाण) ڀاءُ
(अश्वि) مهاڻا، آسم (अश्विन).

ٻو پنهنجي ٽوليءَ واري وارن ڏند ڪٽا وانگر لڳي
ٿي. جي ڪوٺنبه کي اهو وشواس هو ته ڪوٺر ڪمار ٻڌ
ٿيڻ وارو آهي ته کيس اُروڀلا (बहुल) ۾ ڇڏي ڪري
ڇو واراڻي هليو ويو؟ جڏهن ٻوڏيسٽو سڙو جي گذر
لاءِ ضروري خوراڪ ورتي ته ڪوٺنبه جي پورن شرڌا
ڪيئن ختم ٿي وئي؟ مون کي لڳي ٿو ته اها پنهنجي
ٽولي اوائل ۾ آڌار ڪالام جي پست ۾ هئي ۽ شاڪين ۽
انهن جي آس پاس ڏينس ۾ رهندي هئي. اُتي ٽوليءَ
جي پڪڙن جي ٻوڏيسٽو سان مٽو ٿي وئي. ائين نه
چئي نفوسگهجي ته ٽوليءَ جا سڀ جڳا ٻراهمڻ هئا.
ممڪن آهي ته آڌار ڪالام ۽ اُدڪ رامپٽ جي پٺن ۾
ڪوبوس سچ نه ڏٺائون ۽ جڏهن سچ جي ڳولا ۾ ٻوڏيسٽو
راجگره ڏي هليو ويو ته هي پٺج به سندس پٺيان ويا.
سمجهڻ ٿو ته جي ٻوڏيسٽو کي ڪنهن ٽئين سچ جي مارڻ
جي ڄاڻ پيئي ته اسين به سندس مارڻ وڌاسين. پر
جڏهن ٻوڏيسٽو نيسيا ۽ الپ آهار ڇڏي ڏنا. تڏهن
سندن وشواس هليو ويو ۽ هو واراڻي ڏي موٽي ويا.

ارتھ: راءِ، ذُوج (वज्र)، لکڻ (लक्षण)، منتي (मन्ती)،
ڪوٽڻي (कौटिल्य)، پُوج، سيار ۽ سُدھ - اهي وڏن جا
ڇھ انگ * ڄاڻندڙ - آند براهمن هئا. انهن ٻوڏيسن جو
آئيندو بتايو.

منجهانن ستن ٻن قسمن جو آئيندو بتايو - تہ جي
ٻوڏيسن گرهسڪ آشرم ۾ رهندو تہ ڇڪروڙي راجا ٿيندو
۽ جي گرهسڪ آشرم ڇڏي سنڀسي ٿيندو تہ سمپڪ سمپڻڻ
(सम्यक सम्यक्) ٿيندو. انهن ٻن ۾ ڪوٽڻي سمپي کان
ٿيندو هو. هن هڪ ئي سندس پوٽي بتايو تہ ٻوڏيسن
سمپڪ سمپڻڻ ٿيندو. باقي ٻن ستن براهمن ٻنهنجي
گهرن ۾ وڃي ٻنهنجي ٻارن کي چيو تہ ”اسين هاڻي ٻيا
اچي ٿيا آهيون. جي ستارڪ ڪمار رڳو ٿيو تہ اهو
اکين ڏسڻ سان ئي نصيب ۾ نہ آهي. پر جي هو ٻڌ
ٿئي تہ توهين سندس سنگھ ۾ داخل ٿجو.“

جڏهن ٻوڏيسن گهر جو ٿياڳ ڪيو تڏهن رڳو ڪوٽڻي
حيات هئو. ٻين ستن براهمن جي ٻارن کي هن وڃي
چيو تہ، ”ستارڪ ڪمار پروراجڪ (گهرو سنڀاسي)
وڃي ٿيو آهي، هو پڪ ٻڌ ٿيندو، سو اسان کي به سندس
ٻليان هلي پروراجڪ ٿيڻ گهرجي.“ انهن جوانن مان چئن

* شڪشا، ڪاپ، وياگروٽا، ٽرڪٽ، چنڊ ۽ جوتش -
اهي ڇھ انگ آهن
ڀڳوان ٻڌ يا ٻنھ سڃاڳ

يش ۽ سندس ساٿي

پنهن سان گڏ ٻڌ پگوان جڏهن رشيپتن ۾ رهندو هو
 ۵۵ ڏينهن ٻيا به پڪڙو ڪيئن اچي شامل ٿيا ۽ چؤماسي کانپوءِ
 پگوان ٻڌ ۽ اڃا گهره جي جائزا ڪري پڪڙو سنگھ کي
 ڪوٺو ڏور وٺايو. انهيءَ جو ورنن مهاوڪ ۾ اچي لو،
 انهيءَ جو تالوڪ هيٺ ڏنو وڃي لو؛

واراڻسيءَ ۾ يش نالي هڪ سڳي جوان رهندو هو،
 سندس من اڇانڪ گرهسٺ آشرم کان کڻو ٿي پيو ۽ هڪ
 ساٿيڪي اسٿان جي ڪرچا ڪندي رشيپتن ۾ اچي پهتو.
 ٻيٽ کيس اُڀرڻ ڏيئي ڪري سنگھ ۾ داخل ڪيو. کيس
 چڱو ليندي ڳوليندي سندس ماءُ پيءُ به اُتي اچي نڪتا.
 ٻيٽ پگوان کيس به اُڀرڻ ڪيو ۽ هو به ٻڌ جا آپاس ٿيا.
 واراڻسي نگر ۾ يش جا چار مٽر رهندا هئا. - مل،
 سياهڙو، بطح (वर्णात्र) ۽ گوڻهه (गोवर्णि). انهن کي جڏهن
 عجمر ملي ته يش هائي پڪڙو ٿي سنگھ ۾ داخل ٿيو آهي
 ته اهي به رشيپتن وڃي ڪري پڪڙو. سنگھ ۾ داخل
 ٿيا. انهن پنهنجن جا پنجاهه ٻيا جوان دوست هئا. انهن
 به رشيپتن ۾ وڃي ڪري ٻڌ جو اُڀرڻ سٺو ۽ سهڻو
 ٿيو. دوستن وانگر سنگھ ۾ شامل ٿيا انهيءَ طرح سن
 چئن جو سنگھ رشيپتن ۾ لهي چڙي ويو.

گهڙن جي ڀلي لاءِ ڌرم جو پرچار

چؤماسي کانپوءِ ٻڌ پگوان پنهنجي پڪڙو سنگھ کي

ٻڌجن پڪشن 'جو سنگهه'

ملي ٻڌجن اڌ ٻاءُ ۾ ڄائو ويو آهي ۽ ڇڏهن ٿور
 ٻوڏيسو ٻڌ لي ڪري واراڻسي جي رشتن ۾ ويو ته
 انهن ٻڌجن پڪشن کيس ڏسي ڪري سندس آدرستڪار
 ڪري کان ڪيڏا ٻوڏيسو آهي ٿو ٻڌجن جي ٿولي ۽ ٻوڏيسو جو
 ڏور مارڻ ورتو ۽ تنهن مهل مٿي ڪوڙڻا ٻڌجنجي راءِ
 وڌي ۾ ڏي. ٿڏهن ٻڌ پگوان چيو ته ”ڪوڙڻا ڄاڻو“
 (जम्बसिक्क भो कोण्डन्व) تنهنڪا ٻوڏ ڪوڙڻا ٻڌ لي ٿورو پڇي
 ويو (अज्ञात कीण्डन्व) ’هن هڪ ٿوڻ ڪري
 ٻڌن جي چيل شاسترن ۾ ڪوڙڻا ٻڌي پرست اسان ملي
 ويو آهي. پر انهي کانپوءِ ڪنهن به قسم جو ڪو وڏو
 سحر ڪارج ڪيائين تنهن ٻاٻ ڪڇ به لکيل نه آهي.
 سندس پاڻ نه ايترو ئي پر شارڪ سمجهڻ ڪي نه پهرئين
 اڪيلي سر ٻڌ جي ٿڳن مارڻ جو آدر ڪيائين.“

ٻوڏ ڇڏي ٻڌ پگوان وٽ (वाप) ۽ ٻڌ به ڪي
 سمجهيو ۽ ٿورن ڏينهن کانپوءِ هنن به ٿڳن ڏور مارڻ
 جو آدر ڪيو. ٿورو رڪي ڪري مهلام ۽ اُسج (अवजित)
 کي ٿڳن مارڻ جو ٻوڏ ٿيو ۽ اهي پنج پڪشو ٻڌ جا
 پڪا پڪي ٿي ويا. تنهن ۾ مڙيولي ڪيترو وڌيڪ لڳو سو
 ڪلي ڪونه ڏيکاريل آهي. پر ٻڌجن پڪشن جي ٿولي
 سڀ کان پهرئين ٻڌ جي ٻٽ ورتي ۽ ٻڌجن جو پڪشو
 سنگهه ٺهيو. تنهن ٻاٻ ”سڀ ٻٽڪ“ ۽ وٺي ٻٽڪ پئي
 ساڻي مٿي جا آهن.

باغ ۾ هڪ وڻا هيٺان و شرام لاء اچي ويندو هو۔ جڏهن
تيهن جوانن کي اوجھه پئجي تہ وڻشا قيصتي شيون ڪئي
پئجي ويئي آهي تہ ڳوليوندي ڳوليوندي آئي اچي پھتا
جتي ٻڌ ڀڳوان وڻا هيٺان ويندو هو۔ ڀڳوان کي ڏسي ٻڌا نولس
تہ، ”هي ڀڳونس (ٻڌنس) ڪنهن جوان استريءَ کي هن
وانت ويوندي ڏٺو۔“

ڀڳوان چيو تہ، ”هي جوان ڳوھسئي، ڪنهن نرڻي
(جوان) استري جي ڪوچڻ ڪرڻا ۽ آٿر۔ ٻوڏ جي ڪوجنا
ڪرڻا۔ انهن ٻنهي مان توهان کي ڇا چڱو ٿو لڳي؟“
ٻڌ جا وڃن ٻڌندي ٻئي هو وٺس ويهي رهيا ۽ سندس
اڀديش خوب ٻڌي ڪري، گرهست آشرم لياڳ ڪري،
ڀڪشو سنگھ ۾ شامل ٿيا۔

ڪاشمپ پائر (काश्यप-पात्र)

باغچي مان هيندي ڀڳوان اُرويل پھتو۔ اُتي اُرويل
ڪاشمپ، ٽن ڪاشمپ، ۽ ٽي ڪاشمپ ٺالي ٿي ڇڏاري
پائر، اٽڪل پنجن سؤن، ٽن سؤن ۽ ٻن سؤن ڇڏاري
شمن سان اڳتي هلي موجب ٺهيا ڪري رهيا هئا۔
انهن مان وڏي ڀاءُ جي آشرم ۾ ٻڌ ڀڳوان اچي لٿو ۽
انہيءَ اڏيس ڇوڪرو (ڪرامتون) ڏيکاري ڪري، اُرويل
ڪاشمپ ۽ سندس پنج سؤ شمن کي ڀڪشو۔ سنگھ ۾
داخل ڪيائين۔ اُرويل ڪاشمپ جي پٺيان سندس ٽن
پائر بہ شمن سميت سنگھ ۾ اچي شامل ٿيا۔

چيو ته، ”آءُ ڳوھست ۽ سرڳ جي جنگال کان مکيه
ٿيو آهيان ۽ توهين نه انهيءَ جنگال کان ڇڏ آهيو. سو
هاڻي، هي پڪيڙو، جهڙوڪن جي ڪلياڻ لاءِ، سڪ لاءِ،
لوڪن جي ڏاڍا ڪرڻ لاءِ، ڏيڻ ۽ منهن جي ڪلياڻ
لاءِ، ڏور اڀرڻ ڏيڻ لاءِ ڪم ڪميو. هڪ واٽ تي
نه وڃو! آڻڻ ۾ ڪلياڻڪار، مڏ ۾ ڪلياڻڪار، ۽
انص ۾ ڪلياڻڪار هن ڏور-مارو جو لوڪن کي اڀرڻ
وڃي ڏيو.“

تنهن کانپوءِ ٻڌ پڳوان پنهنجن سڀ پڪيڻن کي چؤطرف
رواڻو ڪيو. اهي وري ٻين ٻين کي پڳوان وٽ اماڻيندا
هئا ۽ پڳوان کين پوروڃيا (سياس) ڏيئي ڪري پڪيڻ
سنگهه ۾ شامل ڪندو هو. پوءِ هن نموني سڀ پڪيڻن ۽
جوان اميدوارن کي تڪليف ٿيڻ لڳي. سو پڳوان کين
اها آڳاٽي نه توهين خود لوڪن کي اڀرڻ ڏيئي،
ڪري، سياسي بدلي سنگهه ۾ داخل ڪريو ۽ پاڻ
اُڀرڻا طرف هليو.

پڌرورگي نالي پڪشو

دسوي تي پڌورگي (भद्रगीय) نالي سن ٿيه، جوان هڪ
پڌورگي ۾ پنهنجن استرڻن سان من بهلائڻ لاءِ آيا هئا.
منجهان هڪ استرڻ سان نه آيو هو. سو هن لاءِ هڪ
ويشتا وٺي آيا. اهي ٿيه، جوان ۽ اُٿيه، استرڻن جهڙن
مڙجون ڪندي مست ٿي ويا، ڏهن ٻاڏا ويشتا سڀن
جهڙا ٿوڙ ڪٽي اُٿن ۾ منڍي رهي. اهي وقت ٻڌ پڳوان

۽ سو ۽ پنجاهه سياسي ساٿ ڪري ٻڌ وٽ وڃي سنگھ
۾ مليا.

آڻهاس جي ڪسوٽي

بعض ۽ سندس ۴۵ جوان ساٿي ڪيئن ڀڳڻو ٿيا، سا
۽ ٻيون سڀ ڏنل ڪلاون ”مهاوڪ“ مان مختصر طور
ورڻيون وٺيون آهن.

هاڻي هنن ڪلاون کي انهيءَ ڪسوٽي سان ڇاڇي
ڏيڻ ڪپي. ٻوڏيسٽو اُروڙ ۾ لپسيائون ڪيون ۽ تنهنجو
پراڻ ڪيو. يعني نه ٻڌ پگوان کي اُروڙ ڏيڻ جي چڱي
ڄاڻ هئي. اُروڙ ۾ ڪاشي ۽ سندس ٻه ننڍا ڀائر هڪ
هزار جتاڌاري ششين سميت رهندا هئا. جيڪڏهن ٻڌ
پگوان کين ڪراهن ڏيکاري پنهنجو شش بنائڻ چاهيو
ٿي ته پوءِ کين ڇڏي ڪري ڪاشي ۽ ڇا لاءِ واپس هن
ائين چيو سمجهو ته پنهنجي ٽوليءَ ٻڌ پيو ڪو منهنجو
ڌرم نه سمجهندو؟ ائين سمجهون ڇا نه انهيءَ وقت
ڪرامتن ڏيکارڻ جي طالب ٻڌ ۾ نه هئي ۽ ڪاشي ۽ ۾
وڃي ڪري پنهنجي ٽوليءَ کي اڀايش ڏيڻ کانپوءِ اها
طالب منجهس آئي؟

رشيون ۾ پنهنجي ڪلسواءِ جيڪي پنهنجي پنجاهه ڀڳڻو
ٻڌ کي ملي ويا تن مان فقط پنهنجي ڏاڏا ”مهاوڪ“ ۾

وڏي پڪشو سنگھ سان راجگرھ ۾ گھرن

انهن هڪ هزار ٽن پڪشن کي سان ڪري ٻڌ ڀڳوان راجگرھ ويو. اُتي اڀڙي ساري شاهي سنگھ کي ڏسي ڪري نگر واسين ۾ چڙو لو مٽرو. راجا بمبھار ۽ سندس سردار ٻڌ جي آپنندن (سوانگ) لاءِ اچي سهر ڀاءُ بمبھار راجا ٻڌي ڏينهن ٻڌ کي پڪشن سميت راج پٿرن ۾ پوڄن ڪرڻ جي ٺهيو ڏي، ۽ جڏهن پوڄن ختم ٿيو تڏهن سنگھ کي ويٺو ون اُڏيار (ويٺو بن جو ڀاءُ) دان ۾ ڏنائين.

ساريپٽ (سارپٽ) ۽ موگلاڻ (موگلاڻ)

راجگرھ پوسان سنڃي سڄي ڏي هڪ پرسڌ سنڃي پنهجن ڪيترن شهن سان رهندو هو. ساريپٽ ۽ موگلاڻ سندس ۾ مکيه شش هوا. پراڻي ۽ سمور ڏاڍ (پست) ۾ سندن من ٿو ٿئي ڪاڏو. ٻي ڀاڱ ۾ فيصلو ڪيو هو ته اسان مان ڪنهن کي سڄي ڏرم مارڻ بڻائڻ وارو ڪو ملي ويو ته ٻي ڀاڱ ۾ صلاح ڪري، گڏجي اهو ڏرم مارڻ وسنداسون. هڪڙي ڏينهن آسج (استن) پڪشو راجگرھ ۾ اچي لاءِ رٿن ڪري رهيو هو. سندس شائست ۽ گنهڙو مک منڊل ڏسي ڪري ساريپٽ کي لڳو ته، ڪير ڄاڻي، هي منڇ نرواڻ مارڻ تي هلڻ وارو سنڃي لڳي ٿو. آسج سان ڳالهائڻ کانپوءِ پتو لڳس ته هو ٻڌ جو شش هو ۽ ٻڌ جو ٿي ڏرم مارڻ سڄو آهي. ساريپٽ وري اها ڳالهه موگلاڻ سان ڪئي ۽ پوءِ ٻئي چٽا سنڃي پست جا

الت وستر ۾ ڏنل ياداشت

جيسٽيڪ ٻڪي ۽ طرح نثر چٽي سگهي نه سگهي
 حقيقت ڪهڙي هئي، ٽڏهن به ”لست وستر“ جي شروعات
 ۾ جهڪ ٻڪڻ جي ياداشت ڏني وئي آهي، انهيءَ
 مان ٻڪڻو سنگھ جي اوائل ۾ حالت جي ٿوري واقفيت
 ملي سگهي ٿي، سو اها ياداشت اسين هيٺ ڏيون ٿا.

(۱) گمان ڪوٺيندڙ (हान कौटिल्य)، (۲) آسج (असजि)،
 (۳) وٻ (वप) (۴) مهاڻا، (۵) پڌر (मदिय)، (۶) پس
 (यस)، (۷) وٺل، (۸) سياهو، ۹، پورٺ، (۱۰) گومتي
 (गवमती)، (۱۱) آرويل ڪاشيپ (अवेल काश्यप)، (۱۲) نڌي
 ڪاشيپ، (۱۳) گيا ڪاشيپ، (۱۴) سارڀتر، (۱۵) مهاوڪلا
 (महामोक्ला)، (۱۶) مها ڪاشيپ، (۱۷) مها ڪاٺياڻ،
 (۱۸) ڪٺل، (۱۹) ڪوٺيندڙ، (۲۰) چنڊ (चुन्द)، (۲۱)
 پڻ مٽل (पण मन्ताणिपुन)، (۲۲) اٺوڙ (अठुठ)، (۲۳)
 نند ڪ (नन्दक)، (۲۴) ڪڻ (कण)، (۲۵) سهرڻ (सुमृति)،
 (۲۶) رڳو (रगु)، (۲۷) ڪڏو وٺڪ (खदिर वनिक)، (۲۸)
 موگهراج، (۲۹) مها پاراڪ، (۳۰) بڪل، (۳۱) نند،
 (۳۲) راهل، (۳۳) ساگس، (۳۴) آند.

جيڪڏهن ”مهاوڪ“ ۾ ڏنل گمان ٻڪڻ جي سنگا
 ڇڏي ڏجي ته ان ياداشت جي پندرهن ٻڪڻ جو پتر
 مهاوڪ جي ڪا سار ٻهڪي اچي ٿو ۽ انهيءَ مان اهو
 اٿس ڪري سگهجي ٿو ته پنجن جي ٿوليءَ کانپوءِ
 پگراڻ کي ۱۵ = سندس چار سالي مٽي وڃي اٿس ڏهن

اچن ٿا ۽ باقي پنجاه مان هڪ جو نه ٿا ٿو ٺٽو ملي.
انهيءَ مان سمجهجي ٿو ته ڀڪشن جي سنڪيا وڌائڻ لاءِ
پنجاهه ٻيا به ملا ٻه ويا آهن.

وانت ئي انهيءَ جوان ٻارڙي، اڻڻهن رستين سان موجود
ڪري رهيا هئا، تن کي ڀڳوان ٻڌ انهن جو انهن ڀڪشو
ٻڌايو، سو ڪوڙو ٿي ٺٽو لڳي. هي انهن ئي ڪرڻو هوس
ته اُروڀلا کان ڪاشيءَ وڃڻ جي تڪليف جو سو ئي
ڪندائين؟ اُروڀلا جي آس پاس ٻيا مڙجي جوان ڪونه هئا
ڇا؟ سمجهو، پر ٺٽو اچي ته وڃي ٿي انهن ٽنهن جوانن جي
ڪهاڻي ڇر لڙسي ويئي آهي؟

ڇمرو ويو آهي ته ٻڌ ڀڳوان هڪ هزار ٽن چئن ڌارين کي
ڀڪشو بنائي، ساڻ وٺي راجگرهه پهتو، تڏهن سڄي شهر
پر مانڊاڻي لڳي ويئي. پوءِ به ساريپس کي اها خبر ڪانه
هئي ته ٻڌ ڪير آهي؟ سا ڳالهه به ڪا ٿيڻ جهڙي آهي؟
اسم پنهنجي جي ٿوريءَ مان هڪ هو. انکي ٻن چئن سان
ڪاشيءَ جي آس پاس ٿرڊر اپديش ٿيڻ لاءِ موڪلي ڪري،
ڀڳوان پاڻ اُروڀلا ۽ اتان راجگرهه ٿي وٽو. پوءِ ٻلا اهو
ساڳيو اسم وري راجگرهه ۾ ڪيئن اچي پهتو؟ سو آخرڪار
انهن چوڻو ٿو ٻوي ته پنهنجي جي ٿوريءَ پش ۽ سندس
چئن دوستن کي ڀڪشو سنگهه ۾ داخل ڪرڻ کانپوءِ،
ٻڌ ڀڳوان جي ڪاشيءَ کان وٺي راجگرهه ٿيڻ جا اُٺا ٻاٻس
ڳالهيون، جي ”مهاوڙ“ ۾ آيون آهن، سي گهڻي لڌر ٿيند
ڪٿائون ٿي آهن.

ٿي. ۽ اُروڙا ۾ هڪ هزار - سو مڙيوئي ۱۰۹۳ پڪشن جي سنگھ کي وٺي پگوان راجگرھ ۾ گهڙايو. اُتي وري سارو ڏينھن ۽ موڪلا سان سڄھ جا اُڏائي سڙ سڙس ۽ سنگھ ۾ اچي شامل ٿيا. يعني نه ٺھڻ وقت پڪشو سنگھ جي سنگھ ۱۳۴۵ ٿي ويئي هئي. پر اڏو وڏو پڪشو سنگھ ٻڌو نه هو. سو ڏڪر سبب پٽڪ ۾ ڪٿي نه نه ڪيل آهي. ”سامنج قل سب“ (सामन्जसकल सुष) ۾ چيو آهي ته ٻڌ پگوان پرنرواڻ کان هڪ ٻه سال اڳ جڏهن راجگرھ وٺو تڏهن هن سن ۱۲۵۰ پڪشو هوا. پر ”ديگھ ٺڪاڻ“ جي ٻين آئن ستن ۾ پڪشو سنگھ جي سنگھ ۵۰۰ ڏني ويئي آهي. ائين لکي ٿو ته پگوان جي پوئين جانر ۾ نه ساڻس ۵۰۰ پڪشو هوا. پگوان جي پرنرواڻ کان پوءِ راجگرھ ۾ پڪشن جي چيڪا پهرين پريشد ٿي ٺھڻ ۾ نه ۵۰۰ پڪشو هوا. ٺھڪري اهو انومان ڪندي سگھجي ٿو ته پگوان جي پرنرواڻ تائين پڪشو سنگھ جي سنگھ ۵۰۰ کان مٿي نه هئي.

ٻڌ پگوان جي پرنرواڻ کان پوءِ شايد اها سنگھ وڌائڻ ڇڙهائڻ جي ڪوشش ڪئي ويئي هجي. ”نلت وسر“ جي شروع ۾ چيو ويو آهي ته شراوڪني ۾ پگوان سان ٻارھان هزار پڪشو ۽ ٻيھه هزار ٻڌ پڪشو هوا. هن نموني ٻيھجي سميرداھ (پٽڪ) جي مھما وڌائڻ لاءِ ٺھڻ سمجھ جي پڪشن اڳئين زماني جي پڪشن جي سنگھ نه وڌائڻ شروع ڪري ڇڏي ۽ مھايان پٽڪ جي گرنٽڪارن نه

کي ساڻ ڪري پگوان اُروڀلا ويو ۽ اُتي ئي ڪاشمپ
 ۽ اُتر سنگھ ۾ شامل ٿيا. اهي ٽيهران شش ساڻ وٺي پگوان
 راجگرھ ڏي ويو. اُتي سنجھ جي شش مان ساروھس ۽
 موگڻا، سي سنجھ جو پٽ ۽ ٻيو ٻيو ڪري ٻڌ پگوان جا
 شش وڃي ٿيا. انهن ٻنهي جي شامل ٿيڻ سان ٻڪشو
 سنگھ جي مها وڏي ويڃي، جو جو راجگرھ ۾ سندن
 ڏاڍو ڏالو هو. انهن ٻنهي ٻڌ جي مٿس جو ڪهڙي طرح
 وڪاس ڪيو، تنهنجي ساڳي سٺ ۽ ونڊ پٽڪ ڏين ٿا.
 انهن سمجهو وڃي ٿو ته ڇڏجي ڪٿي نه سڄو ”اُڀدم پٽڪ“
 سو ساروھس جو لکيل آهي.

انهن کانپوءِ اپريل ۱۹ پڪشن جي ٻيهر واراٽھاسڪ ٺٽي
 نظر آجي. ”چل وڪ“ (پڳ ۷) ۾ بتايو ويو آهي ته آئند
 ۽ اُتر ڏاکڻي وقت ٻڪشو ٿيا. پر هڪ اُتر ڏاکڻي جو نمبر ۲۲
 ۽ آئند جو ۳۴ آهي. انهن سان گڏ اُڀلي حڪام به سنڀال
 ورتو هو ۽ پوءِ هو ڏور ٻاليندڙ ٿي ويو. پر پوءِ نه سندس
 ڏالو هن بادشاهه ۾ ڪونهي. هڪ ڏال سوني پڪشن
 جون جھونڊون ”ٻوڏ سنگهاڇا پرچھ“ نالي ڪتاب جي
 ٽئين پاڳ ۾ ڏال آهن. پوهندڙ وڏيڪ خبر لاءِ اهو ڏسن.

پڪشن جي سنڪيا

هاڻي اسين هن ڳالهه تي مختصر طور ويچار ڪريون
 ته راجگرھ ٽائين پگوان ٻڌ کي جيڪي ٻڪشو مليا سي
 انهن ٻنڌنهن پڪشن کان وڌيڪ هئا يا نه؟ ٻڌ کي
 واراٽھاسڪ ۽ ٻي سٺ ٻڪشو مليا. اُروڀلا ويڏي وائت ٿي

جي ڇوڪرا وارا، ڇوڪرا آهين، سي ڪير آهين؟ سي هي
آهين۔ پورو ڪسب، مڪل گوسال، آجف ڪيسڪمبل،
پڪڙ ڪڙيائين، سندس، سندس، پيلوٽس ۽ ٽگٽس ٺاهيس۔

ٻڌ سنگھ جي فرض آڌائي

اهي ڇوڪرا آچاره عمر ۾ ٻڌ پگوان کان وڏا هوا ۽ سندن
ڀڪشن جي سنگها به گهڻي وڏي ڀڪ هئي۔ انهن سڀني
آچارين ۾ ٻڌ سڀني کان ننڍو هو ۽ سندس ڀڪشو سنگھ
جي سنگها به بلڪل ٿوروڙي هئي۔ تنهن هوندي به هي
ننڍو سنگھ سڀني کان گوء ڪڍي ويو ۽ نه رڳو هندوستان
۾ پر ايشيا جي وڏن ڀتين تي پهنجڻو پراڻ ڄمايائين۔
انهيءَ جو ڪهڙو سبب هو؟

جواب هي آهي ته مٿي چيل شرمڻ سنگھ ڀٽ ۾
وڏا هوا، پر رواجي جن۔ سماج جو ڪو خاص اونڌو ڪندا
هوا، انهن ۾ گهڻن جو اهوائي مقصد هوندو، تپسيائون ڪري
اسين موڪل پراڻس ڪريون، ڳولن ۽ شهرن ۾ اچي گرهستين
کان پکيا ويندا ۽ ڪڏهن ڪڏهن پنهنجي پسف جو
ٽنڊو ڳپن ڪن ٿا، ڪندا هوا، پر پوءِ به گرهستين جي ڀلي ۽
سڪ لاءِ هو ڪو خاص جتن نه ڪندا هوا.

ٻڌ سنگھ جي ڳالهه هنن کان ٻنهي نوالي هئي، ٻڌ جو
اهو اُپديش اسين مٿي ٻڌائي چڪا آهيون ته ”لوڪن جي
ڀلي ۽ سڪ ڪار ٿوهين ڇوڙ ڀڳڙ جي وجوهه هڪ دستي
۾ ڄڻ نه وجوهه“ اهو اُپديش ’مهاوگ‘ ۽ ’مارسيپ‘ ۾
ملي ٿو ۽ ساڳئي مطلب جا اُپديش ’سست پتڪ‘ ۾ ڪئين

من جي مڙج موجب ٻوڏ ٻيٽون جي سنگيا وڌائي ڇڏي. ٻڌ ڌرم جي زواليت جو اهو مکيه ڪارڻ هو، ٻيٽهجي ڌرم ۽ سنگهه جي مها وڌائڻ ڪارڻ ٻڌ پڪهن آند ٻيا منڍ ٻيا ڏند ڪٽائون گهرڻ شروع ڪيون ۽ براهمن نه کائين ۽ واڌو ڪرائين جون ڪٽائون گهري پڪهن کي ڪو نه ڏيئي ويا.

ڇهه ڀوسڻ شرمڻ سنگهه

ٻڌ جي سڀي ۾، ٻڌ جي سنگهه کان وڏا ۽ ٻوسڻ ڇهه شرمڻ سنگهه موجود هئا ۽ انهن ڇهن سنگهن جا نيت -
 ٻُڙڻ ڪاشيپ (پُراڻ ڪاسيپ)، مڪل گوسال (مڪھل گوسال)،
 آجب ڪيڪمبيل (اجيت ڪيسڪمبيل)، پڪڙ ڪڇاين
 (پڪڙ ڪڇاين)، سنگهه ٻيٽهجي (سجڙ ٻيٽهجي)،
 ٺاٺهس (ٺاٺهس ناٿهجي)، هولا، جن جو لوڪن ۾ ڏاڍو وڏو
 مان هو، هن سنڀل ۾ ”مڪھه ٺڪاڙ“ جي چوڻسار وار سڀ
 چوڻسارو ۾ هيٺيون احوال اچي ٿو:

”ٻهه مو گوتنن سمج ٻڌڻا سڀينو مڃينو مڃاڻاڻيڙا

ٻاٽا ياسنيسو تيتھڪرا ساڻسڻمڃا مڃونننن، سڄيڻيڻي پُراڻو
 ڪٽسڻو، مڪھل گوسالو، اجيتو ڪيسڪمبيلو، پڪڙو ڪڇاينو، سڪڙو
 ٻيٽهجي، ٺاٺهس ناٿهجي ۽ ٺاٺهس ناٿهجي ۽ ٺاٺهس ناٿهجي“

آرام: ٻيٽهجي ڪوٽس (ٻيٽهجي ڪوٽس) ٻيٽهجي ڪوٽس
 ٺاٺهس ”ٺاٺهس ڪوٽس، هي جو سنگهه (سنگهه وارا)، ڪٽي
 (جن جي ٻيٽهجي)، ڪٽاڇاڙو، (لوڪن جا آڇاڇاڙو)، ٻوسڻ،
 ٻوسڻ (جن جو ٺاٺهس ٺاٺهس)، ٺاٺهس ٺاٺهس ٺاٺهس

گھڙو وقت لڪاءُ ٿئي ڪاٿي. هڪ ٻئي سان ٻيل ماري سائي
۽ تپڻ ڪري جا ايڪتا اُنهن ٿئي ٿي سائي سڄي
سمجھي وڃي ٿي. سڀ بهت جي ڪاٿي پارنواج (کاسيماڻراج)
سڀ مان ٿاڻس ٿئي ٿو ته هن پرڪار جي ايڪتا سماج ۾
آڻڻ لاءِ اڌ سنهريو هرو. انهيءَ جو ٿاڻوچ هيئن آهي.

هڪڙي ڏينهن ڳوٺاڻ ٻڌ ايڪتا وٺندي پارنواج پراهمڻ
جي پٽيءَ ۾ ويٺو. اُتي پارنواج پراهمڻ پندهن مڙورن
کي ڪڙالي رهيو هو. ڳوٺاڻ کي ٻڪيا لاءِ پيلو ڏسي
جهانين ته، ”مون وانگر تون نه پئي ڪري، هر ڪاهه، ٻج
ڇڪ ۽ فصل جو لاڙو ڪري پوءِ اُن ڪاهه. تون هيئن
پندن جو ٿو؟“

ڳوٺاڻ کيس چيو ته ”آءٌ به ڪسان آهيان، آءٌ شرڏا
جو ٻج ڇڏيان ٿو، تنهن ملان تهنه (چتن) جي برسات
پوي ٿي، پرگهه (شد ٻڌي) منهنجو هر آهي ۽ ٻاٻ کان
ٻج ڪرڻ منهنجي هر جي مٿ آهي، ڇوڪر ڏسي آهي،
سڄاڻي هر جو ٿاڻو ۽ جهڳڪ آهي، سرير ۽ واچا جو
سڌم ڪريان ٿو، ڪاڏي ۾ سڌم ٻائي سڄ ڌوارا مان
من جي دوشن جي گڏ ڪريان ٿو. سنشوش منهنجي
راحت آهي. اُتاهه منهنجا ٻڙا آهن. منهنجو واهن اوڏانهن
هلي ٿو جيڏانهن نه شوڪ نه ڏک آهي.“

هن واڻيءَ جو رهسڻ پارنواج جهٽ ۾ سمجھي ورتو
۽ ٻڌ جي سرن ورتائين.
هن اُڀرڻ ۾ ٻڌ ڳوٺاڻ کيڏي ۽ جي منع نه ڪئي آهي.

هند ملن ۽ ٻڌ پڳوان جي هن اُڀرڻ جي پوئواري ڪرڻ سان، سندس سنگهه جن سماج ۾ ڏانڊو پيارو ۽ ماني قبول ٿيڻ جهڙو) ٿي ويو ۽ سڀي ماڻهن ٿي سندس پڙي ۽ پوڙي لڳو. چوڻن اڌيار ۾ اسين چئي آيا آهيون ته ٻاهر جهڙا ڪنڌڙن کي ڏسي ڪري ٻڌيسين ۾ وڙاڻ، انهن ٿيو. اهي جهڙا راج سڀا جي وسيلي متعلق محال هئا، ڇو جو جيئن ماڻهن ۾ هٿسائڻڪ (هٿس واري) ٻڌي آهي تيئن سماج جا جهڙا جهڙا خسر نه ٿيا آهن، انهيءَ ڪري راج سڀا ڪن دور ٿي، منس جانيءَ جي مڪتيءَ جي ڳولا ڪرڻ لاءِ ٻڌيسين سندس ٻڌو، سڀ سال تهسيالين جا خوب آزمودا وٺي پوءِ کيس مڏيم (وڃولو) مارڻ سڳهي آيو ۽ اهو مارڻ سڳهي کي بتائڻ لاءِ هن فيصلو ڪيو، انهيءَ مراد سان پڳوان ٻڌ پنهنجو سنگهه پڙي ڪيو، نه ڪري انهيءَ ۾ عجب ڪونهي ته ٻين سنگهن جي مقابلي ۾ ٻڌ شرمڻ جنم جو ڏک سک وڌيڪ سرچهندا هئا.

آڌيانمگ ڪهتيءَ جي ضرورت

سماج ۾ ڪهتيءَ واپار ۽ اها ڏنڊا هلن چلن ٿا، پوءِ جي جنت ۾ سنگهن نه آهي ته انهن ڏنڊن مان لپ ٿيڻ ٿئي. هڪ جو ڪمپل فصل پيو لامارو وجهي کڻي ويندو ۽ ڪنهن واپاريءَ کي ڪو نه ڪو چور ٿري ويندو. هن ريت جي ڪنهن سماج ۾ اُٺ ڏنڊ ٿلهي وڻ نه سماج جي ماڻهن کي نهايت تڪليفون آڏو اينديون. اهو سنگهن يا اڪي شستر جي زور سان آڻي سگهجي ٿو پر اها

ٻڌائين ته منهنجو راجا اڃا لشٽرو انهن وچين تي حملو ڪرڻ وارو آهي. اهو ٻڌي ڀڳوان کيس چيو ته ”جيسين منهنجن بتيل ستن نهنن تي وڃي قوم وارا قاتل رهندا تيسين ڪير به سندن وارو لڳو نه ڪري سگهندو.“ وسڪار براهمن جي موڪلائي وڃڻ کانپوءِ ٻڌ ڀڳوان پنهنجي ڀڪشو سنگھ کي سڏي چوي ٿو ته ”هي ڀڪشولو، آءٌ توهن کي واڌاري جا سڀ سرشت ٺهر ٻڌايان ٿو. (۱) جيسين ڀڪشو پاڻ ڪنهن ٺهرا ملندا رهندا تيسين واڌارو ٺهندو رهندو. هاڃي ته ٺهندي. (۲) جيسين ڀڪشو هڪ راءِ سان گڏ ٺهندا هڪ من مان سنگھ جي ڪمن تي ويچار ڪري آندا، تيسين ڀڪشن جو واڌارو ٺهندو رهندو. هاڃي ته ٺهندي. (۳) جيسين سنگھ جي بتيل نهنن بابت ڀڪشو انهن چوندن ته اهي سنگھ جا بتايل آهن ۽ جيسين سنگھ جا بتايل ٺهر هو ته ٿورا ٻڌا، انهن جو رهسڻ سمجهي ڪري انهيءَ آئو سار پالن ڪندا، تيسين ڀڪشن جو واڌارو ٺهندو رهندو. هاڃي ته ٺهندي. (۴) جيسين ڀڪشو وڏن ۽ سڀوان ٺهڻن کي مان ڏيندا (۵) جيسين ڀڪشو دڪي وڃي ڀڙڪو ڪاٺيندڙ ٿوڻا جي وس ته ايندا (۶) جيسين ڀڪشن کي ايڪانٽ وٺس ٻيڙو لڳندو (۷) جيسين ته آيل سڃاڻ ٻوهه چاري سنگھ ۾ اچن ۽ آيل سڃاڻ براهمن چاري سنگھ ۾ سڃاڻ رهن ٿن ته ڀڪشو سدائين سڃاڻ رهندا، تيسين ڀڪشن جو واڌارو ٺهندو رهندو. هاڃي ته ٺهندي.“

سیندس اپڏیش جو نچور اهو ئي آهي ته جي انهيءَ ڪهڻيءَ
 کي ٺهڻيءَ جي ڀڃڻي نه حاصل ٿيندي ته سماج کي سڪ
 پڌران ڏک ٿي حاصل ٿيندو. هڪ جي ڪمال ٻئيءَ
 جو ٻيو اچي فصل کڻي ته ڪهڻي ڪير ڪندو؟ سماج ۾
 اونداهه انڌو ڪار مڃي ويندو. انهيءَ ڪري پهرئين ته
 سڀني جي ڀلي ڪار آهڻسائوڪ ٿيڻ گهرجي. انهيءَ مانسڪ
 ڪهڻي ڪيڙو بنا وهڙاري ڪهڻي ٻيڪار ثابت ٿيندي.
 اهو محسوس ڪري ٻڌ پڳوان پنهنجي سگهه کي سماج
 ۾ ٺهڻي آڻڻ لاءِ سڄڻ ڪيو. انهيءَ ڪري ئي اهو سگهه
 نڍو هوندي به جلد ئي وڏو ٿي وڃي ٿو ۽ ٻياري ٿي وڃي
 ۽ پنهنجي پرڏيوت سان ٻين شومن سگهن کان اڳتي
 وڌي وڃي.

سگهه جو سنگهڙو

سگهه کي ڪارائتو بنائڻ لاءِ پڳوان ٻڌ نهايت ساڙڻ
 رهيو. سگهه جي رچنا اهڙي طرح رچيائين جيئن ڪاٺس
 پوءِ ان اندر ايڪتا قائم رهي ۽ سگهه دوران اٽڪل
 جن سورا ٿيندي رهي. وڃين جي پرڄا ٿيندڙ راجن ۾ سندن
 ٺهڻا گڏ ٿي ڪري ويهڙن جي ڏي وٺ ڪندا هئا ۽
 هڪ ٻئي جي ڀلي خاطر ٽيمر بنائيندا هئا. مهاڀر نرواڻ
 سب جي آرٽ ۾ آيل ليکن مان سمجهجي ٿو ته سڄيءَ
 طرح، ڪڇ ڦيرڦار ڪري، ٻڌ پڳوان اهڙا ٽيمر پنهنجي
 ڀڪشو سگهه ۾ چالو ڪيا هوندا.

هڪ ڀيري وسڪار براهمن ٻڌ پڳوان وٽ وڃي ڪري

ڪٿيا يا ساڌارن وهار آڏائي ڪري انهيءَ ۾ رهن ۽ اهڙي ڪم لاءِ پنهنجي هٿن ۾ زمين کولڻ يا کولائڻ پڪاري نه هون. پر اهو نمر ماڻهن کي راضي ڪرڻ لاءِ بدائو ٿيو هو. اڪثري سڀ شرمڻ اها خبرداري رکندا هون جيئن ننڍڙن وڏڙن جيئن جو ناس نه ٿئي. رات جو ٿورو به نه ٻاريندا هون. سڀ جو ڏيئي مٿن جيئن جو اچي ڪرڻ ممڪن هو ۽ اهڙي سنڀال وارا ئي ماڻهو هراڻ هون. اهڙي حالت ۾ ڪو شرمڻ ڪوڏر ڪٽي ٻڌ زمين کولڻ لڳندو هو نه رواجي ماڻهن جي دل ۾ چوٽ لڳڻ سڀاويڪ هون. ماڻهن سان بھت مباحثو ڪرڻ ۽ سندن نقط نظر بدلائڻ جي ضرورت پڻ پکوان محسوس نه ڪئي. سندس خيال موجب نوسپائن ۾ اڃا پوءِ وقت نه وڃائي ڪري، جتنا کي ڏرم جو آڏپيش ڏيڻ لاءِ ڌيان ڏواران چٽ کي ايڪاڱو ڪرڻ لاءِ پڪڙڻ کي وقت ملي، نه سنگھ جو ڪارج پورو ٿيندو. انهيءَ ڪري سمجهائين ته جيڪي رواج رسمن نقصانڪار نه آهن سي سنگھ ۾ قائم رهڻ سان ڪابه هاجي نه ٿيندي.

پڪڙو سنگھ جي سادگي

پکوان پڻ کي پوءِ سنگھن جون نوسپائون پسند نه هيون، پر هو انهيءَ بابت نهايت خبردار هو ته سنگھ جا پڪڙو بلڪل سادگيءَ سان رهن. جيڪڏهن پڪڙو مالڪ (परिवار) ٿيندا ته ملڪيت رکي چو طرفه وڃي ڪهڙو ارڇار ڪري سگهندا؟ ”سامڻڻ ڦل سٺ“ ۾

انهيءَ مان معلوم ٿئي ٿو ته اهي نيم-سنگه هڪ جڳهه تي گڏ ٿي، هڪ صف سان سنگهه ٺهڻ لڳا ۽ ٻڌن ۽ سڀلوان ٻڪڻ جو مان ڪري وغيره نيم جي ٽوڻه ٻڌ، ۽ مان ٿا. سي ٻڌ ڀڳوان وڃڻ جي پرجا نڪرڻ وارا ۽ چالو ڏسي سنگهه ۾ داخل ڪيا.

سنگهه جا ڪي نيم لوڪن جي رواجن مان ورتا ويا ٻو راجن جي حڪومتن جا سڀ نيم سنگهه ۾ داخل ڪرڻ ممڪن نه هو. سنگهه ۾ ڪو ٻڪڻو اپراڻ ڪندو هو، نه گهڻي ۾ گهڻي سزا اها هئي ته کيس سنگهه مان کيس ٺيڪالي ڏني وڃي. انهيءَ کان وڌيڪ ڪا سخت سزا نه هئي. سبب جو سنگهه جا سڀ نيم اهنسا تي بيٺل هئا. سڌن ڪيترا نيم نه فقط چالو رسر رواج مان ورتا ويا هئا. مثلاً ههليان نيم ڏسو.

ٻڌ ڀڳوان آڻي (آلڙي) جي اڱاڻو (امالڙي) چيٽه* (چيتي) ۾ رهندو هو. ٽيهن وٽس آڻوڪ ٻڪڻو جڳهه ٺاراهڻ لاءِ زمين کولائي رهيو هو. مٿس ماڻهو ٺيڪا ٺهي ڪرڻ لڳا. جڏهن ڀڳوان کي خبر پئي ته هن ڪم جي مدد ڪري، ٻڪڻ لاءِ اهو نيم بسايائين ته جو ٻڪڻو زمين کولي يا کولي، تنهنڪي ٻاچتيه ٿئي ٿو، بهنل سندس چنڊ اڻڪارو ٿيو رهي.

ٻڪڻن کي ٻڌ ڀڳوان ايتري آڱيا ڏيئي ڇڏي ته چوڻي

* ٻڪڻن جي رهڻ جي صف

وڏسو ”ٻڌ سنگهه ڇا پوڄي“، صفحہ ۹۷

جو کين وجهه ملي ويندو هو. سو روڪڻ لاءِ ڪيترا ٻيا
ٿير لاهڻا پيا، جن جي سڀيا ڪافي وڏي وڃي،

”وايه پٽڪ“ ۾ ڪو سنگھ لاءِ ڇا نه ڪجي تنهن
بابت ٿير ڏنل آهن. انهيءَ ”ٻائي موڪ“ (पतिमोक्ष)
چوندا آهن. انهن مان ٻه اُنهيءَ (ٿير کان ٻاهر) ۶ ۽ ۷۵
سڀي (सिद्धि) يعني ڪاڏي پيئي، اُٿل وهڻ، ڳالهائڻ
ٻولهاڻ وغيره ۾ سهيڙا ڄا ٿير هئا. اهي ڇڏي ڪري
 باقي ۱۵۰ ٽيڻن کي اشوڪ جي وقت ۾ ”ٻائي موڪ“
ڪري چوندا هئا. تنهن کان اڳ اهي سڀ ٿير نهيا نه
هئا ۽ جيڪي ٿي چڪا، تن مان ٻيندي ٿير ڇڏي
ڪري، باقي ٻيا بدلائڻ جو حق سنگھ کي هو. پر نرواڻ
کان اڳ ڀڳوان ٻڌ، آندڙ کي ڪولائي چيو، ”هي آندڙ،
جي سنگھ جي اڃا هجي نه ميهجي مريو ڪانهو رواجي
ٽيڻن کي ڇڏي ڏئي.“

انهي مان صاف معلوم ٿئي ٿو ته ننڍا يا معمولي ٿير
ڇڏي ڏيڻ يا ٽيڻن ڪل موجب رواجي ٽيڻن ۾ هير ٿير
ڪرڻ جي اختيار تي ٻڌ ڀڳوان سنگھ کي پروي ڏئي
ڇڏي هئي.

ديهر لاءِ ضروري شين بابت خبرداري

پڪڙڻ لاءِ ضروري شين ۾ آن، اجهو، ٺٽو ۽ دوا.
اهي چار شيون هيون. ڀڳوان جو چوڻ هو ته اهي شيون
”پانه موڪ“ جي ٽيڻن موجب ڪم آڻيندي ۽ پڪڙڻ کي

ٻڌ ڀڳوان اڃا تڏهن راجا کي چوي ٿو:

सम्यथापि महाराज पक्खी संकुपो येन येनेव वेत सपत्तभारो ववेत्ति।
एषमेव महाराज भिक्षु सतुद्दयो होति, कायपरिहारिकेन भीवरं, कुञ्चि
परिहारिकेन पिण्डपातेन। एो येन येनेव पक्कमति समादायेव पक्कमति।

اڻ ٿاڻ هئ مھاراج، ڪو ٻڌي ڪنھن بہ طرف اڏامي
ٿو تہ پنھنجن ڪنھن سوڌو ئي ان طرف اڏامي ٿو، اھڙي طرح
ھئ مھاراج، پڪڙو تہ ڏيھ لاءِ ضروري پوشاڪ ۽ ٻيٽ
لاءِ ضروري اُن (پکيا) ٿي راضي رھي ٿو. ھو جيڏانھن
وڃي ٿو ٿيڏانھن پنھنجو سارو سامان کڻي وڃي ٿو۔“

اھڙي پڪڙوءَ وٽ گھڻي بہ ڪھڙو ھيٺيون ادب شيون
ھيٺ لکيل ڳاڻا بہ بچايل آھن:

तिचीवरं च पत्रो च वासिसुनि च बंधन।

परिस्त्रावनेन अटठेते युतयोगस्त भिक्षुना ॥

اڻ ٿاڻ: ”ٿي ڪهڙا، پٿر (پوتن)، واسي (ننڍڙي
ڪهاڙي) سڄي، ڪمر بند، پاڻي ڇاڻڻ جو ڪپڙو۔ اھي
ادب شيون جوڳي پڪڙوءَ لاءِ ڪافي آھن.“

رھڻي جا ٽيم

ٻڌ ڀڳوان جو اھو ابدیش ھو تہ پڪڙو اٺھي رھس
بلڪل سادگي ۽ سان رھن۔ پٿر منڇ جو سڀاءُ اھڙو آھي
جو ڪي پڪڙو اھي شيون وٺندي بہ ٺھن جو اُلنگھن
ڪندا ھن. مثلاً ٽن ڪپڙن کان وڌيڪ رکندا ھوا، مٽي
يا ٿرھي جي پوتن رکڻ پٿر ان لاءِ يا پتل جو پوتن وٺندا
ھوا ۽ ڪهڙا بہ وڏا يا پور پندا ھوا، ائين ملڪيت وڌائڻ

صحت حاصل ڪرڻ لاءِ ٿي ڪم ۾ آڻيان ٿو. *
سنگھ ۾ ڦوٽ آڻڻ لاءِ ديودت جي ڪوشش
 سنگھ ۾ مٿر ٿا ۽ سر ٿا چوپاڙو رهي، تنهن ۾ به ٻڌ
 ڀڳوان ٺهائڻ ڪم ڏاڍو هو. پر منڻ جو سڀاءُ اهڙو ڪجهه
 آهي جو ماڻهن جي مٿي ٿا ڏسڻ ۾ پيدا ٿين ٿا ۽ جدا
 طرف ٿين ٿا تنهنجو مک ڪرڻ آهي ايمان ۽ سندس
 پنهان اڳيان. انسان ڀلي ڪهڙي به سادگي سان رهي،
 پر جي ڀڳوان ٿيڻ جي خواهش اٿس ته ٻين جي ڳڻن کي
 اوڳڻ ڄاڻائي ڪري، پنهنجي سرخرو ڪرڻ به نه
 رهي سگهندو. انهيءَ جي ڄڻ ۾ ڪو اڳيائي ٿاڻي پوي
 ٿو ته هو سولائيءَ سان ڪو خاص ٻڌ يا ٿولو ٺهڻ
 وٺي ٿو.

ٻڌن جي سنگھ ۾ هن نموني جو پهريون ڀڪشو
 ديودت هو. شاڪي ڪل جو ۽ ٻڌ جو رشتيدار نه هو.
 ڀڳوان کي پيار ٿا ڪيائين ته سنگھ جو مڪوڻو مون کي
 سونپيو وڃي. پر ڀڳوان سندس ڳالهه نه ٻڌي، جهٻڪري
 ٻڌ کي مارائڻ لاءِ هن راجا اڃا تشورو جي مدد سان
 ڪي خوني ڪم ٿيا. پر ڀڳوان جو خون ڪرڻ ٻڌان هو
 مرڻو سندس شش وڃي ٿيو. ٿڌهن وري ڳوڙ ڪوٽ پهاڙ
 ٿا هڪ شاهي ڇٻ ڀڳوان ملان ڪيرائين، پر ڇٻ جي

* هن ريت ٺهڻ لاءِ ضروري چئن شين جو ڪم ڏاريءَ
 سان پوري ٿي، تنهنڪي پنڇويڪڻ (पञ्चवक्त्र) چوندا آهن ۽
 اها ريت اڄ تائين چالو آهي.

سڀيائي رهڻ گهرجي. ڪهڙي بهرحال وڃي ٻڪريءَ کي چوڻو
پوندو هو ته ”پوريءَ طرح سوچي ڪري هي ڪهڙو
ڪم آڻين ٿو.“ چوڻ جو مطلب اهو ئي هو ته آءٌ فقط
سرديءَ، گرميءَ، مڇرن، مڪين، هوا، آس کان بچاءُ طور
ٻهريون ٿو ۽ ٻانڊن جي رکيل لاءِ ٻهريون ٿو.“

پوئين کانئس مهل کيس چوڻو پوندو هو ته ”پوري طرح
سوچي ڪري هي پوئين ڪهڙن ٿو.“ انهيءَ جو مطلب اهو
نه هو ته ”منهنجو سرور راند روند واسطي رشت رشت
رهي، ۽ سينگاريل هجي. باڪ اهائي مراد اهو نه سرور
جي سڀيل ٿئي، ٽڪيل نه رهي ۽ پر هڪجهڙيءَ جي ٻالن
۾ مدد ملي. هن ريت بڪ جي پراڻي سُر کي آءٌ ٽاس
ڪري سگهندس ۽ وڌيڪ کائي ڪري نوان سور نه پيدا
ڪندس. هن ڪري منهنجي سرور جي جائز ٿي سگهندي،
غلطفهمي نه ايندي، ۽ جيون سکاري ٿيندو.“

انهيءَ جو استعمال ڪندي کيس چوڻو پوندو هو ته
”آءٌ پوري طرح سوچي ڪري هي آهيو ڪم آڻين ٿو.
منهنجي اهائي مراد آهي ته سرديءَ، گرميءَ، مڇرن،
مڪين، هوا، آس، ٻانڱ بلا وغيره جي ڪري ٽڪيل
نه ٿئي ۽ اڪائڻ ۾ رهي سگهاس.“

دوائن جي استعمال وقت کيس چوڻو پوندو هو ته
”آءٌ پوريءَ طرح سوچي ڪري هن دوائن جو استعمال
ڪريان ٿو. اهي دوائون فقط بيماري دور ڪرڻ لاءِ ۽

ديودس کي ۵۰۰ چئن لاء پوڄن موڪلي ڏيڻو هو. ڪن
 ڀڪشن اها ڳالهه پڳوان سان ڪئي. پڳوان چيو ته، اهي
 ڀڪشوتو، توهين ديودس جي لاءِ ۽ آدرستڪار جو
 حسد نه ڪريو. انهيءَ لاءِ مان ديودس جي هاڃي ئي
 ٺيڻي آهي، ڀلو نه ٿيڻو آهي.”

انهيءَ کان سواءِ ديودس ٻاٻس هيٺئين ڳاڻا (ڪوٽا)
 بن هند آڇي ٿي:

फलं वे कदलिं हृन्त फलं श्रेष्ठं फलं नलं ।

सककरो कापुतिसं हन्ति गन्धो अस्सतरि यथा .*

اُترنام: ”قل ڪيلي جي جهڙو ڪي ناس ڪري ٿو.
 قل ٻانس ۽ نل (ٻانس جهڙو وڻ) جي وڻن کي ناس
 ڪري ٿو. ڇريءَ جو ڳرپ ڇريءَ کي ناس ڪري
 ٿو. ساڳيءَ طرح آدرستڪار ڏرجن کي ناس ڪري ٿو.“
 انهيءَ مان انومان ڪريو وڃي ٿو ته پد حاصل ڪرڻ
 لاءِ ديودس ڪيئن اجالشٽروءَ جي مدد وٺي رهيو هو.
 اجالشٽروءَ پنهنجي پتا کي مارائي راج گدي هٿ ڪئي.
 تڏهن به ديودس سندس دوستي نه ڇڏي، بلڪه
 سندس مدد سان سنگھ ۾ ٿوت آڻي ڪيئن ڀڪشن کي
 پاڻ ڏي ڪري ورتو. اهي سڀ ڪارناما پڳوان ٻڌي
 ناپسند هجڻ نه ڪهڙو عجب؟ پر ديودس جيڪا اها ٿوت
 سنگھ ۾ وڌي سا سنگھ لاءِ هاڃيڪار نه ٿي ۽ انهيءَ

* ”سنيٽ ڪاٺ“ ۽ صفحہ ۶۴۱ ۽ ”آنڪوٽر نڪاٺ“

پاڳ ۽ صفحہ ۷۳

هڪ لکڙ پگوان جي فطرت ٻنن کي ضرور ۱۰ جڏهن ٻيو
ليڪ لپس ۽ پگوان ٻنهي جي ڏوري تي راجگرهه ۾ وري
ڏکيو ٿڌن ملڪ هڪ مس هلي ڏيکاري ٻنهي ٻن -
ٻو هن هلي ۽ پگوان جي ٻنن جي ڏور ڪڍي پنهنجي
مسڪ تي رکي ۽ ٻو سالهه ۾ پنهنجي ٿاڻي تي هاءِ
ويو. هن ريت جڏهن سندس سڀ مددشون ٻيڪار
ٿاين ٿيون ٿڌن پگوان کي پوار ٿا ڪيائين ته سڳهه ۾
ٿهسائين لاءِ گذر نهر پايا وڃن. پر پگوان سندس اها
ڳالهه نه مڃي. ٿڌن سڳهه ۾ قوت وجهي ڪي پڪشو
سار ڪري هو ڪي ڏي هليو ويو.

ديودت جي اها ڪٿا وستر سان ”چل وٺ“ ۾ آيل
آهي. ۽ پر منجهس اها ڪٿا سچ بلڪل گهٽ نظر اچي ٿو.
چو جو جيڪڏهن ديودت اهڙو ڏسڻ هو جو پگوان جو خون
ڪوڙا ماءُ تيار هو، ته سڳهه ۾ قوت آڻي ڪن پڪشن
کي پنهنجو چيلو بڻائي سندس لاءِ ڏاڍو ڏکيو ٿئي ها.

”لاپس ڪار سنهت“ (लामस्तकारसंयुत) جي چئنهين صف
مان لکي ٿو ته جڏهن اجاڻمٿرو اڃا پوراج هو ٿڌن
ديودت جو مٿي تي ويو هو ۽ ٿڌن کان واپس ٿيڻ
لاءِ ڪوشش ڪوڙا لڳو. سڀ جو ڏانهن هن ريت آهي:
”ٻڌ پگوان راجگرهه جي ويڙن ۾ رهندو هو. تنهن
وقت راجڪمار اجاڻمٿرو پاڻ سان ۵۰۰ ٿون وٺي ڪري
صبح سانجهي ديودت وٽ ڏارشن ماءُ ويندو هو ۽
ڏسو ”ٻڌ - ليلا - سار - سگرهه“، صفح ۱۷۹-۱۸۸

ڪندڙ پڪڻن کي هوش ۾ آڻڻ لاءِ نه سندن آدرسڪار ڪيو ۽ نه کين بکيا ڏياري. انهيءَ ڪري انهن پڪڻن جو مزاج ليڪ ٿي پيو ۽ هو شراوڪي ڏي ويا. ٽڏهن جهڙا لاهڻ لاءِ پگوان کي ٺهر پيا ۽ اُپالي ۽ ٻين پڪڻن کان اهي جهڙا طعنه ڪرايائون.

”مجهڙو نڪاهه“ جي آپڪليس سسٽ (उपकलिस ससुत) نمبر ۱۲۸ ۾ مهاوگ جي جڪڙن مان ڪيترين ڪٿائون آچي وڃن ٿيون، پر منجهس ڊاڳڙهاڻو جي ڪڏ نه آهي ۽ انهيءَ سسٽ جي سمجهي پراچين وٽس ڏاڍو پن ۾ ٿئي ٿي. پارليڪن ان ۾ پگوان ٻڌ جو وڃڻ، سو پاروليڪن سسٽ ۾ نه، پر ”آدان وڪا“ ۾ ٿڌو ويو آهي.

”ڪوسمير سسٽ“ ۾ وري انهيءَ کان ٺرايون ٻالهيون ڏنل آهن. انهن جو ٽائوڙج هن ريت آهي:

پگوان ٻڌ ڪوٽشاميءَ جي گهوشت رام (गोधिताराम) ۾ رهندڙ هو، تنهن وقت ڪوٽشاميءَ جا پڪڻو ٻاٿر جهڙا پيا ڪندا هئا. جڏهن پگوان کي خبر پئي ٿڌهن انهن پڪڻن کي پاڻ وٽ گهرايائين ۽ چيائين ته ”هي پڪڻون، جي توهين ٻاٿر جهڙا ڪندا رهندا، ته انهن ممڪن آهي ته توهانجي ڪڍا، وڃا ۽ من جا ڪرم هڪ ٻئي لاءِ مٽريا جا ٿي سگهندا.“

جواب ڏنائون ته ”نه ٿي سگهندا.“

”جي نه ته پوءِ ٻاٿر جهڙا ڇا لاءِ ٿا ڪريو؟ هن نموني

”اڻڏ سڳهاڇا پرچي“، صفحہ ۳۷-۳۸

مصيبه مان سنگھ صحيح سلامت ٻار لنگهي پيو.

ڀڪشو سنگھ ۾ هڪ ٻيو ۾ جهڳڙو

سنگھ آندو ۽ هو به هڪ معمولي جهڳڙو ڪڙشاميءَ

۾ لٽو هو. انهيءَ جو وسار سان بيان مهاڳ ۾ ملي ٿو.

مهاڳ جي لکنڊڙ يا لکنڊڙن هن ڪٿا جي ڇٽا اهڙي

ڪٿي آهي جو انهن اهڙن مولهن تي به ڪم اچي سگهي.

ڪٿا جو تالوچ هي آهي:

ان وڏوان ڀڪشن وچ ۾ نمرن جي هڪ خسيس ۾

بابهه متهيد ۽ جهڳڙو ٿي پيو. ٽڏهن پڳوان ڪين ڏٺو ڪهايو

(दीर्घाय) جي ڪٿا ٻڌائي. پر پوءِ به ٻار نه آيا. مڃهائين

هڪ جڳي چيو ته، ”سٽين، ٽوهين مات ۾ رهو. اسين

هن جهڳڙي کي پاڻي تي ٺهائينداسين.“ سڄي جا من

خواب ٿيل ڏسي، پڳوان ٻڌ ڪڙشاميءَ کان پوئين

ونس ڏاڍو (बसदाव) جي اچي ڏي هليو ويو. اُتي اُڏ

(अनुरक्त)، نندي (नंदिय) ۽ ڪمبل (कम्बिल) نالي ٽي ڀڪشو

رهندا هئا. سندن پاڻي مهل مهل ڏسي ڪري پڳوان

سندن ساڪ ڪٿي ۽ اُتان ٿي پڳوان پارليڪ (पारिलेक)

باغ ڏي ويو. تنهن سمي هالن جي ٿولي جو هڪ آڳوڻ

هائي پنهنجي ٿولي مان ڪڪ ٿي ڪري ان ۾ اڪهلي سر

رهندو هو. هن هائيءَ ٻڌ جو سواڪف ڪيو. اُتي ڪڪ

وقف ڪائي پڳوان شراستي هليو ويو.

هيڏانهن ڪڙشاميءَ جي اُٻاسڪن (ڀڳتن) جهڳڙي

* ڏسو ”ٻڌ - ليلا - سار - سنگره“، ص ۱۸۷-۱۸۸

هڪڙي ٻيڙي ڀڄي پڳوان ڪوشمبيءَ جي گهوش آڙام
۾ رهندو هو. انهن ڇوٽڙن ڀڄڻ وٺڻ وڃي ڪري
سندس ڀڙسان وٺو. پڳوان کيس ڏسي چيو ته ”آندو،
فلانو جهڙو لهي ويا؟“

آندو. پڳوان (پڌل) جهڙو به ڪيئن لهي؟ آندو
جو شش ٻههه نه پانه سنگھ ۾ ڦٽ آيل لاءِ ڪم ڪري
ٺاهيو آهي. آندو کيس به اکر به نٿو چوي.

پڳوان. پر سنگھ ۾ جهڙن کي طبع ڪرڻ جو ڪم
ڪڏهن آندو ڪيو به آهي؟ سارنجهه. موڪلڻ به ٿو اهو
جهڙو نٿا ٺهڻي سگهي؟“

انهيءَ مان معلوم ٿئي ٿو ته ٻههه جي ڪري اهو
جهڙو وڏي ويڙهه ۾ اهو ختم ڪرڻ لاءِ خود پڳوان
کي ڪوشش ڪرڻي پئي. انهن ڀڪشن جي سڀا مان
پڳوان ٻڌ پاي ڪري ڪڇ وقت ڏوٽي ويو هجي، پر
اهو جهڙو نه ڪوشمبيءَ ۾ ئي ختم ٿي ويو هو. انهن
سمجهجي ٿو ته اهڙن موقعن تي ته جهڙو ڪندڙ ڀڪشن
کي باز آيل لاءِ ٻه ڀڪشن سندن اهمڪار ڪندا هئا ۽
ڪيئن به ڪري جهڙو مٽائيندا هئا، اهو ڏيکارڻ لاءِ
مهاوڳ ڪار هيءَ ڪهائي بنائي آهي. پر اهڙن معمولي
جهڙن ڪري سنگھ تي ڪو خاص پروا ٿي پوندو هو
سو بلڪل ناممڪن هو.

ڀڪشن جي سنگھ جي استاڀا

ڀڪشن لاءِ سنگھ ڪيئن برتا ٿيڻ لهن هئا ۽ جيڪي

جا جهيڙا نه ٿو هان لاءِ هميشه هاجيڪار ۽ ڏکڻاڪ ٿي
ٿيندا.

وري ڀڳوان کين چيو ته، ”هتي ڇهه ڳالهون جهيڙن
کي مثالي ڪري سگهجن ۽ پاڻم اڪت آڻڻ جهيڙن
آهن. انهيءَ ڪري اهي ياد رکندا. (۱) مٿو جا سرور
سان ڪم (۲) مٿو جا وائيءَ سان ڪم (۳) مٿو جا من
سان ڪم (۴) آپسڪر کي مليل دان ٻڪو ڪري سهي
۾ هڪ طرح ورهائڻ (۵) پنهنجي چوڙ ۾ ڪوبه ڀڳ نه
وجهڻ (۶) آريه (آمر) شراوڪ (ٻڌندڙ) کي جا سوڀيا
ڏئي اها صحيح درستي رکڻ.“

انهيءَ صحيح درستيءَ بابت ڀڳوان خوب سوچ ويڙو
ڪيو آهي. انهيءَ بابت وستار سان هت لکڻ جي ضرورت
نه آهي. اڀديش جي آخر ۾ انهن ڀڪشن ڀڳوان جي ولاڪهاڻ
جي ڏاڍي تعريف ڪئي.

انهيءَ مان اهو اُٿو مان نڪري ٿو ته هيءَ ڳالهه رائي ٿي
ختر ٿي، نه ته اهي ڀڪشو ڀڳوان جي ولاڪهاڻ جي تعريف
جو ڪن ها؟ ”مهاوگ“ ۽ ”اڀڪليس سب“ ۾ ڀڪشن
جي تعريف بابت ڪجهه به لکيل نه آهي. اُتي راتين ڏيکاريل
آهي ته اهي ڀڪشو جهيڙا ڪندا رهيا جنهن سبب ڪڪ
ٿي ڪري ڀڳوان اُتان پراچين وٽس ڏاڍو ڏي هليو ويو.
انهن ٻن ٻالن وچ ۾ مهل ڪيئن آهي؟

”انگوتريڪا“ جي چٽڪ لاءِ (بھوکنيڀاٽ) جي

۲۴۱ سب ۾ هيٺيون لکيل ڳالهون اچن ٿيون.

ٿل * پوئيت ڪرڻ ممڪن نه آهي؟“ ٺڏهن پگوان جواب ڏنو ته ”ها، ممڪن آهي.“ ته آئندڙ چيو ته، ”جي ٺڏهن آهي ته جنهن ماسيءَ مانا بدران پگوان کي ٺاهي وڌو ڪيو، ٺڏهن جي پوارٽا قبول ڪري پگوان استرين کي سنڀالڻ وٺڻ جي آڳاٽي ڪري.“

پگوان چيو ته، ”جي مهاڀرڄاڻتي ڪوٺي آت آندائون (ڪتارداڻي) پورو ٺهڻ تائين اٺ مڪيه ڏور سوڀڪار ڪري ته استرين کي سنڀالڻ وٺڻ جي صلاح ڏيندس. اهي آهن: (۱) پڪڙي چاهي سنگھ ۾ ڪيترا به سال رهي هجي ته به سڀني ڀڳتن، لڏين توڙي وڏن کي، پرنام ڪري. (۲) جنهن ڳوٺ ۾ ڀڳتو نه هجي اتي پڪڙي نه رهي. (۳) هر هڪ پڪڙي (پن هفتن) ۾ اڻوسڪ (اڻواس) ڪهڙي ڏينهن آهي ۽ ڏور اڻوسڪ ڪڏهن ٻڌڻو آهي، اهي به ڳالهين پڪڙين پڪڙين ڀڳتو سنگھ کان به (۴) چؤماسي کانهره پڪڙيءَ کي ڀڳتو سنگھ ۽ پڪڙي سنگھ کي پوارٽا (پوارٽا) ڪرڻ کي (۵) جنهن پڪڙيءَ کان سنگھ جي ٺهڻ جي پڪڙي ٿي هجي، تنهن پڪڙيءَ کي بهي سنگھن کان پندرهن ڏينهن جي مانس (مانس) وٺڻ گهرجي. (۶) جنهن به سال اڻواس ڪيو، انهن چئن ٺنن بابت سمجهائي هن آڏاڻ ۾ هيٺ ڏنل آهي ۽ پنهنجي دوش ٻڌائڻ لاءِ سڀني کي پوارٽا ڪرڻ ۽ ڏسو ”ٻڌ سنگهاڇا پرچو.“، صفحہ ۲۴-۲۶

۱-سنگھ جي سنڌوش لاءِ وهار ڪن ۽ ٻه پندرهن راتيون ڪاٺ

چل وڃ (चलववा) ۾ لکيل آهي، تنهن جو تانهرج هن
وٽس آهي:

ٻڌ پڳوان ڪهلوستو جي نگر وٽ آرام ۾ رهندو هو.
ٿڌهن مهينن جا پتي ڪڍي، پڳوان کي وڃي چيو ته،
”پڳونس، توهين استرين کي پنهنجي سميردايه (پست) ۾
سنياس وٺڻ جي آڳيا ڪريو.“ اها پوارٿا پڳوان تي
پهرايل ٻڌي ڪري ڇڏي ۽ اُتان هو وٽسالي ڏي هليو
ويو. مهاڀار جا پتي ڪڍي، پنهنجو مٿو منڊائي (وار لاهي)
ڪري، ٻيون استريون ساڻ ڪري، پڳوان جي پٺ وٺي
وٽسالي وڃي ٻڌ جاٿو ڪري سندس پير سڄي پيا هولا.
سريز ڏوڙ ۾ هروڻي وار هو ۽ منهن جي چهر تي
آداسائي چانچي ويهي هئي، کيس ڏسي ڪري آندڪانڊس
آداسائي جو سبب پڇيو. جواب ڏنائين ته، ”ٻڌ پڳوان
پنهنجي سميردايه ۾ استرين کي سنياس وٺڻ جي آڳيا
نعو ڏئي، انهي ڪري آڏ ماڻوس آهيان.“ سو ٻڌي آندڪانڊ
پڳوان وٽ ويو ۽ پوارٿا ڪيائين ته استرين کي سنياس
وٺڻ جي آڳيا ڪريو. پوڙي ته پڳوان اها ڳالهه قبول
نه ڪئي. ٿڌهن آندڪانڊ چيو ته، ”پڌنس، جو ڌرمي
سميردايه ٽڪڙ ٻڌايو آهي تنهن ۾ ڪنهن به استري
کي پڪڙي ٿي ڪري سروس آڻڻ ڦل (ڌرم جي
سروس يعني هڪ ۾ وهڻ جو ڦل)، سڪرداگامي ڦل
(ستسار ۾ باقي هڪ ڀيرو جنم وٺڻ جو ڦل)، اناگامي
ڦل (وري جنم نه وٺڻ جو ڦل) ۽ ارهت (مڪمل ڦل)

متاثر ٿا ۽ ٺهر نٿو ٻڌائي.

هن وانگي موجب ٻڌ جا سڀئي ٺهر وڃيا ويا آهن. پهرين ته ڪو ڀڪشو آواز يا ڀل ڪندو هو. جڏهن اها ڳالهه ڀڳوان جي ڪنن ۾ لڳي وڃي پڇڻي هئي ته ڏهن هو ڀڪشو سنگھ کي سڏي ڪو ٺهر ڏهيندو هو. پوءِ جڏهن آزموديءَ مان ڏسو هو ته انهيءَ ٺهر جو ڀڪشو ٻالن نه ڪيو ويو آهي، نه ٺهر کي سڏاريندو هو.

ٻار مهاڀارتي ڳوٺي جي بابست اهو ٺهر ڏهن جو نمونو هو ڪن اختيار ڪيو راتو اهو عجيب لڳي ٿو ته ڀڪشي سنگھ هر ڪو دوش ٻڌا لڳي تنهن کان اڳ اٿن ٺهر جو ٻار مان ٻڌيو وڃي. هن مان اهو انومان نڪري ٿو ته سڄي ساري اختياري پنهنجن هٿن ۾ سونگهي رکي ٿا ڀڪشو سنگھ اهي ٺهر پوءِ ٻڌا ۽ واپس آنگوڙو نڪاهه ۾ شامل ڪري ڇڏيا.

”واپس ٻڌڪ“ جي ٻيڪ ۾ ”سب ٻڌڪ“ وڌيڪ پراچين آهي. ٿڌهن به انهن کي سب پوءِ ڳڏيا ويا آهن ۽ شايد هي سب نه انهن مان ئي آهن. عيسائي کان هڪ يا ٻه سؤ سال اڳ جڏهن مهاڀان ٻيڪ ٺهريءَ سان ڦهلائي رهيو هو ته ٿڌهن اهي سب لکيا ويا هوندا. انهن ۾ سڌ ٿورم جو مطلب آهي استور وادي (शिविर वादी) ٻيڪ. سب وڃي سڌ جهڙا اڳڪٿي ڪئي سا هيءَ ته ڀڪشي سنگھ جي پويان ٺهر ڪري اهو ٿورم ۵۰۰ سال ڏندو رهندو ۽ تنهن

”ٻڌ سنگھ ڇا پرچي“، صفحہ ۵۲-۵۳

”جی اُھڑی آپسکا کی جی سگھ، آپسودا (उपसमृद्धा)
 یسلی مکھ سہایک جو ہد ڈین (۷) کھڑی، سبب
 پکھٹی پکھوہ کی گ رگند نہ ڈنی (۸) پکھو پکھٹی
 کی اُدیس ڈنی۔“

اهي اُت ٺهر آئند وڃي مهاڀرجاڻي گؤتمي کي ٻڌايا
۴ هن کي اهي پسند آيا. اها ڪها ايستائين ”اڏڱوڙ ٺڪه“
جي اُلڪ ٺاهيس پر نه آهي. تنهن کانپوءِ ڀڳوان ٻڌ آئند
کي چوي ٿو ته، ”هي آئند، رُسٽري“ کي هن ڌرم اُٿل
پورو ڇڏيا (ستياس) نه ماري ها ته اهو ڌرم هڪ هزار سال
تائين رهي ها. پر هاڻي جو رُسٽري“ کي به اڏڪار ڏنو
ويو آهي ته هي سڀ ڌرم فقط ۵۰۰ سال جتان ڪندو.“

هن ريت ونه ۽ انگورن ۾ ساڳي ڳالھ چيل آهي، پر
چولو پري ٿو نه اهي آب ڌرم پوءِ بنا ويا آهن. سبب
اهو آهي ته ونه ڌرم جا ٻيا جو نمونو جو اٺ جو
هو سو هن نموني جي آندو هو.

ٻڌ ڀڳوان ويو نجا (ٻهڙا) ڳوٺ ڀوسان وهندو هو.
 تنهن وقت ويو نجا ڳوٺ جي آس پاس ڏڪر ڪري ڀڪشن
 ڪي ڏاڍيون سختيون سهڻيون ڀيئون. انهن ساريست وڃي
 ڀڳوان کي پراڻو ڪئي ته هاڻي ڀڪشن جي آچار وڃار
 لاءِ نيم ٺهيو. ڀڳوان چيو ته، تنهن ساريست، تون ڌار
 ڌر، ٺاڻڪڻ ڄاڻي، لو ته نيم ٺاهڻ جو ڪهڙو موقعو آهي.
 سنگھ ۽ جيسين پاڻ آچار نه آيو آهي تيسين ٺاڻڪڻ اهي

هتان جو راهل کي شرط ٻڌايو ويو ته ڪٿا مهاوڪ ۾
هن ريس آهي:

پگوان ڪڇ وقت راجڪوٽ ۾ رهي ڪري ڪلهوڙو
ويو. اتي هو نگر وٽ آرام ۾ رهيو. هڪڙي ڏينهن جڏهن
هو شڏون جي مڪن ڀرسان اڳيا لاء وٺي ڪري رهيو
هو ته راهل جي ماءُ کيس ڏسي ورتو. تڏهن راهل کي
ڇڏائين ته ”هي پٽ، هي تنهنجو پيءُ آهي. وٺس وڃ
۽ ڪالائس ورتي جو حصو گهر.“ ماءُ جي ڳالهه ٻڌي
ڪري راهل وڃي پگوان جي ڀر ۾ ويٺو ۽ ڇڏائينس ته
”هي شرمڻ، توهانجي ڄاڻا سڪندراع آهي.“ پگوان اٿن
هليو ويو. پر سندس پٺيان پنهنجو ورتو گهرندي راهل
به هلندو رهيو. وهار ۾ پهچي ڪانهو، راهل کي پنهنجي
ورتي جو حصو ڏيڻ لاءِ، ساريپٽ کي سڏائي ڪري،
کيس شرمڻ بنايائين. سا ڳالهه شڏون کي سڻي نه لڳي.
هن وڃي ٻڌ پگوان کي سمجهايو ته ننڍن ٻارن کي سڀني
(پورو ڄاڻ) ڏيڻ سان سندن سنڀاليندڙن کي ڪيترو نه
ڏک ٿئي ٿو ۽ پگوان کان اهو ٺهر بنايائين ته صغيرن
کي سڀني ۾ ڏنو وڃي.

پر اها وارتا اتيهڪ ڪسرتي ۽ ئي بيهڪ نٿي کائي
هڪ نه شڏون شاڪي ڪلهوڙو ۾ نه رهندو هو. ٻيو ته
نگر وٽ آرام ٻڌ جي ٻڌائي ۾ ٺاهيو ويو هو، جڏهن راهل
صغير نه هوندو. سو چوڻو پوي ٿو ته هيءُ قصو ڪيترين
صدين بعد بهي گهڙي مهاوڪ ۾ ٽپيو ويو آهي.

ڪاٺيو مهال سمورن ٿلهن ۽ ٻنڌن ۽ انهيءَ اڳڪٿيءَ مان ايترو ئي ثابت ٿو ٿئي ته اهو سڀ ڀڳوان ٻڌ جي مهينن واري کان ۵۰۰ سال پوءِ ٿيو ويو هو.

پارٺ ورش ۾ ڀڪشي سنگھ جي آسلاپا جي ٻڌ ڀڳوان ٿي پهرين ڪري ها ته ممڪن آهي ته انهن آئن ڏور زمين جي ڳڻس، ٿوري ڪي ڳڻي، انهن اندر ٿي سگهي هجي پر سچ پچ اها حالت نه هئي. جن ۽ ٻيا ٻس ٻڌ سمورن کان هڪ يا ٻه صديون اڳ عالم ٿيا هئا ۽ انهن پنهنجن اندر ڀڪشن جا وڏا سنگھ هئا، جن ۾ ڪي ڀڪشيون هجن ۽ وڏيون هيون. هن قسم جي خبر لائي ساهتي ۾ ڪيترن هنڌ پوي ٿي. ساڳئي ڀڳوان ٿي ٻڌن جي ڀڪشي سنگھ جي آسلاپا ڪئي ويئي هوندي. پرچا نسر ۽ هڪ مهاراجا وارن راجن ۾ ايتري ڪي ڏاڍو مان ڏٺو ويٺو هو. انهيءَ ڪري ڀڪشي سنگھ جي رکيا لاءِ عجب زمين ٺاهڻ جي ضرورت نه هئي. اهوڪ ڪل کان پوءِ اها حالت بدلي وئي. هن ديس ٿي ٽوڙن (نارن) ۽ شڪ قوم جا حمل ٿيا ۽ سماج ۾ ايتري جو آستان ٽڪو ڪرڻو رهيو ۽ سندن مان نه رهيو. اهڙي وقت ايتري لاءِ اهڙا زمين ٺاهيا ويا هجن ته ڪو عجب ڪونهي.

راهن جو شرطن ٿيڻ

ڀڪشو سنگھ ۽ ڀڪشي سنگھ جي پوءِ ٿيڻ کانپوءِ انهن شرطن ۽ شرطن کي داخل ڪرڻو پيو. ٻڌ ڀڳوان

(آهي پر ستاو روپي مقرر آهن.)

پگوان: (۳) من ۽ اندرين کي وڌندڙ ڪام ڀرڻ تڏهن
جو ٿيڻ ڪري، شريڻا سان گهر ڇڏي تون رڪ کي
ڇڏ ڪر.

(۴) ڪنهن ڪندڙ مقرر سان مقرر ڪر. تنهنجو نواس
اهڙي اڪائس ۾ هجي جتي گهڻو ڪوڙ شور نه هجي.
تون آڻپ آهاري (اورو ڪڍيندڙ) ٿي.

(۵) وسڻ، اُن، دوائن ۽ رهڻ جي جڳهه جي روشني
نه ڪر ۽ پير (وري) جنم پراپس نه ڪر.

(۶) نيتي جي نيمن موجب پنهنجن اندرين کي سنجڻ
۾ رڪ، سوير جي گهرجن کي ياد رک ۽ وڻاڻ ۾
پورن ٿي.

(۷) ڪم وڪارن سان گڏيل سڏيل وشين کي ٿيڻ
ڪر، چاهي سندن ڪارڻ شپ هجي ۽ اڻڪاڻر ۽
سمڙي پراپس ڪرڻ جي ڀاڱا رڪ، چاهي سندن ڪارڻ
آشپ هجي.

(۸) نرواڻ جي ڀاڱا رڪ ۽ اهڻڪار ڇڏي ڏي.
اهڻڪار کي ناس ڪڍڻ نه تون شائتي پراپس ڪڍين.
هن ريت انهن مقرر دوارن پگوان ٻڌ راهل کي وري
روي اڀري ڏنو.

هن سلسل ۾ ڪل اٺ ڳالھون (مقرر) آهن. اڻڪاڻر
جو چوڻ آهي ته انهن مان نمبر (۲) ڳالھ سا راهل جي
آهي. ۽ باقي ٻيون پگوان جون آهن. اڻڪاڻر الين

اُمبليڪ راهلو واد سست (अम्बलिक राहुलो बाद सुत) جي اُنڪا
 ۾ چيو ويو آهي تہ ڀڳوان جڏهن راهل کي شرمڻ جي
 دٻڪا (منتر اُڀري) ڏني تڏهن هو ستن ورهين جي
 عمر جو هو. اڄ ڏينهن تائين ٻڌ ڌرم وارا بہ اها ڳالھ
 مڃن ٿا. جيڪڏهن ائين مڃجي تہ راهل ڪمار جو جنم
 ٻڌ ڀيرو جي گهر ۾ ٿيو وقت لڳو، تہ شرمڻ جو منتر
 وٺڻ مهل راهل جي عمر ستن سالن جي هئي، س ڳالھ
 ٻيھڪ نئي ڪاٿي. سبب جو گهر ٺيڪ ڪرڻ کانپوءِ ٻڌ ڀيرو
 سٺ سال تپسيا تون ڪيون ۽ نتر ٻڌ (ٻڌ پٿر) پراپت ڪرڻ
 کانپوءِ هن ٻيھريون چؤماس واراڻسي ۾ گذاريو. تنهن کانپوءِ
 سنگھ ٻڌ ڪرڻ ۾ ٻيو ٻہ ٽيھڪ سال ضرور لڳو هوندس.
 انھيڪري شرمڻ جي دٻڪا وٺڻ مهل راهل جي عمر
 سٺ سال تہ هوندي.

”سٺ ٺوڻ“ جي راهل سٺ مان اهو انومان ڪيو
 ٿو وڃي تہ راهل کي ڪهڙي نموني شرمڻ ٻڌايو ويو.
 انهي سبب جو ترجمو هيٺ ڏنو ٿو وڃي.

ڀڳوان: (۱) ”سدائين ڪن جاطڻ ڪري تون ٻڌن
 جو نڙاڙ تہ نہ ڪندو آهين؟ جي شخص منهن کي گھان
 جي روشني بخشين ٿا (ٽن شخصن) جي تون شيوا
 ڪندو آهين؟“

راهل: (۲) ”سدائين ڪن جاطڻ ڪري آ ٻڌن جو
 نڙاڙ نہ ڪندو آهين. جي شخص منهن کي گھان جي
 روشني بخشين ٿا تن جي شيوا ڪندو آهين.“

من جيڪي سنهاسي ايندا هئا تن کي چار مهينا اميدوار
 ٿي رهڻ پوندو هو. سمجهڻي ٿو ته هن قسم جي ٿي
 شراڙڪن جو تعداد وڌيڪ هو. ”ديگھ نڪا“ جي
 مھاسينھانست (महासिंहनादस्त) جي آخر ۾، جڏھن ڪاشپ
 پروار جيڪو ٻڌ جي سنگھ ۾ داخل ٿيڻ چاهي ٿو تڏھن
 ڀڳوان کيس چوي ٿو ته ”هن ڪاشپ، هن سمھڙاڻ
 ۾ جڏھن ڪو سنھاس وٺي سنگھ ۾ داخل ٿيڻ چاهي
 ٿو ته چئن مھينن تائين کيس اميدوار ٿي رهڻو پوي ٿو.
 انهيءَ مدي ڪانھوءَ جي ڀڳتن کي وشواس اچي ٿو
 ته کيس سنھاس ڏيئي داخل ڪن ٿا. مونکي خبر آهي
 ته هن باب ۾ ڪي اڻڻاڻا آهن.“

انهيءَ طرح ڪاشپ چئن مھينن جي اميدواري ڪئي
 ۽ جڏھن ڀڳتن کي وشواس ٿيو تڏھن کيس سنگھ اندر
 داخل ڪيائون.

شراڙڪن جي سندھتا جو واڌارو

شراڙڪن جي سندھتا ڀڳوان جي پراڻاڻا ڪانھوءَ وڌندي
 وڃي. سا ڳالھ ايتري قدر ٿي جو بالڪل شراڙڪ ٿي
 ڪري اٿو ڀڳتن ٿيندڙن جي ٿي سڀڪا ڏور وٺي وڃي.
 انهيءَ ڪري سنگھ ۾ ڪنھن اوليائن اچي ويئون. خود
 ٻڌ ڀڳوان کي ۽ ڪيترن ڀڳتن کي گرهست اوستا جو
 چڱو چوڪر آزمودو هو. جنھنڪري سندن من ٻيھر گرهست
 جي وهڻار ڏي وڃڻ وارو نه هو. پر جن کي بالڪل ڪار
 وٺي سنھاس جي ڊيڪٽ ڏيئي ڪري گرهست جيون

۽ چوي ٿو، ته پهرئين ڳالهه ۾ پڳوان جهڙي ڀنڊر سڏيو آهي، سو ساري پٽ ڏي اشارو آهي. راهل جي ڀاڻڪه ۾ ٿي، سندس سڳا لاءِ، پڳوان سندس ڀائرن ساري پٽ کي سڙهي هئي. انهيءَ کان سال ۽ پوءِ راهل وڏو ٿيو ۽ ٽن پڳوان ٻڌ کيس اهو اُپديش ڏنو هوندو، سبب جو جهڙي ڳالههون منهنجي ۾ ڏنل آهن سي اهڙيون نه آهن جو ٻال اوسلا ۾ سمجهڻ ۾ اچن. جي راهل شرامڻ ٿي چڪو هو ته کيس اهو اُپديش ڏيڻ جي ضرورت نه هئي ته ’تون گهر ڇڏي دڪ کي ختم ڪر‘.

براهمن ڪمار ڪروءَ جي گهر ۾ رهي ڪري برهمچريءَ جو ٻالن ڪندي ويندو جو آبيس ڪندا هئا ۽ پوءِ من جي لڳا موجب گهرهست آشرم يا ٽهسيا سڃيڪار ڪندا هئا. راهل سان به ساڳي حالت ٻڌي هوندي. وهراڙي رواجي ڄاڻ ناهي پڳوان کيس ساري پٽ کي سهرڻ ڪيو هوندو ۽ ساري پٽ سان گڏ رهڻ ڪري برهمچريءَ جو ٻالن ڪرڻ سندس لاءِ ضروري ٿيو هوندو. پڳوان کيس هي اُپديش هن ڪري ڏنو هوندو ته متان ڀانڱ اوسلا ۾ گهرهست آشرم نه سڃيڪار ڪري. راهل جي هن ڪلام جي بنياد تي مهارڻ جي لکندڙ شرامڻ لاءِ دستار سان ڪلام تيار ڪئي.

ٻيا شرامڻ

پڳوان ٻڌ جي حياتيءَ ۾ ڀاڻڪه ۾ جهڙي شرامڻ سڳهه ۾ داخل ٿيا سي بلڪل ٿورڙا هئا. پر ٻين سمجھڻ ۾

جي ٻوسن آڏن ٻن ۾ ڌيان ڪرڻ وٺي نه مار وٺس وڃي
ڪري چيو ته:

यन्ते हसीहि पतन्मं दान दुरभिसम्भवं ।

न तं दृगुलपद्माय सक्का पप्यो दृमितिथय ॥

اُڻاٽس: جو ”نرواڻ اسٽارن رشنن کي نه ماڻ مڪمل
آهي سو انهن کي ڪيئن پرايٽ ٿهندو جن جو غل ٻن
آڱرين سان چانور کڻي ڏسڻ (نه پڪا آهن يا نه)،
جهڙو آهي؟

سوما پڪڙي جواب ڏنس ته:

इत्यिभावो किं कमिरा वितन्दि नुमाहिते

भाषादि वतिमानदि सम्मा धम्मं विपस्सतो ।

यस्स द्ವन सिया एव इत्थाह पुरिसो ति वा ।

किञ्च वा पद अस्मीति तं مارو वतु मरहित ۱۹۱*

اُڻاٽس:- جهڙو ڇهه ٺيڪ طرح سنڀالڻ ٿي ويو
آهي، ۽ جنهن کي گيان جو ماڻ ملو آهي، اهڙي ڌور
کي صحيح طرح ڄاڻندڙ لاءِ (نرواڻ مارڻ ۾) اسٽريٽو
ڪهڙو ٺڪاءُ وجهي سگهي ٿو؟ مار آهي ڳالهون تنهن
کي ٻڌاء جنهن ۾ اهو اهڙڪارو آيو هجي ته آڻا اسٽري
آهيان، يا پرش يا ٻيو ڪجهه.

مار سمجهي ويو ته سوما پڪڙي مون کي سڏائي
پڪڙي سڀيٽ سڀ

واهڪار ٽن قسمن جو ٿئي ٿو (۱) مان سرپشت آهيان،
سو مڃو (۲) مان هڪ جهڙو آهيان، سو مڃو (۳) مان
ٽيچ آهيان، سو مڃو، وليءَ صفح ۳۶۱ ۽ ۳۵۳

ڪن ٻاهر وڌو ويو هو، تن جو گرهه سم ڏي ڇڪي
وڃڻ سڀاويڪ هو. ٻاهران رواج کين ڏانهن ڏسڻ ۽ پاڻ
چوڻ ڪمزورين هو روڪي نه سگهيا. سنگهه جي ڏس
لڻ جي ڪمترن ٻين سڀن مان هي به هڪ سمجهڻ گهرجي.
شرامڻن جي ٻڌڻي موجب شرامڻن جو سنگهه ٻڌو
ويو هو. فرق فقط ايترو هو جو شرامڻ ڀڪشن جي ۽
شرامڻين ڀڪشن جي آشرمن ۾ ڌار رهنديون هيون.

شراوڪ سنگهه جا چار حصا

پر سنگهه جي چئن حصن اندر شرامڻن ۽ شرامڻين جي
ڳڻت نه ڪئي وئي آهي. تنهن مان لڳي ٿو ته ڀڳوان جي
جيون ڪل ۾ انهن کي ڪا به اهميت نه ڏني وئي هئي. فقط
ڀڪشو ۽ ڀڪشيون، آپاسڪ ۽ آپاسڪيون، اهي چار
ٻڌ جي شراوڪ (ٻڌنڊا) سنگهه جا حص آهن.

انهيءَ ۾ ڪوبه شڪ نه آهي ته ڀڪشو سنگهه جو ڪارج
بلڪل وڏو هو. تنهن هوندي به ٽريٽڪ ۽ چيل وچين
۾ اهڙا ڪئين مثال اچن ٿا جن مان پتو پوي ٿو ته ڀڪشنين،
آپاسڪن ۽ آپاسڪين به سنگهه جي ترقيءَ ۾ ڪافي اڀرو
ورڻو هو.

استرين جو اسٿان

مار سان جيڪو سوما ڀڪشيءَ جو سواد (گشتڪو)
هليو، تنهن مان اهو پتو پوي ٿو ته ٻڌ جي ڌرم مارگ ۾
استرين جو اسٿان روشن سان بلڪل برابر هو.
ٻيون جو سوما ڀڪشي ڇڏهن شروعاتي نگر جي

ارھتھتھتھو (अरहत्त्वतो) چوندا آھن. هن ريت شراوڪن جا چار يا اٺ درجا ڪيا وڃن ٿا. ڇتر ۽ رشاک ٺاڻي شش گرهستي هوندي به انگامي ليکيا ويا ۽ آئند پڪو هوندي به ٻڌ پگوان جي عيالي ۽ بر فطرت سونپن ٿيو هو. ڪيما (क्षيما) انھور ٿا (उत्पलवर्णा) ۽ ٻيون پڪشطيون اوهست ٻڌ کي ٻهجي واپس هيون. مطابق ٻه نروان مارڪ بر ترقي ڪرڻ لاءِ راسٽر ٻڌو يا گرهست ٻڌو ڪنهن به قسم جون اکرن نه هيون.

سنگھ جي پرڻشنا (درجو)

बुद्धं सरणं गच्छामि

धम्मं सरणं गच्छामि

सर्वं सरणं गच्छामि

انهن کي شروع ۾ گهڻا يعني سون وٺڻ چوندا آهن. اڄ به ٻڌ ٿور وارا اهي ئي سون اڇاريندا آهن. اهو دستور ٻڌ جي عيالي ۽ بر ٿي شروع ٿي ويو هو. اها ڳالهه ياد وٺڻ گهرجي ته ٻڌ پگوار سنگھ کي ۽ ٿورم کي ساڳي اهميت ڏني. اهي ڪنهن به ٿورم وارا ڳالهه نه ڏسي. حضرت عيسيٰ چري اوت، ”هي ڏکي ۽ اڪل ٿور ٿوھن سڀ مون وٽ اچو آڻ ٺوھانکي سک وٺي ڏيس.“ *

सर्वधर्मान्परित्यज्य मामेकं शरणं वृज ।

अहं तवा सर्वपापेभ्यो माक्षयिष्यामि मा शुच ॥ २१ ॥

Mathew 11, 28 *

ڏيکون ڪيٽا، اڏيا ۽ ۱۸ سلوڪ ۲۶

وڃي آهي، سو مایوس ٿي ڪري اٿان انڌر ڏيڻ ٿي ويو.
هيءَ گهنگره ڪرڻا جي رنگ ۾ رتل آهي، پر تڏهن
۾ مدجهڙس اندرو ٻڌرو آهي ته ٻڌن جي سنگهه ۾ استرڀن
جو ڪهڙو اسٽان هو.

نروان جي مارگه ۾ شراوڪن جون چار منزلون
نروان مارگ ۾ شراوڪن جون چار منزلون هونديون
هيون. سولاپن (سوتا پٽس)، سڪداگمي (سڪداگامي)، اناگامي
(انگامي)، ۽ ارهس (ارهن). سڪده درشتي (سڪداگمي)،
(آناگمي) ۽ ارهس (ارهن) وسڻو ڄاڻي ڪري انکي دائر سمجهڻ
واري درشتي، سولاپوراماس (سولاپوراماس)، (سنان وغيره
۽ الپ آهسار دواران مڪتي پراپت ڪرڻ ۾ وشواس)،
وڃڪڙا (وڃڪڙا) (ٻڌ، ڌرم ۽ سنگهه پراپت شڪا ۽
اوشواس). اهي ٽن پرڪارن جا ٻنڌن ناس ڪرڻ کانپوءِ
شراوڪ سولاپن ٿئي ٿو، ۽ جڏهن انهيءَ مارگ ۾ لائينڪو
ٿئي ٿو تڏهن انکي سولاپن ٿئي ٿو (سولاپن ٿئي ٿو).
انهيءَ کانپوءِ ڪم واسائن ۽ ڪروڙ جي ٿڌي ٿئي ڪري
هن جو اڳيان گهٽ ٿئي ٿو، تڏهن هو سڪداگمي ٿئي
ٿو ۽ انهيءَ مارگ ۾ لائينڪو ٿئي ٿو تڏهن انکي
سڪداگم ٿئي ٿو. انهيءَ کانپوءِ روپ راک (روهم)
روڪ وغيره پراپت ڪرڻ جي لاءِ، ارڙپ راک (ارڙپ)
ديواروڪ پراپت ڪرڻ جي لاءِ، مان (اهنگار)، پٽڪندڙ
چس ۽ لوديا انهن ٻنهن ٻنڌن کي ٿوڙي هو ارهس
ٻڌي ٿو ۽ انهيءَ مارگ ۾ لائينڪو ٿئي ٿو تڏهن انکي

ڪري ٻڌيائينس ته ”ڀڳوان ٻڌ جهڙو ڳڻوان ڀڪشو ٻيو
ڪو آهي؟“

آئند جواب ڏنو ته ”ٻيو ڪو ڪونه آهي.“

پاڻ به سندن ڳالههون هلي رهيون هيون ته ايتري ۾
مگڏ جو ٻرڏان منڇري و سڪار (صسڪار) ٻراهمڻ نه آئي اچي
ڀڪشو ۽ آئند جو جواب ٻڌي ڪري ٻڌيائينس ته ”انهيءَ
ٻڌ ڀڳوان ڪو اهڙو ڀڪشو مقرر ڪيو آهي، جو ڀڳوان
جي نه هوندي، سنگھ اهڙي ڀڪشوءَ جي سرن وٺي؟“

آئند چيو ته ”نه، اهڙو ڪو ڪونهي؟“

”نه ڀلا ڪو اهڙو ڀڪشو آهي، جنهن کي ڀڳوان جي
استن تي، سنگھ چوندو هجي.“

آئند چيو ته ”نه، سنگھ ڪنهن کي نه ڏي چوندو
آهي.“

”يعني نه ٿو هانجي هن ڀڪشو سنگھ جو ڪوبه نيت
ڪونه آهي. نه ٻيا اهڙي سنگھ ۾ سنگهن ۽ انظام ڪنهن
ٿو رهي.“

آئند چيو ته ”انهن نه سمجهڻ ڪري نه اسانجو ڪوبه
نيتا نه آهي. ڀڳوان ٻڌ وٺه جا ٿهر ٺاهي ڇڏيا آهن. اسين
سڀ ڀڪشو جي هڪ هنڌ رهون ٿا اُتي سڀه گڏ ٿي
ڪري انهن ٿهرن کي ٻهڙ ٺهڙ ٻڌ ڪريون ٿا. جنهن
کان ڪا غلطي ٿئي ٿي سو اها غلطي قبولي ٿو ۽ انجو
پيٽ نه ڪري ٿو... ڪو ڀڪشو شيلوان، چوندوان ٿئي

ڪرڻ پڳوان چوي ٿو ته:

ارڻاڪ، ”ٻيا سڀ ڌرم ڇڏي ڪري رڳو مون هڪ
جي سون وقت، سڀني ٻارن کان ٿوري مڪمل ڪري
ڇڏيندس. تون شوڪ نه ڪر.“

پو پڳوان ٻڌ چوي ٿو ته، ”تون ٻڌ، ڌرم ۽ سنگه
جو اجهو اچي وقت، پنهنجي ڪشالي سان، پنهنجي ۽ ٻين
جي دک کي ٺاس ڪر ۽ دل ڏيا جو دک گهٽ ڪر.“

جهڪڙهن اسين سندس جي سڃاڻ ۽ شيلوان راستري
پوشن جو سنگه جوڙي ڪري انهي سرن ولنداسين ته
دک ٺاس ڪرڻ جو مارڻ سولو نه ٿيندو؟

سنگهه ٿي سڀني جو نيتا آهي

ٻڌ پڳوان ٻارن کانپوءِ ڪنهن کي به سنگهه جو نيتا نه
بنايو. بلڪ اهو نهر ٺاهيائين ته سڄي سنگهه کي ملي
ڪري سنگهه جو ڪرڻ پورو ڪرڻ گهرجي، هڪ ڇڻي
جي راج واري سرشتي ۾ ٻايل ماڻهن کي ٻڌ جو هيءَ ٻير
عجيب ٿي لڳو هوندو.

پڳوان جي پو نرواڻ کان ٿورو پوءِ آئند راجگروھ ۾ رهندو
هو. ڇند پوڏيوت جي پڙ کان راجا اجاٿسروءَ راجگروھ جي
دروارين جي مرمم شروع ڪئي هئي ۽ اهو ڪم گروپڪ
موگن نالي هڪ براهمن تي رکيو هو. انهن چارنهي آئند
ٻڪيا وٺڻ لاءِ راجگروھ لاءِ نڪتو. پو ٻڪيا جي رٿن ۾ راجا
ڪڇ وٽس پهتو هو، ته گروپڪ موگن وقت لنگهي ويو.
براهمن کيس آسن ڏنو ۽ ٻارن هينري آسن تي ويهي

آڌيا (v)

آٿم واد

آٿم وادي شرمڻ

”نواب ست“ (نواب ست) موجب ٻڌ جي سمي ۾
جيڪي شرمڻ - بوهڻ هوندا هئا تن جا ٽنهي ليکي چار
درجا ڪيا ويا آهن. تن ۾ ليکي وغيره ڪندڙ ۽ سوم ۽
ڪندڙ براهمن جو ٻه درجا آهن. انهن موجب هن
نموني موجب ڪرڻ سان موڪش ملي ٿو. ليکي وغيره ۽
سوم ۽ ان مان ڪٿا لڳي جي براهمن ان ۾ وڃي ڪري ٿو
ٽهسيائون ڪندا هئا، سي رشي مٿي ٻئي درجا جا هئا.
اهي ٻن اندر ڳچ وقت نه رهي سگهيا. اهڙا وري
گهٽ آٿم ۾ رڙهي آيا ۽ عيش عشرت ۾ سک مڃڻ
ليکي. پراڻو، رشي رنگ (Rishi) ۽ ٻين اهڙن رشن
جا مٿل هن ڪلاس وارن جا آهن. ٽئين درجي ۾ ڪي
وري اهڙا شرمڻ - براهمن هوندا هئا جي آبادين جي
آس پاس رهندا هئا ۽ ٿورو ڪاڏو ڪائيندا هئا. پر سي
آٿم واد (نه آٿما آهي) ۾ هيا ويا، منجهن ڪي آٿما ڪي
سدتن ۽ ٽن (ٽن) سمجهندا هئا، نه ڪي آٿما ڪي

ٿو ته اسين کيس مان ڏيون ٿا ۽ سدس صلاح وٺون ٿا. *
 وسڪار (वसकार) براهمن سو اڃا تائين وارا آهن جو
 منڍري هون. شايد سدس اهڙي ٻڪي راهه هئي ته ڪنهن
 پوريءَ اختيارِيءَ واري بنا راج جو انتظام پوريءَ طرح
 سان ئي نٿو سگهي، سدس خيال هو ته جي ٻڌ ڀڳوان
 پنهنجي جڳهه تي ڪنهن کي نه، وهاريو آهي ته سڳهه
 کي ٻيو نه ته ڪنهن پڪي ڪي چونڊي سدس گديءَ
 تي وهاريو گهرجي. پر اهڙي اختيارِي واري بنا سڳهه
 جو ڪارج، ٻڌ ڪانهو به، سهڻي نموني هيندو رهيو.
 تنهن ڪري قبول ڪرڻ پوري ٿو ته سڳهه جي ٻڌن واران
 ڪيل رچنا ٺيڪ هئي.

* مههر نڪاڻ، ڪوپڪ موگلان سميت نمبر (۱۰۸)

چوري ڪري، گهر ۾ ڪاٺ هڻي، ڏاڙا لڳائي، هڪ ئي
 گهر ئي ڏاڙو لڳائي، واپس تي ڦو ڪري، پراڻي ۽ اسريءَ
 وٽ وڃي يا اُست پولي - پوءِ به اٽڪي پاپ ٺٽو لڳي.
 لکي ڪاٺيءَ سان ڪو جانورن جي مٿس جا ٻوڙ ڪٽي
 ڪري نه به ان ۾ بلڪل پاپ نه آهي، ڪو دوش نه
 آهي. گنگاهيءَ جي ڏکڻ واري ڪناري تي وڃي ڪري
 ڪو مڙڪت ڪري، ڪهي يا ڪهاڻي، ڪشڪ ڏي
 يا ٽپاري نه انهيءَ ۾ ڪوبه پاپ ڪونهي. گنگ ٺڌيءَ جي
 اتر پاسي وڃي ڪري ڪو اٽڪ ڏان ڪري يا ڪرائي،
 يگه ڪري يا ڪرائي، نه انهيءَ ڪري ڪو پڇ ٺٽو ڪري.
 ڏان ڌرم، سنجمر ۽ سچ ڳالهائڻا ڪري پڇ پراپس، پٿر
 ٿئي.

نِيَمِتِ واد

مڪل گوسال (मकल गोसाल) سنسار شد. وادي يا نيمت
 وادي (سڀ قسم ڪري ٿي) هر هڪ جي چوڻ موجب،
 ”پراڻيءَ جي آڀوڙا جو ڪو سبب ٺٽو ٿئي، ڪوبه ڪارڻ
 نٿو ٿئي. سبب بناء ڪارڻ به پراڻي آڀوڙا ٺهن ٿا. پراڻيءَ
 جي شديءَ لاءِ ڪوبه سبب ٺٽو ٿئي، ڪوبه ڪارڻ نٿو
 ٿئي. سبب به ڪارڻ به پراڻي شڌ ٺهن ٿا. پوءِ جي
 سموريءَ سر ڪڇ به ٺٽو پئي، پئي جي سموريءَ ڪري
 به ڪڇ ٺٽو پئي. پوڻ جي سموريءَ ڪري ڪڇ ٺٽو پئي.
 (ڪنهن ۾ به) اڀل ڪونهي، وڀو ڪونهي، پوڻ - شڪتي
 ڪونهي، پوڻ - وڀو ڪانهي، سڀ جهڙي آهي، سڀ

اُٺ (अनिल) سمجهندا هئا. هن طرح واد واد ۾ ٻوٽا
ڪري هون مار جي چار ۾ وڃي ڦاٿا. ٻڌ پگراڻ اهو
آلڙو (نه آڻما آهي) ڇڏي ڏنو ۽ پنهنجي ٽوڪين
جو درس سچ جي بنياد تي قائم ڪيو. انهيءَ ڪري
سندس سزاوڪ مار جي چار ۾ نه ڦاٿا ۽ سندن ڳڻپ چوٿين
ڪلاس جي شرطن-براهمن ۾ ڪئي وئي آهي.

ٻڌ ڀڳوان اهو آلم- واد چو چڙي ڏنو، انهيءَ تي وڃار
ڪرڻ کان اڳ اسانکي ڏسڻا ڪهي ته انهيءَ وقت شرمڻ
براهمڻ جو آلم واد ڪهڙي قسم جو هو. اسين ٽئين اڌيا
۾ چئجي آيا آهيون ته انهيءَ وقت مڙيولي ۶۲ شرمڻ پست
هولدا هئا. انهن مان ڪو هڪ به آلم واد کان آيو نه هو.
پر انهن سڀني جي ننگيان جو درشن اڄ هڪ نئون اچي.
پر منجهانن ڇهن وڏن سنگهن جي درسن جو ڳڻيو حصو
ٻائيءَ ۾ چيل وڃي اندر موجود آهي ۽ اهي پڙهي ڪري
پن شرمڻ برهمڻ جي آلم واد ۷۷ ڪڇ نه ڪڇ انومان
ڪري سگهجي ٿو. انهيءَ ڪري پهرين انهن ڇهن جي
درشن (فيلسولي) تي وڃار ڪرڻ مناسب آهي.

آکریڈا - واد (अक्रियावाद)

جهن مڃهان پهر اسون ۽ ورڻا ڪسپ (پڙهڻ ڪتاب) ڪري
اُڪرايا واد جو حامي هو. هن ليکي ”ڪو شخص ڪڇ ڪري
يا ڪرائي، ڪڇي يا ڪرائي، ڪسپ ڏئي يا ڏياري،
دڪ ڪري يا ڪرائي، ڪنهن کي ڪو ڏک ٿئي يا ڪو
ڏک ڏئي، ٻپ لڳي يا ٻيڇاري، پرائمڻ کي ماري،

پراڻي، سڀ پُٽ (عناصر)، سڀ جيو لي وس ۽ ديوچ
 ٻيا آهن، سڀ ڀاڳ ۽ قسمت ڪري، هڪ ٻئي سان مان
 ڪري (ماتري)، سڀو ڪري ٻاڙ ۾ وڪريل ٿين ٿا ۽ جنهن
 مان ڪنهن به هڪ ڄاڻي ۽ ۾ رهي ڪري سڀ ڏک مائين
 ٿا. ٻڌوان توڙي مورڪن کي چوراسي لک جوڙين ۾ ڦرلو
 پوي ٿو، تڏهن وڃي سندن ڏک دور ٿئي ٿو. ڪو
 ڪٿي چوي ته سيل اسٽي چال) سان، هن ورهه سان،
 ’سڀا سان ۽ برهمڇريه سان اڻ ٻڌي (جنهن جو ڦل تيار
 ٿيو هجي) ڪرم کي پڪو (جنهن جو ڦل تيار ٿيو هجي)
 بنائيندس ۽ نه پڪي ڪرم جو ڦل پوڳي ڪري ڪرم
 جو مڙل ناس ڪندس، نه ائين نه ڪري سگهندو. هن
 سنسار ۾ سڀ ڏک اهڙا ڏور آهن جو ڄاڻا ڪين توري
 مائي سگهجي ٿو. اهي گهٽ ۽ وڌ ڪري نٿا سگهجن.
 جهڙي طرح ست جو ڏيرو اڃا ٿيڻ سان اهو چڪر کائيندو
 ويندو جيسين سڄو ويڙهيل ست کي ويندو، ساڳي
 طرح ٻڌوان ۽ مورڪن جي ڏک جو ناس تڏهن ٿيندو
 جڏهن هو سنسار جو سڄو سارو چڪر پورو ڪري موٽنداءُ.”
 (अजित वाद) **اُچيد واد**

اُچيد واد (अजित वाद) سو اُچيد وادي
 يعني انڪار وادي هو. چواندو هو ته ”ٻار، ڀڳي ۽ هوم
 ۾ ڪي به ستين نه آهي، چڱي ۽ بچڙي ڪر جو ڦل نٿو
 ٿئي. هي لوڪ پرلوڪ، مالا پٽا ۽ ڏيوتا ۽ ارڳواسي پراڻي
 نه آهن، هن ۽ ٻئي لوڪ جو چڱو ڳيان پراپت ڪري ٿين

جي ڪرڻن مان معلوم ٿئي ٿو ته آهڻسا، مٽيه (سج)، آهڻيه (چوري نه ڪرڻ)، آڀو ڪرڻه (مڪيه نه وڪڻ) انهن چئن سمجهن جو اهدائش پڙهيو (پادش) مٽيه ۽ ڪيو هو. تن ۾ مهاڻن سوامي ۽ پنهنجن پوهن ۾ به ڪڏ به نه ٿين هوندي. ۾ به جي سڀي ۾ نگرڻن (جهڻين) ۾ مٽيه ۽ ڪڏ به چار ٿي سمجهه آهڻيه وارا هئا. جن ڏور جو ٿاڻو ج اهو هو ته چئن سمجهن ۽ ٽيهڻن سان پورو ڪم جا پڻ ڪم ڪرڻ سان ڪيو ٿو. (موڪ) پڙهڻ ٿئي ٿو.

آڪريم واد ۽ سانڪيم مٽ (اڪريم واد اور سانڪيم مٽ)

پورو ڪاشيپ جو آڪريم واد (نه آتما ڪرم ٿئي ڪري) سو سانڪيم مٽ وانگر نظر اچي ٿو. سانڪيم مٽ وارا مڃن ٿا ته آتما پوڪري ۽ ڪن پڻ (توري) آهي. مڙ ڪارڻ وغيره جو پڙام آتما ٿي نٿو پوي. انهيءَ سر جي ڏي ڀڳوت ڪيٽا ۾ ڪيترن هنڌ ٻڌڻ ۾ اچي ٿي.

प्रकृतः क्रियमाणानि, गुणैः कर्माणि सर्वशः ।

अहंकार विमूढात्मा वर्तात इहमिति मन्यते ॥ ۱۱ ॥

اڻاڪه سڀ ڪرم اڻڪريءَ جي ڪڻن ڏاران ٿين ٿا، لڏهن به اهو ڪار ۾ ورتل آهي ”مان ڪريان ٿو ائين سمجهي ٿي.“

य एनं वदति हन्तारं, यद्धर्मेन मन्यते हृतम् ।

उभौ तौ न विजानीतो, नायं हन्ति न हन्यते ॥ ११ ॥

ٻئي لاءِ سک دڪ انهن ڪري ٿي ڪري سگهن. اهي
 ڪهڙا پدارت آهن؟ سي هي آهن - پڙهي، آب، نيج،
 وايو، سک، دڪ ۽ جيو. انهن کي مارڻ وارو،
 ٻڌڻ وارو، ٻڌائڻ وارو، ڇاڻڻ وارو يا سندن ورثن ڪوڻ
 وارو ڪم ڪونهي. ڪم ٿي ٿلوار سان ڪنهن جو سر
 ڪهي ٿو وڃي ته هو سندس پراڻ ٽٽو ڪري، ايترو ئي
 سمجهڻ گهرجي ته ستن پدارتن مڃهائڻ ٿلوار ٿوري ويهي.

وڪشيپ واد (وگهن وجهندڙ واد)

سنڃي ويلسپ (संजय बेलुपुत्र) سو وڪشيپ وادي
 (विशेष वादी) هو. چونڊو هو ته ”جيڪڏهن مون کان ڪو
 ٻيو ته پڙلوڪ ٿيندو آهي ۽ مون کي لڳي ته پڙلوڪ پراڻ
 آهي ته به انهن نه چونڊس ته پڙلوڪ آهي، پر انهن نه ٿو
 لکيم ته پڙلوڪ نه آهي، نه ڳڻي سرڳ جا پراڻي ٿين ته يا نه
 چڱي پڇڙي ڪرم جو ڦل ٿئي ٿو يا نه، ته ڏکڻ موص
 کانوهه رهي ٿو يا نه. انهن سڀني بابن مون کي ڪا به
 خاص خاطري نه آهي.“

چاٿريامسنور واد (چاٿريامسنور واد)

لنگهٺ ٺاٺس (निगण्ठ नाथपुत्र) چاٿريامسنور وادي (ته
 سنڃي چار آهن) هو انهن چئن ٻن يا سندن جي ڇاڻ جيڪا
 سامنڃ ڦل سب پر ملي ٿي سا اڻ پوري آهي. جنهن
 سامنڃ ڦل سب (सामंज्जफलं सुत) پر لنگهٺ ٺاٺس جو
 چاٿريامسنور واد (चार्थियामसंवर वाद) وڪشيپ واد کان اڳ
 ٺٽل آهي. پر مجهم ٻڪا به جي چوٿين وارو سب (चूलवारोपमं सुत)
 پر ٺاٺس جو ٺالو آخر ٻه اڇي ٿو.

پُورڻا ڪسپ جهڙو. نند پون ڄاڻيون پتا پون آهن. ڪرشنڻ،
 نيل، لوهه، هَر دَر، شڪل ۽ پورم شڪل. ڪسائي،
 شڪاري ۽ اهڙيون ٻيون ڄاڻيون ڪرشن ڄاڻي ۽ ۾ اچي
 وڃن ٿيون. ۽ ڪشن ۽ ٻين ڪرم وادين جو ڳالڻو نه ٿي
 ڄاڻي ۽ ۾ هڪ ڪهڙو ٻيو پندڙ نگر نٿن جو لوهه ڄاڻي ۽
 ۾ شپ وسڻو ٻيو پندڙ آجيوڪڻ جو هر دَر ڄاڻي ۽ ۾
 آجيوڪڻ ۽ آجيوڪ ۽ ڪشطين جو شڪل ڄاڻي ۽ ۾ نند ۽
 ڪس سبڪڇ ۽ مڪل گوسال جو پورم شڪل ڄاڻي ۽ ۾
 انهي ۽ ۾ صاف معام ٿي ٿو ته پُورڻا ڪسپ جو پند
 ۽ آجيوڪڻ جو پند مٿي هڪ ٿي وي هراء. نند ٻي
 وغيره ٿي آڇاري آجيوڪ پورم ڄاڻي هواء انهي ۽ ۾
 اهو به ثابت ٿي ته ڪسپ جي ۽ هين جي آتم واد ۾
 ڪو فرق ڪونه هو ۽ ڪسپ کي ڏيڻ کي سختيون ڏيڻ
 جو مارڪ پند هو.

آجت ڪيسڪمئل جو ناستڪ واد

آجت ڪيسڪمئل (अजित कौशिक) جي آجت واد تي
 وڃڻ ڪرڻ سان اها ڳالهه ٿي ته هو پون
 ناستڪ هو. ”سرو-دورشن-سنگره“ ۾ چارواڪ مٿي جو
 هو پند وڃهندڙ نه هو، پر پندڻي ٿي پندڙ پندڪ هو. جهڙي
 طرح هڪي اراهمڻ ۽ ٻي ڳالهه وڃي پند نه هو اهڙي طرح
 آجيوڪ ۽ ٻين شريشن جون ٿيڻا ٿي ته ڪيس پند نه هون.
 ”سرو-دورشن-سنگره“ ۾ چيو ويو آهي ته

अजितो ज्ञानं प्रयो वेदशिक्षणं मत्स्यगुणम् ॥

बुद्धिपूर्वकं ज्ञानं श्रीशिक्षा धातुनिर्मिता ॥

ارڻامه ”جو هن آتما کي ماري ڏيڻ سمجهي ٿو، يا چري،
سمجهي ٿو ته آتما ماري وڃي ٿي، انهن ٻنهي سچ نه
چالو آهي، جو چوڻ آتما نه مري ٿي ۽ نه ڪنهن کان
ماري وڃي ٿي.“

यस्य साहस्रानो भाषां, बुद्धिर्यस्य नलिप्यनं ।

हन्नाडयि स हमास्त्रोकान्तं हन्ति न निबध्यते ॥१॥

ارڻامه ”جنهن ۾ اهو پاڻ نه آهي، جنهن جي ٻڌي
(اُن کان) نوليپ رهي ٿي، سو لوڪن کي ماري ڪري
نه ڪنهن نعو ماري. اهو ٻڌن ۾ نعو رهي.“

اڪريا واد ۽ سندسار شدي واد

هن قسم جي اڪريا واد کان مڪل گوسال (भवन्मल्लि गासाल)
جو سندسار شدي واد گهڻو نرالو نه هوندو. سندس چوڻ هو
ته جيئن ٻيڪ آتما پوکڻي ۽ کان نوليپ آهي تڏهن نه ڪيس
ٻيڪي ۽ طرح جنم وٺڻ پون ٿا. انهن جنمن وٺڻ کانپوءِ آتما
خود بخود مڪس ٿي وڃي ٿي. اهو واپار هن وقت نه
هندو سماج ۾ آهي ته چوراسي لک جنمن بعد پراڻي مرڪ
پاڻي ٿو نه اهو خيال مڪل گوسال جي ڏينهن ۾ بڪل
چالو هو.

”انگوترا نڪاهه“ ۾ چڪ نهاف جي هڪ صف (نمبر ۵۷)
مان لکي ٿو ته اڳتي هلي ڪوي پُرون ڪاشيپ جو پست
مڪل گوسال جي آجيوڪ پست سان شامل ٿي وڌو. ڇهن
صف ۾ آندو، پڳران ٻڌ کي چوي ٿو ته، ”هي پگونس،

۽ وئيشيشڪن جي ستن پدارتن ۾ گهڻو فرق آهي. جيتوڻيڪ
ڪجهه ان جو شروعات سگهو وڏو هو تڏهن به هن جي پوءِ ورا
قائم نه رهي. هائلوڪو وئيشيشڪ ڏرسن سندن نئون گيان
مان نڪر هوندو، پر انهيءَ پرڪار جو نئون گيان ۽ پيئڙ شرمڻ
پسند پڻ جي سمي کانپوءِ لڪاءُ نه ڪئي سگهيو هوندو.

وڪشيپ واد ۽ سياد واد

سڃڻ واپس پٺ (संज्ञा वलट्टुन) جو وڪشيپ واد
(विशेष वाद) جيپين جي سياد واد (स्याद वाद) ونگو هو ۽
اڳتي هلي ڪري جيپين اهو خيال پنهنجي نئون ڏرشن
۾ ملائي ڇڏيو. ”ائين هوندو، ائين نه هوندو“ (شايد
هجي، شايد نه هجي.. स्यादस्ति स्यान्नास्ति) سياد واد ۽ واپس
پٺ جي وڪشيپ واد ۾ خاص فرق ڪونهي. انهيءَ ڪري
ائين چوڻ ۾ ڪ به آڻڪ ڪانهي ته جيپين پٺ وڪشيپ
واد کي پنهنجي نئون گيان ڏرشن ۾ پوڌان پڻ ڏنو.

نوگرنٽ ۽ آجيوڪ

جيپين گرائين مان معلوم ٿئي ٿو ته پڻ جي سمڪالين
چرواڻين ٿورڙن مٿاڙو سوامي (جهنڪي ٺڳسڪ نالپٽر
چون ل) ۽ مڪل گوسال پنهجي گڏجي ڇهه سال ٽهه سالون
ڪيون. ڪهر جاڻي پنهجي جي ڪوشش هئي ته آجيوڪ ۽
نوگرنٽ پنهجي جا ڌار پٺڪ، مٺي هڪ ئي وڃن. پارشو
(पार्श्व) مٺيءَ جا سياسي هڪ يا ٻئي وسٽر سارو رکندا
هئا. پر مهاوير سواميءَ مڪل گوسال جو ڏکيو ورس
(دشائون جنهن جو وسٽر) سڳڪار ڪيو ۽ تڏهن کان

اُڏاڻا: - ”اڳي هر ٿر ڪرڻ، ٿي ويندو ڪرڻ، ٿر شول ڌار ڪرڻ ۽ پسر لڳائڻ... اهڙي رهڻي، ٻڌي ٻڌ ۽ ٻي همڪ ٻرڻ لاءِ اڄهه ڌارا بهرائي وڃي آهي.“
 تنهن هوندي به آجڻ جي ڳڻپ شرمڻ ۾ ٿيندي هئي. تنهن جو سبب هي هو جو وڏو ڪهڙو ڪندو هو، بلڪل پسند نه هئي، ۽ جهڙو ٿيڪ هو ٿيسا نه ڪندو هو، نه به شرمڻ جي آڇ وڃڻ جو ٻالڻ ڪندو هو. شرمڻ جي آڻ-واڻ کان به ٻيو آڇ نه هو. آڻا بابو سندس ڪلهن تي هڻي نه آڻا چڻ مڃڻ (عناصرن) مان ٻڌا ٿي ۽ موم ڪانهو آڻا انهن چڻ مڃڻ ۾ ملي وڃي ٿي. انهيڪري سندس هيءُ مٿس سڀو ڪهڙو هڻي نه.

यवज्जीवं दुःखं जीवन्नास्ति सुखोऽस्मोचर .

भस्मीभूतस्य घटस्य पुनरागमनं कुत ॥

اُڏاڻا: - ”جيئن ٿاڻين اسين جهڙا آهيون ٿيسين ٿاڻين سڳي رهون، ڇو جو ڪو به اهڙو ڀراڻي نه آهي جو موم جي ٿيندي ٻي ٿيڻ لڳي ۽ ٻيو به جي ٿاڻن کان پوءِ اها آڻا ڪٿان موٽي ايندي؟“
 ڪيسڪمڻ جي هن وڃڻ مان ئي لوڪاڻ ڏسڻ شاستر ٺڪڙو انهي شاستر جو وڪاس ڪڙو، جهڙي ڀرڻ شاستريءَ ڪيو.

آنيونيم واد ۽ وٽشيشڪ ڏرڻ

پڪڙ ڪڇاڻين (پڪڙ ڪڇاڻين) جو آنيونيم واد (آنيونيم واد)
 وٽشيشڪ (وٽشيشڪ) مٿس وانگر هو. پر انهن جي مٿس ٻڌڻ

لا ٿي پر؟

جواب ڏنائون ٿا، ”نوگرنٽڪ ٺاهڻ سڀ جهڙا آهن آهي.“
هو چوي ٿو ته هاندي، ٻيهندي، سهندي، چاندي،
هر حالت ۾ منهنجي گهرن ڏرشتي قائم رهي ٿي. هن
جو اُپديش آهي ته، ”هي نوگرنٽڪ، توهان پورب جنم
۾ جيڪي پاپ ڪيا آهن، تن کي هن پورب جي سختين
سهڻا سن پراڻو جهڙو ڪريو (نيرٽڪ) ۽ هن جنم ۾ من،
وچن ۽ سر ۾ سان ڪوبه پاپ نه ڪريو. هن زموني ٻيهندي
سان پورب جنم جي پاپن جو ٺاس ٿيندو ۽ نئون پاپ
نه ڪرڻ ڪري ايندڙ جنم ۾ ڪرم ڪي ٿي ويندا، انهي
ڪري سڄو دڪ ٺاس ٿي ويندو. اها سندس ڳالهه اسان
کي ياري لڳي ٿي.“

پڳوان چيو ته، هي نوگرنٽڪ، توهان کي خبر آهي ته
پورب جنم ۾ توهين هئا يا نه؟

نوگرنٽڪ، اسان کي خبر ڪانهي.

پڳوان، ٻلا، اها خبر اٿس ته پورب جنم ۾ توهان پاپ

ڪيو هو يا نه؟

نوگرنٽڪ، سا به اسان کي خبر ڪانهي.

پڳوان، ٻلا اها خبر اٿس ته توهانجو ڪيترو دڪ ٺاس

ٿي ڪو آهي ۽ باقي ڪيترو رهيو آهي؟

نوگرنٽڪ، سا به خبر ڪونه اٿئون.

پڳوان، جيڪڏهن انهن ڳالهين جي توهان کي خبر نه

آهي ته انهي جي اها معنيٰ نه آهي ته اڳين جنم ۾ توهين

ولي نوگرنٺ نرو. وسٽر يعني ننگ ٿي ٿرندا آهن. ٻو
 نوگرنٺن ۽ آجيوڪن جو ڀاڱو مٺاٺ نه ٿي سگهيو. جيڪڏهن
 مهاڻو سوامي لڪ چورائي (جوانس جو) روشن ٿيڻ
 ڪري ها ته نوگرنٺن جي ٻوڙ ۾ ڇالو چٽن سنڊهن جي
 ڪا به اهميت نه رهي ه. جيڪڏهن اٺس مڇهي نه ۽
 (لسمڻ)، سنگت (حاشن جو مٺاٺ)، ۽ سهاو ڪري
 پراڻي ڳنڍيل آهن ته ٻوڙ اهڙا آسٽيم (چوري نه ڪرڻ)
 ۽ اڀرگره (ملڪيت نه رکڻ) آهن چٽن سنڊهن جي
 ضرورت ٿي ڪهڙي؟ مطلب ته اهي ٻئي آڇاري هڪ
 ٿي نه سگهيا.

آجيوڪ پٺت جي لڪ چورائي جوانن جي روشن
 ڪار نوگرنٺن جو چٽن سنڊهن وارو روشن ماڻهن کي وڌيڪ
 پسند آيو. سبب جو انهن سنڊهن ڪري ۽ ٽوسائڻ ڪري
 اڳين جمن جا ٻاٺ ڏولي سگهيا ٿي ۽ هڪ ئي جنم اندر
 مرڪ پراپت ٿي سگهيو ٿي.

نوگرنٺن سان واسطيت

”سٺ ٻڌڪ“ ۾ نوگرنٺن مٿي وارن جي ڪافي ڄاڻ
 ملي ٿي. ”مجهر نڪاڻ“ جي چل ڏکڻ سٺ (चल दक्षिण)
 ۾ ٻڌ ۽ نوگرنٺن وچ ۾ سنواڻ اچي ٿو. انهيءَ جو ٽائوج
 هي آهي.

راجگره ۾ ڪي نوگرنٺ ٻيئي ٻيئي ٽپيا ڪري
 رهيا هئا. ڀڳوان ٻڌ وٽن وڃي ڪري چيو ته، ”هي
 پاڻو، ٽوهين ٻههڙي سر ٻوڙ کي هيٺيون ساسناتون جو

گرمين کي ڪنڊ ڪري سگهجي ٿو. انهي ويچار جي پومرا
اڄ ٿا ٿين ٿا اتر آهي.

آتما بابت ڪيڊاٿون

انهن آچارين ۽ ٿڌهن جي سمڪالين ٻين شرمين جي
من م آتما بابت مڪيٿراون عجيب ۽ اديت ڪيڊاٿون
هرندڙون هيون تنهن جو ٿورو سمورو اڻسندن م ملي ٿو.
مثل طور هي ڪيڊاٿون وٺو ته آتما چانور ۽ چڙ جي ڊاٽي
ڪٽي کان به ٺنڊي آهي ۽ هردي اندر وسي ٿي.

एष म आत्मान्तर्हृदयेऽगीयान्ब्रह्मैवाद्या सर्वपादा द्यामाकादा
द्यामाकण्डुलाद्वा ॥ १ ॥

اڻسندڙ آتما هردي اندر (وسي ٿي).
چانور کان، چڙ کان، اهر کان، سانوي ٽلي چانور جي
ڪٽي کان به ٺنڊي آهي.

۽ اها آتما ايتري ئي وڏي آهي.

मनो मयोऽयं पुरुषो भाः सत्यस्तस्मिन्नन्तर्हृदये यथा बृहिवः यत्र वा ॥ २ ॥

اڻسندڙ آتما هردي اندر (وسي ٿي).
ڪوش ٽانه م (پاسوان) (نيم واري)، ۽ ستم رولي آهي
۽ هردي اندر ائين وسي ٿي جهڙن چانور يا چڙ جو ڊاٽو.
پوءِ هي ڪيڊاٿون ٿي ته آتما اڳوڻي جهڙي آهي.

अंगुष्ठमात्रं पुरुषो मध्य आत्मनि तिष्ठति ॥

• چانور ۽ اڻسندڙ ۳-۱۴-۱۳

• اڻسندڙ ۵-۶-۱۱

• اڻسندڙ ۲-۴-۱۲

شڪارين وانگر ڪور هئا ۽ هن جنم ۾ انهن ٻانن جي
ناس ڪرڻ لاءِ هي تهسڀائون ڪريو ٿا؟

لوگرنگ - ڇو نه؟ ڪو به سک مان سک نه ٿو پراپت
ٿئي، ڏک مان ئي سک پراپت ٿئي ٿو. سک مان سک
حاصل ٿئي ها ته بمبار راجا کي ڇو نه ڳولڻ جي مقابلي
۾ وڌيڪ سک ملي ها.

ڀڳوان - هي لوگرنگ، توهان هيءَ ڳالهه سوچڻ وڃي ٿا
بنا ڪئي آهي. مان توهان کان فقط ايترو ئي ٿو پڇان ته
پلا بمبار راجا ست ڏينهن سڌو ويهي ڪري، سک مان
هڪ شبد به نه بولي، اڪانٽ سک جو انڙو ڪري
سگهي ٿو؟ ٻو ستن ڏينهن جي ڳالهه ڪئي ڇڏيو ڇا هڪ
ڏينهن لاءِ به اهڙي سک جو انڙو ڪري سگهي ٿو؟
لوگرنگ - سو سندس لاءِ ممڪن نه آهي.

ڀڳوان - آڻ ته هڪ ڏينهن لاءِ نه، پر ست ڏينهن انهيءَ
پروڪار جو سک مٿي سگهان ٿو. آڻ توهان کان پڇان ٿو
ته بمبار راجا (پنهجي دٻدي سان) وڌيڪ سکي آهي
يا آڻ؟

لوگرنگ - جي ائين آهي ته آئين (ڇو نه؟) ڪو به
بمبار راجا کان وڌيڪ سکي آهي.

ٻڌ ڏور جي ويچار جي خاصيت ڏيکارڻ لاءِ هي
سنڌ (گجنگوي) لکيو ويو آهي، تنهن هوندي به منجهس
جين صفت کي اٿر سٿو نه ڪيو ويو آهي، سندن چوڻ
هو ته تهسڀائون ۽ چئن منجهن جي اپاس مان پورب جي

ارڻام: - ”آڱولي جيڏو اهو پُوش آئما جي وچ ۾
وسي ٿو.“

۽ منڇ جي سمهي پُوش کانپوءِ اها آئما سندس سر ۾
جڏي ٻاهر گهمڻ وڃي ٿي:

स यथा शकुनिं सुश्रणं प्रबद्धो दिशं दिशं पतित्वान्यत्रायतनमलङ्कृत्वा
बन्धनमेवोपधत्त एवमेव खलु सोम्य तन्मयो दिशं पशं पतित्वान्यत्रायतन-
मलङ्कृत्वा प्राणमेवोपधत्ते प्राणबन्धनं हि सोम्य भन इति ॥४॥

ارڻام: - اها آئما اهڙي آهي جهڙو طرح رسيءَ ۾ ڦاٿو
ٿيل ٻڪي جهڙو طرف اڏامي ٿو ۽ هرا ۾ به رهي ڪري
وري ٻنڌن ۾ اچي ٿو. ساڳي طرح هي سؤميه (پيارا)،
من جي ڪري آئما چارو طرف اڏامي ٿي ۽ اُتي ٿر به
ملڻ ڪري پُوان جو آسرو وٺي ٿي، جو جو پُوان من جو
ٻنڌن آهي.“

ساسوت واد (آئمايت آهي) ۽ اُچيد واد

(آئما آلت آهي)

آئما ٻاٻٻ ٿينهن وقت هن قسم جون وڃتو ۽ ڪجهه
ڪلهيائون شرمڻ ٻراهمن ۾ ٿلهيل هجن، سي سڀ ان
ڀاڱن ۾ ڪلاسن ۾ اچي وڃن ٿي. تن مان هڪ جو
چوڻ هو ته:-

सस्मता भता य लोको न वक्तो कृतद्वयो एविकद्वयी क्षिते ।

ارڻام: - آئما ۽ جڳت ساسوت ۽ آلت آهن. اها آئما
وڌيڪ (جهڻ مان ڪجھه گهڻي نه) ڪوٺسڪ (ج بداهي

د وارا انهيءَ ترشا جي ڪي ڪرڻ سان ئي منشا ۽ منشا
جاريءَ کي شاعريءَ. ستوش حاصل ٿيندو. آتم واد جو
لياڻ ڪرڻ بنا اهو نئون مارٽ مائهن جي ڏيان ۾ لڳي
اچي سگهيو. سو ڪند سنيٽ (Sanyas) ۾ اها ڳالهه
لکيل آهي ته ٻڌ پڳوان پنجن پڪشن جي ٽولي کي پهرئين
چار آرهه سٿيه ۽ ٽيون ڪاڻجوهه آتما واد (آتما نه آهي) جو
اڀدڻ ڏٺو.

پڳوان ٻڌ واراڻسيءَ ۾ رشيوتن جي مٿن ۾ رهندو هو.
اٺي پنج ورگي پڪشن کي ٻوڏ ڏيندي چيائين ته
”هي پڪشون هي ڇڏ سرار اناٺا (آتما بنا) آهي. سرار
جي آتما هجي ها ته اڀر وڪري (جهنجهت ۽ ڪت
ڦٽ وارو) نه هجي ها ۽ ائين چئي سگهجي ها ته منهنجو
سرار ٻي اهڙو هجي يا اهڙو نه هجي. پر جيئن ته سرار
آتما آهي (آتما نه آهي) اهو ڪري سرار جهنجهت وارو
آهي ۽ ائين چئي نعر سگهجي ته منهنجو سرار ٻي اهڙو
هجي يا نه هجي.“

”هي پڪشون وڌنا (Sensation) اناٺا (آتما بنا)
آهي. جيڪڏهن وڌنا آتما هجي ها ته جهنجهت واري
نه هجي ها ۽ ائين چئي سگهجي ها ته منهنجي وڌنا
ٻي اهڙي هجي يا اهڙي نه هجي. پر جيئن ته وڌنا
آتما آهي انهيءَ ڪري وڌنا جهنجهت واري آهي ۽
ائين چئي نعر سگهجي ته منهنجو سرار ٻي اهڙو هجي
يا نه هجي.“

ٻيو ته تپسيائن سان ڏيهه کي ڪمڪت ڏيڻا. پورو ڪسپ جي منڍ اها هئي ته جيڪڏهن آتما ڪنهن کي نه ماري نهي، ته پنهنجي مک وٽس لاه ٻين کي مارڻ نه ڪهڙي پراڻي آهي؟ جيئن جي منڍ اٽلر آلمن سمجهڻ ڪري اها آتما پورو جگر جي ڪرمن جي ڇڪو ۾ ٻڌجي ويندي. انهي نسر جو پوڻام سهاوڪ آهي ته انهي ڇڪو مان چٽو لاه ڪنور تپسيائون ڪرڻ گهرجن. پو جي آلمن موهي ته آتما آساروم (آتم) آهي ۽ موه ڪانهو رهي نهي، ته انهي موه مان ٻن قسمن جا راپا پيدا ٿي سگهن ٿا. هڪ ته جيئن اسين حيات آهيون تيئن عيش عشرت ۾ مگهو رهون يا ته انهن عيشن سکن کي آساروم (آتم) سمجهي ڪري تپسيائون ڪريون.

آتم راد جو ٿياڳ

ڀڳوان ٻڌ کي باقي مارڻ، چاهي مک وٽس جا يا تپسي جا ٿياڳ (چٽو جهڙا) هون، جو جو انهي مان منڍ جاتي ۽ جا دک ٺورم نهي ٿيا. جهڙي جهڙي واري جيتا کي انهن انهي حدن جي راپن مان ڏانهن ۽ جو مارڻ مان ممڪن نه هون. پوڏيسو کي اهو خاطري ٿي وئي ته انهن ٻن حدن جي راپن جو ڪارڻ آتم راد آهي. تنهن ڪري اهو پاسرو ڪري هن وچان ٿي هڪ نئون مارڻ ٻولي ڪهيو. آتما نسا آهي يا آتم نه هن جيڪب ۾ دک نه آهي ٿي آهي. اهو دک منڍ جاتي ۽ جي ترشائي جو قل آهي. آري اشدنگ (آتم اننگن جو) مارڻ جي

دور ۽ وايجهو آهي، سر سڀ منهدجو نه آهي، سو آڏ نه آهنان، سو منهدجي آئما نه آهي، ساڳي طرح مڃي ۽ صحيح ڳيان سان سمجهڻ گهرجي نه ڪانه ويدنا، سنگيا، سسڪار، ڪوبه ڳيان، اڇا، وڃڻ، اٿڻ، لپڻ، آسانجي سرور آندو ۽ ٻاهر، اسٽول، سوڪير، اونچ، نهچ، دور ۽ وايجهو، سو سڀ منهدجو نه آهي، سو آڏ نه آهيان، سو منهدجي آئما نه آهي، هي پڪوٿو، لائين ڄاڻڻ وارو وڌوان آريه سراوڪ (ٻڌندڙ) ڇڙ پدارتھ، ويدنا، سنگيا، سسڪار ۽ ڳيان بسبب آئاسڪٽ رهي ٿو ۽ من کي اٽڪ رکڻ ڪري مڪٽ ٿئي ٿو.

آئما جا پنج حصا

آئما ٽٽ آهي ۽ اُٽٽ، انهيءَ سوال جو سڌو جواب ڏيڻ ڪري، غلط فهمي پيدا ٿيڻ ممڪن هئي. انهيءَ ڪري آئما جا آهي سو سمجهائڻ لاءِ ٻڌ ڀڳوان آئما جا ڌار ڌار پنج انگ ٻڌ ۽ آهن. ڇڙ پدارتھ، ويدنا، سنگيا، سسڪار ۽ وڳيان. هن ريت آئما جا پنج ڀاڱا ۽ انگ ڪري سگهجن ٿا. انهن انگن ۾ ورهائڻ سان چئو ٿا مڃي ٿو ته آئما ٽٽ ۽ اُٽٽ نه آهي. سبب جو آهي پنج ئي ”اسڪند“ ۽ ٿرڻ بدلتا وارا مطلب نه اُٽٽ آهن، ڏڪاري آهن، انهيءَ ڪري لائين چوڻ مناسب نه ٿيندو نه آهي منهدجو آهن يا آهي منهدجي آئما آهن. ٻڌ ڀڳوان جو اهوئي آئامر (آئما نه آهي) واد آهي. هو ٽٽ ۽ اُٽٽ جي ”آنگ يا حصا. ٻڌ ڌرم موجب سرور جا پنج اسڪند آهن.

يا نه هجي. انهيءَ برڪار سنگيا (Consciousness)،
 سنسڪار (Tendencies) ۽ وڳيان (Knowledge) اڌما
 آهن. جي وڳيان آتما هجي ها ته جهنجهت وارو نه هجي
 ها ۽ لائين چئي سگهجي ها ته منهنجو وڳيان ٻئي اهڙو
 هجي يا نه هجي. پر جيئن ته وڳيان اڌاما آهي انهيءَ
 ڪري وڳيان جهنجهت وارو آهي ۽ لائين چئي نٿو سگهجي
 ته منهنجو وڳيان ٻئي اهڙو هجي يا اهڙو نه هجي.

هي ڀڪشولو، هي چڙ سرير (Body)، ويدنا
 (Sensation)، سنگيا (Consciousness)، سنسڪار
 (Tendencies) ۽ وڳيان (Knowledge)، سي سڀ ئي
 آهن يا اُنس؟

ڀڪشو - پڳونف، سي سڀ اُنس آهن.

پڳونف - جو اُنس آهي سو دڪڪاري آهي يا
 سڪڪاري؟

ڀڪشو - پڳونف، سو دڪڪاري آهي.

پڳونف - جو دڪڪاري آهي، اُٿو سٺو هلي ٿو،
 تنهن ٻاٽ لائين سمجهڻ نه اهو منهنجو آهي، اهو آ
 آهيان، سو منهنجي آتما آهي، اهو واجب ٿيندو؟
 ڀڪهو - نه سائين.

پڳونف - اڙهيءَ ڪري هي ڀڪشولو، سڄي ۽ صحيح
 ڳيان سان لائين سمجهڻ گهرجي ته ڪو به چڙ پڌارڪ جو
 اُچڻو آهي، وڃڻو آهي، اُٿڻ ٿيڻو آهي، پنهنجي سرير
 آندڙ يا سرير جي ٻاهر، اسٽول، سوکير، ٺهڻ، اولهڻ،

ڀڳوان وقت انهن سوالن جو ليڪ جواب نه آهي ته توهان کي
رائين سڏو ڇوڙ ڏهرجي.

ڀڳوانس - هي ماڻو ٽڪيه پيء، ڀلا مون توکي ڪڏهن
رائين چيو آهي ڇا ته جيڪڏهن منهنجو شش نمدين ته
هنن سوالن جي صفائي آڻ ڪندس؟

ماڻو ٽڪيه پيء - نه سائين.

ڀڳوانس - ڀلا تو ڪڏهن مون کي رائين نه چيو هو ڇا ته
ڀڳوان هنن سهئي سوالن جي پهرين صفائي ڪندو ته پوءِ
آڻ ڀڪهو سنگهه ۾ داخل ٿيندس؟
ماڻو ٽڪيه پيء - نه سائين.

ڀڳوانس - نه پوءِ رائين ڇوڙ ڪهڙو ضرور نه هنن
سوالن جي ليڪ جواب ٿي آڻ ڀڳوان جو شش نه ٿيندس؟
هي ماڻو ٽڪيه پيء، جڏهن ڪو شخص ڏهريلو ٿيڻ لڳو
ڪري پيو ٿڌڪندو آهي ته سندس دوست عزيز ٿيو
لڳو جو علاج ڪرڻ لاءِ ويڃ ڪي سڏي ايندا آهن. پر
سمجهه نه بيمار ڪيئن چوي ته ”پهرين ٻڌايو ته هي ٿيو
ڪنهن هيمو؟ پوءِ آڻ ويڃ ڪي ويجهو اچڻ ڏيندس؟
ٿيو براهمن هيمو يا ڪري؟“ رهنس هو يا سؤدار؟ ڪارو
هو يا گرو؟ سندس ٻاڏ ڪهڙي نسل جو هو؟ ٻاڏ جي
وسي ڇا جي وٽيل هئي؟ پوءِ نه هي ماڻو ٽڪيه پيء،
اهڙو شخص سو سڀ ڄاڻڻ کان اڳ مري ويندو ساڳي
طرح جو شخص هن ڳالهه تي اٿس هڻي ايندو ته پهرين
صف ٻڌايو ته هي جيڪو پيء آهي يا اٿس وغيره پوءِ

ٻن حدن تائين نٿو وڃي. ڪاٿيان ڪوٺڙ جي پڪڙيءَ کي
ٻڌ پڳوان چوي ٿو ته، ”هي ڪاٿيان، جنهن ٻن حدن
تي هلي ٿي. آئما آهي يا نه آهي. پر اڻڳڻ آهي يعني
حدون ڇڏي ڪري مڏهر (وڃين) مارڻ وارو ڏهر اڀريش
ڏئي ٿو.“

انهيءَ جي ڪهڙي ضرورت

سو سڀ چئو سمجهائڻ کانپوءِ به ڪو ضد ڪري نٿو
ٿي، ”ٻيلا سرور ۽ آئما هڪ آهن يا ڌار؟“ ته ٻڌ پڳوان جو
جواب آهي ته، ”آءٌ هن دليل ڏيڻي ۽ جي چڪر ۾ نه پونئس.
انهيءَ مان منهن ڇا ٿي ۽ ڪي ڇا حاصل ٿيندو؟“ هن ڳالهه
جو نمونو چو لماناؤ ڪيوست ست (चुलमानाउकियोस्त ست) جي آخر
۾ ڏنل آهي. انهيءَ ست جو تالوچ هن ريت آهي:

ٻڌ پڳوان جڏهن شراستيءَ ۾ آڻائيندو ته جي آشوم ۾
رهندو هو تڏهن ماناؤ ڪيوست ست ٿئي هڪ پڪڙو وٺس
ويو ۽ نمسڪار ڪري هڪ پاسي وڃي ويٺو. پڳوان کان
پڇيائين ته، ”پڳو، اڻڳڻ ۾ رهندي منهنجي من
۾ هي ويچار آيو ته پڳوان هنن سوالن جو ٺهرو نه ڪيو
آهي، ته هي ڇڪت ڪيئن آهي يا آهي؟ هي سرور ۽ آئما
هڪ آهن يا ڌار؟ مرڻپوءِ کانپوءِ اڻڳڻ لاءِ وري چئو
آهي يا نه؟ وغيره.“ توهان کان اهي سوال پڇان ٿو ۽ جواب
دل سان لکندا ته پوءِ توهان جو شش ٿي رهنديس. پر جي

• ”بدان سينيڪا“ وٽ لک سگهه

جهڙيون آهن.

”هنن ڳالهين جو اهوئي مطلب آهي ته جيتوڻيڪ آتما جا پنج انگ آهن تڏهن به سندس آڪار وڪار ڪهڙو، انهيءَ روپ ۾ پرلوڪ وڃي ٿي يا نه، انهن تي ويچار ڪرڻ سان مونجهارو پيدا ٿيندو. هن سلسل ۾ ڪافي ڊڪ آهي، جو ترشد ڪري انهن ٿئي ٿو. اُت انگي مارڻ تي هلي ڪري اهو ڊڪ ٺاس ڪرڻ هر هڪ مٿس جو ڌرم آهي. سولي سڌو سنئون رستو آهي ۽ سولي پٽ جو رستو آهي.“

ايشور واد

ڪن ماڻهن جو خيال آهي ته پڌ ڀڳوان جو ايشور ۾ نشچو نه هرو. هر هڪ ڏاڻو هرو. پر پڌ ڌرم جا چيل وچن يا پراچين اڻسڻ ڳالهه سان صاف سمجهيو نه اهو خيال اڃا پڻ آهي. مگر ماڻهن جو اهو ڀرم دور ڪرڻ لاءِ اسڌ جي وقت جنهن لهر جو ايشور واد هر تنهن جي واقفيت ڪرائڻ واجب سمجهان ٿو.

خاص ايشور شبد جو استعمال ”انگور ٺڪاڻه“ جي ٺڪاڻه (سب نمبر ۲۱) ۽ ”مجهر ٺڪاڻه“ جي ڏاڍو ڏهن (سب نمبر ۱۰۱) ۾ ڪيو وڃي آهي، انهن ٻنهي مان پهرئين سب ۾ هيٺ لکيل ڳالهيون اچن ٿيون:

ڀڳوان چوي ٿو ته، ”هي ڀڳوتون جي شخص انهن چون ۽ منهن ٿا ته منهن پراڻي جهڪو سڪ، ڊڪ ٻا

آءُ برهمڇريه وغيره جو پاڻ ڪندس سو شخص اهو سمجهڻ کان آڳ مري ويندو.

هي ماڻو ٺڪي پيو، هي جڳت نٿو آهي ۽ آٺس، اهڙو ايمان هوندي ۽ ڌرم موجب هلڻ ۾ سڀايتا ٿئي ملي. سمجه ٿو هي جڳت نٿو آهي، ٻوڙو نه پيدا ٿئي، مڙج، ڊڪ، وڙاپ وغيره کان چوٽڪارو نٿو ملي. ساڳي طرح سمجه ٿو هي جڳت آٺس آهي، سرور ۽ آٺا هڪ آهن يا نرالا آهن، مڙج کانپوءِ ٺاڪڻ ٻيهر جنم وٺندو يا نه، انهن ۽ ٻين ڳالهين ۾ اسين وشواس رکون يا نه، ٿو ۽ جنم، مڙج، ڊڪ، پٽ ٿي آهن. انهيءَ ڪري هي ماڻو ٺڪي پيو، هنن ڳالهين ۾ آءُ نه پيو آهيان. سبب جو اهڙي واد وواد مان برهمڇريه جي ڀلن ۾ ڪا به سگهه نٿي ملي. اهڙن دليلن مان وڙاڳ اٿن نٿو ٿئي، پاڻ جو ڪنهن نٿو ٿئي، شائتي، گمان، نرواڻ جي پراڻي نٿي ملي.

پر هي ماڻو ٺڪي پيو، اها ڳالهه مون چئي سمجهائي آهي ٿو هي ڊڪ آهي، هن سورتي ڊڪ اٿن ٿئي ٿو ۽ نورم ٿئي ٿو، ۽ ڊڪ نورم ڪرڻ جو هي مارڻ آهي. جو جو اهي چار اُتر سچ برهمڇريه کي مضبوط بڻائڻ وارا آهن، انهن مان وڙاڳ پيدا ٿئي ٿو، پاڻ ناس ٿئي ٿو، شائتي، گمان ۽ نرواڻ حاصل ٿين ٿا. انهيءَ ڪري هي ماڻو ٺڪي پيو، جن ڳالهين جو بهتس مون نه ڪيو آهي، انهن جو بهتس توهين نه نه ڪرايو. جن ڳالهين جي صفائي مون ڪئي آهي سي ڳالهون سمجهو ته صفا ڪرڻ

وقت گذرندي هن سسار جو وڪاس شروع ٿئي ٿو. شروع ۾ هڪ سڪڙو برهم ومان پيدا ٿئي ٿو. پوءِ جوتوان ڏيو لوڪ جو هڪ ٻارائي اُتان لهي ڪري انهي ومان ۾ جنم وٺي ٿو. اهو من ۾ سمان، پريس جو پوڄن ڪندڙ، سڀني سيم پوڄو، آڪشواسي، شپ ۾ رستو ۽ وڏي آيو وارو ٿئي ٿو. کڏن ۾ پوءِ اها انهي ٻارائي جوتوان ڏيو لوڪ مان هڪ لهي ڪري انهي ومان ۾ جنم وٺي ٿو. اهي سمجهن ٿا ته هي ٻاروان برهما، مهابرهما، رڪندڙ، سرو درسي، وسارو، ايشور، ڪرنا، جوڙ بندڙ، سرپشت، آيتيا بندڙ، اڳي ۽ پوءِ جو مالڪ آهي.

॥ देवानां प्रथमं संबभूव विश्वस्य कर्ता भुवनस्य गोप्ता ॥

مٿئين سلوڪ ۾ برهم ڏيو بابت ڄاڻ ڪلپا ڪيل هئي. هاڻي لوري ۾ اچي وڃي ٿي. سنوڪ مان ظاهر آهي ته برهم ڏيو کي جڳم جو ڪو نه بنائڻ، براهمن جو ويچار هجي. پر تنهن وقت جيڪو شرم سنسڪرتي هئي تنهن اڳيان اهو ويچار ڪامياب نه ٿيو. انهيڪري خود براهمن کي اها ڪوشش ڇڏي ڪري ”برهم“ شبد (جو اي جنس آهي) قبول ڪرڻو پيو ۽ گهڻو ڪري سڀني اڻسندن ۾ انهي برهم شبد کي ئي اهميت ڏني وئي آهي.

برهم يا آتم ڪري سسار ڪيئن آهن ٿيو، تنهن جي هڪ ڪلم ”ورهم آرٿيڪ اڻسند“ ۾ هن ريت آهي:

آداسينٽ پڙهي ٿو سو سڀ ايشور جي آڳيا موجب پڙهي
 ٿو، تن کان آڳا هتي سوال پڇڻ ٿو نه، ٻلا توهين ايشور
 جي آڳيا موجب اُترهه ڇاري، ڇوئي، چورو، ڪوڙا،
 چمڙو، ڪارگند ڪندڙ، اڃائي ڪڪندڙ، ٻئي جو
 ڏن ٽڪيندڙ، ڏٺين رکيندڙ، غلط ڏرشتي رکيندڙ، ٿيا
 آهيرو؟ هي ڀاڳيئون، جهڪڻ هن امن سمجهو وڃي نه
 هي سڀ ايشور جي آڳيا سان ٿيو آهي، نه (ڇڱي ڪم
 بابت) ڪوبه لکڻ ۽ اُتسار پيدا نه ٿيندو. ٺڪي ڪي
 اهو سمجهو ۾ ايندو ته فلاڻو ڪم ڪرڻ گهرجي ۽ فلاڻو
 نه ڪرڻ گهرجي.

انهيءَ ايشور واد بابت ڏيودهن سس ۾ به اشارو ڪيل
 آهي ۽ من ۾ اهڙي ٻڪي شڪا ٿئي ٿي ته سو سڀ
 پوءِ ٿيندو ويو آهي، ڇو جو ٻئي ڪنهن به سس ۾ اهڙا
 خيال ظاهر نه ڪيا ويا آهن. ٻڌ جي سمي ۾ سڀني
 ديوتائن ۾ برهما مکيه سمجهيو ويندو هو. پر اهو ديوتا
 هڪ لڙائي نموني جو ڪرڻا هو. اڃيل جي ديوتا جهڙو
 نه آهي. جيڪب جي پيدا ٿيڻ کان اڳ هو نه هو. سرشتيءَ
 جي پيدا ٿيڻ کانپوءِ پهرئين هن اوتار ورتو ۽ پوءِ ٻيا پراڻي
 آهن ٿيا. انهيءَ برهما کي ڳڻي گذري ۽ پوڄه جو ڪرڻا
 چوڻ لڳا. ”برهما جال سس“ ۾ سندس جيڪو ورڻ
 ڪيل آهي تنهن جو تالوج هيٺ ڏنو وڃي ٿو:-

”ڳچ سمي کانپوءِ سنسار جو ناس ٿئي ٿو ۽ سندس
 گهڻا پراڻي جوڻوان ديوتوڪ ۾ پڌار ٿين ٿا. پوءِ وري ڳچ

پوش بڻهي ٿو.

پرجا پٽي جي آڻ پٽي

پرجا پٽي ارڻاس جهڙي جي ڪرلا ٻرهما جي آڻ پٽي
 ”وروھ اڻ ٿيڪ آڻ پٽ“ (5/5/1) ۾ هن واس ڏيکاريل آهي:-

माय एवंदमप्र आमुस्ता मायः सत्यमवृजस्त, सत्यंवृहस, वृहस प्रजापति.

प्रजापतिर्दवास्ते वषाः सत्यमेवोपासते ।

ارڻاسه. ”سڀ کان اڳ فطرتي هون، پاڻي ۽ ستيه کي،
 ستيه ٻرهر کي، ٻرهما پرجا پٽي ۽ کي، ۽ پرجا پٽي ۽ ڏيون
 کي انهن ڪيون. اهي ڏيو ستيه جي ٿي آڻ پٽ ڪن ٿا.“
 انجھيل جي ستيه اڏيا ۽ ۾ جل ٻرله ڪرڻ کانپوءِ سرشتي
 وري پيدا ڪئي وڃي ٿي. پر انهيءَ ڪا ۾ ايسور شروع
 ۾ حضرت نؤھ جي ڪٽنب پسن پکين جي جوڙن (ٿر
 ۽ مادي) کي جهڙ ۾ رکي مڪشوط ڪيو ۽ پوءِ جل ٻرله
 ڪيائين. آڻ پٽ ڏن ۾ ائين نه ڄاڻايل آهي ته جل ٻرله کان
 اڳ ڇا هو. نه رڳو ايترو پر ستيه کي ٻرهر ڏار ۽ ٻرهر ٿو
 کان نه مٿي ڏاڪي تي رکيو وار آهي. ”ٻرهر جل ستيه“
 ۾ ٻرهر جي آڻ پٽ جي ڏنل ڪها هن ڪا وانگر ٿي آهي.
 نه ايسور جهڙي کان ڏار آهي ۽ هن هي سرشتي پيدا
 ڪئي. اهڙي ڪلهه شايد شڪ ٿور هندستان ۾ کلي
 آئي. ڇو جو اڳ جي ڇهل وڃڻ ۾ اه ڪها هن روپ
 ڪئي به نٿي مٿي. انهيءَ ڪري ٻڌ معان اها ٿهه رڪڻ
 نه هو ايسور کي نه مڃيندو هو ۽ ٿهه هڪ هو. ممڪن
 نه آهي. ٻراھمڻ معن اها ٿهه ڏر پيدا هون ته هو وڌن

سمڪاڻين (سمي واري) شرمڻ پراهمڻن ۾ ايشور واد کي
 هڪ خاص اهميت ڪانه هئي. منجهانن کي ايشور پدران
 ڪرم ۾ مڃيندا هئا ۽ وڻن تي نه ائين نه پڻ ملان ٿيس
 رکندا هئا نه هو ڪرم وادي نه آهي ۽ ناسڪ آهي.
 انهيءَ ٿيس ۾ ڪيترو وڻ آهي سو اڳئين اڏيا ۾ سمجهايو
 ويندو.

جو انڪاري ۽ انهيءَ ڪري ناسڪ آهي، پر ٻڌ ڪا
ويدن جي ننڍا ڪٿي سو ڪٿي نه نظر اٿو اچي. هونئن
خود براهمن جي مانه ”سانڪه ڪا رڪا“ (ساڻڪاريڪا)
جهڙن ڪرڻن ۾ ويدن جي ننڍا ڪهڙي گهٽ آهي.

इष्टवानुश्रविकः

स ह्यविद्युद्विषयातिशययुक्तः

اڻاڻا. ”ڏل وائڻل آهون وانگو ويدن جو اڀاءُ نه
(بي ڪار) آهي، ڇو جو اهي آشدي، ناس ۽ وڌاء سان
پريل آهن.“

۽ ڀڳوت گيتا ۾ ”شُرڱڻي ڀڳواڻي“ وغيره جيڪي
سلوڪ آهن تن ۾ ويدن جي ننڍا نه ڪيل آهي؟ پر
سانڪه درسن براهمن جي ڄاڻي پيد ٿي حملو نه ڪيو
۽ ڀڳوت گيتا ۾ انهيءَ ڄاڻي پيد جو ڪليو ڪلايو سمورن
ڪيو. انهيءَ ڪري انهن جيڪي ڪڇ ويدن جي
ننڍا ڪٿي سا مٺي مٺ ۾ سٺي ويٺي. انهن جي اٿو
ٻڌ ڀڳوان ويدن جي ننڍا نه ڪٿي، پر ڄاڻي پيد ٿي هن
سطح حملو ڪيو. سو کيس ويد. ننڍڪ ڪري سڏايو
ويو. ڇڻ ويد ٿي ڄاڻي پيد هوا ۽ ڄاڻي پيد ٿي ويد هوا.
اتري قدر اهي ٻئي ساڳئي رنگ جا ٿي ويا. ٻلا ڄاڻي
پيد نه رهيو نه ويد ڪيئن رهندا؟ ۽ ڄاڻي پيد قائم رکي
ڪري ويدن جو هڪ اکر نه مائلو نه ڄاڻي نه ۽ ويد رڇڻ
واري ٻڌي جي قائم رهندي، ۽ اها ٻڌي جي قائم
هوندي نه سمجهڻ ڪهڙي نه ويد ٿي قائم رهندا.
مٿين سوچ واپار مان صاف سمجهو نه ٻڌ جي

جي هن تعريف ٻڌي. پر وري به ٺاڻهت جي چوڻ ڪري
 ٻڌ جو درس نه ڪيائين. آخر ٺاڻهت کان پهچڻ بعد ٻڌ
 سان ملڻ جو ڀڪو ارادو ڪيائين ۽ پنهنجا ساٿي وٺي
 ڪري مهاون ۾ ڀڳوان سان وڃي مليو. نمسڪار ڪري
 پاسو وٺي ويٺو ۽ ڀڳوان ٻڌ کي چيائين ته، ”هي ڀڳوت،
 اها ڳالهه بيڪ آهي ته توهين لکري وادي آهيو ۽
 پنهنجن سڙوڪن (پوٽڳن) کي لکري واد سڀڪريو ٿا؟“
 ٻڌ چيو ته، ”هڪ خيال سان سچو ماڻهو ائين چئي
 سگهي ٿو ته شرمڻ ڳوٺ ۾ لکري وادي آهي. سو
 ڪيئن؟ هي سنه، ڪڍ سان پرو ڪرڻ، واچ سان پرو
 ڪرڻ يا من سان پرو ڪرڻ، تنهن بنسبت آڌ ڪري
 (نه ڪرڻ) جو اُپديش ڪندو آهيان.“

”هي سنه، باقي خيال سان سچو ماڻهو ائين چئي
 سگهي ٿو ته شرمڻ ڳوٺ ۾ ڪريا وادي آهي. سو ڪيئن؟
 هي سنه، ڪڍ سان چڱو ڪرڻ، واچ سان چڱو ڪرڻ
 يا من سان چڱو ڪرڻ، تنهن بنسبت آڌ ڪري (ڪرڻ)
 جو اُپديش ڪندو آهيان.“

”پر به هڪ خيال آهي جنهن موجب ڪو سچو ماڻهو
 چئي سگهي ٿو ته شرمڻ ڳوٺ ۾ اُچيد (لڙڪار) وادي آهي.
 سو ڪيئن؟ هي سنه، لوپ، موهر، ٺٽيش ۽ ٻين
 ڀڳاري منورثين جي اُچيد (لڙڪار) جو آڌ اُپديش
 ڪندو آهيان.“

”هڪ خيال اهو به آهي جنهن موجب ڪو سچو ماڻهو

آڏيان (۸)

ڪرم ڀوگ

ٻڌ ڦاسڪ هو يا آسڪ؟

هڪ ڀيري ٻڌ ڀڳوان وٺندي ڀوسا مهاون ڀرڻ ۽ رهندو هو. تڏهن ڪي مکيه اڇوي (ليڪچر) قوم جا راجا ٽن سڀا منڊپ ۾ اچي گڏ ٿيا. اُتي ٻڌ ٻه ٽ ڳالهيون نڪتيون. گهڻو ڪري سڀ جيڪي حاضر هئا سي ٻڌ، سندس ٽرم ۽ سنگهه جي ساک ڪرڻ لڳا. سو ٻڌي ڪري سنهه (Sinh) سڀاڻي ڪي ٻڌ جو درس ڪرڻ جي لاءِ ٿي. جيئن ته هو نگرنت (جين) ٻسٽ جو پوڄاري هو تنهن ڪري ٻه ٽن ڀنڀڻجي مکيه گرو ٽائيم وٽ ويو ۽ چيائينس ته، ”ڀڳونت، آءٌ شرمڻ ڪوٽر سان ملڻ چاهيان ٿو.“ ٽائيم چيس ته، ”هي سنهه، ٽون ڪرڻ وادي (ڪرم ۽ وشواس رکندڙ) آهين، پوءِ اڪري وادي ڪوٽر سان جو ملڻ چاهين ٿو؟“

گروءَ جا اهي وچن ٻڌي ڪري سنهه سڀاڻي ٻڌ سان ملڻ جو خيال لاهي ڇڏيو. وري هڪ ٻه ڀيرو لڳو (ٽيڙيڙي) جي سڀ منڊپ ۾ ٻڌ، سندس ٽرم ۽ سنگهه

روهندي ندي وهندي هئي ۽ پاڻي ۽ مٿان ٻنهي وچ ۾
 جهيڙا جهڻا ٿيندا رهندا هئا هڪ قوم ۽ ٻي قوم قبيلي جي
 شخص جو نقصان يا خون ڪندي هئي ته انهيءَ قوم جي
 شخص جو نقصان يا خون ڪري بدلو وٺڻ جو رواج آج
 به سرهندي ٻڌائڻ ۾ چالو آهي. بدلي وٺڻ جي هڙ به هڙ
 دسر ڀڳتن ڪال جي ڪنڙين ۾ به چالو هئي ته ڪهڙو
 عجب، عجب نه اهو آهي ته انهن ڪنڙين ۾ هڪ اهڙو
 منڇ پيدا ٿيو جنهن پاڙيسرين ۽ عزيزن کي بدلو وٺڻ
 جو انڪار ڪيو ۽ هڪدم ٽپسرين سان وڃي شامل ٿيو.
 پراهمڻن ۽ ڪنڙين جو من، گوتم وانگر، گرهست آشرم
 کان وياڪل ٿئي ها ته هو به گهر ڇڏي پورو راجڪ سياسي
 بڻجن ها ۽ گهرو ٽپسياتون ڪن ها. سو آڏو نٿو ڀانيائين ته
 گوتم جي ٽپسياتن ڪري ڪنهن کي به عجب لڳو هوندو.
 گهڻي ۾ گهڻو ماڻهن ائين ڪئي ڇو هوندو ته هي گهرو
 گرهست سوا آشرم واسطي وڃي هڪ بيڪڙ سڌو ٻيو
 آهي. پر سڄا سارا ست سال ٽپسياتون ڪري جڏهن گوتم
 بد کي بوڏي پيو پراڻت ٿيو ۽ هيڏانهن گرهست آشرم جي
 سکن ۽ هوڏانهن ستپاس آشرم جي ٽپسياتن جي ساڳئي
 حساب مع ڪرڻ لڳو تڏهن البت مٿس ٽپڪا ٺهي
 ڪرڻ لڳا.

پراهمڻن جي اها خواهش هئي ته چالو سماجڪ سرشتو
 جاري رهي ته سندن ڪرم ڀوگ موجب پراهمڻ ڀڳت
 وغيره ڪندو رهي، ڪنڙي ڀڳت، ويڻس واپار ۽ سودر شيوا.

چئي سگهي ٿو نه شرمڻ ڪوٽر نفرت ڪندڙ آهي. سو
ڪيئن؟ آءٌ ڪا به وڃاءُ من سان ٻڌڻائي ڪرڻ جي نفرت
ڪندو آهيان، ٻاڳاري ڪمن کان آءٌ وياڪل لهندو
آهيان.

”هڪ خيال اهو به آهي جنهن موجب ڪو سڄو
ماڻهو چئي سگهي ٿو نه شرمڻ ڪوٽر ناس ڪندڙ آهي.
سو ڪيئن؟ آءٌ لوڻ، دٻڻ ۽ موه جي ناس ڪرڻ جو
اڀدڻ ڪندو آهيان.

”هي سڀ، هڪ اهو به خيال آهي جنهن موجب
ڪو سڄو ماڻهو چئي سگهي ٿو نه آءٌ ايسوي آهيان. سو
ڪيئن؟ آءٌ چوان ٿو نه ٻاڳاري ڪمن ڪمن کي لڙائي
ٿو ڳهرجي. جنهن منهن جا ٻاڳاري ڪم ڪم ڳري
سري وڃن ٿا ۽ وري انهن نٿا ٿين، تنهن منهن کي آءٌ
تيسوي سڏيان ٿو.“

ناسٽڪتا جي تهمت

انهي سڀ ۾ ٻڌ مٿان اها تهمت مڙهي ويئي ته هو
اڪرڻ واري هو. يا تهمت خود مهاوير سواميءَ مٿس
رکي يا نه رکي، پر ايترو ٻڌرو آهي ته تنهن سمي اها
تهمت ٻڌ مٿان مڙهي ويندي هئي.

ڪوٽر جو چهر ڪتري ڪل ۾ ٿيو هو. ڪوليه (ڪوليه)
فورم جا ڪتري سي شاڪيه (شاڪيه) فورم جا ٻاڙيسري ۽ عزير
هوا اسين اڳي ڄاڻائي چڪا آهيون ته ٻنهي جي وچ ۾
”ٻڌ ٻڌ سار سنگوه“ صفحہ ۲۷۹-۲۸۱

ڪجهي بهروئين لڳس ته تهسيئن ڪري ۽ تهسوي لوڪن
 جي نئون ڪپڻ دواڙا ملڻ جانيءَ لاءِ ڪو اهڙو سرل
 سگر مارڪ سمجهي ايندو. انهيءَ ڪري گهر گهاٽ ٻڌي
 وڃي تهسيئون شروع ڪيائين. جڏهن ڏٺائين ته انهن
 مان ڪي ڪين هئا ايندو تڏهن هڪ نئون مڌيم (وچولو)
 مارڪ ڳولي ڪڍيائين.

اڄ ڪالهر جا راجسڀتي ماڻهو ۽ ڌرمي ماڻهو هن
 زماني جي ڪرائس ڪاري (انٽلڊي) شخص ڪي (Nihilist)
 يعني اختيارِيءَ جا مخالف ڪري سڏيندا آهن ۽ سندس
 اُٺا چالڻ سماج اڳيان پيش ڪندا آهن. ساڳيءَ طرح اسين
 سمجهي سگهون ٿا ته ٻڌ جا سمڪ لهن ٽيڪاڪار کيس
 اڪثر پاواڏي ڪري سڏيندا هئا ۽ سندس نون واٽون
 ۾ نڪمائي ماڻهن اڳيان پيش ڪندا هئا.

ڪڪرم ۽ سڪرم

ڪڪرم ڇا ۽ سڪرم ڇا آهي تنهن بابت ٿوري ۾
 هٿ وڃار ڪرڻا ٿيڪ ٿيندو. ساليڪ (Sālik) پراهمڻ
 کي پڳوان ٻڌ چوي ٿو ته ”هي گرهستو، ڪاپا سال
 جيڪي ٽن مهنن جا درآچار ٿين ٿا سي ڪهڙا آهن؟
 (۱) ڪو شخص خولي آهي، شوخ ۽ ڪبور آهي، ڪون
 ڪري ٿو، مارڪٽ تي پاري بيهي ٿو. (۲) يا هو
 ڇوري ڪري ٿو، شهر ۾ يا جهنگل ۾ ڇا شيءَ سندس
 نه آهي سا مالڪ کان پڇڻا به ڪٿي وي ٿو. (۳) يا هو
 وڃار ڪري ٿو، مٿا، پٿر، پٽي يا ٻين عزتون

جنهن شخص کي اهڙو ڪرم پوک پاڻ نه پوي سو ٻلي جهنگ جهڙي، ٽهيائون ڪري، آلم پوڏ پراڻهه ڪري ۽ پوءِ مانف ۾ موڪلائي وڃي. مگر سو شخص اهڙو ڪڇ نه ڪري جنهنڪري سماج جو چالو سرشتو هيٺ مٿي ٿي وڃي.

جدا جدا شرمڻ جي سگهن ۾ جدا جدا نئو گيان جا ويچار هوندا هئا، پر ٽهياڻن بابت ڳوٺا شرمڻا هڪ راءِ جا هئا. جيڪي لوگ نڪ ۽ مٺي جين مع جا هئا سي ڪرم کي خاص اهميت ڏيندا هئا. سندن نيتا چوندا هئا ته هي جين ڊڪٽاري آهي ۽ پورب جين جي پاپ ڪرم ڪري هن جين ۾ انهن پاپن کي تهاڻي ڏس ڪرڻ لاه ٽهياڻون ڪرڻا گهرجن. پر ٻڌ ڀڳوان ٽهياڻن جي منع ڪندو هو. سو سڀاويڪ طور لوگ نڪ جين کيس اڪرواواڏي يا اڪروواڏي سڏڻا لڳا. ٻڌ نه مشتري ڪرڻا به چئي ڏنا هئا. انهيڪري پراهمڻن جي نظر ۾ به هو اڪروواڏي لڳو ٿي ۽ ٽهياڻون ٽهياڻ ڪري ٽهياڻن ۾ نه اڪروواڏي نظر آيو.

ڪرائتيءَ وارو

باد رکڻ گهرجي ته ڪوتر ٻڌ فقط آلم پوڏ دواڙاں موڪل پراڻهه ڪرڻ لاه گهر نه ٽهياڻو هڻو. پنهنجن پاڙيسرين مٿان تلوار هڻائڻ کيس پسند نه هو. انهيءَ ڪري سندس من ۾ هميشه اهو ماڻڻاڻي لڳي رهي هئي ته ڪيئن زور (پودستي) به، هڪ ٻئي سان پالهي رکڻ وارو سماج قائم

ڏن جي لوڙ ڪري ٿو، خواهش رکي ٿو ته ٻئي جي ڏن جا سڌن موٽي حاصل ٿين. (۲) يا ٻئيءَ واري ٻڌي رکي ٿو، ائين سوچي ويڃاري ٿو ته هن پراڻيءَ جو ڪلمو ٿئي. (۳) يا هو مقيا درشتي ڌاري ٿو، انهيءَ قسم جو دستڪ ويڃار ڌاري ٿو ته ٿان ڪونهي، ڏرم ڪونهي، ڪڪرم ڪڪرم جو قل ٿڌو پوڄي ۽ ٻرلوڪ ڪونهي وغيره. هن ريت من سان نه ٻارڪار جا اڏرم آچار ٿين ٿا. هي سڄڻو، ڪا به سان ٿي ٻارڪارن جا سڌاچار ٿين ٿا سي ڪهڙا آهن؟ (۱) ڪو شخص هن جو ڪري ٻين تي هٿيار ٿڌو هلائي، ٻين جي هٿ ڪرڻ ۾ ڪم ٿيڻ آهي ٿي، سڀي پراڻين ڏي سندس دٻاوان هٿ آهي. (۲) هو چوري ٿڌو ڪري شهر يا جهنگ ۾ ٻيل ٻئي جي ڇيڙ کي ٽپين هٿ ٿڌو لائي جيسين اها کيس ڏئي نه وڃي. (۳) هو ويڃار ٿڌو ڪري، مات، پتا، ٻيل يا ٻئي، مهاڀوش وغيره جي سڀايل استريءَ سان سڀڻ ٿڌو وڃي. هن ريت ڪا به سان ڏرم آچار ٿئي ٿو. ”هي سڄڻو ۽ وائيءَ سان چئن ٻارڪارن جا سڌاچار ٿين ٿا سي ڪهڙا آهن؟ (۱) ڪو شخص ڪوڙ ڳالهائڻ به، ڇڏي ڏئي ٿو. مهاڀر، سميلن ۾، راج درٻار ۾ جڏهن سندس شاهدي ورتي وڃي ٿي ته جهن ڳالهه جي ڄاڻ نه اٿس تنهن بابت چوي ٿو ته ڄاڻ نه اٿم ۽ ڄا اڪين نه ڏئي اٿس تنهن بابت چوي ٿو ته نه ڏئي اٿم. هن ريت ٻار ڪار، ٻين ڪار يا ٿرڙي لاپ ڪار ڪوڙ

جي سنڀال هيٺ استريءَ سان ويچار ڪري ٿو، سو هن ريت ڪيا سان ڏراچار ڪري ٿو.

”هي گرهستو، وائيءَ سان جيڪي چئن قسمن جا ڏراچار ٿين ٿا سي ڪهڙا آهن؟ (۱) ڪو شخص ڪوڙ بولي ٿو، سڀا، سميان، پنهنجن جي ميڙيا راج ڏيندڙن کانئس گراهي ورتي وڃي ٿي ته جيڪي ٿو اڪيڻ ڏيو سو ٻڌاء، پوءِ جنهن جي چاٻ نه اٿس تنهن بابت چوي ٿو ته چاٻ اٿس جو نه ڏٺو اٿس سو چوي ٿو ته ڏٺو اٿم؛ هن ريت پاڻ لاءِ، ٻئي لاءِ، يا ٿوروڙي لاءِ ڇاڻي وائي ڪوڙ چوي ٿو. (۲) هو چڱي هٿي ٿو. هتي جي ڳالهه هتي وڃي ٻڌائي ڪري دشمني پيدا ڪري ٿو؛ هن ريت جن ۾ ميلاب آهي تن اندر قوت وجهي ٿو يا جهيڙو ڪندڙن کي پڙڪائي ٿو؛ جهيڙو مچائڻ ۾ مزو اچي ٿو ۽ جهيڙو مچائڻ واريون ڳالهيون ڪري ٿو. (۳) يا ڪارڻ ڪري ٿو؛ دشمنيءَ جا سخت ۽ ڪوڙا دل ۾ چيهندڙ، غصي وارا ۽ سانس منتوش ڦٽائڻ وارا بدول بولي ٿو. (۴) يا واهياس بڪواس ڪري ٿو. ائين وقت ڳالهه ٿي، من گهڙيل گهٽ گهڙي ٿو، اڌرمي، پلٽائي خلاف، اڇوڳ، وقت تي اڻ سهائيندڙ، اڃائي وسار سان ۽ بيڪار بول بولي ٿو، هن ريت وائيءَ سان چئن پرڪارن جا اڌرمي آچار ٿين ٿا.

”هي گرهستو، ۽ من سان جيڪي اٺن قسمن جا ڏراچار ٿين ٿا سي ڪهڙا آهن؟ (۱) ڪو شخص ٻرائي

کرو ۽ وڃڻ ڪرڻ اهي ٿيڻي ڪايا جا پاپ ڪرم آهن. ڪوڙ ڪرڻ، چغلي هڻڻ، گارگند ۽ واهپت بڪواس ڪرڻ اهي چار وڃا جا پاپ ڪرم آهن. پراڻي ڏن جو لوپ، ٻين جي خاڪي جي خواهش، ناستڪ درشتي، اهي ٿيڻي ماسڪ پاپ ڪرم آهن. انهن ڏهن ئي کي اڪشل يعني دک جو ڪرم مارگ سمجهو وڃي ٿو. انهن کان نورث ٿيڻ سو ڪشل يعني سک جو ڪرم مارگ سمجهو وڃي ٿو. اهي ٻه ڏهه آهن جن جو وردن مڱي ڪيل آهي. ڏهن ڪشل ۽ ڏهن اڪشل ڪرمن جو وردن ٿرپٽڪ جي چهل وچن ۾ ڪڏهن هنڌ ڪيل آهي. ڏنل مثالن ۾ اڪشل ڪرمن کي اڌرم آچار ۽ ڪشل ڪرم کي ڌرم آچار ليکيو ويو آهي.

ڪشل (سڪرم ڪرم) ۽ اٺ - انگو مارگ

هن موجب سڪرم جو مارگ اٺ - انگي مارگ اندر سمائجي وڃي ٿو. ٽن قسمن جا ڪشل ڪايا جا ڪرم سي ئي صحيح (سمتھ) ڪرم آهن. چئن پرڪارن جا ڪشل وائي جا ڪرم سي ئي صحيح وائي آهن، ۽ ٽن قسمن جا ڪشل ماسڪ ڪرم سي ئي صحيح درشتي ۽ صحيح سڀڪاپ آهن. اٺ - انگي مارگ جا پويان چار انگ انهن ڪشل ڪرمن کي پستي ڏيندڙ آهن. صحيح آجيوڪ، صحيح ڏنڌو، صحيح سمرتي، صحيح سماڌي - انهن چئن انگن جي سڄي ڀونا پسا ڪشل ڪرم مارگ ۾ ٿرڻي يا پوري ڪمياڻي حاصل ٿي ٿئي سگهي.

نٿو ٻولي. (۲) هو چڱيون هٿ ڇڏي ڏئي ٿو. هتي جون ڳالهون ٻڌي هتي نٿو ڪري ۽ ٿو ٿو وڃي. نه هتي جون هٿ ڳالهون ڪري ٿو. جن ماڻهن جو ٻار ۾ ميل ميلاب آهي ٿي مڙو همٿائي ٿو. ايڪتا ۾ هن کي آند اچي ٿو ۽ اهي ٻول ٻولي ٿو جنهن مان ايڪتا ٿئي. (۳) هو ڳرند نٿو ڪري. سڌي ستواڻي، ٻڌڻ ۾ مني، دل کي ڇڪندڙ ۽ نگر واسي کي سوڀا ڏيندڙ ۽ جهجهن لاءِ ٻارا ٻول ٻولي ٿو. (۴) هو اڃائي بڪراس نٿو ڪري. هو موقع ڏسي ڪري، حقيقت موجب، به مطلب، ڌرمي سڌاچار موجب، ٻڌڻ جهڙي، بيڪ وقت تي، دليل موجب، لاهي ۽ موجب، ۽ مطلب موجب ٻولي ٿو. هن ريت وائي ۽ سان چئن لوڪرن جا ڌرمي آچار ٿين ٿا. ”سچڙ، ٽن قسمن جا مانسڪ ڌرم آچار ڪهڙا ٿين ٿا؟ (۱) ڪو شخص پراڻي ڌن جو لوپ نٿو وڪي ۽ اهو من ۾ نٿو سوچي ته پراڻو ڌن منهنجو ٿئي ۽ (۲) سندس من ۾ دلچسپ ٻڌ نٿو رهي. سندس من اندر شد سنڪاپ رهي ٿو ته هي پراڻي ٿرو پوءِ ٿرو ٿين، ڏک رهت يعني سڪي هجن. (۳) سندس صحيح گمان ڌرشتي ٿئي ٿي. ڌان ڌرم آهي، سڪرم ڪڪرم جو ڦل پوڙجي ٿو هي لوڪ ۽ ٻيو لوڪ آهن، انهن ڳالهين ۾ سندس وشواس ٿئي ٿو هن ريت من سان نرالا ڌرم آچار ٿين ٿا. ٿوري ۾ اسين چئي سگهون ٿا ته خون ڪرڻ، چوري ۽ ڏسو ”مجهڙ نڪاڙ“ نمبر ۱۷، سالڪ سٽ

اڻ لڌيءَ، مٽي ڏنل سڀني اڪشل ڪرمن جو پوريءَ طرح تيار ڪرڻ گهرجي ۽ ڪشل ڪرمن جي سدائين پوکاري ڪندي، اثر پنهنجو من ڦاسائڻ نه گهرجي. سو سڀ آف - انگي مارڻ جي اپدس سان حاصل ٿئي ٿو.

ڪشل ڪمن ۾ جاگر ٿي ۽ آتساهه

ٿر پٽڪ ۾، ڪيترن هنڌ اهو آنديش ڏنل آهي ته ڪشل ڪمن ۾ بهه سڃاڻي ۽ آتساهه رکڻ گهرجي. انهن سڀني جو هڪ سنگرهه ڪري نٿو سگهجي. پر نموني طور هڪ هڪ ننڍو آنديش ڏنو ٿو وڃي.

ٻڌ ڀڳوان چوي ٿو ته، ”ڪشرون، استري، پرش، گرھست يا پروراجڪ (گهرو سياسي) کي هنن پنهنجن ڀڳلن جو سدائين چستن ڪرڻ گهرجي - (۱) هو وارونزار اهو ويچار من ۾ ڪري نه آڻي ٻڌائي جي اثر هيٺ آهيان. ڇو جو جنهن جوانيءَ جي مٽيءَ ۾ اڇي ڪري پراڻي من - ڪايا - وچن جو درآچار ڪري ٿو، سا مٽي هن چستن ڪري ناس ٿي وڃي ٿي يا گهٽجي وڃي ٿي. (۲) هو وارونزار من ۾ ويچار ڪري نه آڻي بيماريءَ جي اثر هيٺ آهيان، ڇو جو جنهن نندوستيءَ جي مٽيءَ ۾ اڇي ڪري پراڻي من - ڪايا - وچن جو درآچار ڪري ٿو، سا مٽي هن چستن ڪري ناس ٿي وڃي ٿي يا گهٽجي وڃي ٿي. (۳) هو وارونزار من ۾ اهو ويچار ڪري نه آڻي موم جي اثر هيٺ آهيان، ڇو جو جنهن جھٽ جي مٽيءَ ڪري هڪ ڪايا - واچ من جو درآچار ڪري ٿو، سا

آناسگتي جو ڪم

پر جي اسين ڪڇل ڪرم ڪندا رهون پر منجهن موھ
ڏکون، سنگ رکون نه ممڪن آهي نه انهيءَ مان اڪڇل
آئون ٿئي.

कुसलो धम्मो अकुसलस्स धम्मस्स आरम्भणपच्चयेन पच्चयो । दातं
दत्त्वा सीलं समादिशित्वा उपोसथकम्मे कत्वा तं अस्सादेति अभिनन्दति ।
तं आरम्भ रागो उपपज्जति दिट्ठि उपपज्जति विचिकित्ठा उपपज्जति उद्वचनं
उपपज्जति दोसनस्स उपपज्जति १

اُرتاءَ، ڏاڍو ويو آهي نه ڪڇل (ڪرم جي) منورتي
اڪڇل لاءِ ليڪ ٿابت ٿئي ٿي. (ڪوشخص) ڏان ڏئي ٿو،
سڀيل آهي، اُپواس ڪري ٿو، پر منجهانئس رس وٺي ٿو،
منجهس موھ رکي ٿو، انهيءَ مان لوپ پيدا ٿئي ٿو، لاڳ
پيدا ٿئي ٿي، شڪا آئون ٿئي ٿي، پور آئون ٿئي ٿو،
ڏرجندا آئون ٿئي ٿي.

انهيءَ پرڪار ڪڇل منورتي اڪڇل جو ڪارڻ بڻجي
ٿي. تنهن ڪري ڪڇل ويڙهه ۾ نه موھ نه وڪڻ گهرجي
۽ آداسين من سان ڪڇل ڪرم ڪرڻ گهرجن، هيٺ ڏنل
”نمود“ جي ڳاڻا ۾ اهوئي اُرتاءَ بتايو آهي:-

सम्बन्धपक्ष अकरणं कुसलस्स उपसम्पदा ।

सचित्तरियोदपन्नं एवं बुद्धान सासनं ॥

اُرتاءَ، سڀ ڀاپ ڪرم نه ڪرڻ، ڪڇل ڪرم جي
پوئواري ڪرڻ ۽ پنهنجي ڄمڻ کي ليڪ ڪرڻ، ٻڌ جو
شاسن (اڳيا) آهي.

گهٽ ۽ جي ٻيڙا ڪرم ڪندس ته ٺڪ ٻوڙ ٻولدم.
ڪرم ٻوڙي آهيان، اڻاٽ ڪرم سان ئي منهنجو جنم ٿيو
آهي، ڪرم - اٺڙو آهيان، اڻاٽ ڪرم ئي منهنجو ساٿي
آهي، ڪرم ئي منهنجي رڪيا ڪندڙ آهي. هن مان ٻڌو
آهي ته ٻڌ ڀڳوان ڪرم ئي ڪپڙو نه ڏوڙ ڏنو هو. اهڙي
گروھ کي ڏسڻ سڏڻ ڪيترائي ٿڌر مناسب هو؟

نه الساهه سان ٻوڙل من سان سم ڪرم ڪرڻ ڪهن
ٿينهن ٻسبب ڏهه ٻڌ جي هيٺئين گڏ وڃار جوڳي آهي ته
ममिस्थारेण दृष्ट्याणां पापा क्षित निवारणे ।

दमं हि करोतो पुष्पं पापक्षिं रमते मनो ॥

اڻاٽ، ”ڪلهڻ ڪاري ڪرم ۾ سڳھ ڪرڻ گھرجي
۽ ٻسبب کان چسه کي ٺوڙڻ گھرجي، جو جو آٽس ڪري
ٻڄ ڪندڙ جو من ٻڌ ۾ رڳھي وڃي ٿو.“

ٻراهمن جو ڪرم ٻوڱ

هيٺئين ٻڌ جي ڪرم ٻوڱ تي وڃو ڪيو ويو آهي.
هاڻي ٿينهن سمي جي ٻراهمن ۾ ڪنهن ٻوڱار جو ڪرم
ٻوڱ چالو هو ٿينهن ئي ٺوڙي ۾ وڃو ڪرڻ ضروري
آهي. ٻراهمن لاءِ آجيوڪا جو ساڌن بگهه وغيره هوا ۽
اهي وڏي ۽ ٻوڙي ٿير سان ڪيا وڃن سو انهن لاءِ ڪرم
ٻوڱ هو. ٻوڱ هو ائين سمجهائڻ وينا ته ڪترين جو ٻڌ
ڪرڻ، ويڻن جو واپار ڪرڻ، ۽ سوڌون جو شيوا
ڪرڻ، سو سندن لاءِ ڪرم ٻوڱ آهي، انهن ڪندي
ڪنهن جو من موٽو کائي نه سڀ سنگھ چڙهي ڪري

مستي هن چئن ڪرڻ سان ناس ٿي وڃي ٿي، يا گهٽجي وڃي ٿي. (۴) هو وارونوار من ۾ اهو ويچار ڪري نه وٺندو ۽ بيمارين (بوائين يا بڌارن) جو ويوڳ (وچورو) مونکي سٺو گهرجي. ڇو جو جن بيمارين جي سبب ڪاٿو پراڻي ڪاٿا - وڇا - من جا درٻار ڪري ٿو، سو سبب انهيءَ چئن سان ناس ٿي وڃي ٿو يا گهٽجي وڃي ٿو. (۵) هو وارونوار من ۾ اهو ويچار رکي نه آڻ ڪرم جو پريتوان، ڪرم ۾ حصيدار، ڪرم ۾ پيدا ٿيل، ڪرم جو ٻڌو، ڪرم جي سون وٺندو آهيان ۽ ڪيائو يا ٻڌ ڪرم ڪندس، ٽيون جو حصيدار ٿيندس. ڇو جو انهي ويچار ڪري ڪاٿا - وڇا - من جا درٻار ناس ٿين ٿا يا گهٽجي وڃن ٿا.

رڳو آڻ نه، پر سڀ پراڻي بڌائي، بيماري، موم جي بڌن ۾ ٻڌل آهن ۽ سڀني کي پنهنجن بيمارين جو روڪ ٿئي ٿو ۽ ڪرم ۾ حصيدار آهن. هن ريت اُمر سٺوڪ (ٻڌندو) سدائين ويچار ڪندو رهي ٿو. ٿڌهن کيس صحيح مارڳ سمجهي ٿو. انهي مارڳ جي اڀياس سان سندس بڌن ٿين ٿا.

مٿي اشارو ڪيل آهي ته آڻ ڪرم جو پريتوان آهيان، يعني ڪرم ٿي مونکي بيمار آهي ۽ باقي ٻيون سڀ وسڻو شايد مون کان ڌار ٿي وڃن. آڻ ڪرم جو حصيدار آهيان، اڻٽاڻ چڱن ڪرم ڪرڻ سان مونکي سڪ پوائت.

* ”انگوترا نڪاهه“ ٻيوڪ ٺاهه، صف ۵۷.

جو هي هلايل چڪر لپڪ نه آهي، ڇو جو سندس بيهاد
 ۾ هٿس آهي، نه هٽڪي اهو ويچار من مان ٿري ڪيڏ
 گهرجي، ڇو جو انهي ڪري اڳيانن هي من ۾ مونجهارو
 پيدا ٿيندو.

न बुद्धिभेदं जनयेद ज्ञानाकर्मसंनिभम् ।

जोषयेत् सर्वकर्माणि विद्वान्युक्तं समाचरेत् ॥

اٺائس، ”گياني پور ڪرم سان سنگ ڪندڙ اڳيائي
 پورن جي ٻڌي ۾ پور نه پيدا ڪري، پر پاڻ پڪو ٿي
 ڪري سڀ ڪرم ڪري ۽ ٻين کي ڪرائي.“ *

ڀڳوت گيتا ڪهڙي صديءَ ۾ لکي ويئي، تنهن
 تي هن هنڌ ويچار ڪرڻ مناسب نه ٿيندو. پر ڪنهن به
 ليکڪ ائين نه ڄاڻيو آهي ته ٻڌ جي سوي ۾ لکي ويئي.
 مغربي ماهرن جيڪي اڻوڻان ڪڍيا آهن تن موجب ٻڌ
 ڀڳوان کان پنج يا ڏهه سؤ سال پوءِ گيتا وڃي ويئي.
 انهي ۾ ڪوبه شڪ نه آهي ته گيتا ٻيهر هاڻوڪي آهي.
 تنهن هوندي به مٿي بتايل ويچار ٻڌ جي سمڪالين
 براهمڻن ۾ هئا. لوهٽيه نالي ڪوشل ديس واسي، ۽
 پرڪيانت براهمڻ چونڊو هو ته جيتوڻيڪ اسان کي اتر اتر
 گيان پراپت ٿئي تڏهن به اهو عام ماڻهن ۾ پرڳهت نه ڪرڻ
 گهرجي.

* ڀڳوت گيتا، اڌ يا ۳، سلوڪ ۲۶. گيتا جو سڄو ٿيون
 اڌ يا ۴ ويچار ڪرڻ جهڙو آهي.
 ڏندو ڏيگه نڪار، پاڳ (۱) لوهٽيه سڀ

هو پلي ٻن ۾ وڃي ٽوپيائون هڪري ٿيڻ کي هو سٺياس
يوڳ چوندا هئا ۽ انهي ۾ گرم يورگ پانءَ حد کي پوڄي
ويو. ڪي پراهمڻ سٺياس وٺندي ۽ اڳتي هون وغيره
هڪرم يورگ ڪندا رهندا هئا ۽ کين سرهشت ڪري
سمجهندا هئا. هن باب ۾ پڳوفه گهڻا جي ٿيڻ اڌ ڀاءُ ۾
ڇيو ويو آهي ته:-

यज्ञार्थात्कर्मणोऽन्यत्र लोकऽयं कर्मबन्धनः ।

तदर्थं कर्म कौन्तेय मुक्तसंगः समाचार ॥

اڻاٽس، ”پڳي بنا ڪيل ڪرم منهن ڪار ٻڌن وارا
آهن، انهي ڪري هي ارڃن، ٽن سنگهه ڇڏي ڪري
پڳي ڪار ڪرم ڪر.“

सहयज्ञाः ब्रजा सूदृवा पुरोवाच ब्रजापतिः ।

अनेन प्रसविष्यध्वमेव नौऽस्त्विष्ट कामधुक ॥

اڻاٽس: ”پڳي سان پوڄا ڪي اڻاٽي ڪري پوڄا پئي ۽
(پرهڻا) ڇيو ته هن پڳي سان توھين قوم ٿورو ۽ پڳي
توھانجي ڪم ٿيو پئي.“

एवं प्रवर्तितं चक नानुवर्तयतीह यः ।

अधायुरिन्द्रियारामो मोघं पार्थ सजीवति ॥

اڻاٽس، هن ريت هن لوڪ ۾ هلايل پڳي وغيره جو
ڇڪر جو نگر هڻائي سو منهن ڀاپ ڪندي، انڊرين جو
سڪ پوکيندي اڃا پوڄي ٿو.“

پراهمڻن جو سنگوھ

پوڄي ڪنهن جي من ۾ اهو وڃار اچي ته پوڄا پئي ۽

لوهتيه - پراڻو ڳوٺ، مههجي راھ، راء آهي.

پگوان - هي لوهتيه، ٽون هن شاڪوٽڪا ڳوٺ ۾ رهين ٿو. هاڻي سمجهه نه ڪو ڪٿي چري نه هن ڳوٺ جي اُپس اڪيلي سر لوهتيه ٿي پاڻ تي خرچ ڪري ۽ ٻئي ڪنهن کي پاڻي نه ڏئي، نه ٽون نٿو پائين نه اهڙا ٻول بوليندڙ ڳوٺ وارن سان ۽ ٿوئي آڌار رکندڙن سان ڪيائ ڪري ٿو؟
لوهتيه - هاڻو، پراڻو ڪيائ ڪري ٿو.

پگوان - جو ٻين ڀاءُ ٻيائي رکي ٿو، سو سندن همدرد سمجهو يا بي درد؟
لوهتيه - بي درد ٿي سمجهبو.

پگوان - اهڙي منش جو من مٽرن جو ٻيا ويو ڀاو جو چئبو؟

لوهتيه - ويو ڀاو جو، هي ڳوٺ.

پگوان - ويو ڀاو واري منش جي مقبا درشتي چئو يا صحيح درشتي؟

لوهتيه - مقبا درشتي.

گُشل ڪرم سان اُگشل ڪرم کي

جيتن گهرجي.

هه ۽ ٻين ڪيترن هنڌ پگوان ٻڌ جو چوڻ هو ته جيڪڏهن چالو اُگشل رواج جي خلاف ڪنهن ڪي ڪي وڃار من ۾ اچي نه اهو ويچار ماڻهن ۾ ٿهلائڻ هڪ سچو پيش جو سريلست ڏمڙ آهي. ٻيڙو ڪم ڪندڙ کي ڪي

سندس ڪهاڻي ٿوري ۾ هن واپس آهي:

ڀڳوان ٻڌ ڪوئل ڏس ۾ جانرا ڪندي ٿا لوڻڪا (वासुकि) نالي ڳوٺ ۾ اچي پهتو. ڪوئل جي پسند راجا اهو ڳوٺ لوهٽيه پراهمڻ کي ڀيٽا طور ڏٺو هو. لوهٽيه انهي پايي مٿ ڇو هو تہ ”ڪنهن شرمڻ يا پراهمڻ کي اتر تڻو ٻوڏ پراپت ٿئي تہ ٻئي ڪنهن کي نہ ٻڌائي.“ ڀلا هڪ منڇ ٻئي منڇ لاءِ ڪري ئي ڇاڻو سگهي؟ شايد ٻئي ڇو هڪ پراڻو ٻنڌن کائي ڪري بهو تڻو ٻنڌن آڻهن ڪندو. انهيڪري آءٌ چوان ٿو تہ اها لويي هلڻ آهي.

جڏهن لوهٽيه پراهمڻ کي سڏ ڀيئي تہ ٻڌ ڀڳوان ڳوٺ جي ويجهو اچي پهتو آهي تڏهن روسڪا نالي حجام کي موڪلي ڪري ڀڳوان کي نوتو ڏنائين. ٻئي ڏينهن پوڄن تيار ڪري ساڳئي حجام کي ڀڳوان ٻڌ ۽ سندس ڀڳوسنگھ کي ڪوٺ لاءِ موڪليائين. ڀڳوان ٻڌهجو پاڻو (لوتن) ۽ وستر کڻي لوهٽيه جي گهر وڃڻ لاءِ نڪتو. وات تي روسڪا حجام لوهٽيه پراهمڻ جي مٿ کان ڀڳوان کي واقف ڪيو ۽ چيائينس تہ ”هي ڀڳونس، هن پايي مٿ کان لوهٽيه کي ٺوهين مڪڻ ڪندا.“

لوهٽيه پراهمڻ ڀڳوان ۽ ڀڳوسنگھ کي ڏاڍي آدرسڪار سان پوڄن ڪرايو. پوڄن ڪرڻ کانپوءِ ڀڳوان پڇيس تہ ”هي لوهٽيه، ڇا اها نهجي مٿ آهي تہ ڪنهن کي اتر تڻو ٻوڏ پراپت ٿئي تہ ٻين کي نہ ٻڌائي؟“

۾ نه رکون؛ ٻيا دٿيش پاو وٺن ته اسين دٿيش پاو ڪن.
 مڪت ٿيون؛ ٻيا مٿيا درشتي ڌارين ته اسين صحیح
 درشتيءَ وارا ٿيون. اهڙي پنهنجي شدي ڪرڻ گهرجي.
 ”هي چند، ڪو اٽانگي وات ۾ اڙي پوي ۽ پوءِ ٻاهر
 نڪرڻ لاءِ کيس ڪا سڻائي وات نظر اچي، ساڳيءَ طرح
 هنسڪ منس لاءِ هسا ڪن مڪت ٿيڻ لاءِ اهسا جي
 ئي وات آهي. خون ڪندڙ منس جو چوٽڪارو آهي
 خون جي چاهنا نه ڪرڻ؛ چوڙي ڪندڙ جو چوٽڪارو آهي،
 چوڙيءَ جي چاهنا نه ڪرڻ؛ ابرهمچاري منس جو چوٽڪارو
 آهي ابرهمچريه جي چاهنا نه ڪرڻ؛ ڪوڙ ٻولڻ واري جو
 چوٽڪارو آهي ڪوڙ جي چاهنا نه ڪرڻ؛ پيغفور منس
 جو چوٽڪارو آهي چغليءَ جي چاهنا نه ڪرڻ؛ ڪوڙو
 ٻولڻ واري جو چوٽڪارو آهي ڪوڙو ٻولڻ جي چاهنا
 نه ڪرڻ؛ اجابا ورلاپ ڪندڙ جو چوٽڪارو آهي اجابن
 ورلاپن جي چاهنا نه ڪرڻ... آهي ئي اُٻاو آهن.. هي
 چند، جو پاڻ گپ ۾ گئل آهي سو ٻئي کي گپ ڪار
 ٻاهر نه ڪڍي سگهندو. ساڳيءَ طرح جنهن پاڻ نه جهٽيو
 آهي؛ پاڻ کي نمر اندر نه رکيو آهي؛ جو پاڻ شانت من
 جو نه آهي سو ٻئي کي ڪهڙو منجهر ميڪارهندو ۽ شانت من
 ڪندو. پر جو پاڻ قابوءِ ۾ آهي، نهٺو آهي، شانت آهي،
 تنهن لاءِ ممڪن آهي ته ٻئي کي قابوءِ ۾ آڻي، نهٺو بڻائي
 شانت من ڪري.

ساڳيو مطلب ذميد جي هڪ ڳاٺ (۲۲۳) ۾ مختصر

نه چوڻ يا نه پاڻ سندس وانگر هائت هئا، هڪ سچو منش جو ذور نه آهي.

پراهمڻ جي مڃتا هئي ته يگيه وغيره جو سرشتو ۽ چئن ورڻن ۾ ورهائڻ پرجا پتي پاڻ چالو ڪيو هو. سو انهن ورڻن موجب ڪرم پوٽو سمجهڻ گهرجن. پر پڳوان ٻڌ جو چوڻ هو ته ترشت مان ائين ٿيل هئا وغيره جا ڪرم ڪڏهن به سڌ ٿي نٿا سگهن، اهي ڪندي منش هڪ اٿانگي مارڻ تي وڃي چڙهي ٿو ۽ اهڙن ڪرم جي ورڌ ڪيل ڪرم ڪرڻ سان ئي هو انهيءَ ڏنگي مارڻ کان چٽي سگهي ٿو.

مجهڙو نڪاره جي سليڪ (सल्लिक) ست نمبر ۸ ۾ پڳوان چوي ٿو ته، ”هي چنڊ، جتي پيا هٿسڪ ڪر ڪن ٿا، اتي اسين آهنسڪ ڪرم ڪريون ۽ اهڙي پنهجي سڌي ڪرڻ گهرجي.“ پيا پراڻا گهاٽ يعني خوں ڪن ته اسين انهيڪا دور رهون ۽ پيا ابرهمچاري ٿي رهين ته اسين برهمچاري بڻجنون ۽ پيا ڪور بولين ته اسين ڪور کان پري پڇڙن ۽ پيا چعليون مارين ته اسين چغڙوريءَ کان پاسو ڪريون ۽ پيا گارگند ڪڍن ته اسين گارگند کان آجا ٿيون ۽ پيا اڃائي بڪواس ڪن ته اسين بڪواس بند ڪريون ۽ پيا پرايو ڏن ٿڪين ته اسين پراي ڏن کي اکين ۽ ناز وغيره شين کي ماڻهو گهي گهي ڇمڪائيندا آهن ۽ انهيڪي ”سليڪ“ چولدا آهن. هڪ آلم سڌي ۽ لاءِ صفائي ڏي اشارو آهي.

اڻ ٿوڳ:- ڪنور وائي، امٽيه ٺولڻ، چٽاڇوري ۽ ٻڪواس
ڪرڻا. اهي چار وائيءَ جا ڀاپ ڪرم آهن.

अदत्तानामपादानं हिंसा चैवाविधान्तः ।

परदारोपसेवा च शारीरविवध स्तुतम् ॥

اڻ ٿوڳ:- ”چوري، هٽا جا ويدن موجب نه هجي،
ٻڙائي، استري سان منهنڌ رکڻ، اهي ٽي ڪايا جا ڀاپ
ڪرم آهن.“

त्रिविधं च शरणि बाध चैव चतुर्विधम् ।

मनसात्रिविधं कर्म दश कर्मण्यास्त्यजेत् ॥

اڻ ٿوڳ:- هن ريت ٽن پرڪارن جا سار ٿوڳ، چئن
پرڪارن جا واڇڪ، ۽ ٽن پرڪارن جا منڪ، مڙ ٿوڳ
ڏهن پرڪارن جا اڪشل (ڪڪرم) ڪرم ٿياڳ ڪرڻ
گهرجن.“

هنن مان پهرئين سلوڪ ۾ آيل ”ڪرم ٿوڳ“ شيد
ٻڪل ٿوري طرح ڪم آندو ويو آهي. ”موسمر ٿي“
وڇيندڙ کي ٻڌ ڀڳوان وارو ڪرم ٿوڳ ڪرڻ ڪرڻ پسند هئو.
پر منجهس هڪ آڀواڻ ڏيکائين. ”موهي ٿي جي هٽا
”ويدن موجب نه هجي“ نه نه ڪرڻ گهرجي، پر جي
ويدن جي آڌار تي هجي ته اها هٽا ٿي نه آهي.“

جنگين کي ڌرمي ليکڻ ڪري ڪڪرم

مناسب سمجهيا ويا.

ڳي وغيره واري هٽا اڃائي سمجهي وڃي ها ته

۽ آڏ ۽ ۱۲ سلوڪ ۽

طور ڏٺو ويو آهي. اها ڳاڻا هن ريت آهن.

अवकोधेन विने कोधं असाधुं साधुना विने ।

विने कदरियं दानेन सम्बेनालीक्यादिनं ॥

اڙتاءَ :- ”ڪروڙيءَ کي ڪميا سان جيتو، اُساڏو

کي ساڏو ٻڙي سان جيتو، ڪنھوس کي ڏان سان جيتو.“

ڏهن ڪشل ڪردن ۾ براهمڻن جي ڪيل

بدل سدل

ڏاڍي رڙهه پڙهه سان ويدن جي ڳرنت ڪارن

مٿي ڏنل ڪشل ۽ اڪشل ڪرمن ٻاٽ منظوري ڏئي

پو منظوري ڏيندي انهن ايتري خبرداري رکي جيئن

سندن اڌڪارن ۾ ڪابه گهروبي نه لڳي. ڏسو ته منوسمڙيءَ

اهي ڏهه اڪشل ڪرم ڪيتري قدر منظور ڪيا آهن.

स तानुवाच धर्मात्मा महर्षिर्ब्रह्मानवो भृगुः ।

अस्य सर्वस्य शृणुत कर्मयोगस्य निर्णयम् ॥

اڙتاءَ :- ”مڙءَ جي ڪل مان انهن مهاڻا پوڳو انهن

مھارشين کي چيو ته هن سڄي ڪرم ڀوڳ جو ٽرٺه ٻڌو.

पद्मव्येष्वभिध्याने ह्यनसानिष्टं चिन्तनम् ।

विताशभिनिवेशश्च त्विदं کर्म भावसम् ॥

اڙتاءَ :- ”پراڻو ڌن اڪڙ، ٻئي جو ٻرو ڇاهڻ، ۽

غبط وات وٺڻ (ٺاسڪتا) اهي ٽي مانگ ڀاپ ڪرم

سمجهڻ ڪين.“

पाश्वस्यमनुर्न चैव पेयुन्धं चापि सर्वशः ।

अलेखजप्रलापश्च वाङ्मयं स्याच्चतुर्विधम् ॥

ڪرم سيارهڪ طور ڪفل ليکيا ويا. مطلب ته ٻڌ ڪانسواءِ
 ٻي ڪ بهسا نه ڪرڻا ڪانسواءِ ٻيو ڪو ويچار نه ڪرڻا
 ڪوئي ساڳي طرح ڪوڙ ڪهڻ، چغليوري، ڪنور وڃن
 وغيره ٻڌ لاءِ ضروري نه هجن، يعني نه راجسيتي لاءِ
 ضروري نه هجن. نه نه ڪرڻا ڪهن، پراڻي ڏن جي لوڙ
 نه ٻڌ نه هوندي آهي. پنهنجي فوج م رهي جي فوج
 لاءِ ڌڪار نه پيدا ڪجي ته فوج جا ساهي جنگ لاءِ
 تيار ٿي نه ٿيندا ۽ چيسين تائين اها غلط درشتي لقي
 پيدا ڪجي ته اسين سو ڌرم لاءِ لڙي رهيا آهيون،
 پنهنجي ديس لاءِ يا ٻئي ڪنهن اهڙي من گهرم پوڙ
 ڪم لاءِ لڙي رهيا آهيون، تيسين تائين جنگ ۾ ڪٽڻ
 مهل آهي. مطلب ته هڪ ٻڌ ڪرڻا لاءِ سڀ ڪفل
 (سڪرم) ڪرم هڪ ٻئي بيان ڇڏڻا پون ٿا ۽ اهو ٻڌ
 ڌرم ليکيو وڃي ٿو.

”اشوڪا، مري ويو“ - اهڙو ڪچو ڪوڙ ڳالهائڻ
 لاءِ ٻڌشتو تيار نه هون. تڏهن سري ڪرشن سندس مڪان
 ”نرووا ڪشيترو يا“ (ميش يا هالي مري ويو) ٻڌايو.
 اڄ ڪنهن جي راجسيتي نه اهڙي ٿي ٿئي ٿي. ڪڇ سڄي
 ڪڇ ڪوڙي ۽ جي پنهنجي ديس جو ڪڇ نه ڏندو
 نظر اچي ٿو ته ڪو به ڪرم به پوڙ سمجهو وڃي ٿو.

ڌرمي جنگين جو وڌڻ

جين ۽ ٻڌ ڌرم ڪري ويدن واري هنسا ٻڌ ٿي
 وئي، پر ڪترين جون پاڻڻ ڌرمي جنگيون هلنديون

پڳه وغيره بند ٿي وڃن ها. اهي پڳه به ڇاڇي ڪري ٿيندا هون؟ هن ڪري ته ٻڌ مڃي ۽ ٿئي ۽ کليل راج ٿڪاءُ کائي، مطلب ته ٻڌ واري هٿس جي ڌرمي نه سمجهي وڃي ها ته وڌيڪ واري هٿس لاءِ ڪو سبب ٿي نه هجي ها. انهيءَ ڪري ٻڌ کي واجب سمجهڻو پيو. سري ڪرشن چوي ٿو ته:-

स्वयमेवमपि चावेक्ष्य न विकल्पितुमर्हसि ।

मुनिन क्षत्रिया पार्थन्मन्ते युद्धमीदृशम् ॥

اڻاٺ:- ”پنهجي ڌرم تي وڃڻ ۾ ڪندي ٻي هٿ لاءِ واجب نه آهي. ڪترين لاءِ ڌرم ٻڌ کي مٿي ڪا به سوياءُ ٿيندڙ ڳالهه ڪانهي.“

यदृच्छया चापपन्नं स्वर्गद्वारमावृतम् ।

मुनिन क्षत्रिया पार्थ क्لمन्ते युद्धमीदृशम् ॥

اڻاٺ:- ”هي پارٿ سي ڪري وڌيڪي آهن، جن کي هن قسم جي ٻڌ نصيب ٿئي ٿي، جهڙوڪي هنن لاءِ پالمرادو سرڳ جو دوار کلي پوي ٿو.“

अथ चेन्वसिमं धर्म्यं संश्रामं न करिष्यसि ।

ततः स्वधर्मं कीर्त्तिं च हित्वा पापमवाप्स्यसि ॥

اڻاٺ:- ”جي تون هيءَ ڌرم جي جنگ نه جوڙيندين، ته پنهنجو سڌ ڌرم ۽ پنهنجي ڪيڙ تي دس ڪري پاپ ٿي حاصل ڪندي.“

ٻڌ کي ڌارمڪ لهرائڻ ڪري سڀ اڪئل (ڪڪرم)

آڌياڻ (۹)

بيگيم وغيره پراڻن وارو ٻڌ

هندو ماڻهو وشنوءَ کي ٺالون اوتار ڪري ٺهڪين ٿا. ”وشنو پراڻ“ ۾ هيءَ ڪٿا آيل آهي ته ٻڌ اوتار ڌارڻ ڪري آسرن کي موهيت ڪيو ۽ ديوتائن دواڙا سندن داس ڪيو. انهيءَ جو ٽالهرچ ڀاڳوت جي هيٺئين سڌرڪ ۾ ڏنل آهي.

नतः कलौ संप्रयति संसाहाय दुरद्वेषाम् ।

शुद्धो नामाञ्जनसुतः कीकटेषु भविष्यति ॥

اڙٽام، ”تنهن کانپوءِ ڪاڇي جي اچڻ ڪري آسرن کي موهيت ڪرڻ لاءِ ٻڌ ٺالي آيو. پتر ڪهڪش ۽ ديس ۾ انهن ٺهندو.“ رواجي هندن کي ٻڌ اوتار جي ڪ خاص ڄاڻ نٿي رهي. ٻنڌين ۽ پراڻ ٻڌندڙ شردالو هندن کي ٻڌ ۽ بت جا ڪڇ ڄاڻ هوندي آهي ته ”وشنو پراڻ“ يا ”ڀاڳوت“ مان ملندي آهي.

سوڳواسي وشنو شاستري چيلوٽڪر جي ڪٿينا مشرقي ديسن ۾ مڪس ملر جي گرڙ پوکيات وڌوان

رهيو. اهڙين ڌرمي جنگين جو واڌارو حضرت محمد
 پيغمبر اچي ڪيو. رڳو چيائين ته ٻاٽر لڙڻ بيڪ نه آهي.
 انهن جو ٻڌلو عيسائي ڌرم جي جنگين ۾ نظر اچي ٿو.
 انهن سڀني کي ديس جي وڏائي موزعت ڪيو. انهن
 وڏائيءَ کان ڪو به ڪرم مناسب سمجهو وڃي ٿو.
 انهيءَ ڪري سڄي منش جاني هڪ اڻانگي واٽ تي
 وڃي اُري آهي. انهن واٽ ڇڏڻ لاءِ ٻڌ جي ڪرم اوت
 واٽ کانسواءِ ٻي به ڪا واٽ آهي ڇا؟

مهور رهجي ويئي آهي. ٻڌ ٻانڌ جيتوڻيڪ اسان وٽ
ڪا سامگري موجود نه آهي، تڏهن به اها ڳالهه ٻڌري
آهي ته سندس ٻڌي اٺوڪي هوندي، ڇو جو سندس شهر
طرفدارن يعني براهمن به کيس ايشور جو ساڪياڻه نالو
اوڻار ڪري مڃيو آهي، ڪري جيڏو ڪجهه ٻڌهجي
”گيت گووند“ جي آرٽ ۾ چيو آهي ته:-

निन्दसि यज्ञविधेरहं धृ निजात् ।

मदनहृदयवर्धितपशुघातं ।

केशव धनवृद्ध शरीरं जय जगदीश्वर इदं (پڙه پڌ)

”.....عيسوي سن جي شروعات ۾ ٻڌ ڌرمين ۽
براهمن وچ ۾ خوب واد وواد هليا. تنهن ۾ شڪر آڇاريه
ٻڌ ڌرم جو ڪڍڻ ڪيو ۽ براهمن ڌرم وري آستان
ڪيو. هن ريت ٻڌ ڌرم وارن جي هار کانپوءِ هونئسجي
مرضيءَ سان يا راجا جي آڳاٽا سان هي ڏس پڌي ٻاهر
هليا ويا. مسجھانن ڪي ٺهت ۾، ڪي ڇهن ۾، نه ڪي
لڪا ۾ وڃي وساء.“

مٿين ٽڪري مان اڻوڻا ڪڍي سگهجي ٿو ته تنهن
وقت جي انگريزي ڪنڊه هند ۾ ٻڌ ڌرم ٻانڌ ڪهڙا
ويچار هئا.

”لائيت آف ايشيا“ جو پرچار

تنهن کانپوءِ سنه ۱۸۷۹ ۾ ايڊون آرنولڊ (Edwin Arnold)
جي ”لائيت آف ايشيا“ (Light of Asia) نالي پرڪياڻ
ڪوٺا ڇپجي پڌري ٿي. اهو پڙهندي انگريزي دان

ٻوڻف (فرينچ) جو ڌيان سڀني کان اڳ ٻڌ ڌرم ڏي
 چڪو، پر گهربل مصلحتي نه ملڻ ڪري هو ٻڌ ڌرم
 جي پوري جان مڃڻ کي نه ڪرائي سگهيو. تنهن
 هوندي به مڃڻ ۾ اهو خيال هو ته ٻڌ ڌرم معقول سڀ
 ڪجهه ٿيا-ڀڄاءِ، تنهن ڪري مڃڻ ڪوبه غور ڪرڻ جي
 ڪهڙي ضرورت؟ انهيءَ ويچار ۾ ٻوڻف صاحب جي
 ڪوشش ڪري ڪافي ڦيرو آيو، انهيءَ ڪري ڊاڪٽر
 ولسن جهڙو سچو عيسائي به ٻڌ ڌرم جو اڀياس ڪرڻ لڳو.
 ڊاڪٽر ولسن جي سنگ صحبت ڪري اسانجي ڪاليج
 پڙهيل جوانن ۾ به ٻڌ ڌرم بابت ويچارن ۾ ڪجهه ڦيرو آيو.
 مشهور ليکڪ سر ڊگلس شاستري جهڙو ڳڻي
 ٻوليءَ ۾ وارا ڪوي بابت لکندي پنهنجي ڪتاب ۾
 چوي ٿو ته-

”آريه لوڪن جي مٿل ويندڪ ڌرم بابت متعبد ٿيندا
 ڪندڙ پهريون ٻڌ هو، ولسن جي پڙيو ڪري ڪنهن ماڻهو
 سندس خيالن وارا نڪتا، جنهن ڪري ڌرم اندر
 قومت پئجي ويئي. اهي نوان ماڻهو پاڻ کي ٻڌ ڌرمي
 سڏائڻ لڳا، سندس ڪهڙا نوان خيال هئا،
 اهي خيال ڪنهن پيدا ٿيا، ٺاهجي ويا؟ پوءِ ڪم
 ٿي ويا وغيره سوسپٽلوايڊ نويسن لاءِ من وندرائيندڙ
 تصور آهي. پر هاڻي ائين چوڻ مان ڪهڙو فائدو؟ اها
 دڪ جي ڳالهه وري هڪ ڀيرو چوڻي پوي ٿي ته توارينج
 نه هوندي نه رڳو اسين پر ساري دنيا انهيءَ ڪري لپ کان

سمجهو ته هن پڪشوء آسانجو اُٻان ڪيو آهي. سو پنهنجن
جول چوڪرن کي ڇيڙيائون ته وڃي کيس موچڙا ڏيو.
تڏهن اي سندن جول کيس ڏندن، لٽن ۽ ڇهيوڪن
سان ڪٽڻا سٺا لڳا. سو ڏسي ڪري ڪوسل راجا جي
ڪنڀا ۽ پروهند جي استري پڌرا کين روڪيو. استري
مر اُنڀڪ پڪش آڇي ڪري انهن جوانن کي ماري ڪٽي
خوناهون ڪري ڇڏيو. سو ڏسي براهمڻ ڏٺا ۽ آخر
هرڪمبل کان ڪميا وئي کيس آڇا ڇانور ۽ ٻيون شيون
دان ڪري اماڻيائون.

سو سڀ اُن کانئن وٺي هرڪمبل ڇيو ته ”هي
براهمڻ، توهين به ٻاري ڪري ڇڏي ۽ سان بهرين
شدي پرايت ڪرڻا جي چوٽا ڪوشش ڪري؟ ويچاروان
چون ٿا ته توهانجي هي ۽ ٻاهرين شدي ٻيڪ نه آهي.“
تڏهن ئي براهمڻ پڇيس ته ”هي پڪش تڏهن
اسين ڪهڙي پرڪار جو يگه ڪريون ۽ ڪرم جو ڏس
ڪيئن ڪريون؟“

هرڪمبل - ساڌو منهن ڇهن لوڪرن جي هيون.
جي هنسا ٿنا ڪن ۽ آستم ٻاٽي ۽ چوري نه ڪري، ڏن،
استريون، مان ۽ ماڻا تياڏ ڪري سڄي سان هلند هئا
”ٻرڻوي، ٻاٽي، واٽو، آگني، وسهتي ۽ جادو ٻرڻي -
انهن ۾ ڇهن نمن جا جيڙوسن ٿا. جيئين جي مڃتا آهي
ته ٻرڻوي وغيره ۾ جيڙوسن ٿا.“

هندن ۾ ٻڌ لاءِ ڏاڍو آڌر ٿيو. پر اهو ويچار پڪو ٿيندو ويو ته پڳم وغيره جو خاتمو ڪري، ”آهڻسا ٻارم ڌرم“ آسٿاين ڪرڻ لاءِ ٻڌ اُرتار ورتو هو. آڄ به اهو ويچار، ٿورو ڪي گهڻو، چالو آهي. آهڙي ويچار پنهنجي ڪهڙي عاليشان آهي، ٻڌ جي سمي ۾ شرمڻن ۽ خود ٻڌ جو پڳم وغيره بابت ڪهڙو خيال هو، تنهن تي هن هنڌ ويچار ڪرڻا ليک ٿيندو.

هرڪيشيل جي ڪٿا

شرمڻن جا جيڪي ٻيٽ لڏهن هئا تن مان هن وقت فقط چين ۽ ٻڌ پٺڻن جا گرنٽ هڪ اُچن ٿا. انهن مان جينين جي ”اُتراڏين سوتر“ (उत्तराव्यय सूत्र) ۾ هرڪيشيل جي ڪٿا ملي ٿي. ڪٿا جو ٽائيج هن ريت آهي:

هرڪيشيل هڪ چنڊال (क्षपाक) جو ڇوڪرو هو. جن ٻڪشو ٿي ڪري ڏاڍو ٿيسوي بڻيو. ڪنهن وقت هڪ مهو اُپواس ڪرڻ کانپوءِ پارڻ جي ڏينهن ٻکيا لاءِ رٿن ڪندي هو هڪ مهينو جي آسٿن تي وڃي پيو. سندس گندو، ننگو ۽ ڏاڙو سرور ڏسي ڪري پاڻڪ براهمن کانئس نفرت هڪڙي ۽ ٻاهر ڪڍي ڇڏيائونس. اُتي ننڍڪ (هڪ قسم جو وڻ) وڻ تي ويٺل هڪ ٻڪش چڄي طور هرڪيشيل جي آواز ۾ براهمن کي چيو ته، ”هي براهمن، توهين نه رڳو اکرن جي ڏٺون جا ڀر ڏيڻ ڏيندڙ آهيو. ويدن جو اُپاس ڪريو لا، پر سندن آرم نه نٿا ڄاڻو.“ تنهن تي اُپاس ڪندڙ براهمن

گاه انهيء "اراذلين سؤلو" جي ۲۵ آڏيءَ ۾ ملي ٿي.
سا هن ريت آهي:

पसुबंधा सर्वे बन्धा जट्टं च पादवस्तुणा ।

न ते तापयन्ति दुर्बलं कस्मान्नि बलवान् ॥

اُرتاء: "سوءي وادن ۾ اس جو ڪرس بڻايو ويو آهي.
۽ يکيه ڪرڻ لاءِ ڪرم سان گڏيل سڏيل آهن. يکيه
ڪندڙن جا هي لاپ ڪرم سندن رکيا ٿا ڪن."
هرڪيسبل جي ڪتا ۾ فٽل يکيه جي منع ڪيل آهي.
پوءِ هڪ ڳاٽا ۾ رڳو يکيه جي نه پو وڃڻ جي به نندا صاف
نظر اچي ٿي.

شومڻ ڀٽڻن جو ويد وروڌ

سرو ڊرسن ۾ چيڪو چارواڪ (Materialists) جو
جو ورنن ڪيل آهي. تنهن مان اهو اڻوڻ مان ڪڍي سگهجي
ٿو ته آجف جيڪي ڪمبل (अग्नि कसकम्बल) جو ڏيک ۾
ٿيڻا ٿيندڙ هون سو نه رڳو يگمن خلاف پو وڃڻ خلاف به
ٿيڪا ٿيڻي ڪندو هو. سرو ڊرسن ۾ چارواڪ ۾ به
جيڪي سلوڪ آهن تن ۾ هي ڏيڍ سلوڪ به آهي:

पशुपतेर्निहतः सर्वं ज्योतिष्टोमे गमिष्यति ।

स्वपिता यजमानेन तत्र वश्मान्न द्विष्यते ॥...

अथा वेदस्य कर्तारो भण्डवर्न निशाचराः ।

اُرتاء: "اگستومر (अग्निष्टोम) يکيه ۾ جي ڪيل ٻسڻ
سرڳ وڃي ٿو ته انهيءَ يکيه ۾ اڳماڻ جو پنهنجي پٽا کي
ڪهڙي نظر آئي؟..... وڃڻ جا وڃيندڙ ئي آهن. - ٻنهي

لا. اهي پنهنجن پرتگيائين ۾ ڌوڻ رهي ڪري، جيئن
جي ترشيا نه ٿاري، ڏيھ جي آس ڇڏي، ڏيھ ۽ بس
آداسين رهن ٿا ۽ (هن ريت) سريلنڪ يگه ڪن ٿا.

پراهمڻ - ٺههجي اگني ڪهڙي آهي ۽ اگني ڪڍڻ
ڪهڙو آهي؟ سڙا رڪت جو ڇهڻو جنهن سان هٿن ۾
ڪيھ ڏيو آهي؟ ڪهڙو آهي؟ ڇيٽو ڪهڙو آهي؟ سڌائون
(هٿن جون لڪڙيون) ڪهڙيون آهن؟ شائني ڪهڙي
آهي؟ ۽ ڪهڙي هوم جي وڌيڪ سان تون يگه ڪندو
آهين؟

هرڪيشل - ٺهيا منهنجي اگني آهي، جيئو منهنجو
اگني ڪڍ آهي، يوگ منهنجو سڙا آهي، سرڀر منهنجو
ڇيٽو آهي، ڪرم منهنجي سڌا آهي، سڄم منهنجي
شائني آهي. انهيءَ وڌيڪ موجب ريشن جا واريل يگه
مان ڪندو رهندو آهيان.

پراهمڻ - ٺهجو ٿلاڪ ڪهڙو ۽ شائني ٿرمڪ ڪهڙو؟
هرڪيشل - ٿرم ٿي منهنجو ٿلاڪ آهي ۽ برهمڇرا
منهنجو شائني ٿرمڪ انهيءَ ۾ سنان ڪري ٿو مل،
شد مهارشي اٽل ٻڌ پراپت ڪن ٿا.

هن کان سواءِ يگه وغيره جي منع ڪندڙ ٻي به هڪ

* پنج پرتگيائون (پنچ) آهن - آهني، سٽي، آسٽي (چوري
نه ڪرڻ)، برهمڇري، آپرگره (ملڪيت نه رکڻ)، انهن کي
پڻ (پنچ) چوندا آهن. ڏسو: ساڌن ٻاڏ، سوڙر ۳۰

اترسমেہ پورسমেہ سمناساں واچپےہ !
 نیرنگلے مہارمما نہ تے ہونتی مہنکلا ॥
 اچلکا نہ گاتو نہ ویدیا رتھ ہنورہ !
 نہ تے سمناساں یمنہں رپننن مہسینو ॥
 یے نہ یمنہں نیرارمما رنننن مٹوکھل سدا !
 اچلکا نہ گاتو نہ ویدیا رتھ ہنورہ ॥
 اتر سمناساں یمنہں رپننن مہسینو !
 اتر یچلک مہاوی اتر یمنہں مہنکلا ॥
 اتر ہی یچمانسہں سہیو ہوتی نہ پاپیو !
 یمنہں نہ ویدیا ہوتی پسیدنن نہ دےوتا ॥

اتراس، ”اشر میڈ“ (اشر میڈ) (پورس میڈ) (پورس میڈ) (پورس میڈ) (پورس میڈ)
 (سمناساں) (واچپےہ) (واچپےہ) (واچپےہ) (واچپےہ) (واچپےہ)
 (نیرنگلے) (نیرنگلے) (نیرنگلے) (نیرنگلے) (نیرنگلے) (نیرنگلے)
 (اچلکا) (اچلکا) (اچلکا) (اچلکا) (اچلکا) (اچلکا)
 (گاتو) (گاتو) (گاتو) (گاتو) (گاتو) (گاتو)
 (ویدیا) (ویدیا) (ویدیا) (ویدیا) (ویدیا) (ویدیا)
 (رتھ) (رتھ) (رتھ) (رتھ) (رتھ) (رتھ)
 (ہنورہ) (ہنورہ) (ہنورہ) (ہنورہ) (ہنورہ) (ہنورہ)
 (مہسینو) (مہسینو) (مہسینو) (مہسینو) (مہسینو) (مہسینو)
 (مٹوکھل) (مٹوکھل) (مٹوکھل) (مٹوکھل) (مٹوکھل) (مٹوکھل)
 (سدا) (سدا) (سدا) (سدا) (سدا) (سدا)
 (پاپیو) (پاپیو) (پاپیو) (پاپیو) (پاپیو) (پاپیو)
 (دےوتا) (دےوتا) (دےوتا) (دےوتا) (دےوتا) (دےوتا)

لکھ پر پاپ چا جو؟

اتر چوڑھو ہو نہ جمنہں لکھ پر پاپ چا جو۔
 من سان اکھل کرم کری لوں سو لکھ امانگ آہی۔

ڇا لٺا ۽ واڪس.

هن مان نٿو اچي ٿو ته اڪثري سمجهي شرمڻ پسند،
 ٿورو ڪي گهڻو، ويدن جي منع ڪندا هئا، جڏهنڪري
 ڪين ويدن جي ٺنڊا ڪندڙ به ڇڏي سگهجي ٿو. پر اها
 لائيتي ڪئي به ٿئي مٿي ته ٻڌ لاپڻ ڪا ويدن جي ٺنڊا
 ڪئي هئي. مرگولي هرهند ويدن آبهاس جي مهه ٺٽڪاري
 ويٺي آهي. ٻڌ جي پڪڙو سگهه ۾ مهاڪاڻيائن پراهمڻ
 جهڙو ويد پندڻ به هو. انهيءَ ڪري اهو ناممڪن آهي
 ته ڀڳوان ٻڌ ويدن جي گهڻتائي ڪندو هو. پر ٻين شرمڻ
 وانگر ڪيس به ڪان، ٻڌن ۽ ٻين پراڻين جي يگيهءَ هٿس
 پسند نه هئي.

ڀڳين جي منع

”ڪوسل سڀيتا“ ۾ يگيه وغيره جي منع بابت چيو
 سڀ آهي سو هن وقت آهي:—

”ٻڌ ڀڳوان شراوڻيءَ ۾ رهندو هو. تنهن وقت
 ڪوسل راجا پسند جو مها يگيه آرڻپ ٿيو. يگيه ۾ پنڃ
 سؤ وچرا، پنڃ سؤ وچراڻ، پنڃ سؤ ٻڪرا ۽ پنڃ سؤ
 رڍون ٻلڏان لاءِ ٻڙين (يگيه جا ٺٽپ) ۾ ٻڌل هئا. راجا
 جا داس، دؤٽ (قاصد) ۽ ڪرمچاري ٻڙيهون ٻڙاها
 ٻڙ ٻنڌي، روئندي يگيه جو ڪم ڪري رهيا هئا.

سو سڀ ڏسي ڀڳين وڃي ڀڳوان سان ڳالهه ڪئي.
 ٺڏهن ڀڳوان چيو ته:

دڪائي، پوپ کڙو ڪري ٿو سونِي دڪ پيدا ڪندڙ اڪسل
 شستر ڪٽي ٿو. سي ڪهڙا ٿي آهن؟ ڪا يا جو شستر، واڇا
 جو شستر ۽ چٽ جو شستر. جو پگيه آرٽس ڪري ٿو ٽنهن
 جي من ۾ راءِ اڪسل ويجهو اچي ٿو نه هيترا ٻيل، وهرل
 وچرايون، بگر وٺورن ڪوس ڪيا وڃن. انهيءَ ويس هو
 پهرائين دڪ پيدا ڪندڙ اڪسل چٽ جو شستر ڪٽي ٿو.
 پوءِ هو پنهنجي مک ساڻن انهن پراڻن جي ڪوس لاءِ آڳيا ڏئي
 ٿو ۽ ٽنهن ڪري دڪ پيدا ڪندڙ اڪسل واڇا جو شستر
 ڪٽي ٿو. آخر ۾ انهن پراڻن کي ڪهڙا لاءِ هو پاڻ ئي
 پراڻن کي مارڻ شروع ڪري ٿو ۽ انهيءَ ڪري دڪ
 ڪندڙ اڪسل ڪا يا جو شستر ڪٽي ٿو.

”هي براهمن، اهي ٿي ٻههون ٽهاڻ ڪرڻ جهڙيون
 آهن ۽ دڪائڻ جهڙيون نه آهن. سي ٿي ڪهڙيون آهن؟
 ڪام جي اڳي، دوايش جي اڳي ۽ موه جي اڳي.
 جو شخص ڪام جي وس اچي ٿو سو ڪالا، واڇا، من
 سان ڪڪرم ڪري ٿو ۽ انهيءَ ڪري موه کانپوءِ
 درگتي پراپ ڪري ٿو. ساڳيءَ طرح دوايش ۽ موه
 جي وس پراڻي ڪيا، واڇا، من سان ڪڪرم ڪري
 درگتي پائي ٿو. انهيءَ ڪري اهي ٿي ٻههون ٽهاڻ
 جهڙيون آهن، پارڻ جهڙيون نه آهن.

”هي براهمن، هنن ٽن آڳين جو سڪار ڪري، مان
 ڪري، پوڄا ڪري، سک سان شيوا ڪري. سي ڪهڙيون
 ٿي آڳيون آهن؟ آهونيا (आहनीयाति) آڳي، گارهيٽيا

هن ٻاٻس ”انگوتو نڪاڻو“ جي سڌ ۾ ٻاٻس ۾ هڪ سڌ ملي ٿو. انهيءَ جو اٽل هو هن ٻاٻس آهي ۽.

هڪ ٻي پگوان ٻڌ شراوستيءَ جي چيٽ ۾ ٻڌ آنا ٻڌڪ جي آرام گهر ۾ هو. تنهن وقت اڏڪل شراو (۱۲) ٻڌي هڪ براهمن مهائڪي جي ٻيڙي ڪري رهيو هو. پنج سؤ ٻيل، پنج سؤ وچرا، پنج سؤ وچراڻ، پنج سؤ ٻڪر ۽ پنج سؤ ٻڌون ٻل ٿي ڇڙهڻ لاءِ ٻڌن ۾ ٻڌل هئا. ٻڌهن اڏڪل شراو براهمن پگوان وٽ وڃي ڪري، خوش خبريائون ٻڌي ڪري، هڪ پاسي ٿي ويٺو ۽ چوڻ لڳو ته، ”هي ڪٿي مون ٻڌو آهي ته بگهه لاءِ اڏڪل ڏڪاڻ ۽ ٻڌ ڪرڻ ڏاڍو ٿڌاڻو ٿئي ٿو.“

پگوان چيو، ”هي براهمن، مون نه ٻڌو آهي ته بگهه لاءِ اڏڪل ڏڪاڻ ۽ ٻڌ ڪرڻ ڏاڍو ٿڌاڻو ٿئي ٿو.“ اهو واکو براهمن وري ٻيڙي ۽ ٻيڙي ۾ پگوان وري ڪيس ساڳيو ٿي جواب ڏنو. ٻڌهن براهمن چيس ته، ”ٻڌهن اسين ٻئي ساڳيءَ راءِ جا آهيون.“ تنهن ئي آندو چيو ته، ”هي براهمن، تنهنجي سوال لاءِ آهي.“ ”مون ٻڌو آهي...“ چوڻ ٻڌان ٽن هيٺن چوڻ، ”21“ بگهه لاءِ اڏڪل ڏڪاڻ ۽ ٻڌ ڪرڻ لاءِ تيار ٿي ويٺو آهيان. هن ٻاٻس پگوان مونکي اهڙو اُڀرڻ ڏئي جنهن ڪري منهنجو سڌو ڪلياڻ ٿئي.“

آندو جي چوڻ موجب براهمن انهيءَ راءِ سوال ٻڌو ٻڌهن پگوان جواب ڏنو ته، ”جو شخص بگهه لاءِ اڏڪل

ياڳي وليڪي وڏو لئسوي ۽ ٻيهر نشت (ڌور جو مارڳ
ولندڙ) سمجهيو ويندو هو. پوءِ نه هن جنڪ راجا جي
لڳي ۾ پهرو ورتو ۽ آخر ۾ هن ڏهن هزارن سون سڪن
سان هڪ هزار ڳڻن جي ڏکڻا سٽيڪ ڪڍي.

۱. پر ڀڳوان ٻڌ جو چوڻ هو ته ڀڳو ۽ ٽوپيا جو ملاوڪ
ٻڌو ڏکڻاڪ آهي. ڪنڊرڪي سبب ۾ ڀڳوان ٻڌ چئن
مارڪاڻن جا مڏس ورتا ڪيا آهن. (۱) جي ڀاڻ ٺاهين
ٿا پر ٻين کي نه ٺاهين (۲) جي ٻين کي نه ٺاهين ٿا، پر
ٻاڻڪي نه ٺاهين (۳) جي ٻاڻڪي ۽ ٻين کي نه ٺاهين ٿا
(۴) جي نه ٻاڻڪي ۽ نه ٻين کي نه ٺاهين ٿا.

انهن چئن ۾ پهرين گنور تپسوي آهن. هو نه رڳو پاڻي پو پيئڻ کي نه بس ٿورا ڏين. ٻيا آهن ڪاٺي ۽ شڪاري وغيره. اهي پڻ پراڻن کي ڪشت ڏين ٿا. پو پاڻي ٺا ڏين. ٽيون آهن بگه وغيره ڪوٺ وارا. اهي پاڻي ٿوري پيئڻ کي ڪشت ڏين ٿا. چوٿن آهن ٻڌ جا شروڪ. اهي نه پاڻي ۽ نه پيئڻ کي ڪشت ڏين ٿا. انهن چئنهي قسمن جي ماڻهن جو وسيلو سن ورنه هن سب ۾ ڏنل آهي. منجهانن ٽئين قسم جي ماڻهن ۾ ورنن مخصوص طور هن ريت آهي:-

پگوان چوي ٿو ته، ”هتي پڪڙو، پاٽڪي ٺاهيند
۽ ائين ڪي ٺاهيندڙ ڪير آهن؟ ڪو ڪٿري راجا؟ ڪو

(गार्हपत्याग्नि) آگني ۽ دڪشطا (दक्षिणाग्नि) آگني. ٻنهي مان
 کي آهونپيا آگني سمجهڻ گهرجي ۽ ڏاڍي آدرستڪار
 سان سندن پوڄا ڪرڻ گهرجي. ٻنهي ۽ ٻار، ڏاس ۽
 ٺوڪرو، گارھپتيا آگني سمجهڻ گهرجن ۽ آدرستڪار سان
 سندن پوڄا ڪرڻ گهرجي. شرمڻ براهمن کي دڪشطا
 آگني سمجهڻ گهرجي ۽ آدرستڪار سان سندن پوڄا ڪرڻ
 گهرجي. هي براهمن، هنن ٺڪڙين جي آگنيءَ کي ڪڏهن
 ٻارڻو، ڪڏهن جهيٺو ڪرڻ ۽ ڪڏهن وسائڻو پوي ٿو.“
 ڀڳوان جو اهر آنديش ٻڌي ڪري اڏڪس شرڀر براهمن
 سندس ڀڳت بطور ۽ چوڻ لڳو ته، ”هي ڪٿڻ، پنج سؤ
 ٻيل، پنج سؤ وچرا، وچريون، پنج سؤ ٻڪر، پنج سؤ
 رڍون وغيره سڀئي براهمن کي آڻا ٻولين مان کولي، کين
 جهون دان ڏيان ٿو. ڏاڍي هوا کائي ڪري، لڏو چل
 پيئي ڪري هو سڀل ڇاپا هيٺ آرام ڪن.“

ڀڳيم ۾ ٽپسيا جو ملائڻ

ٻڌ جي سڀي ۾ ڀڳيم وغيره ۾ براهمن ٽپسياون به ملائي
 ڇڏيون هيون. ويدڪ مٿي ٻن ۾ رهي ڪري ٽپسياون
 ڪندي به موقع انوسار وچ وچر ننڍا وڏا ڀڳيم ڪري
 وٺندا هئا. انهن جا هڪ به مثال ٽپسين آڏياءَ ۾ اسان ڏٺا
 آهن. انهن کانسواءِ ڀاگم ڙڪي (याज्ञवल्क्य) جو مثال وٺو.

• اهي ٽي اگنيون براهمن جي گرنٽ ۾ پوسن آهن. سندن
 شيردا مڪين ڪجي ۽ سندن ڦل ڪهڙو ٿو ملي، سا ڳالهه
 گره سونڀرن ۾ ڏنل آهي.

گائون آهن :-

यथा माता पिता भ्राता अथैवाडपि न वातका

मात्रो नो परमा भिक्षा यस्तु जायन्ति ओसधा ।

अन्तदा बलदा चेता वण्णदा सुखदा तथा ।

एतमत्यवसं यत्वा नास्तु मात्रो हर्षيسु ते ॥

اڙ ٿا ٿين :- ”ماٿا، پيءُ، ڏاڏي، پٽن، پٽن جي ڳڻڻ ۽ اٺاڻڻ
پنهنجن آهڻ ۽ ڪمڻي جو مٿن آڏاڙ آهي. اهي ته اُن، پل،
سمهڻي ۽ سڪ ٿي پندڙ آهن. سو چاڻي ڪري پراڻن
پراڻن ڳڻڻ جي هجي نه ڪندا هئا.“

تنهن مان معامور هجي ٿو ته عمر ماڻهن کي ڳڻڻ پنهنجي
گهر جي ڀائرن وانگر لڳندڙن هيون ۽ ڳڻڻ وغيره ۾ انڌن
وانگر سندن هٿيا ڪرڻ ڪنهن به ڪم ٿا پسن هئا. راجاڻن
۽ ٽائون خود پنهنجن ڳڻڻ پٺيان ڪن هئا ته سندن داسن
۽ فاصدن، ڪمڻن کي روٽ پٽڻ جو سبب نه لڳي ها.
پر جيئن حالت ۾ اهي ويچارا جانور غريب ڪسانن کان
ڀرڻ سٽي ۽ ڪميا ويندا هئا، انهيءَ ڪري سندن ڏکي
ٿيڻ سبب ٿي هئا. ڳڻڻ لاءِ ماڻهن سان ڪمڻي قدر ڀرڻ سٽي ۽
پنهنجي هٿي، تنهن جو هيٺين گائڻ مان ڪڍڻ پيو پوي ٿو.

ददस्ति एके विसमे तिविदथा ।

छेत्वा वधित्वा अथ सोषयित्वा ।

सा दक्षिणा अस्तुमुखा सदृष्टा ।

समेन दिन्नस्स न अवधमेति ॥

اڙ ٿا ٿين :- ”ڪي ڪنن مارڻ ٿي هلي، مارڪٽ ڪري،
لوڪن کي ٿڪ ٿي پئي ڏان ٿي ٿا. ڇا ٿي ڪٿا لوڪن جي
ڳوڙهن ۽ ٿڪن سان پراڻ آهي سا شرمڻ من سان ٿي ٿل

شريمان اراهمڻ هڪ نئون سهاندي اڏائي ٿو ۽ سڏن
(وار لاراھي) ڪرائي، ڇھر جو چمراپش پھري، سوار تي
گھم ليل لڳائي ۽ هرڻ جي سڱن سان پلي ڪنھن دوءِ
پنھنجي پٽي ۽ پروهت سان سڀا منڊپ ۾ گھري ٿو.
اٽي گرو سان لڳيل ڌرتيءَ ملان لپتي ٿو. هڪ عمدي
ڳئون جي هڪ ٺڳ (جي ڪپ) تي هو گذر ڪري ٿو،
پٽي ٺڳ جي ڪپ تي سندس استري، ٽئين ٺڳ جي ڪپ
تي پروھت، ۽ چوٿين ٺڳ جي ڪپ سان هو هوم ڪري
ٿو. چئن ٽن مان پوءِ جيڪي ڪڇ اچي ٿو تنهن تي
وڃري کي نوراھ ڪرڻو پوي ٿو.

”پوءِ هو چوي ٿو ته منھنجي هن پگه لاءِ هيترا
پيل ڪھو، هيترا وڇڙا، پڪر، رڍون وغيره. پوان لاءِ
هيترا درخت ڪھو، ڪش جي آسن لاءِ هيترو ڍڍ
ڪٺيو، سندس داس، غاصد، ڪمي سزا جي پوک کان اڪن
مان ڳوڙھا ڳاڙيندي سندس اهو ڪم ڪن ٿا. انهيءَ
کي چئبو آھي پاڻ ٺڳ ۽ پٽي کي ٺڳ.“

عام ماڻھن کي گڏو گڏو سندس ٺڳ هڻي.

اهي داس، دروت ۽ ڪمي پگه جو ڪم ڳوڙھا
ڳاڙيندي ڇو ڪندا هوندا؟ سو هنڪري جو پگه لاءِ
جيڪي بسو ماريا ويندا هئا سي غريب ڪسانن کان
اوريءَ ورڻا ويندا هئا جنهنڪري هو ڏاڍا ڏکي ٿيندا
هئا. ”سڀ نجات“ جي اراهمڻا ڏک سڀ ۾ ٻيو پراچين
اراهمن جي هٿ جو ورڻ ملي ٿو. انهن ۾ هليون

کي دان پر ڏٺو هو. ان پراهمڻ هڪ مهايگيه لاءِ سٺ سؤ
پيل، سٺ سؤ وچرا، سٺ سؤ وچريون، سٺ سؤ ٻڪرو،
۽ سٺ سؤ رڍون گڏ ڪيون هيون.

ڳوٺ ۾ ڀڳوان ٻڌ جي اچڻ جو ٻڌي ڳوٺ جا سڀ
پراهمڻ سندس درشن لاءِ ڪوٺ ڏنس پراهمڻ جي محل
پوسان اچي لنگهيا. ڪوٺ ڏنس کي جڏهن پتو پيو ته
ڪيڏانهن ڏ وڃن تڏهن نوڪر کي سڏي چيائين ته،
”وڃي چئين ته کين درس آڻ. ان ڀڳوان جي درس لاءِ
سائن هلڻ چاهيان ٿو.“

ڪوٺ ڏنس جي يگيه لاءِ ڪئين پراهمڻ اچي مڙيا
هوا، جڏهن انهن ٻڌو ته ڀڳوان جي درس لاءِ ڪوٺ ڏنس
تياري ڪري رهيو آهي ته هو به وٽس ويا ۽ چيائون
ته، ”پاڻي ڪوٺ ڏنس، انهن برابر آهي ته تون ڪوٺ جي
درس لاءِ تيار ٿي رهيو آهين؟“
ڪوٺ ڏنس - سو ٻيڪ آهي، ڪوٺ جي درس جي
لڳا اٿم.

پراهمڻ - هي ڪوٺ ڏنس، ڪوٺ سان گڏجي تولا
ٿيڪ ته آهي. سندس درس لاءِ ويندين ته سندس
جس وڌندو ۽ ٺلهيچو گهٽيو. چڱو ائين ٿيندو ته ڪوٺ
ٻار توبان گڏجي اچي ۽ تون ساڻس ملڻ نه وڃين. تون
ٿامر ڪل جو آهين، ڏانت آهين، وڏوان آهين، سميل
آهين، ڪيتون جو آچار به آهين، ويد منتر سڀ لاءِ چارو
طرف کان ڪئين شش نروٽ اچن ٿا. عمر ۾ ڪوٺ کان

دان جو مله نئي حاصل ڪري سگهي. تن ڏينهن ۾
 ۾ جيئن ڀڳين ڪاٿر ٿيڻ بيهت گذر لاء ڪئين پراڻي ڪنا
 ويندا هوا. گتو ڪوس ڪري گتو ماس چؤراهي تي وڪڻڻ
 جي دسر بلڪل چالو هئي. پر ٻڌ ڀڳوان جيترو ڀڳي وغيره
 جو اوترو انهن ڳالهين جو وڙو نه ڪيو. انهي مان اهو
 مطلب نه ڪڍڻ گهرجي ته ٻڌ کي چؤراهي تي گوشه
 وڪڻڻ جي دسر پسند هئي. پر ڪنهن ڀڳي وغيره جي
 بيهت ۾ انهي کي ڪا اهميت ڪانه هئي. جا گانه ڪا سائيءَ
 جي هٿ ڇڙهندي هئي سا ڪير نه ڏيندي هئي ۽ جو
 پيل سندس هٿ ڇڙهندو هو سو ڪيتي يا ٻئي ڪم لاءِ
 بيڪار هوندو هو. انهن لاءِ ڪير نه ڳڙها نه ڳاڙهندو
 هو. پر ڀڳي جي ڳالهه ٿي اٿس هئي. اسين اهو وڃي
 ڪريون ته هڪ ڀڳي لاءِ پنج لک سؤ روپيا يا وڃي اٺون
 بلدان ڪرڻ ڪري ڪنهن کي ڪهڙو نه چيو پڙهندو هوندو
 ۽ ڪسان ڪيترو نه ڏکي ٿيندو هوندو. پوءِ اهڙي اڻاچار
 جي ٻڌ منع ڪئي ته کيس ويندو. تڏهڪ جو سڏايو ويا؟

سيگم ڪهڙو

ڀڳوان ٻڌ ”ڏيکھ نڪايه“ جي ڪٽنب سٺ ۾ اهو
 ٻڌايو آهي ته راجائن ۽ ڌني براهمن کي ڀڳي ڪيئن
 ڪرڻ گهرجي. انهيءَ سٺ جو ٽائيج هن ريت آهي :-
 هڪ ڀيري مگھ ديس ۾ گهمندي ڀڳوان ٻڌ ڪاٿوس
 (साम्भुत) نالي هڪ براهمن جي ڳوٺ ۾ پهتو. اهو ڳوٺ
 مگھ ديس جي راجا بمبار ڪوٺ ڏنس نالي براهمن

سميٽي گڏجي وٽس هلون.

پوءِ ڪوٽ دنگ بهمٿن جي سڄي ٽوليءَ کي
ساڙ وٺي آمريڪا آڻي وٺي هير، جتي پگوان
ٻڌاڇي لٿو هو. اتي پگوان کان خوش خبر پافت پڇي
ڪري هڪ پاسو وٺي ويندو. ٻين بهمٿن مان به ڪي
پگوان کي نمسڪار ڪري ۽ ڪي خوش خبر پافت پڇي
ڪري هڪ پاسو وٺي وينا.

پوءِ ڪوٽ دنگ پگوان کي چيو ته، ”مون ٻڌو آهي
ته توهان کي اتر يگه جي وڏي معامو آهي. اها اتر وڏي
اسان کي سمجهائي پائيندا ته ڏاڍو چڱو ٿيندو.“
تڏهن پگوان هيءَ هڪ ٻڌاڻيس.

ٻراچمن ڪال به مهاوجس نالي هڪ مشهور راجا ٿي
گذريو آهي. هڪ ڏينهن جڏهن ايڪانس به ويٺو هو
ته سندس من به اهو ويچار آيو ته مولوت چڱي سميٽي
آهي، اها هڪ مهايگه به خرچ ڪريان ته ڪيچ سمي
ٿاين اهو ڪاڇ مون لاءِ ٻلي ۽ سڪ جو ڪارڻ ٿيندو. سو
ويچار پنهنجي بروهٽس کي ٻڌائين ۽ چيائينس ته، ”هي
ٻراهمٿ، آءُ هڪ مهايگه ڪرڻ چاهيان ٿو. توهين ٻڌايو
ته ڪهڙي پرڪار اهو ڪريان جيئن مون لاءِ لاپڪاري
۽ سڪڏائي ٿئي.“

بروهٽس چييس ته، ”هن وٽس توهانجي راج به صلح
سانس نه آهي. شهر ڳوٺ ٻيا ٿرڃن ۽ ڏاڙا ٻيا لا لڳن.
اهڙي حالت به توهين ماڻهن مٿان ڏاڍو وجهندا ته پنهنجي

وڏيرو آهين ۽ مڱڊ جي راجا هي ڳوٺ ڏاڍي مان شان سان توکي انعام طور بخشيو آهي. انهن سڀني ڳالهين ڪري واجب آهي تہ ڳوٺر اچي نوسان مٽي ۽ نون ساڻس ملڻ لہ وڃين.

ڳوٺ ڏٺس۔ هاڻي منهنجي بہ ٻڌو۔ شرمڻ ڳوٺر آڻر ڪل ۾ جمر وٺي وڏي سميتي آيا ۽ ڪري شرمڻ ڀڳوان آهي، هو تپهسوي ۽ سسپل آهي، مدر ۽ ڪڪياڻ ڪاري وڃن ٻولي ٿو، ڪيترن جو آچار لہ ۽ پراچار آهي. وشين کن مڪب ٿي ڪري ڏانت ٿيو آهي ۽ ڪرو وادي ۽ ڪرا وادي آهي ۽ سڀني ڏينن مان لوڪ سندس ڌرم آڻڻ پيش ٻڌڻ لاءِ ڪبا ٿين ٿا. هو سڄو سمبڱ وڏاوان، سسپل، لوڪ مال، سڄي پوڻ جو سار ٿي، ڏاڍو، مسن جو ڏمٽا آهي. انهيڪري سندس ڪوئي هر هنڌ ٿلهي ويهي آهي. راجا بيمسار ۽ ڪوسل جو پسيهند راجا پنهنجن پوارن سوڏا سندس شواڪ (شش) ٿيا آهن. انهن راجائن وانگر هن پوڻڪر سادي جهڙي براهمڻ لاءِ هسڙو ٻوڙا لائق آهي ۽ ايتري سندس نهايت آهي. اڄ هو اسانجي ڳوٺ ۾ آيو آهي تنهنڪري کيس پنهنجو مهمان سمجهي، مهمان جي حيثيت ۾ وڃي سندس ڌرم ڪرڻ مون لاءِ واجب آهي.

ٻواهمڻ۔ هي ڪوٽ ڏٺس، ٿو ڳوٺر جي اهڙي تعريف ڪئي آهي جو اسان کي لڳي ٿو تہ سڙ پوڻ ٻڌ ڪري بہ سڄڻ کي وڃي ساڻس مان ٿهرجي. ٿڌهن هلو تہ ٻلا

طرح عمل ۾ آڻڻا ڪري مهاوجھ ۾ ديس ٿوري ئي وقت اندر
سڪيو ٿي پيو. چور ٻن ۽ ٿورن گھنڻ ڪري سرڪاري
ٻنن چڱيون اُڻڻا لڳيون ۽ خزانو پراور ٿي پيو. عام ماڻهو
بي ڏاڍا ٿي گھر جا دروازا کليل رکي ۲ ڏينهن ۽ ڇهن سڪه ۾
ڏينهن ڪاٺ لڳا.

۳۰ ڏينهن مهاوجھ راجا پروهت کان پڇو ته، ”هي
پراهمڻ، تنهنجي بغاوت اُهاون وٺ ڪري منڪ ۾ جا
بي سلامتي هڻي سا خطر ٿي ويئي. تنهنجي خرائي
جي سٺي حالت آهي ۽ ديس جا سڀ ماڻهو مري نه
وقت ڪنهن ٿا. هاڻي آڻا مهايگه ڪرڻ چاهين ٿو.
يگه جا نير مولڪي ٻڌا.“

پروهت چيو ته، ”جي توهين مهايگه ڪرڻ چاهيو ٿا
نه انهيءَ لاءِ راجا کان صلاح وٺڻ گھرجي. سو پهرئين
راج جي سڀني ماڻهن کي گڏ ڪري تنهنجي خواهش
کان کين واقف ڪريو ۽ سندن راه وٺو.“

راجا جي خواهش جاڻي ڪري راجا کيس يگه ڪرڻ
جي اجازت ڏني. ٽڏهن پروهت يگه لاءِ تياريون ڪيون
۽ راجا کي چيائين ته، ”يگه جي آرٽ ۾ توهين پنهنجي
من ۾ اهو ويچار نه آڻيندا ته هن يگه ۾ منهنجو ڏاڍو
ڌن خرچ ٿي رهيو آهي. جڏهن يگه جاري ٿي وڃي ته
من ۾ ائين نه سوچيندا ته منهنجي ڌن جو ڌان ٿي رهيو
آهي. يگه جي سمجهتيءَ تي توهين من ۾ اهو خيال نه
آڻيندا ته منهنجو ڌن ڇٽ ٿي ويو. توهانجي يگه ۾

رفض ادا ٿي نه ڪندا. توهان ايڪي سسيون لاهڻ سان، يا ڪاٺ ۾ وجهڻ سان، يا ڏنڊ وجهڻ سان يا ڏيس ٺيڪالي ڏيڻ سان انتظام آڻي سگهجي ٿو. پر انهيءَ نموني صلح سانف پوريءَ طرح نفور آڻي سگهجي. ڇو جو جيڪي ڇور ٻچي ويندا سي وري صلح سانف ۾ رخنو وجهندا رهندا. انهن کي پوريءَ طرح ختم ڪرڻ جا سڃاڻپ آهن - جيڪي شخص توهانجي راڄ ۾ ڪيئي ڪرڻ چاهين ٿا تن کي ٻج وغيره شيون گهريل انداز ۾ موجود ڪري ڏيو، جي شخص واپار ڪرڻ چاهين ٿا تن کي گهريل پونجھي پوڄھي ڏيو، جي سرڪاري نوڪري ڪرڻ چاهين ٿا، تن کي واجبي پگهار ڏيئي، اڪ ڪم ۾ لڳايو. هن ريت هرڪو پنهنجي پنهنجي ڪم ۾ لڳو رهندو ته راڄ جي صلح سانف ۾ رخنو پوک جو امڪان نه رهندو. وجهه منڊي ٻليون حاصل ڪرڻ سان خزانو به بچيل رهندو. صلح ۾ وڃڻ وجهندڙ نه هئڻ ڪري عام مظهر بنا ڪنهن ڊپ جي در دروازا کول رکندا ۽ ڀرن ٻڃن سان آندڙ زندگي گذاريندا.

صالح ۾ رخنو وجهندڙن جو هن نموني خاتمو راجا مهاراجت کي پسند آيو. راڄ ۾ ڪيئيءَ لاءِ لائق هئا تن کي ٻج وغيره ڏيئي ڪيئيءَ ۾ لڳايائين، جي واپار ڪري سگهيا ٿي تن کي پونجھي ڏيئي واپار جو واڌارو ڪيائين، جي سرڪاري نوڪريءَ لاءِ لائق هئا تن کي سرڪاري ڪمن ۾ پورين جڳهين تي مقرر ڪيائين. اهي اپاءَ پوريءَ

ست سؤ پڻ، ست سؤ ڀلن، ست سؤ ويڙن ۽ ست سؤ
 ويڙن، ست سؤ بکرين ۽ ست سؤ رڻن کي آءُ ”ٻوڻ
 (نهن) کان آزاد ڪريان ٿو ۽ جيون ڏان ڏيان ٿو. تازو گاهه
 چري، ٿڌو پاڻي پيئي، هو ڀلي سڀل ڇايا هيٺ آرام
 ڪن.“

بيروزگاري ٿڙڻ سوئي سڄو يگه آهي

مٿين ست ۾ ”مهاوجت“ شيد جو آرڪ آهي ”جنهنجو
 راج وصال هجي.“ اهڙو ئي مهايگه ڪري سگهي ٿو.
 انهي مهايگه جو مکيه نعر اهو آهي ته راج ۾ لوڪن کي
 بيڪار نه رکڻا کپي. سڀني کي چڱن ڪمن ۾ لڳائڻا کپي.
 ساڳيو نعر چڪولي سيهناد ^{सिंहनाद} ۽ ^{सर्वलोकहित} سب ۾ پٽايو ويو
 آهي، سندس ٽانڊوج هن ريت آهي:-

دريڙ ٽيئي (द्वयेति) نالي هڪ چڪرورتي راجا هو.
 بداي ۾ پنهنجي پٽ جو راج ٿڪ ڪري هو يوڳ اڀياس
 لاءِ وڃي بغيچي ۾ رهيو. پوري ستين ڏينهن راجا جي
 محل جي سامهون ڇمڪندڙ چڪر غائب ٿي ويا. ٽڏهن
 دريڙ ٽيئيءَ جو پٽر گهٻرائجي ويو ۽ پنهنجي راج رشي
 پتا وٺ وڃي ڪري کيس اهو سماچار ٻڌايائين. راج رشيءَ
 چيس ته، ”پٽ، پڙ نه ڪو. اهو چڪر تنهنجي ٻچن
 ڪري نه اٿن ٿيو هو. جيڪڏهن تون چڪرورتي راجا
 جا ورث پالن ڪندين ته اهو چڪر موٽي پنهنجي هنڌ
 اچي پيهندو. تون نما ۽ سمانا سان پوڄا جي رکيا ڪر،
 راج ۾ انما ٿيڻ نه ڏي. جو غريب آهي (نهن لاءِ ڪم

ڇڱا ٻيڙا ٻئي اچي حاصر ٿيندا، پر مسجدھان چڱن ئي مھر جي نظر ڪري ترھين يگھ ڪندا ۽ چنڊ کي آڏند ڏيندا، ”انهي مهاوجھ جي يگھ ۾ ڳئون، بيل، بڪرايون ۽ وڏيون نه ڪيون ويون، درخت ڪڍي ڪري گس ۾ کوڙيا ويا، گھ ٻئي ڪري آسن به نه ٺھيا ويا، داسن، عاصدن ۽ مردورن کان زوريءَ ڪم نه ڪرايو ويو. جن جي مرضي ھئي تن ڪم ڪيو ۽ جنھي نه ھئي تن ڪم نه ڪيو. گھ، بيل، مڪڙ، ماکي ۽ ٻي سڀ سان ئي اھو يگھ سمايت ڪيو ويو.“

تنھن کانپوءِ ديس جا ڌنوان پوش وڏيون وڏيون ٻيٽائون ڪڍي راجا مهاوجھ جي درس لاءِ آيا. ٽڪي راجا چيو ته، ”ٻائرو، مونکي ٺوھان جي ٻيٽائين جي ڪا به گھرج ڪانهي. ذموي مھصول جي ذريعي مون وٽ ڪافي ڌن اچي گڏ ٿيو آھي، انھيءَ منھنھان ٺوھان کي ڪڇ گھرجي نه بيشڪ ڪٿي وڃو.“

هن ريت جڏھن راجا ڌنوان کان نظرانا وٺڻ کان انڪار ڪيو تڏھن هنن اھو ڌن خرچ ڪري يگھ ٺھڻ جي چارو طرف ذمھدارائون آڏائون ۽ غريبن کي دان ڏنو.“ ڀڳوان ٻڌ جي اھا ڪٿا ٻڌي ڪري ڪوٺ ڏنت سان گڏ آيل براھمڻن چيو ته، ”ھي ڏاڍو عمدو يگھ ٿيو.“ پوءِ ڀڳوان ٻڌ ڪوٺ ڏنت براھمڻ کي ٻيھڙي ذر ڏيئو وسار سان اينديس ڪيو سو ٻڌي ڪوٺ ڏنت براھمڻ ڀڳوان جو آپاسڪ بطير ۽ چيائين ته، ”ھي گوٽر

شروع ڪئي، پر اهڙو ڪو انتظام نه ڪيائين، جيئن غريبن کي روزگار ملي، انهيءَ ڪري غريبي وڌي ويئي ۽ هڪ چٽي وڃي چوري ڪئي، جڏهن کيس گرفتار ڪري راجا وٽ پيش ڪيائون ته راجا پڇيس ته ”ڙي لائي، تـو برابر چوري ڪئي آهي؟“

جواب - برابر مون چوري ڪئي آهي.

راجا - تو ڇو چوري ڪئي؟

جواب - مهاراجا، پست ۾ بڪ هئي، انهيءَ ڪري چوري ڪيم.

کيس گهرج سارو ڪڇ ڏيئي راجا چيس ته، ”هن پونجيه سان تون هاڻي وڃي پنهنجو پست گذار ڪر، ڪتب پال، واپار ڪر، هنر هلاءَ، نان ذرم ڪر.“

سا ڳالهه ٻڌي هڪ ٻيروزگار ٻڌي، پوءِ هن به وڃي چوري ڪئي، راجا کيس به گهرج سارو ڪڇ ڏنو. ان جو عام ۾ غير پئجي ويئي ته جو چوري ڪندو تنهن کي راجا انعام ڏيندو. سو سمجهي چور پون ڪرڻ لڳا. منجهان هڪ چٽي کي جڏهن گرفتار ڪري وٺي آيا تڏهن راجا ويچار ڪيو ته، ”جي هينئن آءٌ چورن کي انعام ڏيندو رهندس ته ساري دنيا ۾ چورين جو ڦهڪو پئجي ويندو، تنهن ڪري هن شخص جي سڀي لاهڻا ٿيڪ ٿيندو.“ سو کيس رسن سان ٻڌائي، مٿو ڪوڙائي، رسن تي عام اڇيان ڦيرائي، لنگر جي ڏکڻا طرف وٺي سندس سڀي لاهڻ جو حڪم ڪيائين.

جو بندوبست ڪري) ڏن وٺي ڏي ۽ جيڪي سڀ پوڻ
 شرمڻا پراهمڻ آهن تن کان وقت بوقت ڪرڻو ۽ اُڪرڻو
 جي ڄاڻ حاصل ڪر. سندن اُپديش ٻڌي ڪري اُڪرڻو
 يعني جو نه ڪرڻ کي تنهن کان دور رهڻ ۽ ڪرڻو
 يعني جو ڪرڻ کي تنهن ۾ لڳو رهڻ.

جوان راجا اهو اُپديش هيٺين مان هنڌايو. اُپديش
 موجب رهڻي رهڻ ڪري اهو ئي چمڪندڙ چڪر موٽي
 پنهنجي جڳهه تي اچي بيٺو. راجا ڏاڻي هڪ ٻر ٻاٽي ۽ جي
 صراحي ڪئي ۽ ساڄي هڪ سان اهو چڪر چلايو. اهو
 چڪر سندس ساري سامراج ۾ چؤطرف گهميو. چڪر
 جي پٺ وٺي راجا سڀني لوڪن کي اُپديش ڏيندو رهيو
 ته، ”پراڻا گهاٽ نه ڪريو، چوري نه ڪريو، ويچار نه
 ڪريو، ڪوڙ نه ٻولي، صحيح طرح نرواه ڪريو. تنهن
 کانپوءِ اهو چڪر رٽن موٽي چڪورڻي راجا جي راڄ مٿي
 سامهون اچي ڪڙو ٿيو. چڪر جي چمڪات ڪري
 راج محل سويچاران ٿيو.

انهيءَ چڪورڻي وقت جو پوسنگ مٿن بيٺو هين
 ڏاڻين هلندو رهيو. مٿين چڪورڻيءَ جڏهن سنڀال
 وڃي ورتو ته مٿين ڏينهن اهو چڪر گم ٿي ويو. سو
 ڏسي جوان راجا ڏاڍو ڏکي ٿيو. پر راج رشي پٽا وٽ
 نه ويو ۽ چڪورڻي وقت جي ڄاڻ حاصل نه ڪيائين.
 سندس مٿين ۽ ٻين سڄڻن کيس اهو وقت سمجهايو.
 سو ٻڌي ڪري راجا نياءَ سان لوڪن جي رکيا ڪرڻ

جا ڪندا سو ڪير ڄاڻي؟ ۽ پوءِ ڳالهه ٻڌري آهي
 تہ هنن سڀني ٽياري ۾ جو نتيجو جنگ جو مها يگه ٿيندو،
 جهن جنگ ۾ ٻين سڀني ٻوائين کان منڻ ٻوڙي ۽ جون
 آهريون وڌيڪ ٿينديون. جيڪڏهن هن جنگ جي مها يگه
 کي روڪڻو آهي تہ لوڪن کي جنگ جي ٽياري ۾ لڳائڻ
 بدران سماج جي ڀلي جي ڪمن ۽ ڪارجن ۾ لڳائڻ گهرجي
 تڏهن ئي ٻڌ يڳوان جو بتايل يگه - نير عمل ۾ اچي سگهندو.
 اسين ڪڇ ڀڳي پاسي هلي وياسين. ٻڌ جو يگه نير
 صاف سمجهائڻ لاءِ ائين ڪرڻو پيو. مٿي ڏنل سبب ٻڌ
 جي پرنسپل کان ڪڇ وقت پوءِ وڃيو ويو آهي، تڏهن
 تہ سمجهس ٻڌ جا بتايل بنيادي تصور سمجهڻا ويا آهن.
 اهڙي اثر يگه بتائيندڙ کي ڳرو. ويد. نندڪ سڏي ڪري
 سندس گهڻائي ڪرڻ، ڪيتري قدر سهائيندڙ هو، سو
 ڪو سمجهڻو اسان کي سمجهائي.

هتي سڀ ٻي مهاڀاري ٽڙائيءَ کان اڳ لکيو ويو هو. پر
 اهو احوال ائين جو ائين هڪ ڏنو ويو آهي - ليکڪ

سو سڀ ڏسي ڪري سڀ چور خبردار ٿيا. هو سمجهي ويا ته سڌيءَ طرح چورِي ڪرڻ خطرناڪ آهي. سو لکا هٿيار تيار ڪرائي کليءَ طرح ڏاڙا مارڻ لڳا. هن ريت غريبن کي ڪو روزگار نه ملڻ ڪري مفلسي وڌندي ويئي. مفلسي وڌڻ ڪري چور يون ۽ قرت وڌڻ لڳا. هٿيارن جو استعمال وڌڻ لڳو ۽ خون وڌڻ لڳا. خون وڌڻ ڪري ڪوڙ، جهلوري، ويچار، ڪارڪند، اُچائي بڪواس سڀ وڌڻ لڳا. انهن جي وڌڻ ڪري لوپ ۽ دٻيش پاڻ وڌي ويا ۽ غلط ويچارن ڪري هر قسم جا اُفس ڪم ٿيڻ لڳا.

مهاوجست راجا کي جيڪي يگهه جانير پروهت ٻڌايا هئا تن جي ڇٽي سمجهائي هن چڪوت سنهاد ست ۾ ڏنل آهي. عام کان زوريءَ سندن پسون وٺي ڪري انهن جو ڪرس ڪرڻ سڄو يگهه نه هرو راج جي هر هڪ ماڻهوءَ کي سماج جي ڪارائين ڪمن ۾ لڳائڻ ۽ بيڪاري ٿڙي ڪڍڻ سو ئي سڄو يگهه هو. بلدان وارا يگهه وغيره ڪڏهون ڪا بند ٿي چڪا آهن ۽ پڻ سڄي يگهه جو چئن اڃا ڪٿي به نٿو نظير اچي. پيروزگاري ڪهڻائين لاءِ جرمني ۽ اٽلي جنگ جوڙڻ لاءِ تياريون ڪيون. سو ڏسي ڪري فرانس، انگلنڊ، آمريڪا ۽ ٻين ڏيسن کي جنگ لاءِ تياريون ڪرڻيون پيون. هاڻي ائين لڳي ٿو ته جنگ پوري ڪي پوري هيڏانهن جهان ته چين تي حملو شروع ڪري ڇڏيو آهي ۽ مولي يا هٿر سهاڻي تي

ٺنڊا ٺنڊا راجائون هوا ٿن جي مڪي راجا ورنر (۱۷۷۰) کي
 ٻاٽر ماري وڌو، جنهن ڪري ٻاٽر کي ٻرهره هئا جو
 ٻاٽر لڳو. اهڙو ورنن مهاپارعت ۾ ڪيل آهي. ”مڙس منتر
 ۾ بيان آهي ته آرين جي اچڻ کان اڳ ڪهڙي حالت هئي.
 رشي چوي ٿو ته، ”هڪ سمي وراٽ (وڏي) پوڻ جو
 مڪ ٻراهمن هو، سندس بازو ڪٽري هو، سندس ٽنگون
 وڻس هو ۽ سندس پيرن مان سونڊر اٿن ٿيو.“ آرين جي
 اچڻ ڪري ڪترين کي اهميت ملي ۽ ٻراهمن جي اهميت
 ناس ٿي ويئي. پر پوءِ به پورهيت جو ڪم سندن هٿ ۾
 رهيو. اها حالت ٻڌ ڪال ٽائين قائم رهي. پاليءَ ۾ چيل
 وچن ۾ جي ڪٿي ڪترين کي مڪ اسٽان ڏنو ويو آهي ۽
 آپشن ٻراهمني ڏن ٻڌڻ ٻراچي ٿي. مثال طور هي وٺو:-

ब्रह्म वा इदमग्र आसीदेकमेव । तदेकं सन्न व्यभवत्तच्छेदोऽप-

मत्यमुजत इत्थं यान्वेतानि देवता क्षत्राणीन्द्रो ब्रह्म । सोमो रुद्रः पर्जन्यो
 यमो मृत्युरीशान इति तस्मात् क्षत्रात्प८ नास्ति । तस्माद् ब्राह्मणः
 क्षत्रियमवस्तादुपास्ते ॥ ۱۹ ॥

اڻاس، ”پهرئين رڳو ٻرهره هو. پر هڪ هڪ ڪري
 سندس وڪاس ٿي نه سگهيو، سو هن اٽل روپ جي
 ڪٽري جائي اٿن ڪٿي. اهي ڪٽري هوا ٿي ٻرهره جا
 ٻاٽر، ورنر، سور، وڏو، ٻرجنه، ٻر، مڙس، ۽ ٻين.
 انهي ڪري ڪٽري جائيءَ کان پي ڪا وڌيڪ سرشت
 جاتي ڪانهي ۽ ٻراهمن پاڻ کي هڪو سمجهي ڪري
 ڪٽريءَ جي آڀاسا ڪري ٿو.“

۵ ٽسو: ”هندي سنسڪرتي آڻ اٿسا، ص ۱۵

آڌياڻ (۱۰)

جائي پيد

جائي پيد جو اٻڻ ٿيڻ

ब्रह्मणोऽस्य मुखमासीदनाह् रात्रिं कृत ।

अह् तदस्य यद्वैश्व; पद्भ्यां शुश्रो अवायत ॥*

سمجھو وڃي ٿو ته هندوستان ۾ جيڪو چالو جائي پيد
آهي تنهن جو بنياد آهيءَ پُرش-سوڪت جي مٿر تي
آهي. پر اهو ويچار غلط آهي. ويد ڪال کان اڳ نه
سهيٺ. سنڌو ديس ۾ به وچ هندوستان ۾ جيئن اهنسا ڌرم
ليکڻ جائي پيد ڌرم پئي چالو هوا. پهرئين آڌياڻ ۾ اسين
سمجھائي چڪا آهيون ته آريه ڌرم جي اچڻ ڪري به
ويدڪ سنسڪرتيءَ جي ٺهڻ ڪري اهنسا ڌرم کي
انواس وڻو پيو، پر جائي پيد جي اهڙي حالت نه هئي.
ڪڇ ٻيل سدل سان اها ساڳيءَ طرح هلندي رهي.

ڪنهن جي اهميت

سميريا ديس ۾ ڪيترا پوڄاري پاڻ راجا ٿيندا هوا به
سمجھ-سنڌو ۾ به ساڳي ڪارڻي. هن ديس اندر جيڪي

* رگ ويد، پُرش سوڪت، ۱۲/۹۰/۱۰

آهي ۽ ڪرڻو جو پورو پاڻ ڪري ٿو تنهن کي ئي پراهمڻ
سڏڻ ڪهرجي.“

پاڻ ۾ ڏاڍو واد وواد هلين، پر هڪ ٻئي کي ٻار
آڻي سگهيا، آخر واسفت چيو ته ”هي ٻارڊواج، اسانجو
هي نصف پورو ئي نه آهي، هاڻي تون ٻڌ، شرمڻ ڪوٽر اسان
جي ڳوٺ پاسي اچي لٿو آهي، هر ٻڌ آهي، پوڄه آهي،
سهڻي جو ڪرو آهي. اها سندس ڪهر ٿي هر هنڌ ٽهليل
آهي. هل ته هيءَ ڳالهه سندس اڳيان رکون ۽ پوءِ جيڪي
چوي سو اسين قبول ڪريون.“

سو ٻئي گڏجي ٻڌ وٽ ويا ۽ خوش خيولت اچي
ڪري هڪ پاسو وٺي ويٺا. پوءِ واسفت چيو ته،
”هي ڪوٽر، اسين ٻئي ٻڙهيل پراهمڻ ڪمار آهيون. هي
تار ڪشم جو شش آهي ۽ آءٌ ٻڙشڪر ساديءَ جو شش
آهيان. جاتي پيد بابت اسان جو پاڻ ۾ فرق ٿي پيو
آهي. هن جو چوڻ آهي ته پراهمڻ ڪرم ڪري ٿي ٿو
۽ منهنجو چوڻ آهي ته، پراهمڻ جبر ڪري ٿي ٿو.
ٺوهانجي ڪهر ٿي ٻڌي ڪري ٺوهان وٽ آيا آهيون،
اسانجي مڙهيءَ جو نيمرو ٺوهين ڪريو.“

ڀڳران چيو ته، ”هي ٻارڊواج ڪن، وٺن ۽ وٺن
۾ ڪئين جانيون ڏسجن! ٿيون. ساڳي طرح ڪنهن،
ماڪوڙن ۽ جمن ۾ به ملن ٿيون. سرن، جانورن، پاڻيءَ
جي مڇين ۽ هوا جي پکين ۾ به انهن جانيون آهن. انهن

جائي پيد جي منع

هن ديت ڪري جاتيءَ کي اهميت حاصل ٿي وئي. ٻو ڪنڊن جو مکيه ڪاروبار ٻڌ ڪرڻ هو، جو ٻڌ کي اهو ناپسند هو. انهي ڪري سارو جاتي پيد کيس بيڪار نظر آيو ۽ انهي جو هن بلڪل انڪار ڪيو. هن ڳالهه جي ڪافي به ثابتي ٿي ملي ته ٻين شرمڻ ٻڌن جي نمائندگي ٻڌ وانگر جاتي پيد جو انڪار ڪيو. سندن سنگهن اندر جاتي پيد لاءِ ڪا به جڳهه ڪانه هئي، ٻو سندن آپاسڪن ۾ جيڪو جاتي پيد هو تنهن جو هنن ڪوبه وڙو نه ڪيو. سر ڪم ٻڌ ئي ڪيو. هاڻي ڏسون ته اهو ڪم هن ڪيئن ڪيو. جاتي پيد جو ٻڌ دواران وڙو سڀ کان پراچين واسين سٺ، سٺ نهات، ۽ مڇهرنگاهه ۾ ڪيو ويو آهي. ان جو تالوچ هن ديت آهي:—

هڪ ڀيري ٻڌ پڳوان، اڃا ننگل ڳوٺ ڀرسان اڃا ننگل بيهجي ۾ رهندو هو. تنهن وقت ڪيترا ٻو سڌ براهمن اڃا ننگل ڳوٺ ۾ هئا. منجهانن ٻن چئن واسين ۽ ياردواج نالي جوان براهمن ۾ نصف هاتو ته ”منش چمر ڪري يا ڪرم ڪري سرشت ٿي ٿو؟“

ياردواج چيو ته، ”هي واسين، جنهن جون ماءُ ۽ پٽا طرفان سٺ پڙهڻون ٿي آهن، جنهن جي ڪل ۾ ستن پڙهڻن کان وڌيڪ جو ملاوت نه ٿيو آهي، سوئي سرشت براهمن آهي.“

واسين چيو ته، ”هي ياردواج، جو منش شيلوان

براهمن سڏياں ٿو، ڪمل پتر مٿان جيئن جل جي بوند
تيئن هن سنسار جي سڪن ۾ نوليپ رهي ٿو تنهن کي
آخِ براهمن سڏياں ٿو.....

”جس ڪري نه ڪو براهمن ۽ نه ڪو ابواهمن ٿئي
ٿو. ڪسان، ڪاريگر، چور، سپاهي يا ڇڪ (لڳه ڪندڙ)
ڪرم ڪري ٿي ٿا ۽ راجا به ڪرم ڪري ٿي ٿو.
ڪرم ڪري ٿي هي سارو جهڪ هلي چلي ٿو. جهڙيءَ
طرح سرائيءَ جي آڌار تي رت هلي ٿو، اهڙي طرح سڀ
پراڻي پنهنجي ڪرم تي آڌار رکي ٿو.“

بد جو اهر اينديس پدي ڪري واشت ۽ پارندواج
بئي سندس آپاسڪٿيا.

براهمن ۽ ابراهمن سمان آهن

”پرش-سُرڪٽ“ جي مٿي ڏنل مستون جي آڌار تي
براهمن چوندا هئا ته اسين برهم ديوجي مڪ مان نڪتا
آهيون، انهي ڪري اسين چڻي ورتن ۾ سرپشت آهيون.
مجهڙن ڪارن جي آسلاين असलायनست ۾ هن وشي باس
پگوان بد جي گشتگري تمام گهڻي روشني وجهي ٿي.
ست جو نالهرج هن ريت آهي:-

هڪ پيري پگوان بد اناٿيڪ جي آرام گهر ۾ رهندو
هو. تنهن وقت پنج سؤ براهمن ڪنهن سبب ڪري هن
هتان اچي شراونتيءَ ۾ گڏ ٿيا هئا. مجهن سوال آيو ته
شرمڻ گؤنر جو رايو آهي ته چڻي ورتن وارن کي موڪ
پرايست ٿئي ٿو. انهيءَ رائي جو ڪير مقابل ڪري اهر

جي نرالائي جا نشان انهن ۾ صاف نظر اچن ٿا. پر منڻ ۾ نرالائي جا نشان ڏسڻ ۾ نٿا اچن. وار، ڪن، نڪ، منهن، چپ، ڀرون، گلو، پست، پٺي، هٿ، ٻيٽ، وغيره اعضا - انهن سڀني ۾ هڪ منڻ ٻئي منڻ ڪن نيارو نٿو ٿئي. اڻٽام ٻن ٻڪرن ۾ آڪار وغيره ڪري جهڪا نرالائي نظر اچي ٿي سا نرالائي منڻن وچ ۾ ٿئي نظر اچي. سڀ اعضا هڪجهڙا هجڻ ڪري منڻ وچ ۾ جاتي پند رکي نٿو سگهجي، پر منڻ جي جاتي گرم سان مٿس ڪري سگهجي ٿي.

”ڪو پراهمڻ ڳئون ٻالي ڪري پنهنجو پست گذر ڪري نه کيس پراهمڻ نه، پر ڳئون چوڻ گهرجي. جو سڀ ڪلا سان گذر ڪري نه کيس ڪارنگر چوڻ گهرجي؛ جو واپار ڪري تنهن کي واپار، نياپا پهچائي تنهن کي قاصد، چوريءَ سان گذر ڪري نه چور، ٻڌ سان پست گذر ڪري نه لوڏو، بگهه وغيره سان جيون جو نرواه ڪري نه ڀاڪو؛ راشتر تي آڌار رکي جيون گذاري نه راجا آهي. پر منجهانئن هڪ کي نه جهم جي ڪري پراهمڻ نٿو سڏي سگهجي.“

”جو ساري سنار جي ٻنڌن کي ڪي ڇڏي ٿو، جو ڪنهن نه سناري دڪ کان نٿو ٻڌجي، جنهن جو ڪنهن نه ڳالهه سان سنگ نه آهي، تنهن کي آڏو پراهمڻ سڏيان ٿو. ٻين جو ڳار ڪند، اٻلاڪو ساڻي، بندش ۾ رکڻ سهي وڃي ٿو، ڪميا جنهن جو ٻل آهي، تنهن کي آڏو

انهيڪري براهمن ٿي برهم ڏيو جا وارث آهن، هي
 ڳوٺ هن ڳالهه بابت توهانجو ڇا رايو آهي؟
 ڀڳوان - هي آشواين، براهمن جون اسيرون مهيني مڪوڙا
 وارن ٿيون، گروٿيون ٽين ٿيون، ٻار چئن ٿيون، ٻار
 کي ٺهائين ٿيون. ساڳي طرح براهمن جو ستائ مٿا هي
 پست مان جسم وٺي ٿو. پوءِ براهمن ائين چور نه اسين
 برهم ڏيو جي مک مان پيدا ٿيا آهيون، نه توکي عجب
 نٿو لڳي؟

آشو - هي ڳوٺ، توهانکي وٺي سو چئو، پر براهمن
 جو اهو دور نشوونو آهي نه برهم ڏيو جا هولي وارث آهن.
 ڀڳوان - هي آشواين، ٻڌن (ٻڌن) ۽ ڪميوج وغيره
 ناليون ڏين ٻه آريه ۽ داس فقط ٻه ورڇ آهن، ۽ آرين
 مان داس وقتي داسن مان آريه بڻجي پوي ٿا، نه اها
 ڳالهه ٻڌي آهي؟

آشو - ها، سر مون به ٻڌو آهي.

ڀڳوان - جي ائين آهي ته پوءِ ڪيئن چئي سگهيو ته
 براهمن کي برهم ڏيو پنهنجي مک مان پيدا ڪيو ۽ هر
 سڀني ورڻن ۾ اٽل آهن.

آشو - توهين ڀلي ڪجهه به چئو پر براهمن جو اهو
 پڪو ويچار آهي ته سندن ورڻ ئي اٽل ورڻ آهي ۽ ٻي
 سڀ ورڻ کائڻ هيٺ آهن.

ڀڳوان - ٻلا نون پائين ٿو نه ڪري، وڻ يا سؤڌر
 خون ڪن، چوري، ويچار، ڪوڙ، ڇٽاڇوري، گارگند،

رايو ڪرڙو ثابت ڪندو؟ نيڪ فيصلو ٿيو ته بعض ڪرڙ لاءِ آشولاين ۾ ڪنهن نوجوان براهمن تي ڪم رکيو وڃي. آشولاين جو اڀياس ٿاڙو پورو ٿيو هو. ويٺن جو ڪوش، ڇند، شستر وڌائڻ سميت چارئي ويد هن ڪم ڪري ڇڏيا هئا. تڏهن به سمجهائين ٿي ته ڀڳوان ٻڌ سان وادو واد ڪرڙ ڪو سولو ڪم نه ٿيندو. جڏهن انهي ڪم لاءِ کيس چونڊيو ويو تڏهن چيائين ته، ”يا ٿرو، ڪوٽم ٿرو وادي آهي ۽ ٿرو وادي سان بعض ڪرڙ سولو نه آهي. جيتوڻيڪ آڏو ويد ۾ ماهر آهي تڏهن به ڪوٽم سان وادو واد ڪرڙ لاءِ سمجهه نه آهي.“

ڳچ وقت جي صلاح مشوري کانپوءِ براهمن کيس پيو ته، ”هي آشولاين، تو پروراجڪ (سياس) ٿرو جو اڀياس ڪيو آهي ۽ بنا جنگ جي هار مڃڻ سو ٿو ڪي ٿرو ڇڪائي.“

آشولاين به، ”ڪوٽم سان چٽاڀي ڪرڙ ٿو ڪيو ڪم آهي، پر ٿوهانجي ليلائڪ ڪري آڏو ٿوهان سان گڏجي هلاڻ ٿو.“ پوءِ ساڻن گڏجي ڀڳوان وقت ويو ۽ خوش خبريافت پڇي ڪري هڪ پاسو وٺي ويٺو. پوءِ چيائين، ”ٻائي ڪوٽم، براهمن جو چوڙ آهي ته، ’براهمن ورڻ تي سر پخت آهي، براهمن ورڻ تي سُڪل (گورو) آهي، باقي ورڻ ڪرڻ (ڪارا) آهن. براهمن کي ٽي مرڪب ملي ٿو، ٻين کي ٽي ملي. براهمن تي ٻوهر ٿو ڏيو جي مکاڻ ٺڪتا آهن ۽ سندس (ٻارهن قمن مان) ٻوهرين ٿو ڏجي جا پهر آهن.“

کي سرڪشت سمجهن ۽ ٻين ورڻن کي گهٽ سمجهن ٿا.
 پگوان - هي آشولائين، ڪو جيت وارو راجا سهي
 جاتين مار هڪ سؤ جٽا ڪوٺائي، پوءِ منجهان ڪٿين
 براهمن ۽ راج ڪٿل ۾ انهن ٿيل ماڻهن کي سڏي چوي
 ٿا، ”پاڻو هيڏانهن اچو ۽ سال يا چئن جي اعليٰ جنس
 جي درختن جون عمديون ڪاٺيون کڻي کين گهي اڻسي
 پيدا ڪريو ۽ هوڏانهن چنڊال، نشاد ۽ ٻين نيم قوم وارن
 کي سڏي چوي ٿا، ”پاڻي هيڏانهن اچو، ۽ ڪٿي کي
 ڪارائڻ واري پوڻ ۾ يا سوڙ کي ڏاڻو ڀاڻي ڏيڻ واري
 پوڻ ۾ يا ته رنگرڙ جي پوڻ ۾، اُڀرندي جي اعليٰ
 ڪاٺين مار اڳي پيدا ڪريو“ ته هي آشولائين سمجهي
 اچي غصا براهمن ۽ ٻين اُتر جاتين ڪري اُتر ڪاٺين
 ڪري انهن ڪيل اڳي روشني ڏيندي، نيم ڏيندي
 ۽ چنڊال ۽ ٻين نيم جاتين واري اُڀرندي ۾ پيدا ڪيل
 اڳي روشني نه ڏيندي ۽ نيم نه ڏيندي ۽ اڳي
 ڪارج نه ٿيندو؟

آشول - پاڻي گول ۾ ڪنهن به ورڻ جو منش، سني يا
 ڪمي ڪاٺي جي ٽڪرن سان، ڪنهن به اسٽن ۾ اڳي
 پيدا ڪندو ته اها اڳي ساڳي طرح روشني ڏيندي ۽
 نيم ڏيندي ۽ اڳي ڪارج ٿي سگهندو.

پگوان - جيڪڏهن ڪو ڪٿري جوان ڪنهن براهمن
 ڪنڀا سان ساريڪ سڀڙ ڪندو ۽ انهيءَ سڀڙ ڪري
 کين پٿر ٿيندو، ته ٽون ٺٽو پائين نه اهو پٿر پهچي ٿو

ٻڪواس ڪن، ٻين جو ڏن ٽڪين، ٻين سان ڏٺيش ڀاو
رڪن، ناستڪتا قبول ڪن نه رڳو هو، ڏيهه ٽي ڳڻ کانپوءِ
نرڳ، ويندا ۽ جي ابراهمن ساڳيا ڪم ڪندا ته هو نرڳ،
نه ويندا؟

آشوءَ- هي ڳوٺ، ڪهن به ورڻ جو منش اهي ڀاپ
ڪندو ته مڙ ڪانپوءِ ضرور نرڳ به ويندو. ابراهمن يا
ابراهم، سڀني کي پنهجي ڀاپ جو پراشوت ڪرڻو پوندو.
ڀڳوان- ٽن ڀائرن ٿو ته ڪو ابراهمن خون نه ڪندو،
چوري، ويجهار، ڪوڙ، چغذوري، گارگند، ٻڪواس نه
ڪندو، ٻين جو ڏن نه ٽڪيندو، ٻين سان ڏٺيش ڀاو
نه رکندو، ناستڪتا قبول نه ڪندو، ته موقعه کانپوءِ فقط
هو سرڳ به ويندو ۽ ٻين ورڻن وارا اهي ڀاپ نه ڪندا
نه هو سرڳ نه ويندا؟

آشوءَ- ڪهن به ورڻ جو منش ڀاپه ڪرم نه ڪندو
ته هو ضرور سرڳ به ويندو. ٻي ڪرم جو ڦل، ابراهمن
چاهي ابراهمن، ساڳيءَ طرح پوکيندا.

ڀڳوان- ٽن ڀائرن ٿو چا نه هن ڏيس به فقط ابراهمن ئي
ڏٺيش ڀاو ڇڏي مٿي جي ڀاوت ڪري سگهن ٿا ۽
ڪٿري، ونش ۽ سونر ساڳيون ڀاوتائون نٿا رکي سگهن؟
آشوءَ- چارئي ورڻ مٿي جي ڀاوت ڌاري سگهن ٿا.
ڀڳوان- پوءِ انهيءَ چوڻ مان ڪهڙو ڏاندو ته ابراهمن
ورڻ ئي سرشت ورڻ آهي ۽ ٻيا کائن هيٺ آهن.
آشوءَ- توهين ڀلي ڪڇ به کڻي ڇٽو، پر ابراهمن پاڻ

آسو۔ هي ٿو، جو مشعل آڏي تنهنڪي اول ٿهرائيندڙ
 ڏراڇاريءَ کي ڏاڍ ڏيڻ مان ڪهڙو فائدو ٿيندو؟
 پگرا۔ هي آسولائي، تو ٻيهرين جانيءَ کي اهميت
 ڏئي، پوءِ ويد پانچه کي ۽ آخر ۾ چولو کي، يعني نه
 پير ورڻن جي شديءَ جو نمونو جو مون بدبو آهي سولي
 ۾ سڻڪار ڪيو آهي.

پگرا۔ اڌ جو ابدش ٻڌي ڪري آسولائي سر ٻهڪائي
 مانه ڪري ويٺو. هاڻي وڌيڪ ڇا ٻڌجي سو ٻڌي
 سڄيوس. توه پگراڻ کيس آسندڙ اول جي ڪهاڻي ٻڌائي
 ۽ آخر آسولائي ٻڌ جو اباڪو ٻڌيو.

حق ماڻهن کان ٿي حاصل ٿي سگهن ٿا

ٻراهمڻا جانيءَ جا نيتا وڻو ايترو چڱي مانه ٿئي
 ڪري ويا ته ٻراهمڻا وڻو سر پيشه آهي ۽ ٻيا وڻ
 ٽپڻ آهرن، ۽ ٻيهر ٺڪاڻ جي نمونو ۽ ايسڪار (اسڪار) سڀ
 مان معلوم ٿئي ٿو ته ٻين جا ڪهڙا فرض آهن، سو به ٿي
 جو حق نه ٻڌندڙن هٿن ۾ رکندا هئا. سڀ جو ٿاڻوچ
 هي آهي ته۔

هڪ ڀيري ٻڌ پگراڻ ڪراوسٽيءَ جي چيٽه ۾ ۾
 اڻ ٿيڻ جي آزار گهر ۾ وڃندو هو. تنهن وقت
 ايسڪاري ٺٺي ٻراهمڻا وٽس ويو ۽ خوش خبر پيش
 ڏيئي ڪري هڪ پاسو وٺي ويٺو ۽ چيائين ته، ”هي
 ٿو، ٻراهمڻا ٻار خنڊن ٻڌائين ٿا. ٻراهمڻا جي علم

ماتا وانگر منهن ٿيندو؟ ساڳي طرح ڪو پراهمڻ پڪوان
ڪنهن ڪري ڪنهن سان وڙه ڪندو ۽ پوءِ کيس پٿر
پٽيندا ٿيندو ۽ تون پائين نون هو ماءُ پيءُ وانگر نه پر
پتي نموني جو ٿيندو؟

آئون- اهڙي ڪڏهن سڏيل وڙه ڪري جو پٿر پٽيندا
لهي نون سو ماءُ پيءُ وانگر ئي ماڻهو ٿئي نون. اهڙي ٻن
کي پراهمڻ چئي سگهون ٿا ۽ ڪري نه چئي سگهون ٿا.
پڪوان- پوءِ هي آئون ڪنهن گهرڙي ۽ ڪڏهن جي
لڳ ڪري پڪو پٽيندا ٿئي ٿو، نه پوءِ ماءُ يا پيءُ جهڙو
لهي ٿو؟ انهيءَ پتي کي گهرڙو نه چئي سگهيو يا ڪڏهن
نه چئي سگهيو؟

آئون- هي ڪولم، اهو پڪو نه گهرڙو نه ڪڏهن ٿيندو.
اهو نه وڃائين ٽئين قسم جو جانور ٿئي ٿو. انهيءَ جانور
کي اسين ”پڪو“ سڏيون ٿا. پر پراهمڻ ۽ ڪريءَ جي
ٻارن ۾ ڦير ٿي وڃي.

پڪوان- هي آئون ٻن، ٻن پراهمڻ يا ٽن ۾ هڪ ڇٽو
وڌ ڦهليل آهي، ۽ ٻڌري طرح ڦهليل آهي ۽ پوءِ
اڻ ڦهليل آهي، نه انهن ٻنهي مان پراهمڻ ڪنهن کي
ڦراد يا بگهه ٿي پهرين گهرائيندا؟

آئون- هي ڪولم، جو شيل آهي تنهنڪي اول گهرائيندا.
پڪوان- هاڻي سمجهو، نه ٻنهي مان هڪ وڏو وڌو
ٿو هڪڙي آهي ۽ ٻيو وڌو نه آهي پر ٻه ٻه ٻه ٻه
آهي، نه پوءِ ٻنهي مان ڪنهن کي گهرائيندا؟

جي خدمت ڪرڻ سان شرداءَ، شيل، ٻڌڻ لاءِ چاهه،
 نياڳ ۽ گيان وڌڻ لاءِ تنهن جي بيسڪ خدمت ڪرڻ
 گهرجي.

ايسڪاري - هي ڳوٺر، براهمن هي چار ڏن ٻنن
 ڏ. بکيا وٺڻ براهمن جو پنهنجو ئي ڏن آهي ۽ پاڻ ۽
 ٽرڪس (ٽيرن رکڻ لاءِ) کڻڻ جو، ڪيئي ۽ ڳوٺالن وٺڻ
 جو، ۽ ڏاٽو - ٿوڪري سودرن جو ڏن آهي. اهي چارئي
 ورڻ جي پنهنجي پنهنجي ڏن جي لاپرواهي ڪندا نه
 هو چوري ڪندڙ وانگر نڪما ليکيا ويندا. هنن بابن
 توهانجي ڪهڙي راءِ آهي؟

ڀڳوان - هي براهمن، اهي چار ڏن ٻنن لاءِ ماڻهن
 براهمن تي ڪو حق مڙهيو آهي ڇا؟
 ايسڪاري - ڪو به حق نه ڏنو اٿن.

ڀڳوان - نه پوءِ براهمن جو هي قصو اهڙو ئي آهي
 جهڙو ڪو غريب ماس کائڻ جي لاءِ نه ڪري ۽ پير
 ڪو سندس ڏر تي ماس ٽڪو رکي کائڻ سمجهي گهري.
 هي براهمن، آريه سرشت ڏور ئي سڀني جو پنهنجو
 ڏن آهي. براهمن، ڪٿي، وٺڻ ۽ سودر ڪڍڻ هر جنم
 وٺندڙن کي آهستي آهستي براهمن، ڪٿي، وٺڻ ۽
 سودر ڪري سڏيو وڃي ٿو. جهڙي طرح ڪاٺي ۽ ڪاٺي
 جي ٽڪرن، گاهه ۽ ڇيٽي مان ٻاريل اڱيءَ کي چوڻ ۽
 ڪاٺي ۽ ڇيٽي جي ٽڪرن جي، گاهه جي، ۽
 ڇيٽي جي اڱيءَ ڪري سڏيو وڃي ٿو. اهڙي طرح اهي

چارئي ورڻ ڪري سگهن ٿا، ڪنهن جي خدمت ڪري،
وٽس ۽ سودر ڪري سگهن ٿا، وٽس جي خدمت وٽس
۽ سودر ڪري سگهن ٿا. ۽ سودرن جي خدمت سودر
ٿي ڪن. باقي ورڻ وارا سندس خدمت ڪن ڪري
سگهندا؟ انهن خدمتون بابت توهانجي ڪهڙي راءِ آهي؟“
پگوان - هي براهمن، انهن براهمن جي چوڻ سان
سڀ پڪراء آهن؟ اهڙيون خدمتون مقرر ڪرڻ لاءِ لوڪن
کين ڪو حق بخشيو آهي؟

انسڪاري - هي ڳوٺ، ائين نه آهي.

پگوان - ته لاچار چوڻو ڀرندو ته لوڪن مٿان براهمن
اهي خدمتون ائين ڏيڻ ٿا جيئن ڪو غريب شخص
ماس نعر کائي ۽ سندس پاڙيري سندس در تي ماس
رکي چوي ته ”هي توڻ ڪاءُ ۽ انهيءَ جي قيمت مونکي
ڏي.“ سهنجو چوڻ ايترو آهي ته انسان ڪهڙي به
ورڻ جو ڪٿي هجي، پر جنهن جي خدمت ڪرڻ سان
سندس ڀلو ٿئي، پر نه ٿئي، تنهن جي خدمت بيمشڪ
ڪري. ڇڏن ورڻ جي سمجهدار ماڻهن کان پڇيو ته اهي
به ساڳي ڳالهه چوندا. آڏا ائين نعر چوان ته اُمر ڪل يا
اُمر ورڻ يا ڏنڊان ڪٽس پر جنم وٺڻ ڇڏو يا ٻرو آهي.
اُمر ڪل، اُمر ورڻ، يا ڏنڊان ڪٽس پر پيدا ٿيل انسان
جي خون وغيره پاپ ڪرڻ لڳي ته سندس خاندان ڇڏو
ته چئبو، جي هو خون ۽ ٻين ٻين کان آيو رهي ته
سندس خاندان ٻرو نه پئجيو، آڏا چوان ٿو ته جنهن مٿس

هتي، سر پنهنجي ساليڻ ۽ سياهين سان وٽس ويو ۽ خوش خيراقت ٻڌي ڪري هڪ پاسو وٺي ويٺو. پوءِ چيائين ته، ”هي ڪٿاين، براهمن جو چوڻ آهي ته براهمن ورڻ ٿي سر پيش آهي ۽ ٻيا ورڻ هيٺ آهن، براهمن ورڻ ٿي گورو آهي ۽ ٻيا ڪرا آهن ۽ براهمن کي ئي مڪئي ملي ٿي ۽ ٻين کي نڪي ملي ۽ براهمن برهمڊيو جي مک مان آهن، برهم جا سڀتر آهن. تنهن بهت توهنهي ڪهڙي مٿ آهي؟“

ڪٿاين- هي مهاراج، اهو هڪ سڪڙو آواز آهي. سمجهو ته ڪو ڪري ٿو. ان يا راڄ ڪوڻ سان ملان مالا ٿي وڃي ٿو، ته چارئي ورڻ سندس خدمت ڪندا يا نه ڪندا؟

راجا- چارئي ورڻ سندس خدمتون ڪندا. ڪٿاين- ته پوءِ چارئي ورڻ هڪ جهڙا نه سمجهو؟
راجا- انهيءَ نقطن کان چارئي ورڻ پيش هڪ سمن ٿي سمجهو، مون کي ته منجهن ڪو به فرق نظر نٿو اچي.

ڪٿاين- انهيءَ ڪري آءٌ چوان ٿو ته براهمن جو ائين چوڻ ته اسانجو ورڻ ٿي سر پيش آهي، هڪ سڪڙو آواز آهي. ٻيا مهاراج ائين نٿو سمجهي ته ڪري، براهمن وٽس ۽ سوڌر ورڻن وارا جي هون وغيره ٻاٻ ڪندا ته انهن سڀني جي ساڳي درگتي ٿيندي؟

راجا- چئن ٿي ورڻن مان ڪو به شخص ٻاٻ ڪرم

جاڻايون وهن ٿيون. پر انهن چئني ورڻن جا ماڻهو خون
وغيره ڀاڻن کان آجا ٿي وڃن، نه ڀلا پوءِ ٺهنجي ليکي
رڳو براهمن ٿي مٿن جي پاوڻا ڪري سگهندا ۽ ٻين
ورڻن وارا مٿن جو پاو نه ڪري سگهندا؟

ايسڪاري:- هي ڳوٺر، برابر ائين نه آهي. ڪهڙي
به ورڻ وارو مش مٿن جو پاو رکي سگهي ٿو.

ڀڳوان:- ڀلا ٺهنجي ليکي رڳو براهمن ٿي ڏريه ۾
سان ڪرڻ سان پنهنجو بدن صاف سٿرو ڪري سگهندا
۽ ٻين ورڻن وارا پنهنجو بدن صاف نه ڪري سگهندا؟
ايسڪاري:- هي ڳوٺر، برابر ائين نه آهي. چئني ورڻن
جا ماڻهو درياھ ۾ سان ڪري پنهنجو سر بر صاف ڪري
سگهن ٿا.

ڀڳوان:- ساڳي طرح هي براهمن، سڀي ڪن جا ماڻهو
تڪڻ جي اڀرڻس موانق هلي ڪري نياءَ ڌرم جي
آراڌنا ڪري سگهن ٿا.

براهمن ورڻ جي سریشمٽا هڪ سڪڙو آواز آهي

ٻڌ ڀڳوان جي پرنرواڻ کان پوءِ به ٻڌ جا مکيه شش
چانوورڻن کي نه مڃيندا هئا. چرندا هئا ته اها بسوت
هٿرادو آهي. انهيءَ جو هٿ عمدو مثل 'مجهڻ نڪاڻه'
جي (نمبر ۸۴)، مڌر ست ۾ ملي ٿو. ٿالوچ هي آهي:-
هڪ ڀيري چرنجيو (وڏي عمر هجيس) مهاڪڇان
(महाकच्छान) مڌرا (مٿرا) جي ڀرسان گندا ٻن ڀر رهندو هو.
مڌرا جي راجا اونسي پٿر مهاڪڇان جي ڪپڙي ٻڌي

راجا - انهيءَ دانشيءَ سان چارئي ورڻ سمن سمجهيا.
 ڪٿيائين - سمجهو ته انهن چئن ورڻن مان ڪنهن به
 ورڻ جو ڪو شخص پورو راجڪ بڻجي ٿو ۽ سڌاڇر ڪري
 ٿو، ته پوءِ توهين ساڻس ڪهڙو ورڻ ٿا ڪندا؟

راجا - اسين کيس زمسڪار ڪنداسين، سندس آدرستڪار
 ڪنداسين. ڇو جو سندس ڪٽر ٻڙو، براهمنڻو، وٺڻڻو ۽
 سودرڻو ناس ٿي وڃي ٿو ۽ هو فقط شرمڻ جي ڳڻن
 وارو ڄاتو وڃي ٿو.

ڪٿيائين - ته اهي چار ورڻ سمان ڪين ثابت ٿيا؟

راجا - هن ريت ته چارئي ورڻ سمن ثابت ٿيندا.

ڪٿيائين - انهيءَ ڪري مان چوان ٿو ته براهمن ورڻ
 کي ئي سر پست سڏڻ هڪ سڪو آواز آهي.

انهيءَ گفتگوي کانپوءِ اونهي پٿر راجا تنهن مهاڪٿيائين
 کي چيو ته، ”هي ڪٿيائين، توهانجو اُپديش نهايت
 سندر آهي. جيئن ڪو اونهي پٿر کي سڏو ڪري رکي،
 يڪيل شيءِ کي کولي رکي، اوندو هر مثال ٻاري ڏئي
 ٿيڻ سائين جن ڪنهن سمجهائين سان ڌرم اُپديش ڏنو آهي.
 انهيءَ ڪري آءٌ سائين جن جي ڌرم ۽ پاڪڻو سڳو
 جي سرن وٺان ٿو. اڄ کان وٺي مون کي پنهنجو آپست
 ڪري سمجهندا.

ڪٿيائين - مهاراج، منهنجي سرن وٺي ڇڏا ڪندا.

جنهن پگوان ٻڌ جي مون سرن ورتي آهي تنهنجي توهين

به سرن وٺو.

ڪندو ته ضرور درگتي ٿي پائيندو.

ڪاٺياڻن - ليڪ ڇٽو ٿا. مهاراج، جي ائين آهي ته چار ٿي ورڻ سمان نه ليکبا؟ تنهن بابت توهانجو ڇا وڃي آهي؟

راجا - هن فقط نظر کان چار ٿي ورڻ بيمڪ هڪ سمان ٿي آهن. مونکي ڪوبه فرق سمجهڻ نظر نٿو اچي. ڪاٺياڻن - ڇٽن ٿي ورڻن مان ڪو شخص خون وغيره پائڻ کان آڇو ٿي وڃي، نه هو سرڳ ويٺو يا نه ويٺو؟

راجا - مان سمجهان ٿو ته هو بيمڪ سرڳ ويٺو.

ڪاٺياڻن - انهيءَ ڪري سمجهو ڇو ته براهمن ورڻ کي ٿي سربمڪ سڏڻ هڪ سڪڻو آواز آهي. هي مهاراج سمجهو ته توهانجي راج ۾ ڇٽن ٿي ورڻن مان ڪنهن نه ورڻ جو شخص چوري، ٿرلڪ، ڪري ٿو ۽ پوڻيءَ استريءَ وٽ وڃي ٿو ۽ راج جا عملدار کيس گرفتار ڪري توهان اڳيان اچي پيش ڪن ٿا، نه کيس (سندس جانيءَ جو ڪوڙو وڃي نه ڪري) پوري سزا ڏيندا يا نه ڏيندا؟

راجا - جي غوثي هوندو ته سندس خون ڪرائيندس، سزا لائق هوندو ته سزا کيس ڏيندس، جي ڏيس نيڪاليءَ جو لائق هوندو ته کيس ڏيس نيڪالي ڏيندس. ڇو جو تنهن مهل سندس اها جان نه ڪتري. براهمن وغيره آهي سا ختم ٿي وڃي ٿي ۽ فقط ايترو ثابت ٿئي ٿو ته هو گنهگار آهي.

ڪاٺياڻن - نه اهي چار ورڻ سمان ڪيڻ ڇٽبا؟

آهي؛ يعني اسلاين سٽ ۾ اهو خيال نه ابراهمن جي برهم ڏيو جي مک مان اٿين ٿيا، سو خيال ٿورڙو اٿس ۽ ٽئين ايڪاري سٽ ۾ ثابت ڪيو اٿس ته ٻين ورطن جو ڪرڻو ڇڏي آهي ۽ اُڪرڻو ڇڏي آهي، سو بهرائڻ جو اڌڪر براهمن ورڻ کي نه آهي. چوٿين مٿر سٽ ۾ مهاڪ ٿيائين اهو ثابت ڪيو آهي ته آرٽڪ يا نينڪ نظر سان جائي پيد جي ڪلپا ٻنهي بيڪر آهي. انهن سڀني مٿن تي غور ڪرڻ سان پڌرو آهي ته پڌ ۽ سندس شين کي جائي پيد ٻنهي ناپسند هو ۽ اهو پيد چٽ ڪرڻ لاءِ ٿاڏي ڪوشش ڪيائون. پر اهو ڪم سندن وقت کان ٻاهر هو. براهمن نه رڳو وچ هندوستان ۾ پر گوداوري ڪناري ٿاڻين جائي پيد ڦهلائي ڇڏيو هو ۽ سو پيد ٿري ڪيڙا ڪنهن به شرمڻ سنگهه جي سگهه کان ٻاهر هو.

شرمڻ ۾ جائي پيد نه هو

تنهن هوندي به دشين- مٿين جي برهمرا موجب شرمڻ جائي پيد کي پنهنجي سنگهن ۾ ڪاهه جڳهه نه ڏني، ڪنهن به جائي ۽ جو مش شرمڻ تي ڪري ڪنهن به شرمڻ-سنگهه ۾ داخل ٿي سگهيو ٿي. ٿاڻين اڏيائ ۾ اسين بتائي چڪا آهيون ته هر ڪيشل ڇنڊال هر ۽ ترگزن (جمنين) جي سنگهه ۾ هوءَ پڌ جي شرمڻ-سنگهه اندر شواڪ (شواڪ) نالي ڇنڊال ۽ سميت نالي پيڳي وڏا ساڌو ٿيا. پڌ پگراڻ جو چوڻ هو ته اسانجي سڳو * ڏسو ”پڌ سنگهه ۾ ڇڄي“ ص ۲۵۳-۲۵۶

راجا - هي ڪاٿيان، سو پڳوان هن وقت ڪٿي آهي؟
ڪاٿيان - تنهن پڳوان نه پونرواڻ پراپت ڪيو آهي.
راجا - سو پڳوان حيات هجي ها ته سندس دڙسن لاءِ
مون جهڙو هڪ سؤ بوجن جي جائرا ڪري وڃي ها. پر
هاڻي تنهن پڳوان جي، جنهن پونرواڻ پراپت ڪيو آهي،
آءٌ سرن وٺن ٿو. اڄ کان وٺي ائين سمجهو ته آءٌ سندس
اپاسڪ بڻيو آهيان.

بني آڏاءِ ۾ ڏنل انگور نڪاهه جي سس مان معلوم
ٿئي ٿو ته ٻڌ جي حياتيءَ ۾ مٿرا ۾ ٻڌ ڌرم جو ڪو خاص
پرچار نه ٿيو هو. اوتري پتر راجا ٻڌ جي پونرواڻ کانپوءِ
راجا ٿيو هوندو. چوچو ٻڌ جي جيئري هو گادي نشين
ٿئي ها ته ٻڌ بابت ڪيس ڪڇ نه ڪڇ ڄاڻ ضرور هجي
ها. مٿي ڏنل سس جي پوئين ٽڪري مان ڏسجي ٿو ته
ڪيس ايتري به خبر نه هئي ته ٻڌ جو پونرواڻ ٿي چڪو
هو. ٻڌ جي حياتيءَ ۾ سندس پٽا راجا هو جو پراهمڻ
ڌرم کي خاص اهميت ڏيندو هو، جنهن ڪري هن ٻڌ
ڌرم ڏي ڪو ڌيان نه ڏنو هوندو. مهاڪاٿيان اوتريءَ
جو رهواسي هو؛ اصل ته هو هڪ ودوان پراهمڻ هو.
انهيءَ ڪري نوجوان اوتري پتر راجا ٿي سندس پرياو پيو
هوندو.

شرمنڇ جاتي. پيد ڪي نه ٿوڙي سگهيا
مٿي ڏنل چئن ستن مان پهرئين واسنٽ سس ۾ ٻڌ
پڳوار چٽيءَ طرح سمجهايو آهي ته جاتي پيد قدرتي نه

سسي گهرائي ڪري وڪڻڻ لاءِ آڳاٽا ڪپڙا ڀڄڻ ۽ ڀڄڻ جي سسڻ جو ٿورو ڪي گهڻو آڳاٽو مليو، پر منڇر جي سسي ڪنهن به نه ڀڄڻ ڪئي. ٿڌهن اشوڪ ڀڄڻ نه منڇر جي سسي ڪنهن ڪي منڇر ۾ کڻي ڏيڻ. پر منڇر جي منڇر ۾ واپس واپس به ڪو ڪو نه مليو. سا ڳالهه وڃي راجا سان ڪيائين. ٿڌهن اشوڪ چيس ته، ”منڇر جو منڇر منڇر ۾ به ڪو نه ڀڄڻ ٿو ٿو؟“

پس - چو ڇو انهن ڪي هنن سسيءَ مان گهرڻا پيدا ٿئي ٿي.

اشوڪ - اوڪ فقط هنن سسيءَ ۾ منڇر جي سسڻ مان گهرڻا ڪن ٿا؟

پس - مهاراج، ڪنهن به منڇر جي سسي لاهي لوڪن اڳيان رکي نه ساڳي طرح ڌرم ڪندا.

اشوڪ - ٿڌهن ڀلا منهنجي سسيءَ کان به ڌرم ڪندا؟

انهيءَ سوال جو جواب ٿڌن کان پڻ هڪجهڙو ڇڏڻ.

اشوڪ کيس تسلي ڏئي ٿڌهن چيائين ته، ”مهاراج،

ٿڌهن جي سسيءَ مان به ساڳي ڪار ٿيندي.“

اشوڪ - پوءِ اهڙو منڇر آڻ ڀڄڻ جي چرڻ ۾

رکي ڪري سندن مان ڪنهن به توکي ڇو ٿو ٿو ٿو؟

انهيءَ گفتگو کانپوءِ ڪجهه سلوڪ ڀڄڻ ٿا. اس مان

هڪ هن ريت آهي :-

भावाह काष्ठेऽथ विवाह काष्ठे जातेः परीक्षा न तु वर्मकाले ।

धर्मक्रियाया हि गुणा निमित्ता गुणाश्च जार्ति न विचारयन्ति ॥

جي ٻڌن وڌن گھڻ مان هڪ هي آهي ته منجهس جاتي پيد ڪري ڪريو اسان نه آهي. پگوان چونڌو هو، ”هي پڪشرو، گگا، جگا، آچاوتي، سرجو، ماهي ۽ ٻيون ننڍيون جڏهن وڃي ساگر ۾ ملن ٿيون تڏهن پنهنجا پنهنجا نالا ڇڏي مها ساگر جوئي نالو وٺن ٿيون. ساڳيءَ طرح ڪتري، براهمن، وٽس ۽ سندر آهي چارئي ورڻا ٿڪڻ جي سگهه ۾ شامل ٿيڻ سان پنهنجا پهريان نالا ۽ گوٺر ڇڏي ڪري فقط شاڪه خاندان جا شرمڻ، الهه ۽ نالي سان ڄاتا وڃن ٿا.“

اشوڪ جي زماني ۾ ٻڌ - سنگهه ۾ جاتي پيد نه هو
 ”دويادنان (ديويا) ۾ ڏنل ٻش مٽري جي ڪهاڻيءَ مان لڳي ٿو ته اشوڪ جي زماني ۾ ٻڌن جو سنگهه جاتي پيد اصل نه رکندو هو.

اشوڪ راجا تازو ٻڌ ڌرم ۾ آيو هو ۽ هو سڀني پڪشن کي ٻيري پوندو هو. سوڌسي ڪري ٻش ٺاهي سندس مٽريءَ ڇيو ته ”مهارج، هنن شاڪه شرمڻن ۾ هر قسم جون جانيون مليل آهن. تن سڀي اڳيان توهين پنهنجو راج ٽاڪ وارو مسڪ وڃي جهڪايو ٿا، سو مون کي ٺيڪ نٿو لڳي.“

اشوڪ راجا ڪريو جواب نه ڏنو. ٿوري وقت کانپوءِ هن پڪرين، رڌن ۽ ٻين جانورن جون سڀيون گهرائي ڪري اهي وڪڻايون. پوءِ ٻش معرفت هڪ منڇ جي آڏان هاءِ ۽ ”انگرو نڪايه“ آنڪيٺاڪ

۾ سندن اندر اچن ٿا. (۱) براهمن پُرش ۽ وئش استري ۽
 ”اميشٽ“ (अमिश्र) (۲) ڪٿري پُرش ۽ سودر استري ۽ مان
 اُگر (उग्र) (۳) براهمن پُرش ۽ سودر استري ۽ مان نماڻ ۽
 (۴) سودر پُرش ۽ وئش استري ۽ مان ايوگو (अयोगव)
 (۵) وئش پُرش ۽ ڪٿري استري مان ماڱڻ ۽ (۶) ڪٿري
 پُرش ۽ براهمن استري مان سُون ۽ (۷) سودر پُرش ۽
 ڪٿري استري مان ڪٽا (कटा) (۸) وئش پُرش ۽ براهمن
 استري مان وئديھ (वेदिह) ۽ (۹) سودر پُرش ۽ براهمن
 استري ۽ مان چنڊال ...

اڄ جي منو سمر ٿي هن سونر جي پست ۾ ڏاڍي
 هاڻوڪي لڳي ٿي. تنهن هوندي به اهو الزمان ڪڏهن
 ڪي اٽڪ ڪانهي ته هن سونر جي زماني ۾ براهمن ماڻهو
 منو سمر ٿي ۾ بتايل اُٺاوم ۽ پرتوم جاتهن جي آلهي،
 ساڳي ۽ ريت ٺاهڻ جي ڪوشش ڪري رهيا هئا. شڪ
 نه آهي ته جيئن هيءَ آلهي آلهي براهمن کان ٿي سگهي
 ورتي هوندي. ڪيئن به هجي، نرگنٽ شرمڻ جي
 معرفت جائي پيد کي پوري پستي ڏيڻ جو هي عمدو
 مثال آهي.

वाले बुद्धे नपुंसे य कौ वे जइदे य वाहिए ।
 तेणे रायावद्री य उम्मले य अदंसणे ॥
 दासे बुद्धे य मूढे य अणले जुगिए इ य ।
 उबद्धा न भयए सेहनिफेडिया इ य ॥

• آچار اُنگ نيڪي ۽ اڌ ۽ ۱. ۲۶-۲۷

ارتائڻ، چوڪري ۽ چوڪريءَ جي وواھءَ ۾ ڄائيءَ
 جو ويچار ڪرڻ نيڪ آهي. پر ڌرمي ڳالهين ۾ ڄائيءَ
 جو ويچار ڪرڻ واجب نه آهي، ڇو جو ڌرمي ڳالهين ۾
 ڳڻ ڏسڻا پون ٿا ۽ ڳڻن جو ڄاڻيءَ سان واسطو ڪونهي.

جين ڌرم ڄاڻي پيد قبول ڪيو

ٻين ڪيترن شرمڻا-سنگهن مان اڄ فقط ٺوگر نڪ
 (جمن) سنگھ جي ٿوري گهڻي خبر ملي ٿي. ”آچار انگ“
 سوئر مان لڳي ٿو ته سندن شرمڻا سنگھ اشوڪ جي راڄ
 کان اڳ ٿي ڄاڻي پيد ڪي اهميت ڏئي هئي. جين ڌرم
 وارن جي مڃڻا آهي ته اهو سوئر پڌر باهو (पद्मबाहु) وڃو
 هو، جو مهاراجا چندر گپت جو گرو هو. هن سوئر جي
 آرنپ ۾ ڄاڻي پيد بابت جيڪي ڇيل آهي تنهنجو لائبرج
 هيٺ ڏنو وڃي ٿو:-

ڇئن ورڻن جي مان جهلڻ سان سورهان ورڻ ٻڌيا.
 براهمن پوش ۽ ڪتري استريءَ جي نائي سان پرڏان ڪتري
 يا سنڪر (Mixed) ڪتري انهن ٽين ٿا، ڪتري پرش ۽
 وئش استريءَ جي نائي سان پرڏان وئش يا سنڪر
 (مليل) وئش انهن ٽين ٿا. وئش پوش ۽ سودر استري
 جي نائي سان پرڏان سودر يا مليل سودر انهن ٽين ٿا.
 هن ريت وڏي ست ورڻ ٽين ٿا. هاڻي هي ٽو ٻيا ورڻ

* ’دوا‘ جو ارتھ پنهنجي ڪيا ڪي ساهري موڪلڻ ۽
 ’آواھ‘ جو ارتھ نهن ڪي گهر وٺي اچڻ.

انهن ۾ مانگ، مچوا، بسون، درزي، رنگر، وغيره
اچوڪ جاتيون دوش ڀريل آهن. چوڪ هوندي به جي
ماڻهو استري، مڙ، سرغمون، طوطا، وغيره پالين ٿا،
بانس ۽ رسين تي ڪم ٿي ڪارين ٿا، نهن صاف ڪن ٿا،
سوٽر پالين ٿا، شڪار ۽ ٻيا اهڙا فندي جهڙا ڪم ڪن ٿا،
سي ڪم ڪري دوش آھن. هڪ ٻيون به ٻنگلا،
ڪپڙا، جامڙا، ڪٿا، وغيره سرير جا دوش آھن. جيئن
نه عام ماڻهو اهڙن جي ٽپڪا ٺاهي ڪن ٿا تيئن اهڙن
کي به سگھ اندر داخل ڪرڻ ٿيڪ نه آهي. *

ٻڌن جي ڀڪشو سگھ ۾ داخل ٿيڻ لاءِ جائي به جي
پندش نه هئي. ڪم ندين جهڙا هجن نه آهي ڇڏڻا پيا
ٿي، پر انهن ڪري ڪوبه داخل ٿيڻ لاءِ ايونجه ٺهي
سگھيو ويو.

هندو سماج ۾ غير هندن جو ملڻ

سوسپ هوندي به چين ۽ ٻڌ پٺن پرڏيسي ماڻهن
کي هندو سماج ۾ وٺڻ جو اهم ڪم ڪيو. گريڪ، شڪ،
هون، مالو، گرجر وغيره قومن ٻاهران آيون ۽ انهن ۾
ڌرم جي ڪليل دروازن مان هو هندو سماج ۾ شامل
اچي ٿيون.

* 'پروچن ساروڌر' دوار ۱۰۱، هي مثال مونکي سن
شري ڄڻ وجيه جي ڳولي ڏنو، جنهن لاءِ آءٌ سندس
ٿورائو آهيان. ليڪه

هيٺين جاٽين کي چين ساڌو سنگھ ۾ وٺڻ جي هنج

ارٿاڪ: (۱) ٻارن، (۲) ٻڌن، (۳) ٻهؤ سنگن، (۴) لي همٿين، (۵) مورڪن، (۶) مريضن، (۷) چورن، (۸) راج ڏوهين، (۹) چرلين، (۱۰) آدرسن، (۱۱) داسن، (۱۲) دشمنن، (۱۳) بيوقوفن، (۱۵) دوش وارن، (۱۶) قيدين، (۱۷) ٻڌن، (۱۸) پڇايل شين. انهن ارڙهن قسمن جي ماڻهن کي چين ساڌو سنگھ ۾ داخل ڪرڻ جي روڪ هئي. انهن مان ڪيترن کي ٻڌ جي سنگھ ۾ نه ورتو ويندو هو. انهن پنهي سنگھن ۾ داخل ڪرڻ جا مير پيٽا بلڪل ڪارائتو ٿيندو. پر هن اڏيائ ۾ اهر نٿو ڪري سگهجي. جتي ٻڌل ارڙهن قسمن جي ماڻهن مان فقط ۱۵ نمبر تي ويچار ڪرڻ ضروري آهي. انهي شمد جو ارٿ هي آهي:-

ارٿاڪ: انهيءَ ريت جاتي، ڪرم، سر ۽ وغيره جي دوش سان مش کي جنگ (جڙيت) جهڙو وڃي ٿو.
 तथा ज्ञानि-कर्म शरीरादिभिर्द्विषितं जुगति । तत्र मातंग-कोलिक-बहव-
 सुचिक-क्षिपादयोऽ पुरया जाति जुगिता । स्पृश्या अपि इष्ट्री मयूर-कुक्कुट
 शुकादिषोषका वंशवरजरोहण-नखप्रक्षालनमौकरिकत्ववागुरि कन्वादिभिर्दत्त
 कर्म कारिणः कर्म जुगिता । करचरणावर्जिता । पंगु-कुञ्ज वामनक-कारण
 प्रभृतयः शरीर जुगिता । तोऽपि न दीक्षाहं लोकेऽकर्णवाद संभवात्

* ٻڌ ڌرم جي ڀڪشو سنگھ ۾ داخل ٿيڻ جي نه من ٻاڻي ٿو سو ”ٻڌ ڌرم آڻ سنگھ“ صفح ۶۰-۵۹ ۽ ”ٻڌ سنگهاڃا ٻڌ“، صفح ۱۷-۱۹

آهستي آهستي ٻڌ شرمڻ نه هن ڏيڻ مان چٽ ٿي ويا
۽ جيئن شرمڻ ڪونه ٿي سگهي ويا پر انهن معرفت
سماح سڌار جو ڪونه وڌو ڪم نه ٿي سگهيو.

ٻين ڏينهن ۾ ڀڪشو سدگهن جو ڪم

ٻڌن جا ڀڪشوسنگهه جائي پيد جي سامهون هندستان
۾ نه ٿي سگهيا پر ٻاهرين ڏينهن ۾ انهن غريب ڪم
ڪري ڏيکاريو. ڏکڻ ۾ سهل ڏيپ (سيلون)، پورب
۾ پوهن ڏيس (پوما) کان ويندي جهان ٿين ۽ اتر ۾
ٿيستن، منگول، وغيره ڏينهن ۾ ٻڌن جي سنگهه ساري
سماج کي هڪ وقت اندر سهڻي چڏيو. اتر ۾ همالين
جي پويان ۽ ڏکڻ ۽ پورب ۾ سمندر پار ڪري انهن
ڀڪشن ٻڌن جي سنسڪرتيءَ جو جهنڊو انهن سهڻي
ڏينهن ملتان ٽرڪاريو. تنهن جو ٻج ٻڌ ڀڳوان جي مٿي
ڏنل اڀرڻن ۾ آهي. ٻڌ ڀڳوان جائي پيد کي ڪٿي نه
پيو رکڻ ڏئي ها ته سندس پوئلڳ ڀڪشو ٻين ڏينهن کي
مليج سمجهي ٻڌ ڌرم کي بلڪل ڦهلائي نه سگهن ها. اسين
چئي سگهون ٿا ته جائي پيد ڪري انسانجي هاڻي نه
ضرور ٿي، پر پوري اڀريائي مها دويپ کي لپ ٿي ٿيو.

پهرئين ته اهي ماڻهو ٻڌ يا جيئي ليا ٿي ۽ پوءِ مرضي موجب براهمن، ڪنڙي يا وٽس بڻيا ٿي. هن ڳالهه جي ثابتي مائ ٿي ته ساڳئي ڪٽنب مان هڪ ڀاءُ جي ٻارن ڪنڙيو ٿو ۽ ٻئي ڀاءُ جي ٻارن براهمن ٿيڻو اختيار ڪيو.*

اڇوتپڻي جو لٽيجو

هن طرح وڙهي ڪٽندڙ ماڻهو نه هندو سماج اندر ملي جهلي ويا. پر اڇوتن جي حالت ۾ ڪوبه سڌارو نه آيو. جنهن ۽ ٻڌ ڌرم جا شرمڻ سائنن تي پورا هيءَ جي هندس هلي، جنهنڪري روز بروز اڇوتپڻي اڻس لشرٽ وڌندي وئي، ڪنهن لهنق سڃاڻو ويا ۽ اهيءَ جو لٽيجو رفت رفت نه رڳو سماج ۾ جنهن ۽ ٻڌ ڌرم وارن کي پرڳڻو پيو.

جيئن جيئن ڄاڻي پيد شخص ٿيندو ويو، تيئن تيئن ڄمڻي ۽ ٻڌي ٿيندا جوڳ سمجهيا ويا، جو جو هو سهڻي بکيا ڪن وٺندا هوا. جيئن پر اڇوتن کي وٺڻ جي مدح هئي، پر لڳي ٿو ته هو سودرن کي وٺندا هوا. ٻڌ ڌرم ۾ نه آخر ٿاڻين جاتي پيد نه ليکيو ويو، پر سماج ۾ جاتي پيد وڌندو ويو ۽ شموڪ جهڙيون ڪلائون ٺاهي گهري آهي لوڪ ٻڌ پراڻن ۾ ٽنهن براهمنن لاءِ سولو ٿي پيو.

*ڏسو Indian Antiquary Vol. 40, January, 1911 P P. 7-37
Dr D. R. Bhandarkar's 'The Foreign elements in the Indian population P.' 35-36

ارتاڻ: ”سؤڪرمڊو انهي سوئر جو پڇايل گوشت آهي جو نه بلڪل ننڍو ۽ نه وڏو آهي ۽ جو بلڪل ننڍي پڇي کان عمر ۾ وڏو آهي. اهو گوشت نرم ۽ چر بیدار ٿئي ٿو. اهو تيار ڪرڻ معنيٰ نهايت عمدي طرح ڪن جو چوڻ آهي ته پنج ڪورس مان ٺاهيل نرم ان جو اهو نالو هو، جهڙي طرح ڪريان (गवयान) هڪ خاص طعام جو نالو آهي. ڪي چون ٿا ته ”سؤڪرمڊو“ هڪ ويدڪ پوٽي هئي ۽ هڪ دوا جي اُرت ۾ اهو شيد استعمال ڪيو ويندو آهي. ڇڏ اها پوٽي پگوان ڪي هن ڪري ڏني ته پگوان جو پوٽو (ديهاڻس) نه ٿئي.“

هن ٿيڪ ۾ ”سؤڪرمڊو“ جو مکيه اُرت سؤڪر ماس تي ڪيو ويو آهي. لڏهن به ٻڌ ڪهوش آچاڙه ڪي اهڙي اُرت جي خاطري نه هئي. سبب جو تنهن وقت هن شيد جا ٻه ٻيا اُرت به ڪيا ويا ٿي. انهن کانسواءِ ٻه ٻيا به اُرت ”اُدن انڪا“ ۾ ملن ٿا، جي هن ريت آهن:-

केचि पन सुक्रमद्वं ति न सूक्रमेसं, सूक्रमेहि महित वंसकलीरो
ति वदन्ति । अग्रे सूक्रमेहि महित पदेसे जात वहिच्यतकं ति ।

ارتاڻ: ”هڪڙا چون ٿا ته سؤڪرمڊو سوئر جو گوشت نه آهي. سو ته سوئرن جو لتاڙيل ڀائڻس جو سلو آهي. ٻيا چون ٿا ته سوئرن جي لتاڙيل هڏ لڳل گهمي (ककुमुत्ता) آهي.“

مطلب ته سؤڪرمڊو شيد جي اُرت ٻاڻت ڪافي مت پيد آهي لڏهن به ”انگور انڪا“ جي ٻنهي ٽپاڻن

۾ ڦاٽي ملي ٿي تہ ٻڌ پگوان سوئر جو گوشت کائيندو
هو۔ اُگ گھٽي (سڄا گھٽي) چوي ٿو تہ:-

भनायं मे भन्ते सम्पन्नवरसुकर भसं तं मे भगवा पटिगह्यहातु अनुकम्प
उपाशया सि । पटिगहेसि भगवा अनुकम्प उपादाया सि ।

ار لاءِ: هي پگونٽ، سٺي سوئر جو هي گوشت
نہایت عمدی نموني پچائي تيار ڪيو ويو آهي۔ ڪرڻا
ڪري پگوان اهو سٽيڪار ڪري۔ پگوان ڪرڻا ڪري
اهو سٽيڪار ڪيو۔

جين شرمڻن جو ماس آهار

بين شرمڻن ۾ جي سخت ٿيسوي هئا سي مکي
ڪري جيسي پٽڪ جا هوا، پر پوءِ تہ ”آچار اُنگ سوئر“
مان هيٺ ڏنل ٽڪر مان پڌرو آهي تہ جين پٽڪ جا
شرمڻ تہ ماس آهار ڪندا هئا:-

سے भिक्षु वा भिक्षुणी वा संजत्रं पुण जाणेज्जा बहुअट्ठियं मंसं
वा, भच्छं वा बहुकटकं, अस्मिं खलु पडिगाहित्सि अप्पे सियामोयणजाए
बहुउज्झिय धम्मिए । तहप्पगारं बहु अट्ठियं वा मंसं, भच्छं वा बहुकटकं,
लाभेवि सन्ते णो पडिगाहेज्जा । से भिक्षु वा भिक्षुणी वा गहावद्दुल
पिंडवायपडियाए अणु पडिठ्ठे समाणे परो बहुअट्ठिएण मंसंण भच्छेण
उचणिमंतेज्जा, अत्तमंतो समगा अभिक्खसि बहुअट्ठियं मंसं
पडिगाहेत्तए ! एसप्पगारं गिग्गेसं सोच्चा गिसम्म से पुच्चमेव
आलोएज्जा, आउसोत्ति वा मइणीति वा णो खलु मे कप्पद् बहुअट्ठियं
मंसं पडिगाहेत्तए, अभिक्खसि से दाउं जावइयं तावइयं पेम्मलं दलयाहि
मा अट्ठियाई । से सेव वदंतस्स परो अभिद्दु अतो पडिग्गह्यंसि
बहुअट्ठियं मंसं पडिआएणा गिह्हु दलएज्जा, तहप्पगारं पडिग्गहणं
पर हत्थंसि वा परिपायंसि वा अफासुयं अणेसणिज्जं लाभे त्रि संठे णो

مون ڏنڊ هوا، سچ پچ انهن جي کوجنا مون نه ڪئي هئي.
 گوشت کاڌو يا سڀ ڳالهينون نڪرندي پرسڻ جهڙن پندڙن تي
 انهن مثالن ڏي منهنجو ڏيان چڪو ۽ پر ۽ اهي مون
 ليڪ ۾ درج ڪيا.

اهو ليڪ ظاهر ٿيڻ سان ئي احمد آباد جي جيتن ۾
 ڏاڍو جوش پيدا ٿيو. سو پرائڻو مندر جي سڀا لکن وٽ
 ڏانهن ڪئي وڃي ته آڏو سندن ڏور جي نڪتوچمي ڪري
 رهيو هوس، سڀا لکن انهن شڪايتن جو کين سڏو جواب
 ڏنو ۽ موٽي ڏري به تڪليف نه ڏني.

تنهن وقت هڪ ٿرڪ ۽ اُتي رهندڙ ساڙو ڳلا پچند
 ۽ سندس مشهور شت وڌائي شش وڌندڙ احمد آباد ۾
 رهندا هوا. هڪ جين پندڙ سان گڏجي آڏو سندن
 درس ڪرڻ وٺس، سنجهي جو وقت هجي. جين پهاڙو
 پاڻ وقت ڏيڻو نه رکندا آهن، سو پنهجي ساڙن جو منهن
 آڏو چٽو ڏسي نٿي سگهيس، جيڪو ساڙو وٺي هليو هوم
 تنهن رهندڙ سوامي ۽ سان منهنجي واقفيت ڪرائي. ٻڌي
 چيائين ته، ”نوهنچر نالو مون خوب ٻڌو آهي. پر ائين
 لکي ڪري ته اسان جا اڳيان ساڙو ماس آهار ڪندا هوا،
 نوهان اسانجي ڏورن کي ڇڏيو پهاڙو آهي. سو چڱو نه
 ڪيو اٿو.“

مون چيو ته، ”اڄ ٻڌ ۽ جين شرمڻ ٻيٽ ٻائي وڃي

۽ جو شخص هڪ وقت ڪنهن (سڙ) ڳالهينون ياد ڪري
 سلسليوار ٻڌائي سگهي ۽ ڪنهن ڪم گڏوگڏ ڪري سگهي.

اٿي وڃي ساريل زمين تي، هڏن جي ڏير مٿان، ڪٽ ڪاڌل لوھ جي ٽڪرن جي ڏيڳ مٿان، ٺھڻ جي ڏير مٿان، سڪل چيٽي جي ڏير مٿان ۽ اهڙي قسم جي ٻئي ڏيڳ مٿان، جڳھ کي صاف ڪري اھي ڪنڊا ۽ ھڏا ٺيڪ طرح سان رکي.

ھن جو ترجمو دشوئشالڪ (کشتيگشا) سولر جي ھيٺ ڏنل ڪٿا ۾ مختصر طور ڏنل آھي.

बह्म अद्वित्यं पुमत्तं अतिमिसं वा बहुकदम् ।

अच्छिद्यतिद्वयं विलुप्तं, उच्छिद्यच्छब्दं न सिबलि ।

अग्ने सिवा भोजनमाए, बहुउक्षितय धम्मियं ।

दितिअं पदिआइक्खे न मे कप्पई तारिस ॥

آرٿامٽ، ”گھڻن هڏن وارو گوشت، ڪڏهن ڪڏهن واري مڇي، اسٽ وٽ جو ڦل، بيل وٽ جو ڦل، ڪمند، شامل وغيره شيون (جن ۾ ڪاٺ جو گھٽ ۽ اڇلاڻ جو حصو وڌيڪ آهي) ڪر ڏئي ٿو ويندڙ کي چوڻ گھرجي ته اهي شيون منهنجي وٽن جون لائق نه آهن.“

گوشت ڪاٺ بابت پرست جيئن سڏين جي راءِ

گجرات وڌيڪ پيم ۾ هڪ خانج جو ٺاڙ پرائٽر-منڊر هئو. انهيءَ شاخ طرفان ”پرائٽر“ نالي هڪ سماجي مخزن نڪرندي هئي. مخزن جي سال ۱۹۲۵ جي هڪ ٺاڪ ۾، هن آڌياد جي ڀاڱي تي هڪ ليک لکي مٿيان به مٿل

”هن شاخ ۾ جيئن، ٻڌ ۽ ٻين شاسترن جو سنسڪرت ۽ ڀاشي ۾ اڀياس ڪيو ويندو هو.

۱۹۹۵ء سال ۱۴، انڪا) ۾ سري گوپالنداس جيوا پائي پٽيل 'سري مهاير سوامي' جو ماس آهار' نالي ليک لکيو هو. ليڪ ۾ هن ڳالهه بابت چيڪي لکيل هو سو مختصر طور هيٺ ڏيان ٿو:-

مهاير سوامي شراوستي نگريءَ ۾ رهندو هو. مڪنگو سال (۱۹۵۰ء) ۾ اُتي پهچي ويو ۽ پتي چٽا هڪ پتي جي جن * (پڻ جيتسندڙ) ليٽ جي خلاف سخت ٽيڪا ٽيڪي ڪرڻ لڳا. اُنڙ ۾ گوسال سوامي مهاير سواميءَ کي سراب ڏنو ته، ”منهنجي ٽپو ۾ مان ڇهن مهينن کانپوءِ پٽ جي ٽپ ۾ مري ويندين.“ تنهن تي مهاير سواميءَ مون تي سراب ڏنس ته، ”اڄ کان وٺي ستين رات جو مري ويندين.“ سو ستين رات گوسال مري ويو، پر سندس سراب ڪري مهاير سواميءَ کي ڏاڍي تڪليف ليٽ لڳي ۽ خون جاريءَ شروع ٿي ويس. تڏهن مهاير سواميءَ سنه ٺٺي پنهنجي شش کي چيو ته، ”تون مينڊڪ (مڻڪ) ڳوٺ ۾ ريتوئي (ريٽي) نالي هڪ استريءَ وٽ وڃ. هن مون لاءِ ٻه ڪمور پڇائي رکيا آهن. سي مون کي نه گهرجن. تون وڃي کيس چؤ ته ”ڪالهه هڪ ٻليءَ جو ماريل مڙو تو تيار ڪيو آهي، سو مون کي ڏي.“

سري گوپالنداس مول ”پگولي سوتر“ مان هڪ ٽڪر پنهجي ليڪ ۾ ڏنو آهي. سو هيٺ ڏيکاريل ٿيندو.

* جو پاڻ جيئي، منزل تي پهتو (ٿرلنگر) هجي. جهين جا ۱۴ ٿرلنگر ليکيا آهن.

رھيا آھن. انھن ٻھي ڪاٿو منھنجي من اندر ڪيٽرو نه
 پوئو آھي سو پندھجيءَ کان پڇندا، جو مونکي وي
 آيو آھي. پر کوجنا جي ڪيترن شرڙا، ڀڳتي يا پوئو آڏو
 نه اچڻ ڪن. آءٌ نه سو سمجهن ته سچ ٻولڻ سان ڪنهن به
 سمورن (ٻڌ) کي هنجي پھچي ٿي. منھنجي خيال
 موجب سچو ارڻ پرڪاشه ڪرڻ کوج ڪندڙ ڄاڻو جو
 فرض آھي.”

ٻڌو ساڌو ڳالھيند ڪڇ پوپرو ويٺو هو. اٺاڻ ٿي
 پندھجي شش کي چيائون ته، ”هن سچڻ انهن بن ٺڪرن
 جو جيڪو ارڻ ڪيو آھي سو ئي ٺيڪ ارڻ آھي. هن
 زماني جي ٺيڪ ڪارن جيڪو ارڻ ڪريو آھي سو ٺيڪ
 نه آھي. انهن بن مڻان کانسواءِ ٻيا به ڪيترا مثال ملندا
 جن مان ٺھي ملندي نه جن ساڌو تڏهن ماس آھو
 ڪندا هئا.”

سو چئي جن سوڻن مان مثال ڏيڻ شروع ڪيائين.
 پر سندس وڏوان شش ڳالھ ڦيرائي آسانجو سواد ختم
 ڪري ڇڏيو. مون اهو ته پڇيو ته سندس گروجيءَ جيڪي
 مثال ڏنا سي ڇا مان ڏٺائين. سو پڇڻ مونکي ڪڇ
 بي موقع لڳو.

دهابير سواھي جيءَ جي گوشت کائڻ بابت بحث
 هاڻي ته ڪيترا مثال هڪ آيا آهن جن مان ٻڌرو
 آھي ته مهاير سواھي ماس آھار ڪندو هو. گجراتيءَ ۾
 ”پرستان“ ماهوار، مھڙن جي ڪنهن اڳئين لک (سليم)

ڪرڻ سار نگرڻن کي مسرو اچي ٿو، ٻو اها ڳالهه بهه
 ٿي ممڪن آهي ته آڱ ڇاڻي وائي ڪاٺي لاء ڪنهن ٻوڙي
 جو ڪوس ڪندس. ۱۰

هن قسم جو ٻوڙ به هڪ مثال ”جهڙ ڪڍهه“ ۾ ۵۵
 جهڙ ڪڍهه ۾ ملي ٿو سو هن نموني جو آهي:-

هڪ ٻوڙي ڀڳوان ٻڌ راجگروھ جي جهڙ ڪڍهه ڀرڻ
 (अवक नैमारभृत्य) جي انهن جي ٻن ۾ رهندو هو. ٿڌهن
 جهڙ ڪڍهه ڪڍهه ڀرڻ ڀڳوان وٽ ويو. ڀڳوان کي ٺٽو ڪري
 هڪ پاسو وٺي ويٺو ۽ چيائينس ته ”هي ڀڳوت، توهان
 کي اهو دوش مڙهڻو ٿو وڃي ته ڇانوڙ ماري ڪري ٺٽو ڪيل
 ٻوڙن توهين کائڻ ٿا. اها ڳالهه سچي آهي؟“ ڀڳوان جواب
 ڏنس ته ”اهو دوش غلط آهي. جڏهن ڏسان ٿو يا ٻڌان
 ٿو ته ڇانوڙ مڙهڻي لاء ڪٿو ٿو وڃي ته مون کي اهڙو شڪ
 پوي ٿو ٿڌهن آڱ ڇوڻو آهيان ته اهو ٻوڙن منع ڪيل آهي.“

تنهن مان ظاهر آهي ته جهڙي ڪهڙي قسم جو الزام
 ڀڳوان تي مڙهندا هئا. جڏهن ڪڍهه ڪو ڀڳوان کي
 کائي جي ٺٽو ڏيئي ماس آهار ڏيندو هو ته جهڙي
 ڇوڻو هئا ته ”شرم ڪوٺر سندس لاء ڪهڙي ٺٽو ڪيل
 (उद्वेक) ڇانوڙ جو گوشت کائي ٿو.“ جن ساڳو پاڻ نه
 ڪنهن جو نه ٿو ٿو قبول نه ڪندا هئا. وقت ويندي ٻڪيا
 ملندي هين سا وٺندا هئا ۽ جي گوشت ملي ويندو
 هون ته اهو به وٺندا هئا.

تं गच्छन्तं तुमं सीहा, मैत्रियगामं नगरं रेवतीं गाहावतिणीं गिहे
तस्य णं रेवतीं गाहावतिणीं ममं अद्धाणं दुवे कबोय सतीरा
उत्तकखट्टिया तेहिं नो अद्धो । अत्थि से अन्न पात्थिसिए भजजारकण
कुक्कुडमंसए त आहराहि-एएण अद्धो ।

اڌ مگڏي ٻوليءَ جو جنهن کي ٿورو ٿي علم هوندو
سو اي رها ٿي هي ٽڪو پڙهندو نه چوندو نه ڪرپالنداس
وارو ارست بهه لڪ آهي. پر اڄ سري ڪرپالنداس جي
خلاف ڪيترن جنهن پنڌن خوب ڏوڙيو ڪئي وسايو آهي.

ٻڌ ۽ جين شرمڻن جي ماس آهار ۾ فرق
جڏهن ڏسون ٿا ته ماس آهار ۽ ٻي جينن ۽ ٻڌن
وچ ۾ ڪنهن قسم جو واد واد هوندو هو، ته انهيءَ ماس
آهار و ٻي ٿي ٿو ته سري ڪرپالنداس جو چوڻ صحيح
آهي.

انين اڌ ٻڌ ۾ اسين ٻڌائي چڪائي آهيون ته ولساي
جو سڀ سڀاڻي نوگرنڻ (جينن) جو آپسڪ هو. ٻڌ
جو آپدش ٻڌي ڪري هو ٻڌ جو آپسڪ بڻيو ۽ ٻڌ کي
پڪو سنگهه سڏو گهر ۾ گهرائي آڏو سڪار سان هڻندو
پوڄن ڪرايو. پر نوگرنڻ کي اها ڳالهه نه وئي. هنن وري
واسليءَ ۾ افواه اٿاريو ته سڀه هڪ وڏو جانور ڪهي
ڪري ٿو ۽ پڪو سنگهه کي کائڻ ڪرايو آهي ۽ ٿو ٿو
کي اها خبر هوندي ته هن سڀه جو کائڻ قبول ڪيو.
هڪ سچو وڃي ڪري سڀه سان اها ڳالهه ڪئي.
تڏهن ڇپ ٿيس ته ”اها ڳالهه اچائي آهي. ٻڌ کي بدنام

آھن، ٽن جا ڪرم اڻوٽو آھن، نہ گوشت کائڻ.

(۶) جي رڪا، شوخ، چمڙو، نوندي، گھمدي،
ڪنھنڪي ڪوڏي لاءِ ڏين، ٽن جا ڪرم اڻوٽو آھن، نہ
گوشت کائڻ.

(۷) ڪروڙ، گھمدي، ڪدورتا، وروڙ، مالا، حسد
اجائي ڪواس، اجائي وڏائي ڪندڙ ڪڪرمين جي
صحب اڻوٽو آھن، نہ گوشت کائڻ.

(۸) پائي، قرضي، چمڙو، وشوڙو، آڌڪاري
جي هن لوڪ ۾ پاپ پيدا ڪن ٿا سي ٺيڄ انسان جي
ڪرم ڪن ٿا سي اڻوٽو آھن، نہ گوشت کائڻ.

(۹) جن کي پوئين لاءِ ڏيا نہ آھي، جي ٻين کي
ڦرين سڏين ٿا، ڏراچري، ڏيچاريدڙ، گارگند ڪن
ٿا، اٺڍو ڪن ٿا، ٽن جا ڪرم اڻوٽو آھن، نہ گوشت کائڻ.
(۱۰) اھڙن ڪرمين ۾ لڳل، وروڙ ڪندڙ، گھانڪ،

سڏائين سي ڪم ڪندا وٺن ٿا جن ڪري ڀرلڪ ۾ اٽڪار
۾ گھرن ٿا ۽ جي ٻي ملڪي ۽ ملوھي ڪري لوڳ ۾ وسن
ٿا، اھڙا ماڻھو جي ڪرم ڪن ٿا سي اڻوٽو آھن، نہ
گوشت کائڻ.

(۱۱) ماس مڇي چڏڻ، ٺمڪو رھڻ، سر مٽائڻ،
جکا رکڻ، پھوس ملڻ، ڪھڙو چمڙا پوش ڪرڻ، اگني
ھوٽر جي آلاسا ۽ ٻيون هن لوڪ جون تھيڻون، مٽرن
سان آھوٽيون، يگي ۽ ٿڌ گومي سھڻ، - سي سڀ تھيڻون،

کي ٿيسوي ماس آهار ٿياڻ ڪندا هئا

کي ٻڌ جي زماني جا ٿيسوي ماس آهار منع ڪيل سمجهندا هئا. منجهانن هڪ ٿيسوي ڪاشيپ جو ٻڌ سان سنڌو "سڌ لاهت" جي چوڌهن آمگند سڀ ۾ ملي لوه سڌ جو ترجمو هن ريت آهي :-

(۱) (ٿيسوي ٿيسوي) شامڪي چنگولڪي چينڪ درختن جا پن، ڪندمول ۽ قل، ڌرم موجب ولي انهن تي گذر ڪري سواڌي شين لاءِ ڪوڙ نه ٻوليئدو هو.

(۲) هي ڪاشيپ، پن جو ڏاڍل سنو ۽ عمدي طرح (وڌل) چانورن جو سواڌي پوڄن ولي، نور اپوتر پوڄن کائين ٿو.

(۳) هي ٻرهر ٻڌو، پڪي ۽ جي گوشت سان مليل چانورن جو پوڄن کائيندي نورن چوڻ ٿو، "مون لاءِ اپوتر کاڌو ليڪو آهي." سو هي ڪاشيپ، توکان پڇان ٿو ته ٿو لاءِ ڪهڙو کاڌو اپوتر آهي.

(۴) (هي ڪاشيپ) ڪهڙا، مارڻا، ڪاٺا، ٻڌا، چوري، آستيه ٻولڻا، ڏوڪو ڏاڍا، لاساڻا، جلائي مارڻ وغيره ۽ واپار سي ئي اپوتر آهن، نه گوشت کائڻ.

(۵) جي استرڻ لاهت سڄم لاه رکن، واه چنور آهن، اپوتر ڪرم ڪن ٿا، ناستڪ آهن، ڪنور ۽ هيليا هن آمگند سڌ ۾ ڏاڍل اپدش هيسي مسيح جا هيليان وڃن ياد ڏياري ٿو: جيڪي واه ۾ وڃي ٿو سو انسان کي پرشت نٿو ڪري، پوڄي واه مان نڪري ٿو سو کيس پرشت ڪري ٿو. - ميمبر ۱۱۱۱۵

ڏمائي جي ٿيسوين وانگر جهنگل ۾ قل ٿول ٿي نرواهه نه
ڪري، ماڻهن جي ڏنل بکيا ٿي گذر ڪندا هئا ۽ تنهن
وقت ماس مچي بنا خوراڪ ملڻ مشڪل هئي. پراهمڻ
نه بگهه ۾ هزارين جانور ماري ڪري سندن گوشت
اوسي پاسي جي ماڻهن ۾ ورهائيندا هئا. ڳولڻ وري
جانورن جون ٻيون چاڙهي سندن گوشت کائيندا هئا.
تنهن کان سواءِ ڪاٺائي نه پنهنجي ڀتين جي چوڙاهي ٿي بگهه
جو ڪرس ڪري سندن گوشت وڪڻندا هئا. اهڙين
حالتن ۾ رڌل کاڌي جي بکيا ٿي گذر ڪندڙ بگهه
لاءِ گوشت بنا بکيا ملڻ ناممڪن هئي.

جينهن جي مڃتا موجب پرتوي، جل، وايو، اگني
ونسپتي ۽ اُرس (پراڻين) جي ڪاٺيا ۾ جيون جا ڇهه واس
آهن. پرتويءَ جي ڪاٺيا اُڻندڙ پرتويءَ جي پُرم اُٿو
(Atomi) ۾ سڳي طرح جل، وايو، اگني جا پُرم اُٿو سڃڻو
(جيون سان پرتوي) آهن. ونسپتي جي ڪاٺيا اُڻندڙ وڻ
پوڻا وغيره انهن ڀاڱن چوڻ جي ضرورت ٿي
ڪانهي نه سڀ سڃڻو آهن. اُڻندڙ ڪاٺيا،
ماڪوڙين کان وٺي هاڻيءَ تائين سڀ ننڍا وڏا پراڻي
انهن ڇهن ڪاٺين جي جيون جي هٿس ڪرڻ جيئن پُرم
ڀاڱن سمجهندا هئا. انهيڪري اُڻندڙ جو ڏيڻو نه ٻاريندا
هئا، ٿڌو پاڻي نه پيئندا هئا ۽ ڏاڏا ساوڏان رهندا هئا
نه مٿان پرتوي پُرم اُٿو وغيره اندر جيون جي هٿس
نه ڪئي وڃي.

پر جيئن اڀاسڪ ڪيئي ڪندا هئا، انهن ڪمن ڪندي

جو منڊس شيڪائڻ کان پار نه پهتو آهي، تنهن کي پوتر
نليمون ڪن.

(۱۲) انڌرين جو سچو ڪندڙ، انڌرين کي سنڀالي
هليا وارو، ڌرم تي قائم، اهنڪار بنا، سرل وهنوار ۾
منتوش رکندڙ، سنگ بنا، جنهن جو سارو ڊڪ ناس
ٿي ويو هجي، اهڙو ڏيو پيش ڏنل يا ٻڌل پڌار ٿي جي
ٻڌن ۾ نٿو ٻڌجي.

(۱۳) هي ارت پگوان وري وري سمجهايو ۽ اهو
هن منترن جي ماهر (براهمن ٿيسويءَ) سمجهيو. اهو ارت
هن پوتر سنگ بنا ۽ سمرڪ منيءَ سندر گائائڻ ۾
پوکاشت ڪيو.

(۱۴) پوتر ۽ ڊڪين جا ڊڪ ناس ڪندڙ ٻڌ جا سندر
وڃي ٻڌي ڪري هن ٿيسويءَ نمرتا سان ٺاڳت کي
پروڻام ڪيو ۽ اُتي ئي سياسي ورتائين.

شوهڻن جي ماس آهار جو سمرڻ

هي سڀ ٻاڪل جهڙو آهي، پرائين چوڻا جي ڪا
پڪي ٿيڻي ڪانهي ته اهو خاص ڪاشمپ ٻڌ ٿي وڃيو
هو. هن مان ايترو ٿي سمجهڻ گهرجي ته ٻڌ جي سمي
۾ پڪڙو لوڪ ماس آهار جو هن ريت سمرڻ ڪندا هئا.
هن سڀ ۾ ٿيسپائن کي ڏکيو بڻايو ويو آهي. اها راءِ
جيئين کي پسند نه پئي هوندي، ڇو جو هو نه ڦر ڦر
ڏيئي ٿيسپائون ڪندا هئا. تنهن هوندي به هنن ماس
آهار جو هن ريت سمرڻ ڪيو هوندو، ڇو جو اڳئين

اردت: ”وڏن جهڙيون لڏي سهاو چرون ۽ ڏاڏي
 گهر ڏاڏا وارن ڳايون، پير يا سڱ يا پڻي ڪنهن به عضوي
 سان ڪنهنڪي نه ايندا ۽ ٺهيون پهچائين. اهڙين ڳائڻ جو
 (براهمن جي چوڻ تي) راجا اڪشواڪر سندن سڱ جهلي
 ڪوس ڪيو. هن ويٺ ڳائڻ تي ڪاٿرن وهائيندي
 ڏٺو، پتو، ڀنڊر، آسرو ۽ راکس ائين چڱي ڪروڙ
 ٿيا ته اڌ دم لڳي ٿو.“

ڳچ وقت ٺاڻين براهمڻن گڏو ماس ڪاٺڻ نه ڇڏيو

جهڻين ۽ ٻڌ ڌرم وارن جي جهڻن ڪري گڏو ماس
 آهار جي منع ٿيندي رهي، پر پوءِ به براهمڻن ۾ پندش
 پوڻ تي ڪجهه صديون لاري واپس. شروع ۾ اها ريم
 ڪئي ويئي ته پگهلا نه ڏيکيا وٺندڙ سو گڏو ماس نه کائي.

स चेन्ने आनब्रह्मच नाशनीयात् । चेन्नुद्धो वाऽहं सर्वं विभृतस्ते
 देवा अब्रवन् चेन्नुद्धो वाऽहं सर्वं विभृतो हन्त यदन्वेषा वयसा वीर्यं
 तद्धन्वननुद्योर्दधामेति-तस्माद् न्वनब्रह्मोनाशनीयात् तदुद्धोवाच याज्ञवल्क्यो
 ऽश्नान्येव्राह्मांसलं वेदुभवतीति ।

اردت: ”ڳئون ۽ ايل نه کائڻ گهرجن. هي سڀ ڳئون
 ۽ ايل ڌارين ٻولين ٿا. ڏيون ڇيو نه هتي سڀ ڳئون ۽
 ايل ڌارين ٿا، انهيڪري ٻڌن قسمن جي پسڻ جو واپس
 اسين ڳچن ۽ بيان ۾ وجهون ٿا. انهيڪري ڳئون ۽ ايل نه
 کائڻ گهرجن. پر پگهلا والڪي چري ٿو ته کائڻ سان سرور
 رشت پست ٿئي ٿو، تنهنڪري آڏو (اهو ماس) ضرور
 کائيندس.“

ٻر ٿوي، جل، تيج، وايؤ، ونسڻي ۽ ايرائي - انهن ڇهن ٻرڪارن جي ڇيرون جي هٿس ٿي ٿي. ڏهن ٿي هو ڪاهڻ سان نه رڳو ٻر ٿوي پر ٻر ٿو ٺاس ٿي ٿي، پر هر هڪ ڪيٽون، ڪيٽي، جهٽ ۽ لڪاها ننڍا وڏا ٻراڻي نه مري ويا ٿي. پوڄن تيار ڪرڻ مهل وري ونسڻي جل، اگني ۽ وايؤ وغيره ڪالائڻ پر ٻراڻي ٺاس ٿي ٿي. تڏهن هوندي نه ڇهن ساڙو اهڙي پوڄن جي ٻکيا ويندا آهن. نه پوءِ ڪنهن ڇهن اڳڪهه هٿان تيار ڪيل ماس آهار جي ٻکيا وٺڻ پر پوڄن ڇهن شومڻن کي ڪهڙي انگ ٿي سگهي ٿي؟ ۽ تنهن ٻکيا جو سمرڻ هو آڱوٺ سڀ جي ڀاڱي ٿي نه ڪن ها؟

گڏو ماس آهار جي خلاف آندولن

هاڻي اسين هن ڳالهه تي ويچار ڪريون ته ماس آهار جي خلاف آندولن ڪيئن شروع ٿيو. سڀ کان اڳ ممڪن آهي ته گڏو ماس آهار جي خلاف ٻڌ ڌرم وارن آندولن شروع ڪيو. ڏاکڻ آڏيهه ۾ ”پراهمڻ ڌارمڪ“ سڀ جي ٻن ڪالائڻ ۾ ٻاهر وڌو آهي ته ڳڻن جي ڪهڙي گهرج هئي. ٻيون ڪالائون ڏسو:-

न पादा न विसाणेन नास्तु हिसन्ति केनचि ।

गावो एवक्समाना सोरता कुम्भद्वहना ।

ता विसाणे गहेत्थान राजा सत्येन घातपि ।

ततो अ देवा पितरो इन्दो असुर स्खत्सा ।

अध्मो इति पक्कुन्दु य सत्थतिपती गवे ।

دٺندا - مذؤڀرڪ جي وڏي ماس سان ليٽا گهرجي.
انهي ڌرم شاستر جو مان ڪري گرهسب ماڻهو ويد جا ٿيندڙ
مهمان جي مرحبا لاءِ وڃرو يا وڏو پيل ڪهي ڪري
سندس گوشه پچائيندا آهن. ڌرم سؤڪارن به اهڙوئي
اڀدش ڏنو آهي.

چيو وڃي ٿو ته ڪوي پوٽي جو سمر ستين صدي
هوءَ. تنهن سمي راج جي سمي وانگر گوماس ڪاٺ تي
سٺس بندش هجي ها ته پنهنجي ٺٽڪ ۾ وسندڙ جي
وڃري ڪاٺ ڏي اشارو نه ڪري ها. اهڙو سنوڊ اڄ
ڪو ٺٽڪ ۾ رکي نه سمجهي سگهو ٿا ته هندو سماج کي
ڪهڙي نه اثر آهي؟

پراڻي مارڻ خلاف اشوڪ جو پرچار

انهاس ۾ پوئين جي هسا خلاف پرچار ڪندڙ پهريون
راجا اشوڪ هيو. سندس پهريون ئي شلا ليک (پٿر تي
اُڪريل) هن ريت آهي:-

”هي ڌرم جي لوي ڌرم جي پياري پوءِ دوسي
راجا لکائي آهي. هن راج ۾ ڪنهن نه پراڻي ڪي ڪهي
ڪري هوم هون ۽ ميلا نه ڪرڻ گهرجن. ڇو جو
اهڙن ميلن ۾ ڌرم جي پياري پوءِ دوسي راجا کي ڏاڍو
دوش نظر اچي ٿو. ڪي ڪي ميلا پياري پوءِ دوسي
راجا کي پسند آهن. شروع ۾ پوءِ دوسي راجا جي
(پوئلڳ) ۾ رسولي واسطي هزارين پراڻي ڪنا ويندا هئا.
جڏهن ڪار وٺي هي ڌرم ليک لکيو ويو تڏهن کان فقط

اهو واد واد يڳهه شلائن تائين محدود هو. ڪيترن جو چوڻ هو ته ڏيکيا ويندڙ کي يڳهه شالا ۾ گهرڻ کانپوءِ گوماس نه کائڻ گهرجي. پر يڳهه والڪي کي اها ڳالهه پسند نه هئي. ماس کائڻ سان سرير نڙو نوالو ٿئي ٿو، جنهنڪري هو گوشت کائڻ ڇڏڻ لاءِ تيار نه هو. ٻين موقعن تي گوماس کائڻ بنسبت پراهمڻن ۾ ڪونه واد واد نه هو. نه رڳو ايترو پر ڪو خاص مکيه مهمان ايندو هو ته وڏو بيل ڪڍي ڪري گوشت وڌي آدرستڪار ڪرڻ جو هر رواج هو. فقط گوئر سوئر ڪار گوماس جي منع ڪئي آهي، پر کيس نه مڏيوڪه (मद्युक्) وڌي ۾ ڪو انگاءُ نه هو. لڳي ٿو ته پراهمڻن ۾ اها وڌي ڪري ٻيوئيءَ جي سمي تائين ٿوري قدر ڇڏو هئي. ”اٺو رام چرمت“ جي چوڻين ۾، جي آرٽس ۾ سڙڏاڻڪي (सौदातकि) ۽ دٻاڻين (वधायन) جو پاڻ ۾ سوان (ڪشڪري) ڏنل آهي. تنهن مان ڪجهه ٽڪر هيٺ ڏنو وڃي ٿو:-

سڙڏاڻڪي- ڇا وسشت |

دٻاڻين- ٻيو وري ڪير؟

سڙڏا- مونکي لڳو ته هي نه ڪو ڇهيو هو.

دٻاڻين- چوڻ ڇا ٿو |

سڙڏا- ايندي ئي منهنجي ويڙهي ڪها وڃري

کي ڳڻر کان ڪٿي جهانيائين.

وڏن گيهه، چل، شهد ۽ ڪنڊ گڏي ڪري ڏيوتائين ئي

چڙهائڻ جي وڌه.

جي ڌرم پوچار ڪري ائين ٿيو آهي. اڄ اسين ساڪ
(پاڇي) آهاري آهيون، پر انهيڪري چوڻ نه آسانجا
انهن ۾ ساڳي طرح پڇيڻوڙ هون، سا ڳالهه حقيقت سان
نٿي ٺهڪي.

چين ڊيس ۾ سوئر جو قدر

هن هنڌ خاص سوئر بابت ۾ چار لفظ لکڻ ليکڪ ٿيندو.
پوڄين ڪال کان وٺي چيني لوڪ سوئر کي ڏن سمجهي
جي نشاني ڪري لکيندا آهن. سندن اهي آڪار روپي
بيٺل آهي. انهن آڪار روپي نشانين جي ملائح سان شبد
ٺاهيندا آهن، مثال طور انسان جي نشانيءَ مٿان ٿاوار
جي نشاني ڏجي نه شبد جو اُڙف ٿيو ”امر“ اسڪريءَ
جا ۾ نشان معنوي ”جهڳڙو“ ۽ سوئر جو نشان معنوي ”ڏن“
مطلب نه سوئر جو گهر ۾ هجڻ معنوي سگهو گهر ۽ اڄ ۾
چين ۾ سوئر جي ساڳي اهميت آهي.

پوڄين ڪال جا هندو ۾ سوئر کي سمجهڻي سمجهندا هون

هندوستان ۾ سوئر جو ايڏو سارو قدر نه هون، پر تڏهن
۾ سوئر سڳو جو هڪ نمونو سمجهيو ويندو هون. اُڙه پوڄين
(अरियपरियेसन) سم ۾ (مجهڻم ڪانه ۲۶) ۾ ڏنڻي سمجهي
جو ورتن ڪندي هيئن چيو ويو آهي :-

किंच भिक्षवे जातिधर्मं ? पुत्रभरियं भिक्षवे जातिधर्मं ।

दासीदासं.. भजेकं...कुक्कुटसुकरं...इतिगवास्सवल्लं...जातरुप-

रजतं जातिधर्मं ।

۳ پراڻي - ۲ مور ۽ هڪ هرڻ ماريا وڃن ٿا، سو هرڻ نه
روڙ مره نٿو ڪٺو وڃي ۽ آئينده ته اهي ئي نه
ڪٺا ويندا.

هن شلپ ليکڪ ۾ اشوڪ راجا ڪاٺين پيلن ڏي اشارو
نه ڪيو آهي. تنهن مان انومان ڪندو وڃي ٿو ته پراهمڻ
۽ ٻين اُٺن جاٺين ۾ تنهن سمي ڪٺواس آهار غريب غريب
بند ٿي ويو هون. نه رڳو ايترو پر اشوڪ اهو پڻ چار جاري
ڪيو هو ته پوڄن لاءِ به ڪنهن پراڻي کي مارڻ نه گهرجي.
مٿي مون ”سماج“ شبد جر آڻوان ”مپلو“ ڪيو آهي، اهو
ترجمو ليکڪ نه آهي، پر ڪري چئجي ته هلي ويندو، اڄ
ڪالهه جنهن لاهوئي مهاراشٽر ۾ ”چانرا“ ۽ اتر ڀارت ۾
”مپلا“ لکندا آهن، ساڳئي لاهوئي اشوڪ جي زماني ۾
به ”سماج“ لکندا هوندا. ڏاون ڏيوان ٿي پراڻين جون
پليون چاڙهي ”انسو ماڻاڻا وارا“ ”سماج“ اشوڪ راجا
کي پسند نه هون. پر جن ميلن ۾ پراڻين جون پليون نه
چاڙهيون وينديون هيون، اهڙن ميلن لڳائڻ ۾ کيس
ڪو اعتراض ڪونه هو. سندس زور هڪ ئي ڳالهه تي
هو ته يگهن ۽ ميلن ۾ پراڻين جي هٿيا نه ڪٽي وڃي.

اسانڇا وڏا هانس آهار ڪان ڇڏل نه هون

اڄ ڪالهه ته يگهه وغيره گهڻي ڀاڱي بند ٿي ويا آهن.
پر ميلن ۾ اڃا به بلدان ڪٽين هين ٿين ٿا. پاڻ به ٻين
ڏينهن جي ريت ۾ هندستان جا ماڻهو گهٽ ماس
آهاري آهن. انهيءَ زور به شڪ نه آهي ته جهين ۽ ٻين

چوڻ نه ملڻ ٽنهن موقع تي هن بئڪل گھڙو کاڌو سو
 جڻا عيب ڪيڻا ٿيندو هئي ڇهين موقع کان ئي مهڏا
 اڳ ڳولڻ وڃياليءَ ۾ بئڪل بهار هو، جنهنڪري سندس
 سرڻو بهه ڏيڻ لڳو ويو هو. ڇهن جو ڏاڍل پوڄن نه ٿي
 سندس پرنرواڻ نه بهانو بڻجي آيو. مٿان انهيءَ سبب
 لوڪ ڇهن لهر تي ڪو اُچار ڏوهه لڳائون، انهيءَ ڪري
 پرنرواڻ کان اڳ آندڙ ڪي سڏي ڪري ڳڙن کيس ڇو
 نه ”هي آندڙ ڇهن لهر کي ڪو ڪٿي چوي نه ٿيندي
 بکيا سڻڪر ڪرڻا ڪري ٿڌاڪڻ پرنرواڻ پراپت ڪيو،
 انهيءَ ۾ ٿيندي ڏاڍي هڏي ٿي آهي ۽ انهيءَ ڪري
 ڇهن کي ڪو ڏکي ڪري، نه ٿوهين سندس من جي
 آڏاسائي هن ريت دور ڪيو. ٿوهين کيس ڇهنو نه
 هي ڇهن، ٿيندي ڏاڍل دان وٺي ڪري ٿڌاڪڻ پرنرواڻ
 پراپت ڪيو. حقيقت ۾ ٿيندي دان ٿو لاءِ لاڳاري
 بڻيو. ٿڌاڪڻ جي مٿان ٻڌو آئون نه ٻين بکائن جي
 ڀيٽ ۾ ان پرڪارن جون ٿڌاڪڻ کي ڏاڍل بکائون وڌيڪ
 ٿڌاڪڻ ۽ وڌيڪ تعريف جوڳيون آهن. سي ڪهڙيون
 آهن؟ پهرين اها بکيا جا وٺي ڪري ٿڌاڪڻ سمجھڻڙيان
 (ٻڌڻو) پراپت ڪيو ۽ ٻي به بکيا جا وٺي ڪري ٿڌاڪڻ
 پرنرواڻ پراپت ڪيو. ڇهن جو ڪم ڪيو آهي سو عموماً
 ورڻ، سڪ، سرڻ ۽ سواميڻ ڏيندڙ سمجھڻا گهرجي. هي
 آندڙ ٽن هن ريت ڇهن جي آڏاسائي دور ڪج.

ارتاڪ: ”هائين، گهوڙن، گادين، ۽ ٻين قسمين جي
ڏنن ۾ مرغھون ۽ سونڙ نه لڳيا ويندا هئا. انهن هوندي
۾ پلا سونڙ جي گوشت بابت ايتري نفرت ڪيئن پيدا
ٿي؟ پڳين ۾ جي اڙائي ماريا ويندا هئا تن ۾ سونڙ جو
نالو پالي جهل وڃڻ ۾ ڪافي ۾ ٿلواجي، مطلب ته ٻڌ
جي ڪال ۾ اهو اڙائي پوئو سمجهيو هو پر انهن چوڻ
نه اهو نه کائڻ ويندو هو، تنهن جي ڪا ٿاڀي نٿي ملي.
جي انهن هجي ها ته ڪنهن جي گھون ۾ ڏن جو حساب
ڪندي سونڙ هڪ ڏن نه لڳيو وڃي ها. سونڙ جي
گوشت جي منع پهرائن ڌرم سونڙن ۾ ملي ٿي. پر
نه انهي ڏي اشارو منو سمرتيءَ ۽ ٻين سمرتن ۾ ملي
پر جهنگ جي سونڙ کائڻ جي نه ڪڏهن به منع ڪانه
هئي. جهنگي سونڙ جو گوشت هميشه پوئو سمجهيو
ويو آهي.“

ٻڌ کي ڏوهه ڏيڻ ته گهڻو ڪاٽيندو هو
جيڪڏهن اسين لبرل ڪريون ته پڙرواڻ (ديهانڪ)
ڪن آڳ ٻڌ پڳوان جهنگي کائڻو سو سونڙ جو گوشت هو،
نه به ڪا به ڪيچيٽن جو لائين چوڻ ته پڳوان اهو ٻڌائي ۾
بدھاضي هوندي لائين کائڻ، جهنگري گاري ويو،
سو بلڪل بيڪ نه آهي. نه ڪوٽر ٻڌ ڪڏهن به گهڻو
کائڻ، تنهنجو ڪافي به مثال يا ثابتي نٿي ملي. انهن

پگوان ڪها ڪاڻ واراڻسي وڃي رهيو هو. وقت ئي اُٻڪ نالي
 آجئون پٺت جو شرمڻ ڪمڻ گڏجي ويو. ڪيس ڏسي
 تنهن ڀڄس نه، ”هي آيممان (وڏي عمر هجڻو) گولر،
 توهنجو پهرو پوسن ۽ توهانجا سندر انگ ٻيهر پري نظر
 اچن. توهين ڪهڙي آچاره جا شش آهيو؟“
 پگوان - مون پنهنجو ڏرم - مارڻ پاڻ تي آڙي ڪندو
 آهي.

اُٻڪ - ت توهين اُرهڻس (جهڻ جا بند لٽي پيا هجن)
 ئي ويا آهيو؟ تڏهن توهان کي جن (جهڻ پاڻ ڇڏيو
 هجي) پئي سگهجي ٿو؟
 پگوان - هي اُٻڪ، مون سڀني پاڻڪاري ورهين کي
 ڇڏيو آهي. انهيءَ ڪري آءٌ ”جن“ ٿيو آهيان.
 چوري جي پوسن جا اُٻڪ سندس منهن تي تڏهن
 ڏلي سا پڪ آهي ته آخر تائين قائم رهي.

روز دردم جي رهڻي ڪهڻي

ٻڌ پگوان منهن اونڌاهيءَ مهل اُٻڪو هو ۽ اٻڪ سان
 لا نه ويهي ڏيان ڪندو هو يا نه چڱو جي آس پاس
 هر پنڌ ڪندو هو. پُڙامت جو پڪا وٺڻ لاءِ ڳوٺ ۾ پڪر
 هڻندو هو. سڀني جائين کان مليل ۽ وڏل کاڌو پنهنجي
 پڪا پاتو ۾ وٺي ڪري ڳوٺ کان ٻاهر نڪري ويندو هو.
 اتي پوڄن ڪري، ٿوري آرام وٺڻ کانپوءِ هٿ وري
 ڏيان ۾ وهندو هو. سنڌيا جي وقت ٻيهر پنڌ ڪندو هو
 ۽ رات جو ڪنهن مندر يا ڏرم سان ۾ وٺڻ هيٺان رهندو.

اڏيائ (۱۲)

روزاني رهڻي

مڪ جي پرستش

ڳوٺ جي پوڏيسو اوستا اُڙلاڻ سندس گرهست ۽
نيسا ڪال جي رهڻي ۽ ٽي چوٿين ۽ پنجين اڏيائ ۾
وڃڻ ڪيو ويو آهي. پر ٻڌ ٻڌي پراڻ ڪرڻ کان ويندي
پرنرواڻ لائين سندس جيوڻ ڪهڙي هئي تنهن جي سندس
جهانگي هن اڏيائ ۾ ڏيکارڻ جو خيال آيو.

ٻڌ ٻڌو حاصل ڪرڻ کانپوءِ ٻوڏي وڻا هيٺان ويهي
ٻڌ پگراڻ پنهجي آئينده جيون جو ڍنگ ڪهڙي ورتو.
نيسا ڪرڻ هن ڇڏي ڏني هئي ۽ وري سک مڙاولڻ
جي واسا هن ۾ نه رهي هئي. تنهنڪري سرور کي
ڏيکڻ لاءِ ضروري وسيلو پهرتي ۽ بک لاهڻ لاءِ ضروري
پوڄن کائي، باقي زندگي ٻين جي پلي ۾ ڪاٽڻ جو هن
ارادو ڪيو. ٻڌ جي مڪ منڊل تي هن ارادي جو ڪهڙو
اثر پيو، تنهن جو ورنن ’مجهڻ نڪاهه‘ جي ”آله پريسٽن“
(अर्थ पुरोहित) سٺ ۽ وڻي جي مهاڙگ ۾ ملي ٿو.

پنهجن جي ٿوليءَ کي اُڀديش ڏيڻ جي مراد سان ٻڌ

گورو ڪاٺڻ

ٻڌ ڀڳوان جو ڪاٺو بلڪل سنجھ جو هوندو هو. ڪاٺڻ
 پيٽ تي رهن ڪڏهن بد پرهيزي نه ڪئي ۽ تنهن بابت
 پڪڙڻ کي ڏر ورتو ٿي. اهو ڏس ڪندو هو. ”مهڻو
 ٺڪاڻو“ جي ”ڪيٽاگر“ سٺ (نمبر ۱۰) مان معلوم ٿي ٿو
 ته شروعات ۾ ڀڳوان رات جو ڀڄڻ ڪندو هو. سٺ ۾
 ڀڳوان چوي ٿو ته ”هي پڪڙيل، مون رات جو ڀڄڻ
 ڪرڻ چڱي ڏٺو آهي. انهيءَ ڪري منهنجي سر تي
 ٻيڙي گهٽ ٿي آهي، من ۾ چڙا گهٽ ٿي آهي، سڙا
 ۾ اڀ آيو آهي ۽ چٽ ڪي شاعري ملي آهي. هي پڪڙيل،
 توهين به انهيءَ ريت رهو. جي رات جو ڀڄڻ چڱي
 ڏيندا ته توهنجي سر تي ٻيڙي گهٽ ٿيندي، من ۾
 چڙا گهٽ ٿيندي، سڙا ۾ اڀ ٿيندو ۽ چٽ ڪي شاعري
 ملندي.“

ٿڌن کان وٺي ٻيڙن جي ٻارهن وچ ڪن اڇ ڀڄڻ
 وٺا جي دسر جاري ٿي وئي ۽ ٻارهن وچ کانپوءِ
 ڀڄڻ وٺا منع ڪيل سمجهو ويو.

چارڪا

چارڪ يعني چاڙا يا ٻڌ ڪرڻ. چارڪا ٻن ٻن ڪن
 جي ٿئي ٿي. هڪ لک ٻڌ ٻيو ڏيرون ٻڌ. هنن بابت
 انگور ٺڪاڻ جي ٻيڙي ٻاهر جي ٿين وٽ جي آرٽ
 ۾ هي سٺ آهي:-

ڀڳوان چوي ٿو ته، ”هي پڪڙيل، ٺڪي ٻڌ ۾ هي

هو. رات جي ٺٽن ٻهون مان ٻهون ٻهون ڀڳوان ڏيان
لڳائيندو يا چڪر هڻندو هو. وچين ٻهون ڀڳوان ٻهون
وستر چار ٽه ڪري وڃائي. ٻانهن وهائو ڪري، ساڄي
ٻاسي ڪروٽ ولي، ساڄي ٻهون ٽي ڪاٻو ٻهون وڪي، ڏاڍي
ساوڏائيءَ سان سمهي پوندو هو.

سنه شيا

ٻڌ جي هن لفظ کي سنه شيا (شيدهن جو لفظ)
چوندا آهن. انگراڻ ٺڪاڻ جي چڪر لفظ (سٺ ۲۴۴)
۾ چئن ٻهون جون شيائون ڏنل آهن: (۱) ٻهون (۲)
شيا - جي ٻهون ٽي سٺو سهندا آهن ٺٽن جي ٻه شيا
(۲) ڪام ٻهون شيا - ڪام ٻهون ۾ سڪ سمجهڻ وارا
ماڻهو ڏاڍي ڪروٽ ولي سهندا آهن جنهن ڪري هن
شيا کي ”ڪام ٻهون شيا چوندا آهن. (۳) سنه شيا -
ساڄي ٻهون ٽي ڏاڍو ٻهون ڪڇ ٻهون وڪي ڪري ٻهون ۾
اهو ٻهون وڪي ٽي ٻهون وقت اٿي ڪروٽينس، ڪروٽ
ساوڏائيءَ سان ساڄي ٻاسي لفظ سان سنه شيا آهي.
(۴) ٺڪاڻ شيا - اُڻاڻ چئن ڏيان جي سڌي.

انهن چئن مان ٻهون ٻه شيائون ٻڌ ڀڳوان کي پسند
هيون. انهيءَ ڪري رات جي وڃي يا ٽي ڏيان لڳائيندو
هو يا ٽي ٻهون ٻهون ٻهون ٻهون ڪندو هو. وري
رات جي ٺٽن ٻهون ٻهون ڪندو هو يا ٽي ڏيان
لڳائيندو هو.

۽ موڪلڻ اهي به پرسڻ شرمڻ ٻڌ جا شش بڻيا ۽ پوءِ ٻڌ سنگهه جي ترقي شروع ٿي. تڏهن کان وٺي ٻڌ ڀڳوان ساڻ ٺنڊو يا وڏو پڪشو سنگهه رهندو ٿي هو ۽ سندس ڀرمڻ به پڪشوسنگهه ساڻ ٺنڊو هو. اهڙا واقعا ڪي ڇڏا آهن جن ۾ ٻڌ ڀڳوان پڪشوسنگهه کي ڇڏي ڪري اڪيلو رهيو هجي.

چالڻو گروڪل

ٻڌ جي سمي ۾ شرمڻ سنگهه ۽ سندن نيتا انهيءَ نموني چڪو لڳائيندا رهندا هئا. ٻڌ کان اڳ ۽ ٻڌ جي زماني ۾ پراهمڻن جا گروڪل هوندا هئا. انهن ۾ اوج جانين جا جوان وڃي اڀياس ڪندا هئا. پر اهڙن گروڪلن جو لاپ عام ماڻهن کي هڪل ٿورڙو ملندو هو. پراهمڻ ويد اڀياس ڪري اڪثري راجائن جي آسري رهندا هئا. ڪثري ڏنڻ وديا حاصل ڪري راجائن جي نوڪرين ۾ گهرندا هئا ۽ جيڪو ڪڙمار پرتي جهڙا ٿڙجراڻ آيو ويد سڳي ڪري اوج جانين جي شيوا ڪندا هئا ۽ آخر راجائن جو اجهو وٺڻ جي ڪوشش ڪندا هئا. پر شرمڻن جا گروڪل ٻنهن نه هوندا هئا. اهي نه ڄاڻائون ڪندي گهمڻدي سڳيا حاصل ڪندا هئا ۽ عام ماڻهن سان ملي جهلي ڪري ڪن ڌرم اڀديش ڏيندا هئا. انهيڪري هم جنت ٿي سندن ڏاڍو پريو ٿئي.

ڀڪشوسنگهه اندر انتظام

ٻڌ ڀڳوان جي ڀڪشوسنگهه ۾ چڱو سٺو انتظام هو.

پنج دوش آهن. سي ڪهڙا آهن؟ پهرين نه جو ڌرم واکيه نه ٻڌو هجي سو نه ٻڌي سگهيو جو ٻڌل هوندو سو سوچي ويڃاري نه سگهيو ڪن ڳالهين جو پورو علم نه ملندو وقتي اهڙي کي پيانڪ بيماري ٿئي ٿي ۽ متر لڌا ملن. هي پڪشرو، ٽڪي هلا جا اهي پنج دوش آهن. ”هي پڪشرو، آهستي هلا جا پنج ڪڍ آهن. سي ڪهڙا آهن؟ پهرين نه جو ڌرم واکيه نه ٻڌو هجي سو ٻڌي سگهيو جو ٻڌل هوندو سو سوچي ويڃاري سگهيو ڪن ڳالهين جو پورو علم ملندو هنکي ڪو پيانڪ روڳ نه لڳندو ۽ متر ملي وڃن ٿا. پڪشرو ڌيري هلا جا اهي پنج ڪڍ آهن.“

هتي ٻڌ پگوان پنهنجي پوڏيستو اوسا جا اڻهو ٻڌايا آهن. سدس اهو اڻهو هو نه ڌيري ڌيري هلا سان ۽ نه ٽڪي هلا سان لاپ ٿئي ٿو. انهيءَ نموني ڌيري ڌيري هلندي هنن ٻين شرمڻ کان گيان پراپت ڪيو ۽ آخر ۾ پنهنجو مڌير مارڳ ڳولي ڪڍيو.

ڀڳشو سنگھ سان پرهن

ٻڌ ڀڳو حاصل ڪرڻ کانپوءِ پگوان ٻڌ گيا کان ڪاشيءَ تائين جاترا ڪئي ۽ اتي پنهنجي ٿوليءَ کي اپديش ڪري سندن سنگھ لاهيو. ڪهن ڪاشيءَ ۾ ڇڏي ٺاڻ راجڪره موٽي ويو، سا ڪڏ ”مهاوگ“ ۾ ڏنل آهي. اهي پنج پڪشرو انهي ڇوٽاسي ۾ پگوان ساڻ هئا، تنهن بابت هڪ ٻئي ٿاڻي ملي ٿي. راجڪره ۾ سارڀيت

پڪڙو اڄ ئي موٽي وڃن ٿا. جواب ڏين ٿا، ”ٻڌ ڀڳوان
 اها اسان کي سڻا ڏني آهي. انهيءَ ڪري اڄ ئي موٽي
 وڃون ٿا. تڏهن وپستي ڪيائون ته توهين ڀلا هن سڀا
 منجهس ڇو ڀڄي وڃي رهيو؟ ٻڌ کي ڀڙڪندڙ ڪري معافي
 وٺي ڏنائون.“

ڌرمي سندوادي يا اُتم مڙن

ٻڌ جي سڀني ۾ ڪئين مڙن ڌارو ڪرو وارا منجي
 هوندا هئا. منجي شبد مان ٿي ”مڙن“ شبد ٺهيو آهي.
 پر انهيءَ قسم جي تهسي ٻڌ کي پسند نه هئي. ”اودوان،
 اڏاري مش مڙن ڌارو ڪرو سان منجي ٺهڻو بڻجي.“
 تنهن هوندي به ڀڳوان جو چوڻ هو ته ڪن موقعن تي
 مڙن ڌارو ڪرو ٺيڪ آهي. اوله پريٽسن (अश्वपरीयसन)
 سميت ڀڳوان چوي ٿو ته، ”هي پڪڙو توهين ڌرم
 بابت ڳالهيون ڪريو يا ته اُتم مڙن ڌاريو.“

شائستيءَ جو مثال

جڏهن ٻڌ ڀڳوان پڪڙن کي ڀڄندڙ نه ڏيندو هو.
 تڏهن به سڀ پڪڙو تنهن شائستيءَ ۾ رهندا هئا ۽ ڌرمي
 به ڪڍڻ نه ٿيندي هئي. انهيءَ جو هڪ اُتم مثال ”ديگه
 ٺڪاهه“ جي سامهون ٿل سڌ ۾ ملي ٿو. اهو واقعو هن
 ريت آهي:-

ڀڳوان ٻڌ راجگروه ۾ جيڪو ڪڙمار ٻوليءَ جي آئين جي
 بغاوت ۾ هڪ وڏي پڪڙو سنگهه، ساڄ رهندو هو. تنهن

کيس اها ڳالهه اصل پسند نه هئي ته ڀڪشو جي انتظامي ۽
پر رهن. هن انهيءَ ڇاڻم سسٽم ۾ ڏنل ڪتا جو سار
هٿ ڏيڻ واجب سمجهان ٿو.

ڀڳوان ٻڌ ڇاڻما ٺالي شاڪم قوم جي ڳوٺ ۾ آملِي
جي وڻن جي ٻن ۾ رهندو هو. تنهن وقت ساريوت ۽
موگلا پاڻ سان پنج سؤ ڀڪشو وٺي ڇاڻما ڳوٺ ۾ اچي
ٻيٽ. ڇاڻما جي مڪاني ڀڪشن ۽ ساريوت موگلا جي
ٻاهران آيل ڀڪشن وچ ۾ خوش خيڙيافت جون ڳالهيون
ٿي رهيون هيون. اٺل وهڻ جي جڳهه ڪٿي، ٻن
ڪٿڙا رکڻ جي جڳهه ڪٿي، تنهنجي ٻچا ڪندي
ڪڇ ڪوڙ ٿيڻ لڳو. ٺڌهن ڀڳوان آندڙ کي سڏي چيو
ته، ”هتي ڇو هيتو ڪوڙ ڪيو ٿي رهيو آهي، پاڻ نه
مڃاڻ ڇهون جهلي رهيا آهن.“

آندڙ چيو ته، ”ڀڳونٽ ساريوت ۽ موگلا سان هڪڙي
ڀڪشو آيا آهن سي پاڻ ۾ ڳالهائين ويٺا. سندن رهڻ،
بسڻ ڪٿڙا رکڻ بابت ٿوري ڳوڙ ٿي آهي.“

تنهن ئي آندڙ کي موڪلي ساريوت موگلا ۽ ڀڪشن
کي سڏائي، کين اها سزا ڏنائين ته وٽس نه رهن ۽ اٺان
هڪ وڃن. سو ٻڌي سڀ لهي ٿيا ۽ نمڪار ڪري
اٺان ٺڪرڻ لاءِ سنڀريو. سميت سان ڇاڻما جا شاڪم
تنهن وقت ڪم ڪار سان پنهنجي ٺڪر منڊپ ۾ اچي گڏ
ٿيا هئا ڏسي عجب لڳن ۽ پڇيائون ته ڇو اچ جا آيل

سان ٻڌ جي درسن لاءِ نڪتو.

جڏهن جيڪو جي الن جي بغيچي وٽ پهتو تڏهن
ٿورو شڪجي راجا چيو ته، ”هي جيڪو، مون کي ڪو
ڌوڪو نه ڏيو؟ تون مون کي منهنجن دشمنن جي
حوالي ڪرڻ لاءِ نه وٺي آيو آهين؟ ڇو ته هڪ
هڪ شاهي پڪشوسنگهه لٽل آهي. پر شڪ نه ڇڪ يا
ڪنگهه جو نه پڪو ٻڌڻ ۾ ڀڃو اچي.“

جيڪو جواب ڏنو ته، مهاراج، ڀڄو نه ڪريو. آءٌ نه
توهان کي ڪو ڌوڪو ڏيئي رهيو آهيان ۽ نه دشمنن جي
حوالي ڪرڻ آيو آهيان. اڳتي قدم وٺڻ فرمايو. سامهون
مٽيل مال ۾ ڏيئرو پري رهيو آهي. (آڙاٽ اهو ناممڪن
آهي ته اڃا تشعرو جا شعر ڏيئرو پري وٺا رهندا.)
جيستائين هائي هتي سگهيا اوستائين راجا هليو ۽ پوءِ
هيٺ لٿو ۽ جيڪو سان مٽيل مال جي دروازي ٽائين
ٻڌ ڪري ويو. اتي ٻيئي ڪري جيڪو کي چيائين ته
”ڀڳوان ڪٿي ويندو آهي؟“

جيڪو چيو ته، ”مهاراج، مٽيل مال جي وچين ٽنهي
پوسن ۽ ڀرپور ڀسي منهن ڪري ويندو آهي.“

اڃا تشعرو ٻڌ ڀڳوان جي پوسن وڃي پيو ۽ مڙي
پڪشوسنگهه کي مات ۾ وهندو ڏسي چيائين، ”هن
سنگهه اندر جا شائتي آهي، سا شل منهنجي آڏو پڌر
۽ هڪ ٽپو جي روپ جو منڊپ، جو هڪ ٿلهي تي
ٻاڙو ويندو هو.“

وقت ڪٿي جي پورنما جي رات، ڇاڻوڪي ۾
 اڃا شترو راجا منترين سان مڃل جي ڪڏ ئي ويسو هو.
 چوڻ لڳو ته، ”رات ڪهڙي نه سندر آهي. پلا هٿ ڪر
 اهڙو شرم يا براهمن آهي جو پنهنجي آبدش سان
 منهنجي ڇت کي پرس ڪري؟ تنهن وقت پورڻ ڪسپ
 (پورڻ ڪسپ)، مڪل گوسل (مڪل گوسل)، اڄت ڪسڪنبل
 (اڄت ڪسڪنبل)، ڀڪٽ مڪٽاين (ڀڪٽ مڪٽاين)، سڪهه بيلڪ پٽ
 (سڪهه بيلڪ پٽ)، ۽ ڀنگٽ ٽالٽ (ڀنگٽ ٽالٽ) سڀ پورس
 شرم پنهنجن پنهنجن سنگهن سان راجگره جي آس پاس
 لٿل هوا. اڃا شترو جي منترين آهستي آهستي سندن
 ساڪ ڪري ساڻن ملڻ لاءِ راجا کي مڃڻ جي
 ڪوشش ڪئي. پر اڃا شترو ڪوبه جواب نه ڏنو ۽ ڇپ
 رهيو.

تنهن وقت جيڪو ڪڙمار پورس اتي حاضر هو، تنهن
 کي اڃا شترو چيو ته، ”ڇو توهين مات ۾ آهيو؟“
 جيڪو جواب ڏنو ته، ”هي مهاراج، ٻڌ ڀڳوان وڏي
 پڪوشنگهه سان اسانجي امن جي بچي ۾ لٿل آهي.
 مهاراج اڄ هن سان ملي، تنهن مان توهان جو ڇت پرس
 ٿيندو.“

سواريءَ جي تيزي ڪرڻ لاءِ راجا کيس آگيا ڏني.
 جڏهن سڀ سواريون تيار ٿي آهن تڏهن راجا اڃا شترو
 پنهنجي هاٿيءَ جي امباريءَ ۾ ويهي، رٿواس جي استر
 کي ڌار ڌار هائڻين تي سوار ڪوي، وڏي ڌور ڌار

پورو راجڪن جي آشرم ۾ ويو. اُتي سڪل دائي * پنهنجي وڏي پورو راجڪ سڀا ۾ ويٺو هو ۽ اهي پورو راجڪ راج ڪتا، چور ڪتا، منٿري ڪتا، سڀا ڪتا، پڙ ڪتا، ٻڌ ڪتا، ۽ وغيره اڃا تڏهن مڃائون ٿا ته اهي دائي سان ڪري رهيا هئا. آشرم کان ڪڍي پري هو ته سڪل دائي ڀڳوان کي ايندو ڏٺو ۽ شش کي چيائين ته، ”ٻائون، ڏور سان نه ڳالهائو، گوڙ بند ڪريو، شرم ڳوٺر اسان وٽ اچي رهيو آهي. کيس آهستي ڳالهائڻ پسند آهي ۽ سندر ڀاشڻ جي هو ساڪ ڪندو آهي. گوڙ نه ڪنداسين ته هو هن آشرم ۾ اچڻ ليڪ سمجهندو.“

سو ٻڌي پورو راجڪ مات ڪري ويٺا ۽ ڀڳوان ايتري اچي پهتو. تڏهن سڪل دائي ڀڳوان ٻڌ کي چيو ته، ”ڀڳورس، ڀلي آيا، جيءُ آيا. ڪهڙن ڏينهن ڪاٺيو هٿ پٽاريا آهيو. ترهان لاءِ هي آسن آهي ۽ توهين هٿ بواجمان آيو.“

ڀڳوان آسن تي ويٺو ۽ پاسي کان ويٺل سڪل دائي پورو راجڪ کي چيائين ته، ”منهنجي اچڻ کان اڳ ترهان جون ڀاڱ ۾ ڪهڙيون ڳالهيون هلي رهيون هيون؟“
 ادائي چيو ته، ”جيڪي سانجهون ڳالهيون هلي رهيون هيون سي ڪٿي ڇڏيو. سي ڪي ڏورس ڳالهيون نه هيون، پر هڪ ڳالهه مون کي ياد اچي ٿي. ڪڇ ڏينهن * سڪل+ادائي اڻ ٿاڻ ڪين ادا ٿي.

(वसुधैव कुटुम्बकम्) ڪمار جي من ۾ ڇاڪڙي وڃي. اهڙي شاعري
شل کيس نصيب ٿي.

ڀڳوان چيو ته، ”مهراج، توهان پنهنجي پٽن ۾ وڃڻ
هي وڃڻ ڇڏيا آهن.“ پوءِ راجا ۽ ڀڳوان وڃڻ هڪ وڏو
سونا هليو، جو هٿ ڏيڻ جو ضرور ڪونهي. مطلب
نه جڏهن ڀڳوان ٻڌ سگهه سڄو رهندو هو تڏهن سنگت
۾ ڌرو نه ڳوڙ نه ٿيندو هو.

ڀڳت سوسنگهه جي انتظام جو پرڀاو

پراڻيڪال سڀي بکيا وٺڻ مهل ڀڳوان ٻڌ ڪڏهن ڪڏهن
ٻين گهر ۾ سڀا سڀي جي آشرمن ۾ نه ويندو هو. کيس
ڏسي سڀا سڀي جا ٽيٽا پنهنجن ششپن کي ڇڏيندا هئا
نه، ”شرمن ڳوڙ اچي رهيو آهي.“ کيس ڏوڙ ڳوڙ
پسند نه آهي سو توهين ڏور سان پٿر نه ڳالهائو ۽ سامه
ڪريو.“ اهڙي هڪ پرسگ جو ورن ”مجهه نڪاره“
جي مها سڪل ڌالي (महामकुलदायि) ست (نمبر ۷) ۾
اچي ٿو. انهيءَ ۾ ٻڌ جي روائي رهڻيءَ بابت ٻين نه
ڪي ڳالهيون ڏنل آهن، جهڙوڪ ٽئورج هيٺ ڏنو
وڃي ٿو:-

ڀڳوان راجگهه ۾ وڃڻ ان جي ڪلمڪ نواب (ڪره
پرسن) ۾ رهندو هو. تنهن وقت کي پرس ٻورو راجڪ
مور نواب ۾ ٻورو راجڪن جي آرام گهر ۾ رهندا هئا.
هڪڙي ڏينهن ڀڳوان راجگهه ۾ بکيا جي رٿن تي نڪتو.
بکيا وٺڻ جو وقت اچا نه ٿيو هو، سو واٽ تي انهن

آيدڻ ڪندو هو، تڏهن سندس شراوڪن ۾ ڇڪ يا
ڪنگهه جو ڀڙڪو به ٻڌڻ ۾ نه ايندو هو. ڏاڍي آدرسان
لوڪ کيس ٻڌڻ لاءِ مڱن ٿي ويندا هئا... ”

ڀڳوان - هي اڏائي، منهنجا شراوڪ برابر آدر ڀاو
سان مون سان ورتاءُ ڪندا آهن ۽ منهنجي آسري ۾
رهندا آهن. تنهنجي خيال موجب انهي جو ڪهڙو سبب
هوندو؟

اڏائي - آءٌ سمجهان ٿو ته انهن جا پنج سبب ٿي سگهن
ٿا. سي ڪهڙا هوندا؟ (۱) ڀڳوان الپ (ٿورو) آهار ڪندو
آهي ۽ ٿوري کاڌي جا گڻ ٻڌائيندو آهي. (۲) هو
ڪهڙن به ڪهڙن سان نشست رهندو آهي ۽ اهڙي
منعش جا گڻ ٻڌائيندو آهي. (۳) جا بکيا کيس ملي
ٿي تنهن تي راضي رهي ٿو ۽ اهڙي راضي جا گڻ ٻڌائيندو
آهي. (۴) رهڻ جي جا جڳهه ملڻس تنهن تي خوش رهندو
آهي ۽ اهڙي خوشي جا گڻ ٻڌائيندو آهي. (۵) اڻڪام
۾ رهي ٿو ۽ اڻڪام جا گڻ ٻڌائيندو آهي. انهن پنجن
سببن ڪري ڀڳوان جا شراوڪ ڀڳوان جو مان ڪن ٿا ۽
سندس اچي ۾ رهن ٿا. منهنجو اهو خيال آهي.

ڀڳوان - هي اڏائي، رڳو شروعاتي ڪوٽر الپ آهاري
آهي ۽ الپ آهار جا گڻ ٻڌائي ٿو، اهو ڪري شراوڪ
منهنجو مان ڪري منهنجي آسري ۾ رهندا هجن ها ته
منهنجي شراوڪن مان مورتڪن به گهٽ ڪائيندڙ شراوڪ
منهنجو مان نه ڪن ها ۽ منهنجي اچي ۾ رهن ها.

ٿيا ته نرالن پٽن جا شرمڻ براهمن هڪ ڪٽاوهل شالا
(कौटिल शाळा) ۾ اچي گڏ ٿيا هئا. منجهن ڳالهه ٿي ته هن
وقت راجگرهه جي اوسي پاسي ۾ پورڻ ڪشپ، مڪل
گوسال، اُجهت ڪيسڪمل، پڪٽ ڪچاين، سنجي ٻيل
ٻنڪ، ننگمٽ ٺاٺيتر ۽ شرمڻ ڪٽر جهڙا وڏن سنگهن جا
ٺنڪ، چؤمسي جي موسم ڪري اچي رهيا آهن. تنهن
ڪري انڪه مگڙ جي لوڪن کي پاڻڪي وڏي ڀاڱي سمجهڻ
گهرجي. پر انهن بزرگن ۾ ڪير آهي جنهن جي شراوڪ
پوري عزت ڪن ٿا؟ ۽ شراوڪ سندس اُجهي هيٺ
ڪيئن رهن ٿا؟

تنهن ئي ڪن چيو ته، ”هي پورڻ ڪشپ پوکيات
نيت آهي، پر شراوڪ سندس مان نٿا ڪن ۽ سندس
اُجهي ۾ رهڻ نٿا چاهين. منجهن جهڙا جهٽ ٿيندا رهن
ٿا.“ ساڳي طرح ٻين وري چيو ته مڪل گوسال وغيره
نيتائن جي شراوڪن ۾ جهڳڙا آهن. آخر ڪن چيو ته
”شرمڻ ڪٽر پوسڻ نيتا آهن. سندس شراوڪ سندس
پورو مان ڪن ٿا ۽ سندس اُجهي ۾ رهن ٿا. هڪ ٻيڙي
ڪٽر هڪ شاهي سميلن ۾ ٽورم اڀرديش ٿيڻي رهيو هو.
لوچتو هڪ شرمڻ کي ڪنگهه اچي کنيو. ٿڏهن کيس ڪوئي
سڻ اشارو ڪري پر واري ٿيڻي آواز ۾ چيس ته، ٻيلي
آواز نه ڪري اسانجو ڪرو اڀرديش ڪري رهيو آهي.
جنهن وقت شرمڻ ڪٽر سوين لوڪن جي ٻولشد ۾ ٽورم
۽ مباحثي لاءِ جڳهه وٺندڙ ڪاهه

ڇو ڇو آءُ ڪڏهن ڪڏهن وڏن وهانن ۾ به رهندو آهيان.
 ”هي اداڻي، شرمڻ ڳوٺر اٻڪائڻ ۾ رهي ڪري
 اٻڪائڻ جا ڳڻ ڀٽائي ٿو، اٻيڪري منهنجا شراوڪ
 منهنجو مان رکي ڪري منهنجي اجهي ۾ رهن ٿا ته
 منجهائن جي شراوڪ ٻن ۾ ئي رهن ٿا، فطڻ پڪواري
 ٻن هفتن ۾ هڪ ڏينهن پوئوڪ (گناهه بظان) ٿا
 سگهه ۾ اچن ٿا، سي مونکي مان ڏيئي منهنجي اجهي
 ۾ نه رهن ها، ڇو جو ڪڏهن ڪڏهن پڪڙڻ، پڪڙڻ،
 آپسڪن، راجائن، منترين، ٻين سگهن جي ڀيڻ ۾
 سندس شراوڪن مان آءُ ملندو رهندو آهيان.“

”پر هي اداڻي، ٻيا پنج ڳڻ اهڙا آهن جن ڪري
 منهنجا شراوڪ منهنجو مان ڪري منهنجي اجهي ۾ رهن
 ٿا. (۱) شرمڻ ڳوٺر شيلوان آهي. (۲) هو سڄي ڌرم جو
 اپديش ڪري ٿو. (۳) هو گيان وان آهي. الهه ڪري
 منهنجا شراوڪ منهنجو مان ڪن ٿا ۽ منهنجي اجهي ۾
 رهن ٿا. (۴) تنهن کان سواءِ آءُ پنهنجن شراوڪن کي چئن
 آتم آريه سڄن جو اپديش ڪندو آهيان ۽ (۵) اڏهاوڪ
 آنتيءَ جا ٻيا ٻيا ٻه ٻه بڻائيندو آهيان. انهن پنجن ڳڻن
 ڪري منهنجا شراوڪ منهنجو مان ڪن ٿا ۽ منهنجي
 اجهي ۾ رهن ٿا.“

پڪشوسنگهه سان رهڻ وقت سندس روزمره

جي رهڻي

سمنڊي پوراچڪن سنياسين کي اها ڄاڻ پئجي چڪي

”هي اداڻي، رڳو انهيءَ ڪري منهنجا شراوڪ منهنجو
 مان ڪن ها ۽ منهنجي آجهي ۾ رهن ها چاڪا نه شرمڻ
 ڳوٺر کي جو ڪهڙو ملي ٿو تنهن تي سستت رهي ٿو ۽
 اهڙي سستوش جا ڳڻ ڳائي ٿو، نه منهنجن شراوڪن مان
 جي مسئلي مان ڪهڙي جي ڏيو مان ۽ ٻار مان لڳڙين
 جي ڏيو مان ڪهڙا سڀئي پائين ٿا، سي منهنجو مان نه
 ڪن ها ۽ نه منهنجي آجهي ۾ رهن ها، ڇو جو آڏ نه
 ڪڏهن ڪڏهن گرھستن جي ڏنل ڪهڙي مان وسر
 پهرائي پهريندو آهيان. هي اداڻي، شرمڻ ڳوٺر کي
 جا بکيا ملي تنهن تي سستت رهي ٿو ۽ اهڙي سستوش
 جا ڳڻ ڳائي ٿو، انڪهڙي منهنجا شراوڪ منهنجو مان
 ڪن ٿا ۽ منهنجي آجهي ۾ رهن ٿا، نه منجهائن جي رڳو
 بکيا ٿي گذر ڪن ٿا، ننڍو يا وڏو گهر نه ڇڏي ڪري
 بکيا وڃن ٿا ۽ انهيءَ بکيا ئي ڳڙو ڪن ٿا، سي مولڪي
 مان ڏيئي منهنجي آجهي ۾ نه رهن ها، ڇو جو ڪڏهن
 ڪڏهن گرھستن جي نيند سڌيڪر ڪري آڏ سٺو پوڄن
 ڪندو آهيان.“

”هي اداڻي، شرمڻ ڳوٺر کي جو اسڪان ملي ٿو تنهن
 تي راضي رهي ٿو ۽ اهڙي راضي هئا ڳڻ ڳائي ٿو،
 انهيڪري منهنجا شراوڪ منهنجو مان ڪن ٿا ۽ منهنجي
 آجهي ۾ رهن ٿا، نه منجهائن جي وٽ هيٺان يا آسمان
 جي هيٺان رهن ٿا ۽ اٽ مها ٺيڪيل جڳهه اندر گهرن
 ٿا، سي منهنجو مان ڪري منهنجي آجهي ۾ نه رهن ها،

لاءِ گرهسٺ ماڻهو وٽس ايندا هئا ۽ انهن سان ڌرمي
ستواد ڪندو هو. اهڙن ئي موقعن تي سولڊ دٻڻ، ڪوٽ دٻڻ،
وغیره براهمنن دواران براهمنن جي وڏين ٽولن سان اڏ
جو مارڻ ٿيندو هو ۽ ڌرمي ڳالهون هلنديون هيون. انهن جي
نابني 'ديگهه نڪاڙ' ۾ ملي ٿي. جنهن ڏينهن گرهسٺ نه
ايندا هئا تنهن ڏينهن پگوان اڪثري پنهنجن پڪشن کي
آپديش ڏيندو هو.

وري ڏينهن به رڳو پگوان ڄاڻا ٿي نڪرندو هو ۽
هن ريت پورب ۾ پاڳلو ۽ ٻيهر ۾ ڪوٽن جو ڪتاب خدس
(कलपदम्ब) نالي شهر، اتر ۾ هٻالي ۽ ڏکڻ ۾ وٺيا جي
جي وچ ۾ سال ۾ اٺ مهينا پڪشو سنگهه ساڻ ڄاڻا ڪندو
رهندو هو.

برسات ۾ واسو

ٻڌ پگوان جڏهن آپديش ڏيڻ شروع ڪيو تڏهن
سندس پڪشو برسات جي موسم ۾ هڪ هنڌ نه رهندا
هئا. چؤطرف ڦيرا ڏيندي آپديش ڪندا رهندا هئا.
پڻ سمورن ٻڌن (پنشن) جا شرمڻ برسات وقت اچي هڪ
هنڌ رهندا هئا. انهيءَ ڪري رواجي ماڻهن کي ٻڌ جي
پڪشن جي هيءَ اُهلڪ پسند نه آئي. سو پڪشن نسي
نڪت پيٽي ڪرڻ لڳا. تڏهن ٽين آلت ڏيڻ لاءِ ٻڌ
پگوان اهو نيم بندو ڏي برسات جي موسم ۾ سڀ پڪشو
گهٽ ۾ گهٽ ٿي مها هڪ هنڌ وڃي رهن ۽

* ٻوڏ سنگهاڇا پرڇهه، ڏسو عثم ۲۴

هي نه ڀڳوان ٻڌ پنهنجي سنگهه ۾ ڪهڙو انتظام رکي ٿو. هن سٺ مان اهو صاف معلوم ٿئي ٿو ته ڀڳوان ٻڌ ڄڻهن ٻين پورو اڪن جي پوڻ ۾ ٻڌارو هو ٿڏهن اهي به شائتيءَ سان کيس ٻڌندا هئا ته ڀڳوان ڪڏهن ڪڏهن گرهستن جو نر ٿو ۽ گرهستن جا ٿڌل وستر سڙڪو ڪندو هو، تنهن هوندي به اُلي اُهار ڪرڻ، کاڌي ڪهڙي جي ساڌگي ۽ ايڪنس واس جي چاهيا ڪري هو مشهور هو. ڄڏهن پڪشو سنگهه سڻ ڄاڻا ڪندو هو ٿڏهن ڳوٺ جي ٻاهر، ٿڌڙي بهيجي يا ٻئي اهڙي سهوليت واري اسٽن تي رهندو هو، رات جو ٿڌيان سماڏي پوري ڪري وڃين پهر ۾ مٿي جا ٿڌيل سنهه شي ۾ لپتندو هو ۽ منهن اونداهيءَ جو اُٿي ڪري وري چڪر هڻندو هو ۽ ٿڌيان سماڏيءَ ۾ مڱهن ٿي ويندو هو. پهر ٿڌيءَ جو ڳوٺ يا شهر ۾ اڪثري اڪيلو بکيا ويندو هو ۽ مارگ ۾ به بکيا جو وٺن ڪندي، وقت موافق گرهستن کي اپڏيش ٿيندو هو. سگالوواد (सीगलोवाद) سٺ ڀڳوان ٻڌ وٽ ويندي رچيو هو ۽ ڪسپار دواڄ (कसिपारदाज) سٺ ۽ ٻيا اهڙن ستن ۾ مليل اپڏيس بکيا وٺن ڪندي ٿڌا هوائين.

ٻيٽ گذر لاءِ ڪافي بکيا وٺي ڳوٺ يا شهر کان ٻاهر وڃي، ڪنهن وڻ هيٺ يا ٻئي ڪنهن هنڌ ويهي ڪري پوڄن ڪندو هو. پوءِ وهار ۾ اچي ٿورو آرام ڪري ٿڌيان سماڏيءَ ۾ ٿورو وقت لڳائيندو هو. سانجهي ۽ ٿاڻي ۾

۾ نه ڏسندا هئا. ٻڌ ڀڳوان ۽ ڀڪشن کي ٻيهر موجب رکيا
وٽن ڪوٽو پوندو هو ۽ ڪو ورتي گرهسڻ جي گهر ۾
نوٽو ملندو هو.

بیمار ڀڪشن جي سار سنڀال

ڀڪشن مان ڪو ڪٿي بیمار پوندو هو ته ٻڌ ڀڳوان
انهن جي ڏهن سماڏي پوري ڪري سندس تدبیري
جي ڀڃا ڳاڇا لاءِ لکڙ ڏنو هو. هڪ ڀيري مها ڪاشپ
راجگره ۾ پئي (पिण्ड) غلا ۾ بیمار پيو هو. تنهن وقت
ڀڳوان پاڻ ويٺو ۽ ۱۰ ڏينهن ۾ رهندو هو. سانجهي وقت مها
ڪاشپ جي سار لهڻ لاءِ ڀڳوان جي ويڻ جي ڪٿا
”پوڄڪ سڀي“ (पूजकस्युत) جي پڙهڻ سٺ ۾ آئي
آهي ۽ مها موڪلڻ جي سار لهڻ لاءِ ڀڳوان جي ويڻ جي
ڪٿا پڙهڻ سٺ ۾ آئي آهي. ٻيئي کي ڀڳوان سٺ
”پڙي انگن“ جو سمور ڪرايو، جنهنڪري سندس
بیماري مٽجي وئي.

ڪن ڏينهن تائين ايڪنت واس

اسين مٿي ڄاڻائي چڪا آهيون ته ڀڳوان جڏهن جانرا
ڪندو هو يا چؤماسي ۾ هڪ هڏ وڃي رهندو هو،
تڏهن ٻيهر جو هڪ به ڪلاڪءَ رات جو ٻيهر ٻيهر ۽
ٻيهر ٻيهر ۾ ڀڃڻ وقت ڏهن سماڏي ۾ لڳائيندو هو. تنهن
ڪانسواءِ آنا ۽ ٻين سمورن مڻهن (आनापानस्युत मृगत) جي تائين
سٺ ۾ هيءَ ڪٿا آئي آهي ته ڀڳوان ٻڌ هڪ ڀيري

”مهاوی“ ۾ جيڪا چؤماسي جي ڪٿا آهي تنهن جو
 ڏانهن رج ٺاهو آهي. پر ائين نٿو لڳي ته اها ڪٿا سورهاڻ
 آيا سڃي آهي. هڪڙو ته سڀيئي شروعات چؤماسي ۾ هڪ ئي
 هنڌ نه وڃي رهندا هئا ۽ ٻيو ته هن بنايل نمبر جا نه
 ڪيترا اُپواد (Exceptions) هئا. چورس ڪري يا ٻئي
 ڪنهن تڪليف ڪري چؤماسي ۾ نه پڪشو هئي هنڌ
 وڃي سگهيا ئي.

ٻڌ پڳوان جڏهن اُپديش ڏيڻ شروع ڪيو تڏهن
 سندس ڪو خاص نالو ڪونه هو. انهيڪري پاڻ يا سندس
 ننڍو پڪشوسگهه چؤماسي ۾ هڪ هنڌ رهي نٿي سگهيا.
 جڏهن چارون طرف سندس نماچارائي ويو تڏهن ٻه رايائين
 اڏاڻينديون ڪيون. هڪ رايي موجب سندس
 لاءِ هڪ وڏو وهڙ جهڙاڻو ٿوري وقت بعد وڌيڪ نالي
 اُپسڪ سڳي شهر جي ڀر ۾ پورڙ آرام نالي هڪ اعليٰ
 عمارت ٺهرائي ٻڌ جي سگهه کي اُڀر ڪئي. پڳوان ٻڌ
 پنهنجي بنيادي ۾ اڪثري لائين هن جڳهه ۾ چؤماسو
 ڪاٽيندو هو. ٻين هنڌن جي آپاسڪن وٽان نونو ملندي
 پڳوان نه وٺي چؤماسي ۾ ويندو هو. پر سامع جي ڏينهن
 ۾ ماڻهو جهوپڙيون ٺاهي پڪشن کي رهڻ لاءِ ڏيندا هئا.
 پڳوان لاءِ هڪ جدا جهوپڙي هوندي هئي جنهن کي
 ”گند ڪٿي“ چوندا هئا.

چؤماسي ۾ اوسي پاسي جا آپاسڪ درس لاءِ ايندا
 هئا ۽ اُپديش ٻڌندا هئا. پر اُهي پڪي آڻي ڪري وهڙ

پئي هڪ واقع تي به ڀڳوان پڪوسنگهه ڇڏي ڪري
 اڪيائي سر پارليڪ (پارليڪ) ۾ ڀڳوان جي رهيو. انهيءَ
 جو ذڪر مٿي ڇهين آڏيءَ ۾ اچي چڪو آهي. تنهن مان
 لڳي ٿو ته ڀڳوان ڪڏهن ڪڏهن اهڙن هنڌن وڃي
 ايڪائيف ۾ رهندو هو، جتي کيس ڪو ڪو سڃاڻندو
 هو. پر ڪڏهن جتي ڪٿي سندس نالو ٿي ويو، سڀ
 کيس سڃاڻڻ لڳا، تڏهن سنگهه اندر رهندي ڪجهه وقت
 سنگهه کان جدا رهڻ شروع ڪيائين. پر سندس پيڄيت لهن
 ورهين جي شيرن ڪرم ۾ اهڙا موععا ڪي جهجهتا نه ٿيا.
 اڄ ڪالھ ”ڪاٻ ڪٺ“ جي خوب ساک ٿي رهي
 آهي. ماڻهو ڪي مهڻو يا ڏيڍ هڪ ڪمري ۾ بند رکيو
 وڃي ٿو، ڪريءَ جي کاڌي کائيندڙن (ٻوٽن
 جون دوائون) نه ڏٺيون وڃن ٿيون. خيال آهي ته ائين
 ڪرڻ سان ماڻهو وري نٿو ڀڳوان ٻڌجي ٿو. هن قسم
 جي ڪاٻ ڪٺ جو ڀڳوان ٻڌ جي ايڪائيف واس سان
 ڪو واسطو ڪونه آهي، ڇو جو تنهن وقت ڀڳوان ڪي
 به دوائون نه وٺندو هو. هو نه فقط آڏاڻاڻا سمر ٿي سگهي
 لڳائي رهندو هو.

گهڻو وقت ايڪائيف اندر رهڻ جي ريف سيلون
 (سهل ٿيڻ)، نوما (پوهن ڏيس) يا سپار ملڪن ۾ ڪا
 وري نظر اچي ٿي، پر اها ريف ٿيڻ ۾ اڃا چالو آهي.
 سو ڇا بلڪ اتي نه وڌاءَ سان به نظر اچي ٿي، ڪي ٿيڻ
 جا لاما سالن تائين ڪنهن غٽ يا پٽي اهڙي ٽريڪي

وئشالي پوسان مهاون جي ڪوٽاڱار شالا* ۾ رهندي
سائده پندرھان ڏينھن ايڪائين ۾ رهيو. فقط هڪ
پڪشوءَ کي ساڻ رکيائين جو سندس لاءِ پکيا وٺي ايندو
هو. تنھن بابت يارھين سن ۾ هن ريت لکيل آهي:-

هڪ ڀيري اڃا سگل (Saghal) ڳوٺ پوسان اڃا سگل
ان ۾ رهندو هو. اُتي پڪشن کي چيائين ته ”هي
پڪشوءَ آءُ ٿي مھڻا ايڪائين ۾ رهڻ چاهيندو. مون
وت جو پڪشو مونکي پست لاءِ آڪر آئي ڏي تنھن
کڻسراءِ ٻيو ڪو به اچي.“ ٻين سمجھائين (پنھن) جا
پروراجڪ (سنياسي) ٿوھان کان پڇڻ ته هن چؤماسي ۾
پڳوان ڪهڙي ڏيان سماڌي لڳائي ويندو آهي، نه چولندا
نه پڳوان ”آناپان سمڌي سماڌي“ لڳائي ويندو آهي.

ملڪين سم ۾ نه چيل آهي ته پڳوان پندرھان ڏينھن
آناپان سمڌي سماڌي ۾ لڳو رهيو، انهي جو اهوئي
ارمڻ آهي ته لوڪ ملڪين سماڌي جي اهميت سمجھي
وڃن. پندرھن ڏينھن يا ويندي لس مھينن ڏينھن انهي
سماڌي جي پاونا ڪرڻ سان به مظهر نڪر ٿئي، بلڪ
سندس سرور جي صحت سڌري ٿي.

* جتي ڪوٽ يعني ڳوٺيون ڳوٺيون نوڪلائيءَ سان
ڪري سگھجن.

آڻ جو اوت ساھ ڪٽڻ، اپان جو اوت ساھ ڇڏڻ. ساھ
ڪٽڻ ۽ ڇڏڻ واري سماڌي. هن سماڌيءَ بابت ”سماڌي
مارگ“ ص ۳۸-۴۹ ۾ ذڪر ڪيل آهي.

هند پاڻکي بند ڪري رهن ٿا ۽ سڀ دنيا جون سڌيون
پراپت ڪرڻ جو جتن ڪن ٿا.

بيماري

پگوان جي بيمار پوڙ جي ڳالهه ڪن لورن هند جا پل
آهي. هڪ ڀيري راجپوت جي پوسن ويطر بن ۾ بيمار
ٿيو. بوجهنگ سينگ (बोधग संगत) جي سورهن سڀ ۾
اها ڪٿا آيل آهي ته انهيءَ وقت مهاڇند کيس ٻوڏي
انگ چئي ٻڌايو، جنهن ڪري هو ڇاڪ ٿي بيمار.

”وليہ پتنگ“ جي مهاڳ ۾ رهن آهي ته پگوان
ڪڇ بيمار هو ۽ ڇوڪر ڪڙمار بوليو، کيس ملاپ ڏيئي
ليڪ ڪيو. پل وٽ ۾ ديوڊس جي ڪٿا آهي. گروڏ
ڪومت پوس جي ٻوڏي ۽ ٿان هن هڪ پٿر جي سڀ پگوان
جي مٿان ڪيرائي هئي. ڇپ نه ڇڏيو ۽ ٻوڏ ٿي وئي
پر هڪ لشڪر پگوان جو پير ڪڍيو، جنهن ڪري بيمار ٿيو.
مٿن ديوڊس پگوان جي هٿ ۾ ڪري، ڪي پڪڙو
پگوان جي رعب جي اسٽر تي پهرو ڏيئي لڳاءُ ٿن کي ٽسي
پگوان آندو کان پوءِ، ”هي پڪڙو هٿ ڇڏا ويا ڪن؟“
آندو ورائيس ته، ”هي پگونس، هي پهرو ڏيئي رهيا
آهن، ته مٿن توهانکي ڪو ايداءُ نه پوڄي ٿي.“

پگوان پوءِ انهن پڪڙن کي پڻ وقت سڏائي ڇڏيو ته
”منهنجي ديهه جي ڇٽا ڪرڻ جو ڪو ضرور ڪونهي.
منهنجي ڇاڻ نه آهي ته منهنجا شش منهنجي ڇڪيا ڪن.
”ڏسو“ پڙڏ سڳهاڻا پڇي،“ صفحہ ۴۶

ڳالهون مون کان سمجهڻ جي لاءِ رکي ٿو؟ مون پنهنجو
 ڌرم ڪرڻي ڪري کين ٻڌايو آهي. ڪا به ڳالهه مون کان
 لڪائي نه رکي آهي. جنهن کي لڳي ته ڀڪشو سنگهه جو
 نيتا ٿيان ۽ ڀڪشو سنگهه مون تي آڌار رکي ۽ سولي
 ڀڪشو سنگهه کي ڪي آخرين ڳالهون ٻڌائي. پر هي
 آئندو، ٺڌڪڻ جي لاءِ لاءِ نه آهي ته ڀڪشو سنگهه جو
 ٺڌڪڻ يعني يا ڀڪشو سنگهه مٿس آڌار رکي. انهيءَ ڪري
 ٺڌڪڻ ڀڪشو سنگهه کي آخرين طور ڄاڻي ڇو؟ هي
 آئندو هڪ ڀاءُ ٻيو ۽ ٻڌ ٿيو آهيان. منهنجي اوسا اُسي
 ورهين کي وڃي رهي آهي. نئل لڳل ڇڪرو جهڙي طرح
 ٻاٽس جي جهڙين لڳل ٻاٽس سان چالو رهي ٿو، اهڙي طرح
 منهنجي سرير جو ڪاڏو به ڪهڙي رهيو آهي. جنهن وقت
 آ ٿو (نروڙ) سماڙيءَ جي ٻاٽا ڪريان ٿو، تنهن
 وقت منهنجي ڏيهه لڪي رهي ٿي. تنهن ڪري هي
 آئندو، هاڻي توهين ٻاٽ تي پاڙيو، سواڙين ٿيو. پاڻ
 پنهنجا ڏيک ٿيو ۽ ڌرم کي ٿي ڏيکيو ٻڌايو. پنهنجي شوق
 وٺو ۽ ڌرم جي شرح وٺو.

اهڙيءَ حالت ۾ به ڀڳوان ٻيلو ڳوٺ مان وٺائي ڏي
 موٽيو اتي آندو کي مرڪلي هن ڀڪشو سنگهه کي مهاون
 جي ڪوٽڳر شالا ۾ ڪيو ڪيو ۽ چڱو ٿي اُپديش ڪيو.
 تنهن کانپوءِ ڀڳوان ڀڪشو سنگهه سان ڀاڻ ڪري هستي ڪري
 آمر ڪري، جنم ڪري، پوک نگر وغيره ڇڏين جي ڄاڻا
 ڪندي ٻاوا ٺاهي نگر ۽ ۾ چند ٺهاري جي آڻين جي

تنهن ۽ ٻيا ٻڪواس ٿا ڪن ۽ جو آهي تنهن ئي سنئون
ڌارين لاءِ انهيءَ ڪري سندن مک منڊل پوسن ڏهي ٿو. *

آخرين ڀڳاري

ٻڌ ڀڳوان جي آخرين ڀڳاريءَ جو وزن مهاڀارو سب
۾ آيل آهي. تنهن سال پوساڻ کان اڳ ڀڳوان راجگوه
۾ هو. اُن هڪ وڏي ڀڪشو سگهه ساڄ جالو ڪندي
هو وڻشالي پهتو ۽ پوساڻ هڪ ٻيلو (वेष्ट) ڳوٺ ۾ چؤماسي
لاءِ رهيو. ڀڪشن جي سهوليت موافق ڪين وڻشالي جي
اوسي پاسي ۾ وڃي رهڻ لاءِ آڏيا ڪيائين. انهيءَ چؤماسي
۾ ڀڳوان ڏاڍو ڀڳار ٿي پيو. ٻار سندس جاگرتيءَ ۾ ڪو
ٿيو نه پيو. ڀڪشو سگهه سان منڍ ٻڌا پر ٻار واپس
ڪرڻ ڪيس ليڪ نه لڳو، جهن ڪري ڀڳاري سهي
ڪري هن پنهنجي جيوٺ ڄا ڪي ڏهاڙا ڄڻ وڌايا.
جڏهن ٻيڪ ٿيو تڏهن آند پيس نه. ”هي ڀڳونس،
توهانڪي وري تندرست ڏسي ڪري مونڪي ڏاڍو
سندوس ٿو ٿئي. توهانجي هيءَ ڀڳاري ڏسي منهنجو
جيءَ پاڪل وياڪل ٿي ويو هو. مونڪي ڪڇ نه آڻيندو
نه هو ۽ ڏرمي اُڀريش نه ڄڻ نه اُجهندو هو. تڏهن به من
۾ آس هيم نه ڀڪشو سگهه ڪي اُڀريش ڏيڻ ٻڌ ڀڳوان
نرواڻ پواپت نه ڪندو.“

ڀڳوان - ”هي آند، ڀڪشو سگهه هڻي باقي ڪهڙون

* ڏسو ”ڏيونا سنهيت“، ٽڪ ۱، سب ۱۰

ڏسو ”ٻڌ ليلا سار سگرهه“، صفح ۲۹۲-۳۱۲

پڳجي ۾ وڃي لٿو. ڇند جي گهر پڳوان کي ۽ سندس
 سنگهه کي ٺوٺو ملهه. ڇند جو ڪاٺو تيار ڪرايو تنهن ۾
 ”سوڪرمندو“ نالي ٻه هڪ ڪاٺو هره سا ڪاٺي سان پڳوان
 کي اچي دست لڳا. سو ڪشمڪ سهن ڪندي پڳوان
 ڪڪڙ ۽ هرڻ به نالائي ٻه ننڍيون ٻار ڪري ڪسيٺارا ٿاڻين
 وڃي پهتو اتي مل قوم جي سال ٻن ۾ راجه جي پوئين
 پهر ۾ ٻڌ پڳوان پرنرواڻ پراڻت ڪيو. انهيءَ راجه پڳوان
 جو گمان ٿي پندڙ ۽ ڪلياڻ ڪندڙ جهڙو سمجهي لڳو.

ڪلياڻ ڪندڙ

"A book that is shut is but a block"

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL LIBRARY

GOVT. OF INDIA
Department of Archaeology
NEW DELHI.

Please help us to keep the book
clean and moving.

